ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS
Uppsala Studies in Economic History, 123

Jonas Söderqvist

Social rörlighet i en socialt rörig tid

Eleverna och deras utbildning vid Brunnsvik, Väddö och Hola folkhögskolor 1906–1921

UPPSALA
UNIVERSITET

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Ekonomikum, hörsal 2, Kyrkogårdsgatan 10, Uppsala, Friday, 31 March 2023 at 13:00 for the degree of Doctor of Philosophy. The examination will be conducted in Swedish. Faculty examiner: Docent Peter Gladoic Håkansson (Malmö universitet, Fakulteten för lärande och samhälle (LS), Institutionen för samhälle, kultur och identitet (SKI). Malmö universitet, Centrum för tillämpad arbetslivsforskning och utvärdering (CTA).).

Abstract
Söderqvist, J. 2023. Social rörlighet i en socialt rörig tid. Eleverna och deras utbildning vid Brunnsvik, Väddö och Hola folkhögskolor, 1906–1921. (*Social mobility in times of social upheaval*. *The students and their education at Brunnsvik, Väddö and Hola folk high schools, 1906-1921*). *Uppsala Studies in Economic History* 123. 272 pp. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. ISBN 978-91-513-1712-0.

In Sweden during the late 1800s, access to secondary education was not attainable for everyone. The school system separated pupils with parents who could afford to pay for tuition and boarding from those that came from less resourceful backgrounds.

However, in a society in the throes of industrialization, this system was rapidly changing. Among the new forms of educational institutions were the folk high schools. First introduced in the 1860s in rural areas of Sweden, they offered education to the sons (but not the daughters) of land-owning farmers. By the turn of the century gender-mixed education was introduced for students from the working class, and higher forms of education became accessible to new groups in society. This was utilized by the expanding popular movements, as they saw the folk high schools as a means for providing education for members and officials.

By using a mixed methods approach, combining descriptive statistics with life- and microhistory analyses of prosopographical data from a range of sources, I examine the social mobility of students from three folk high schools between 1906–1921: Väddö (est. 1873), Hola (est. 1896) and Brunnsvik (est. 1906).

My study shows that for a large segment of the students at these three folk high schools, a relatively brief course was part of a life characterised by upward social mobility. How that mobility was expressed, however, differed depending on the regional context and specific character of each school. Thus, I argue that a folk high school education was an important investment in an individual's human capital. It was also an investment in symbolic capital, as the networks reproduced at the schools often proved important for an individual's opportunities. Moreover, I show that the individual's investment often involved collective transfers of resources, either within civil society, from the public sector, or within the student's families. The folk high school education became a product of collective efforts, which resulted in individual careers.

Keywords: social mobility, history of education, popular movements, folk high school, Swedish labour movement, prosopography, Brunnsvik

Jonas Söderqvist, Department of Economic History, Box 513, Uppsala University, SE-75120 Uppsala, Sweden.

ISSN 0346-6493
ISBN 978-91-513-1712-0
URN urn:nbn:se:uu:diva-495925 (http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-495925)

Till mormor Greta Lundin (1917–2020)

Innehåll

Kartor, figurer och tabeller

Kartor

Figurer

Tabeller

Förkortningar

ABF	Arbetarnas bildningsförbund
ARAB	Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek
DDB	Demografiska databasen, Umeå
GDPR	General Data Protection Regulation
HISCLASS	Socialt klasschema baserat på HISCO
HISCO	Historical International Standard Classification of Occupations
IKFF	Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet
IOGT	Independent order of good templars
KF	Kooperativa förbundet
LKPR	Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt
Lmb	Lantmanna- och borgarpartiet
LO	Landsorganisationen
NAD	Nationell arkivdatabas, Riksarkivet
NOV	Nykterhetsorganisationen Verdandi
PÄ	Prästämbetet
RPO	Riksteaterns publikorganisation
RSV	Riksskatteverket
SAP	Socialdemokratiska Arbetarepartiet
SDUF	Socialdemokratiska ungdomsförbundet
SDUK	Socialdemokratisk ungdomsklubb
SEDD	Skånes ekonomisk-demografiska databas, Lund
SES	Socioekonomisk status
SKP	Sverges kommunistiska parti
SP	Socialistiska partiet
SSUH	Sverges studerande ungdoms helnykterhetsförbund
SSV	Sverges socialdemokratiska vänsterparti

Tack

Detta hade inte gått utan hjälp.

Först ut vill jag tacka mina handledare: Fredrik Sandgren, som varit min huvudhandledare hela vägen in i kaklet, Kristina Lilja som lett projektet som avhandlingen är skriven inom, och Dan Bäcklund som varit projektets grå eminens och givit handfasta råd ända fram till sin för tidiga bortgång 2021. Er hjälp har varit ovärderlig.

Avhandlingen har genomförts som en del av projektet *En fråga om arv: humankapital och förmögenhet som förutsättning för social mobilitet, Sverige 1880-1950.* Projektet finansierades med generöst stöd från Jan Wallanders och Tom Hedelius stiftelse (Anslag P15:0055). Utöver detta har jag under doktorandtiden haft Stockholms Arbetareinstituts forskningstipendium och ett resestipendium från Gunvor och Josef Anérs stiftelse. Ett stort tack till alla finansiärer som möjliggjort mitt arbete.

Att jag kunna arbeta på utan att behöva bekymra mig över vardagens triviala praktikaliteter har möjliggjorts av institutionens excellenta administrativa stödtrupper: Pamela Tipmanoworn, Maria Bengtsson, Jenny Björkegård, Petra Millbert och Lynn Karlsson. Tack för all stöttning med försäkringsfrågor, kursadministration och programvarulicenser.

Under större delen av min tid som doktorand har Orsi Husz fungerat som studierektor för forskarutbildningen. Ett tack till dig som varit såväl en inspiration som forskare som en stor hjälp.

Stort tack till Fay Lundh-Nilsson och Tobias Karlsson som läst mina mellan- och slutseminariemanus och vars synpunkter hjälpt mig se på mitt material med nya ögon och som stärkt min text avsevärt.

Tack Nikolas Glover och Anders Ögren som grönläste manuset och Ylva Hasselberg så som varandes en av Acta-seriens redaktörer läst och slutligen godkänt det färdiga manuset. Tack för alla värdefulla synpunkter på slutet.

Ett stort tack till alla doktorander på institutionen som jag haft förmånen att dela kurser, korridorer och seminarier med genom åren. Särskilt tack till Viktor Persarvet, David Dellstig och Arvand Mirsafian som läst och kommenterat. Och stort tack till övriga på institutionen för samtal genom åren, såväl i fika- som seminarierum. Tack också till alla doktorander från andra institutioner på nationella forskarskolans kurser och ett särskilt tack till deltagarna i kursen Genus och tid på Stockholms universitet.

Mitt forskarliv har även pågått utanför institutionens väggar. Ett oändligt tack till Silke Neunsinger på Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek. Du har lotsat mig in i detta, kastat ut mig i internationella sammanhang och litat på att jag klarar arbetsuppgifter som inte självklart betros någon som fortfarande inte är disputerad. Tack för att du uppmuntrade mig att börja, och möjliggjorde att jag kunde avsluta doktorandutbildningen. Och tack Örjan, Emmi och Egon för alla nätter i gästrummet.

Tack Ingalill Söderqvist för allt: Moraliskt stöd, barnvaktshjälp, korrekturläsning, språkgranskning. Ditt köksbord på Ädelstensvägen är mitt sanna Alma Mater.

Tack Göran Salomonsson för korrekturläsning och diskussioner om allt från arbetarrörelsens randfenomen till radikala stavningsreformer.

Tack till ARAB:s institutionschefer genom åren, Nina Sjöberg, Monica Sparrman och Håkan Nilsson. Och tack Lars Gogman, Catalina Benavente, Jenny Edlund, Sara Lagergren, Erik Bohman och alla kollegor på ARAB.

Tack till Josephine Öbrell på Brunnsviks bokstuga för hjälp med digitalisering av omslagsfotot.

Tack Jenny Jansson, för gemensamt arbete med Workers Education Research Network , och tack alla som deltagit i våra sessioner på konferenser under åren.

Tack Samuel Edquist för skugghandledning och smäll på fingrar om nykterhetsrörelsens betydelse.

Trots alla som läst och kommenterat finns det säkerligen fel och brister i denna text. Dessa är helt och hållet mina egna.

Tack alla som uppmuntrat mig att söka forskarutbildningen, ingen nämnd, ingen glömd…

Tack till Genus- och ekonomiskhistoriska bokcirkeln för upplyftande Zoom-samtal om skönlitteratur blandat med ventilation av akademins förunderligheter.

Avhandlingen har till stor del skrivits på Turteatern i Kärrtorp. Tack Jonas Jörneberg, Mattias Broberg, Daniel Rosetti, Manda Stenström och Daniel Stridh för att ni stört mig och inte stört mig genom åren. Och för att jag har fått störa er. Tack Siri Nyke för att du är världens bästa hyresvärd. Tack Marie Nikazm Bakken för hundlån. Och tack alla andra på teatern för lunchsamtal och kreativ galenskap som en paus från fotnoterna.

Slutligen, tack Lars Nordenskjöld för att du är en klippa när det blåser, tack Sandra Magnusson och Niclas Gustafsson för alla vardagar och högtider.

Tack världens bästa syster Britta Söderqvist för uppmuntran, nykter blick och djävlar anamma. Tack till Peter Söderqvist för allt stöd

Och allra störst tack till Cecilia och Sonja. Till er vill jag mest säga förlåt. Jag ska aldrig göra om det.

Prolog

Klassen 1911–1912. Fotograf okänd, Brunnsviks folkhögskolas arkiv, Elevalbum 1911–1912 (SE/ARAB 5003/Ö/2/A/6)

Ett gruppfoto från en skolklass. Män och kvinnor står uppställda, alla med små glasbitar eller filmremsor som de håller framför sina ögon och tittar upp mot himlen. Bilden är tagen den 17 april 1912, och det var solförmörkelse den dagen.[1] Tre veckor tidigare hade regeringen Staaff lagt fram den första propositionen om kvinnors rösträtt och valbarhet i Riksdagen, men förslaget stoppades senare i Första kammaren där de konservativa var i majoritet.[2] De politiska striderna var hårda, det gamla samhället var på väg att förändras men det bjöd fortfarande på motstånd.

Personerna på bilden är elever och lärare vid Brunnsviks folkhögskola, i södra Dalarna. Det är sluttampen på den sjätte vinterkursen som ordnats vid skolan, snart ska de bryta upp för sommaren och resa hem. Under sex månader har de levt på skolans internat. Dagens alla måltider har serverats i Fatburen, huset till vänster i bilden, nere i backen. De har studerat svenska språket, bok-

[1] Roth, Ansgar, (1912), s. 487–489.

[2] Prop. 1912:110 om rösträtt och valbarhet för kvinnor i riksdagsval, 29 mars 1912. Se också Berling Åselius, Ebba, (2005), s. 181–186.

föring, historia, geografi, nationalekonomi och statistik. I stats- och kommunalkunskap har de haft skolans föreståndare Torsten Fogelquist. Han har tragglat hur man skriver en statsverksproposition och hur ett tilläggsförslag författas, vad som är skillnaden mellan lagråd och lagberedning och hur kommunalskatt debiteras. Tillsammans har de under läsåret hållit två riksdagar och sex kommunalstämmor i den påhittade Brunnsviks kommun.[3] De har förberetts för ett liv i politiken, trots att de flesta av dem vare sig var valbara eller hade rösträtt. Än.

Vid tubkikaren står Yngve Hugo, läraren i astronomi, naturvetenskap och nykterhetslära.[4] Under tubkikarens stativ sitter en av skolans grundare, författaren Karl-Erik Forsslund. Han har det här året dragit sig tillbaka till sin gård vid sjön Väsman, nedanför slänten där skolan ligger. Men han har undervisat eleverna i unison sång, klassiska författare och bibliotekskunskap.[5] Den krassa verkligheten i rymden och i parlamenten har vägts upp av klassisk bildning och en introduktion till de sköna konsterna.

Vilka var dessa elever, som varvade studier i astronomi och statskunskap i en lantlig miljö, samtidigt som samhällsordningen var på väg att stöpas om? Vad hände med dem sedan? Det är utgångspunkten för denna avhandling.

Avhandlingens övergripande syfte är att undersöka vertikal social rörlighet för elever på tre folkhögskolor, Brunnsvik, Väddö och Hola, under det industriella genombrottets senare del. Arbetet är en del av forskningsprojektet *En fråga om arv. Humankapital och förmögenhet som förutsättning för social mobilitet, Sverige 1850–1950*. Jag tog med mig mina forskningsintressen om folkbildning och folkrörelsernas historia till projektet, då bildningsfrågor var centrala för den tidiga nykterhets- och arbetarrörelsen. Över hela landet startades föreläsningsföreningar, studiecirklar och föreningsbibliotek. Folkets hus-lokaler restes för att möten och föredrag skulle kunna hållas inomhus. Törsten efter kunskap var i centrum för det politiska arbetet. Men social rörlighet var inte något som diskuterades, åtminstone inte för den enskilde individen. Snarare var folkrörelsernas medlemmar knappt ens erkända som medborgare i Sverige på 1850-talet när projektets undersökningsperiod börjar. Än mindre hade de tillgång till utbildningsinstitutioner efter folkskolan. De stod, som filosofen Jaques Rancière beskriver det, utanför *polis* – utanför samhället. Själva definitionen av politisk handling är för Rancière när de som står utanför stör ordningen genom att tvinga sig till en plats i *polis*.[6] Folkrörelserna krävde medborgerliga rättigheter, och medlemmarna utbildade sig för att kunna styra samhället när de väl blev insläppta. Folkrörelserna skulle genomföra det som grupp, men detta ledde även till förändringar för de individer som var rörelsernas funktionärer.

---

[3] Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1911–1912, (1912), s. 19–20.
[4] Ibid., s. 14–15.
[5] Ibid., s. 22–23.
[6] Rancière, Jacques, (1999), s. 11–12.

Inom historievetenskapen, och kanske särskilt inom ekonomisk historia, görs gärna studier av förändring och kontinuitet över långa tidsperioder. Forskningen om social rörlighet är inget undantag. Men jag är mer intresserad av människorna, aktörerna, som befolkar strukturerna. Genom att välja ut en kortare tidsperiod och närstudera eleverna vid tre skolor fångar jag förhoppningsvis en del av den sociala rörlighetens mekanismer. Det gör det också möjligt att diskutera problem med de mest använda metoderna för att skapa sociala stratifieringar med hjälp av individers yrkestitlar, vilka ofta används för att studera social rörlighet utifrån historiska material idag.

Folkhögskolor var en väletablerad företeelse i Sverige vid 1900-talets början. De första skolorna grundades runt 1870-talet, från början riktade mot främst manliga ungdomar ur bondeklassen. Väddö var en skola enligt denna äldre modell. Vid sekelskiftet öppnades skolor med en bredare intagning. Hola och Brunnsvik tog även in ungdomar från arbetarklassen, såväl manliga som kvinnliga elever. Eleverna på de tre folkhögskolorna i studien levde och verkade under omvälvande tider. Mellan åren 1906–1921, som utgör denna avhandlings undersökningsperiod, sker en rad formativa moment för den framväxande arbetarrörelsen: Storstrejken 1909, splittringen av LO och bildandet av den syndikalistiska fackföreningsrörelsen 1910, första världskrigets utbrott och kollapsen av Andra internationalen 1914, revolutionen i Ryssland och splittringen av det socialdemokratiska partiet 1917, den nästan genomförda revolutionen i Sverige 1918. Införandet av allmän och lika rösträtt 1921. Detta var år präglade av arbetsmarknadskonflikter och social oro, men även av de första stora valframgångarna för arbetarrörelsens partier. Ur denna politiska miljö kom många av Hola- och Brunnsvikseleverna och den präglade såväl deras tid på skolan som deras framtida yrkesliv.

Under den här perioden exploderade också tidningsutgivningen i Sverige, och i samband med detta växte den socialdemokratiska pressen fram. Bara under åren 1899–1919 grundades 20 nya socialdemokratiska tidningar och 1919 fanns 235 dagstidningar i landet, varav 23 med socialdemokratisk anknytning.[7] Dessa tidningar var i skriande behov av journalister och redaktörer, med rätt politisk färg och många av dem som rekryterades hade en folkhögskoleexamen.[8] Kooperativa förbundet (KF) växte under dessa år och behövde skolade handelsbodsföreståndare, kassörer och revisorer. Även här öppnades således en möjlig arbetsmarknad för eleverna.

Det var en socialt rörig tid när samhällsordningen skakades om.

---

[7] Weibull, Lennart, (2007), s. 9–12.
[8] Furuland, Lars, (1968), s. 448, Tabell 1.

Kapitel 1
Teoretiska perspektiv och tidigare forskning

I detta kapitel börjar jag med att definiera det samhällsfenomen som ska undersökas: *social rörlighet*. Jag går igenom teoretiska begrepp och perspektiv som kan användas för att undersöka fenomenet och presenterar vad vi känner till om social rörlighet i historien. Dels internationellt, dels under svenska förhållanden. Dessutom presenterar jag den kritik som finns mot tidigare forsknings brist på analys av kvinnors sociala rörlighet. Vidare fokuserar jag min undersökning mot att behandla social rörlighet hos folkhögskolelever i Sverige efter sekelskiftet 1900. Efter denna genomgång kan jag formulera avhandlingens syfte, frågeställningar, avgränsningar och presentera dess disposition.

Teorier om rörlighet och samhällsstrukturer

Social rörlighet, att individer och grupper rör sig mellan skikten i ett samhälles sociala hierarki, har funnits i alla samhällen, i alla tider. I förmoderna samhällen har det vanligen varit mer trögrörligt, när en individs plats i den sociala ordningen bestämts av exempelvis religiösa eller ekonomiskt betingade hierarkier. Med de strukturella omdaningar av samhället som följde kapitalismen och industrialiseringen kom även rörligheten inom de sociala hierarkierna att underlättas.[9] Det blev nu möjligt för större grupper av individer att klättra uppåt i hierarkin, men likaväl falla ner från en tidigare given position. Forskning om social rörlighet har bland annat undersökt om det funnits en trend mot en ökad social rörlighet i hela eller delar av världen. Har samhällen utvecklats mot meritokratier? Det är en grundläggande fråga som diskuteras av såväl historiker som sociologer. Många av dem anser att det fanns en utveckling bort från traditionella samhällen, där samhällspositioner och yrken ärvdes, mot ett modernare samhälle där dessa i stället är resultatet av individers personliga prestationer. Men om denna trend verkligen finns, när startade den? Är den synlig i flera av världens samhällen? Vilka bestämmande faktorer har

[9] Maas, Ineke & Marco H. D. van Leeuwen, (2016), s. 839.

varit gällande för ökad social rörlighet, i olika regioner och historiska tidsepoker?[10] Dessa frågor debatteras inom fältet, och det finns inte någon samstämmighet i resultaten.

Teorier kring detta fenomen började formuleras under den tid som sammanfaller med denna avhandlings undersökningsperiod: från mitten av 1800-talet till början av 1900-talet. Det var en brytningstid, när en samhällsordning höll på att ersättas av en ny. Hierarkin med kungen i toppen och de egendomslösa i botten var under omförhandling. I Sverige observerade läraren Thorsten Rudenschöld denna nya ordning och introducerade år 1854 begreppen *ståndscirkulation* och *ståndsnivellering*. Rudenschöld argumenterade för att ståndscirkulation var något positivt. Genom utbildning kunde de dugligaste ungdomarna ur de lägre stånden lyftas och användas för rikets bästa, samtidigt som aristokraternas barn sporrades att utbilda sig för att behålla sina positioner. Ståndsnivellering såg han däremot som något negativt, ”[…] ett naturvidrigt utjemnande af de höjder och dalar, som skaparen anlagt och förordnat, hvilket senare är idel oförnuft.”[11]

Social rörlighet förutsätter ett samhälle hierarkiskt indelat i skikt, eller klasser. Teoribildningar om industrisamhällets klassindelning kom att formuleras kring två huvudsakliga teoretiker: Karl Marx och Max Weber. Båda såg ägandet som en central aspekt och båda såg klasser i relation till varandra.

Men Marx, som utgick från motsättningarna mellan de få som ägde kapital och de många som inget annat ägde än sin arbetskraft, intresserade sig inte i någon större utsträckning för individers möjlighet att röra sig mellan klasserna. Hans arbete rörde kollektiven, konflikterna mellan klasser och de större grundstrukturerna. Därför återfinns inte forskning om social rörlighet inom den marxistiska forskningstradition som utgår från hans verk, även om det finns gott om marxistiskt influerad forskning som undersöker konkreta empiriska skikt i samhället.[12]

Forskare som intresserat sig för rörlighet utgår istället ofta från Webers arbeten, som undersöker marknadens roll och ser till vad individen tar med sig till marknaden i form av kunskaper, kapital och kontakter.[13] Eftersom individen och situationen står i fokus för den weberianska traditionen, är en naturlig följd att möjligheten att byta klass har blivit en viktig forskningsfråga i denna tradition.[14] Det som bestämmer en individs plats i den sociala strukturen, i den weberianska traditionen, är personens status på marknaden. Denna status bestäms av en rad faktorer som bostad, hälsa, förmögenhet eller inkomst. Idag

[10] van Leeuwen, Marco H. D., (2009), s. 399–400.
[11] Rudenschöld, Thorsten, (1845), s. 17–21.
[12] Exempelvis Wright, Erik Olin, (1997); Therborn, Göran, (1971).
[13] Hörnqvist, Magnus, (2016) s. 15.
[14] Ibid., s. 38.

betonar även forskare inom denna tradition vikten av examen från formell utbildning, något de ser som nyckeln till att kunna påverka sin position i den sociala strukturen.[15]

Sociologen Pitirim Sorokin skrev den första grundliga genomgången av social rörlighet: *Social Mobility* som gavs ut 1927. Han presenterade i den en rad observationer kring fenomenet, som fortfarande är giltiga, och som fortfarande är de som undersöks empiriskt. Dels observerade han social rörlighet som ett samhällsfenomen, dels undersökte han mekanismer och institutioner som underlättat denna rörlighet. Han definierade social rörlighet som

> varje övergång av en individ eller ett socialt objekt eller värdering – allt som har skapats eller förändrats av mänsklig aktivitet – från en social position till en annan.[16]

I denna vida definition ryms såväl individers konversioner mellan religioner och yrkeskarriärer, som idéer och kulturella uttrycks rörelser mellan samhällen. Fenomenet har främst undersökts som individers och gruppers rörelser i sociala stratifieringar över tid. Social rörlighet har alltså förståtts utifrån två dimensioner, en rumslig och en temporal. Individer kan röra sig i det sociala rummet, upp och ner i en stratifiering. Men rörelsen sker också över tid. Antingen en människas liv, eller över en eller flera generationer.

Horisontell och vertikal rörlighet

Sorokin såg samhällets sociala skiktning som tvådimensionell, med en horisontell och en vertikal axel. Denna modell är den som fortsatt används idag. Den horisontella anger yrkesområde, eller bransch. Den vertikala anger hierarkin – både inom hela samhället och inom varje enskild bransch. På så sätt skilde han på *horisontell* och *vertikal rörlighet*.[17] Den horisontella rörligheten har studerats av arbetsmarknadsekonomer, och benämns då som rörlighet på arbetsmarknaden.[18] Den har också lyfts fram som viktig att undersöka av såväl historiker som arbetar med äldre samhällen,[19] som historiker som arbetar med

---

[15] Ibid., s. 43.
[16] "A*ny transition of an individual or social object or value – anything that has been created or modified by human activity – from one social position to another*." Min översättning. Sorokin, Pitirim A., ([1927] 1959), s. 133.
[17] Ibid., s. 133.
[18] Exempelvis Rudolf Meidners undersökning om arbetskraftens omflyttning mellan olika yrkesgrenar. Meidner, Rudolf, (1954), s. 187–200.
[19] Medeltidshistorikern Sandro Carroci diskuterar Sorokins utgångspunkter och hur *internal mobility*, som han använder för horisontell rörlighet, är en viktig aspekt av rörligheten i det medeltida England, och något som inte analyserats tillräckligt på grund av fixeringen vid vertikal rörlighet bland forskare. Carocci, Sandro, (2011), s. 385–386. Även historikern Henrik Ågren har diskuterat begreppen vertikal och horisontell rörlighet, för bruket av titlar i Sverige under 1700-talet. Ågren, Henrik, (2019).

samma undersökningsperiod som denna avhandling.[20] Men precis som i majoriteten av all senare forskning om social rörlighet som behandlar industrialiserade samhällen, intresserar sig Sorokin i sin studie främst för den vertikala rörligheten, som antingen kan vara stigande eller fallande. Den vertikala rörligheten kan ta sig två former: antingen är det individer som tar sig in i redan existerande strata, eller så är det ett antal individer som formerar sig som en ny grupp i samhället och som placerar sig sida vid sida med redan existerande grupper i stratifieringen.[21] Det finns alltså en politisk dimension av den sociala rörligheten.[22]

Rörelse över tid

Social rörlighet sker inte enbart i rummet utan även över tid. Att en individ byter nivå i den sociala stratifieringen under sitt liv kan ge effekter på dennes barns möjligheter, såväl som på individens möjligheter under sitt liv. Rörlighet förstås därför antingen som *intragenerationell*, där strukturomvandlingar i ekonomin eller en individs yrkesliv och karriärutveckling undersöks.[23] Eller så förstås rörligheten som *intergenerationell*, där individers eller gruppers sociala bakgrund tas med i undersökningen, över en eller flera generationer.

Enligt Sorokin har det aldrig funnits något samhälle där rörligheten var fullständig eller obefintlig. Rörlighetens utseende och intensitet skiftar mellan olika samhällen, och hans hypotes är att demokratiska samhällen har högre grad av social rörlighet än odemokratiska.

> I demokratiska samhällen är inte en individs sociala positioner, åtminstone inte teoretiskt, förutbestämda av hans födsel; alla positioner är öppna för alla som kan nå dem; det finns inga juridiska eller religiösa hinder mot att klättra upp eller falla ned.[24]

Men Sorokin fann inget empiriskt stöd för någon generell, evig trend av varken ökande eller minskande intensitet eller mätbar allmängiltighet för social rörlighet. Istället drar han slutsatsen att den sociala rörligheten ökar och minskar i vågor över tid, oaktat samhällsform.[25]

En av de senaste årens studier av social rörlighet, som utförts av Gregory Clark, undersöker i vilken utsträckning eliten i olika samhällen har öppnats

---

[20] Exempelvis i Karlsson, Tobias & Christer Lundh, (2022), s. 20–22.
[21] Sorokin, ([1927] 1959), s. 134–136.
[22] Rancière, (1999), s. 11–12.
[23] Begreppet *intragenerationell* rörlighet används dock sällan. Istället används ibland *work life mobility* eller *career mobility.* Se Ganzeboom, Harry B. G. , Donald J. Treiman & Wout C. Ultee, (1991), s. 289; Erikson, Robert & John H. Goldthorpe, (1993), kap. 8.
[24] *"In democratic societies the social position of an individual, at least theoretically, is not determined by his birth; all positions are open to everybody who can get them; there are no judicial or religious obstacles to climbing up or going down."* Min översättning. Sorokin, ([1927] 1959), s. 138.
[25] Ibid., s. 160.

för personer från andra samhällsgrupper. När han ser på så långa tidsperioder som tio eller femton generationer, menar han att effekterna av en initial social rörlighet reduceras.[26] Det är väldigt svårt för nästkommande generationer i en familj att behålla positionen av en förfaders sociala rörlighet. Clark anser att eftersom samtida studier enbart mäter en aspekt av social status så överskattar de den underliggande mobiliteten. Dessutom överskattas mobiliteten i senare generationer för varje enskild aspekt av mobilitet, som exempelvis inkomst. Därför kan inte den sociala rörligheten mätas över endast två eller tre generationer, utan måste mätas över en längre tid. Och givet sådana mätningar, är den sociala rörligheten påfallande låg i alla länder och samhällen i världen. Detta är ett tecken på att det måste finnas andra faktorer som styr den sociala rörligheten, som är kopplade till familjer. Han ser rörligheten nästan som en genetiskt överförbar egenskap.[27]

Där Clark ser en lång, jämn fördelning av social status, där samma familjer behåller sina höga positioner i samhället, oaktat revolutioner, inkomstutjämningsreformer eller fri skolgång[28], ser Sorokin fluktuation: återkommande vågor av ökad eller minskad rörlighet, dock utan regelbundenhet. ”I dessa fluktuationer verkar det saknas någon evig trend mot antingen en ökning eller minskning av den vertikala rörligheten”.[29] Dessa två slutsatser står dock inte mot varandra, då tidsperspektiven skiljer sig åt markant. Sorokins återkommande vågor blir enbart krusningar med Clarks *longue durée*-perspektiv. Social rörlighet kanske påverkar samhällen och individer i det lilla, men i det stora hela sker inga genomgripande förändringar.

Aktörernas möjlighet att påverka sin situation

Social rörlighet som samhällsfenomen kan förstås på en strukturell nivå, som vi sett ovan, där membranen i stratifieringen kan vara porösa eller fasta och möjligheten för individer att röra sig mellan dem diskuteras. Men det är individer och grupper som rör sig, och de har möjligheten och förmågan att påverka sin position. Hur dessa möjligheter har sett ut har teoretiserats av en rad forskare. Sorokin identifierade ett antal kanaler genom vilka ett samhälles

---

[26] Gregory Clark har undersökt efternamn bland yrken med social status, för att se om familjer behåller sin status över tid. Han intresserar sig alltså för en yrkesmässig elit, även om det finns grupper i denna elit som har en bakgrund i lägre klasser. Clark tycker sig se en social lag, förekomsten av en universell konstant för intergenerationell social rörlighet som är låg och från vilken avvikelser är sällsynta och förutsägbara. Som många andra forskare mäter han social rörlighet som korrelationen mellan faderns och sonens yrke och sociala ställning. Alltså i vilken utsträckning har sonen samma yrke som fadern, även om yrkena ändrar karaktär under de långa tidsperioder han undersöker. Clark, Gregory, (2014), s. 12.

[27] Ibid., s. 11.

[28] Ibid., s. 9.

[29] “*In these fluctuations there seems to be no perpetual trend toward either an increase or decrease of vertical mobility.”* Min översättning. Sorokin, ([1927] 1959), s. 160.

olika sociala strata länkades samman och som därför möjliggjorde vertikal social rörlighet. Han använde metaforer som "[…]"hål", "trappor", "hissar" eller "kanaler" som tillåter individer att röra sig upp och ner, från strata till strata."[30] Konkreta exempel utgörs av institutioner som armén, kyrkan och skolan eller politiska-, ekonomiska- och professionsorganisationer. Men även familjen och giftermålet fungerar på liknande sätt.[31] Dessa institutioner och organisationer är inte bara vägar mellan de sociala skikten, de har även en selekterande funktion. Genom dem testas och väljs de dugliga individerna ut. Sorokin liknar dem vid en sil.[32]

Det finns alltså möjligheter för individer att genom ett antal kanaler röra sig upp och ner mellan sociala strata. För att försöka fånga hur detta kan gå till, hur individer kan skaffa sig medel och tillgångar och därmed positioner i en social stratifiering, har olika teorier om *kapital* formulerats. Kapital kan vara tillgångar till *ekonomiskt kapital*, som reda pengar eller ägda fastigheter. Men det kan även förstås som *humankapital* eller olika former av *symboliska kapital* för att försöka förklara kunskapers och färdigheters värde, på en tänkt marknad eller som en sorts valuta i sociala sammanhang. På samma sätt som ekonomiskt kapital är detta något en individ kan investera i, förvalta och eventuellt även förlora under sitt liv.

Humankapital

I samhällen där skolan är tillgänglig för alla blir utbildning en social stege som sträcker sig från de nedersta sociala skikten till de översta. I samhällen där kvalitet och tillgång till olika nivåer av utbildning i praktiken är kopplad till ekonomisk förmåga, genom avgifter eller privat finansiering, blir utbildningen främst en stege mellan enbart de övre skikten.[33] Men även i mer öppna samhällen spelar utbildningssystemet en viktig roll när elitsystem reproduceras. En kandidatexamen från Handelshögskolan i Stockholm, som rekryterar elever från ett fåtal gymnasieskolor där näringslivseliten väljer att placera sina barn, har visat sig väga tyngre i vissa sammanhang än motsvarande examen från ett annat lärosäte då det inte bara är en utbildning utan också kopplat till stora investeringar i kulturellt och socialt kapital.[34] Skolor kan alltså motarbeta social rörlighet till förmån för en homogenitet bland sina elever.

Inom ekonomisk teori är begreppet *humankapital* väl etablerat.[35] I korthet ses utbildning som en investering i arbetsproduktivitet, eller "utbildningens

---

[30] Ibid., s. 164.
[31] Ibid., s. 170.
[32] Ibid., s. 183.
[33] Ibid., s. 169.
[34] Holmqvist, Mikael, (2018), s. 11–13, 101–117.
[35] Det myntades av John Stuart Mill, men har teoretiserats av främst nationalekonomen Gary S. Becker. Becker, Gary S. et al., (2018).

bruksvärde".[36] Eftersom en utbildning ökar den utbildades produktivitet, kan kostnaden för utbildning ses som ett kapital som aktören, exempelvis en individ, en organisation eller ett företag, investerar i sig själv. Aktören kan alltså investera i någon annan, exempelvis föräldrar som skickar sina barn till skolan eller en arbetsgivare som låter sina anställda gå på vidareutbildning. En utbildad arbetare kan utföra mer kvalificerat arbete. Företaget kan då få högre avkastning om produktiviteten höjs, arbetaren får avkastning på sin investering genom en högre lön. Kostnaden för utbildningen kan vara direkt, som kursavgifter. Men den kan också vara indirekt, som exempelvis den uteblivna lön en arbetare avstår när hon väljer att studera istället för att arbeta. Att välja eller inte välja utbildning blir med humankapitalteorin ett rationellt val som en aktör kan göra utifrån strikt ekonomiska beslutskriterier. På en aggregerad nivå talar man om samhällets humankapital, alltså till vilken grad befolkningen är utbildad och i vilken mån en stat investerar i sitt humankapital med satsningar på utbildningsväsendet.[37] I viss mån kan det likställas med en strävan efter social rörlighet, då arbeten som kräver utbildning ofta även är arbeten med högre social ställning. Historiskt har detta varit ett argument mot att öppna skolor åt ett större flertal och ett argument för att kontrollera utbildningens innehåll, då samhällsordningen ansågs kunna hotas.[38]

Det finns invändningar mot synen på utbildning som enbart en investering i humankapital med förväntad avkastning på en arbetsmarknad. Ett examensbevis från en särskild utbildning kan lika mycket vara ett bevis på en individs duglighet, som ett bevis på eventuella kunskaper. En examen från en elitskola kan vara en bättre investering i form av de nätverk och kontakter som en elev förväntas förvärvat där. Utbildningen kan alltså fungera som en del i selektionen av individer på arbetsmarknaden, även utifrån andra kriterier än strikt kunskap och färdigheter.[39]

Symboliskt kapital

Enbart tillgång till ekonomiskt kapital, som kan investeras i humankapital, kan dock inte förklara hur de sociala skikten i samhället upprätthålls, eller reproduceras. Pierre Bourdieu menar att det existerar ett antal symboliska kapital, som individer kan kompensera brist på ekonomiskt kapital med. En brist på dessa kapital kan även stänga ute individer från sammanhang i samhället, trots eventuell tillgång till ekonomiskt kapital.[40] *Socialt kapital* är alla sociala band

---

[36] Melldahl, Andreas, (2015), s. 25.

[37] För en genomgång av humankapitalteorin, se Lundh Nilsson, Fay & Johannes Westberg, (2015), s. 402–404.

[38] Berg, Anne & Samuel Edquist, (ibid.), s. 210–218.

[39] Se exempelvis Holmqvist, (2018).

[40] I *The State Nobility* (1996) undersöker Bourdieu de symboliska kapitalens funktion i utbildningar vid franska elitskolor. För en genomgång och historisk operationalisering av begreppen, se Larsson, Esbjörn, (2005), s. 45–54.

och sammanhang som kan aktiveras för att exempelvis säkra ett arbete eller ett uppdrag. Det kan vara starka sociala band, som familj, släkt och vänner. Eller så kan det vara svaga sociala band, som nätverk, skolkamrater eller vänners bekanta. Svaga band har visat sig vara viktigare än starka när det kommer till hur information, exempelvis om tillgängliga arbeten, sprids inom nätverk.[41] Personer med stora nätverk, bestående av personer utanför den egna familjekretsen, har alltså ett starkt användbart socialt kapital de kan aktivera. *Kulturellt kapital* är istället kunskap om kulturella koder i vissa sammanhang. Uppföranderegler, eller smak vad gäller konst, musik och litteratur som anses vara kulturellt förfinat. Det kulturella kapitalet är således i viss mån kontextbundet, men en individ kan tillgodogöra sig det genom studier eller aktivt deltagande. Vad som utgör en tillgång i symbolisk kapital kan variera mellan specifika sociala situationer.

Utbildningssociologen Donald Broady har diskuterat Bourdieus begrepp och hur användbara de skulle kunna vara för studier av svenska förhållanden. Dels är det franska begreppet starkt knutet till klassisk bildning, där kunskaper om konstnärer, klassisk musik och en litterär kanon definierar vem som har kulturellt kapital. Han menar att kulturellt kapital i Sverige är folkligare, och lyfter fram folkhögskolornas historiska roll i etablerandet av detta. Broady förklarar det med att det franska utbildningsystemet styrs av överklassen, medan det svenska styrs av medelklassen. Han föreslår även ett begrepp som *organisationskapital* för att spegla den särskilda folkrörelsekultur som vuxit fram här, med allt från elevråd och fotbollsföreningar till politiska partier och fackförbund.[42] Med hjälp av dessa symboliska kapital menar Broady att forskningen har verktyg att ”komma förbi den svenska utbildningssociologins traditionella monomana upptagenhet av en enda fråga, nämligen den ”vertikala” sociala mobiliteten eller bristen på densamma.”[43] Det är en befogad kritik och även de symboliska kapitalen kommer beaktas i avhandlingens analyser. De olika formerna av symboliskt kapital som diskuterats ovan är svåra att konkret mäta, men de är viktiga att ha med sig när social rörlighet undersöks, som ett perspektiv när källorna ska tolkas. Tillgången till symboliska kapital påverkar en individs möjligheter under livet, till arbete, bostad eller relationer. I viss mån kan de kompensera varandra, som att brist på ekonomiskt kapital kan vägas upp av starkt socialt eller kulturellt kapital.

Tidigare forskning: strukturell nivå

Forskningsfältet om social rörlighet är både stort och väletablerat. Majoriteten av forskning om social rörlighet på strukturell nivå, berör tiden efter andra

[41] Granovetter, Mark S., (1973), s. 1377–1378.
[42] Broady, Donald, (1998), s. 22–23.
[43] Ibid., s. 24.

världskriget. Det kan huvudsakligen tillskrivas källäget. Studier från 1990-talet och tidigare har utgått från främst insamlad enkätdata. Med digitaliseringen av exempelvis folkräkningar och giftermålsregister har även perioder före 1945 kunnat undersökas.[44] I Sverige var Demografiska databasen (DDB) i Umeå och Skånes ekonomisk-demografiska databas (SEDD) i Lund tidiga med att digitalisera äldre svenska folkräkningar på församlingsnivå, men det är först under det senaste decenniet som historiska folkräkningsdata och kyrkobokföring har digitaliserats i större mängd på nationell nivå, och därmed underlättat undersökningar av social rörlighet under tidigare historiska perioder.

Forskningsfältet kan delas in i två huvudsakliga inriktningar. Dels forskare som menar att industrialiseringen innebär ett strukturbrott. Före industrialiseringen var samhällena mer stängda, social rörlighet förekom på individnivå, men inte i någon större omfattning. Efter industrialiseringen blev samhällena mer öppna och möjligheterna för individers sociala rörlighet ökade.[45] Dessa forskare arbetar ofta med samtida källmaterial och utgår ofta från efterkrigsgenerationerna och deras föräldrar.[46] Dels finns de som menar att det över längre perioder, med studier på upp till tolv generationer, inte verkar förekomma någon rörlighet alls. Eller i alla fall i väldigt liten utsträckning med små bestående resultat.[47] Det finns alltså motstridiga positioner på fältet. Den tidigaste forskningen intresserade sig för *intergenerationell* rörlighet och koncentrerade sig på *total rörlighet*, det vill säga andel män och kvinnor som befinner sig i en annan social klass än sina föräldrar.[48]

Sorokins påstående har blivit utgångspunkten för en debatt mellan å ena sidan forskare som menar att industrialiseringen som process driver samhällsutvecklingen mot mer öppna samhällen med förutsättningar för en trend mot ökade möjligheter för uppåtgående social rörlighet,[49] och å andra sidan forskare som har riktat kritik mot denna syn. Dessa senare erkänner visserligen industrialiseringen som ett strukturbrott, där framför allt strukturomvandling från jordbruk till industri lyfts fram. Men de ser i stället att rörligheten fortsätter att vara trendlöst fluktuerande på samma sätt efter strukturbrottet, om än i ett omstrukturerat samhälle.[50]

Dessa positioner har testats empiriskt av Robert Erikson & John H. Goldthorpe, i en studie av enkätdata från 1970-talet från nio industrialiserade

---

[44] van Leeuwen, Marco H.D. & Ineke Maas, (2010), s. 430-432.
[45] Ineke Maas och Marco van Leeuwen talar om teser som ska undersökas, och använder begreppet *the industrialization thesis.* Maas & van Leeuwen, (2016), s. 838.
[46] Exempelvis Erikson & Goldthorpe, (1993), m. fl.
[47] Clark, (2014)
[48] För en genomgång, se Lynch, Katherine A., (1998); van Leeuwen, Marco H. D. & Ineke Maas, (1996), s. 400–404.
[49] Som Seymour Martin Lipset och Hans L. Zetterberg. Se Erikson & Goldthorpe, (1993), s. 65–66.
[50] Presenterad av Featherman, Jones och Hauser. Se ibid., s. 65–66.

länder. De undersökte både den *totala rörligheten* och den *relativa rörligheten*,[51] vilken i stället är ett mått på den statistiska sannolikheten för ett barn att hamna i samma sociala klass som sina föräldrar, eller i någon annan klass.[52] De använde sig av en sju-gradig skala, baserad på yrkestitel och inkomstuppgifter. Precis som de flesta efterföljande studier, intresserade de sig för den intergenerationella rörligheten där rörlighetsmönstren mellan exempelvis fäder och söner undersöks. De kunde belägga Sorokins tes om att social rörlighet inte följer något generellt mönster.[53] Industrialiserade länder verkar vara mer öppna och ha en större rörlighet än förindustriella länder och sociala urvalsprocesser har blivit mer universella, men de såg inga tecken på att denna rörlighet skulle vara generell, eller specifikt uppåtgående.[54] Erikson & Goldthorpe poängterade att de samhällen som de inkluderat i sin undersökning skilde sig åt, trots att alla var industrialiserade. Det finns alltså andra aspekter som påverkar rörligheten än enbart industrialiseringsprocessen. En sådan aspekt de tyckte sig se var att mer ekonomiskt jämlika samhällen hade en högre grad av öppenhet och därmed en större möjlighet till social rörlighet än andra. I deras studie visade Sverige på en avvikande hög grad av rörlighet, som de tillskrev det politiska systemets inriktning på exempelvis aktiva arbetsmarknadsåtgärder,[55] som bland annat innefattade utbildningsinsatser. Detta samband har senare nyanserats av forskare som funnit att dagens industrialiserade samhällen kan ha både en hög grad av social rörlighet i stort och samtidigt en låg rörlighet till och från den ekonomiska eliten.[56] Membranen mellan stratifieringens nivåer kan alltså vara porösa mellan de lägre skikten men samtidigt mer svårgenomträngliga i toppen.

Erikson & Goldthorpe intresserade sig för att kartlägga den totala rörligheten i ett antal industrialiserade samhällen, med utgångspunkt från 1970-talet, då industrialiseringen var genomförd. Socialhistorikerna Ineke Maas och Marco van Leeuwen har hittat empiriskt stöd för *industrialiseringstesen*, genom att undersöka samma nio länder som Erikson & Goldthorpe gjorde, fast för perioden 1800–1914. Maas & van Leeuwen fann att industrialiseringen verkligen innebar ett trendbrott då rörligheten ökade. De förkastar Sorokins tes om rörligheten som trendlöst fluktuerande, då de menar att rörligheten såg olika ut i olika länder och inte helt kan förklara exempelvis Sveriges relativt höga grad av social rörlighet redan långt innan industrialiseringen var genomförd. Olikheter i länderna till trots så hade Sverige en hög rörlighet som dessutom höll i sig i närmare två århundraden. Maas & van Leeuwen spekulerar i om det kan ha ett samband med den lutheranska kyrkans tidiga bildningsinsats, som innebar att befolkningen tidigt förväntades kunna läsa Bibeln, vilket

[51] Ibid., s. 73.
[52] Maas & van Leeuwen, (2016), s. 839.
[53] Erikson & Goldthorpe, (1993), s. 374.
[54] Ibid., s. 366–367.
[55] Ibid., s. 164–165.
[56] Corak, Miles, (2013).

ledde till att även personer ur de lägre samhällsskikten hade tillgång till kunskaper som krävdes för administrativa arbeten och därmed en större arbetsmarknad. De menar att de empiriskt kan belägga att den industriella revolutionen innebar ett strukturbrott och en trend mot ökad social rörlighet i Europa från 1800-talet fram till idag.[57] Skillnaden i resultat kan i viss mån tillskrivas den valda undersökningsperioden i respektive fall. Sorokin sökte efter fenomenet social rörlighet i samhällen från romarriket till sin egen samtids USA på 1940-talet. Han intresserade sig mer för att kartlägga förutsättningarna att byta social skikt, något som han menade alltid hade funnits i större eller mindre utsträckning under historien, och hans studie baserade sig på en rad empiriska exempel hämtade från tidigare forskning. Med en kortare tidsperiod, som inkluderar ett stort strukturbrott som industrialiseringen, och analyser av stora mängder individdata blir det ett annat resultat.

Social stratifiering i Sverige under industrialiseringen

Som vi sett ovan menar Maas och van Leeuwen att Sverige sticker ut när det kommer till den totala mobiliteten under 1800-talet. Sverige industrialiserades sent i jämförelse med andra europeiska länder, men verkar ha varit ett öppnare samhälle ganska tidigt. Deras resultat visar att Sverige hade en hög grad av intergenerationell vertikal rörlighet under hela 1800-talet och att den ökade efter 1913, då industrialiseringen var genomförd. Även om de inkluderar jordbrukssektorn, som anses vara mindre rörlig, var rörligheten i Sverige hög. Om den utesluts var den exceptionell.[58] I denna internationella jämförelsestudie är alltså Sverige avvikande redan innan de socialdemokratiska reformerna genomförts, som Erikson och Goldthorpe ser som förklaringsmodell för den höga sociala rörligheten efter andra världskriget.[59]

Kopplingen mellan utbildning och inkomster, och hur de kan överföras mellan generationer, styrks i en undersökning av hur förmögenhet och utbildningsnivå överförs i familjer från Malmö över fyra generationer, födda 1865–2015. Den finner att familjebakgrund har stor betydelse för senare generationers utbildningsnivå och inkomst. Rörligheten i ekonomisk status var alltså lägre än vad forskarna hade förväntat sig. De lanserar möjligheterna att dessa samband kan bero på faktorer som inte enkelt kan tydas i insamlade data, som exempelvis sociala eller kulturella faktorer, eller rent av genetiska.[60]

Ekonomhistorikerna Martin Dribe och Jonas Helgertz går lite längre tillbaka i tiden och gör en studie av samtliga män boende i fem skånska försam-

---

[57] Maas & van Leeuwen, (2016), s. 873–874.
[58] Ibid., s. 859–864
[59] Erikson & Goldthorpe, (1993), s. 164–165.
[60] Lindahl, Mikael et al., *Internationell rörlighet i inkomster och utbildning - en analys av fyra generationer*, IFAU - Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (Uppsala, 2012), s. 22–23.

lingar, under perioden 1815–2011. De kan visa att effekterna av att ha en farfader med hög social klass i stor utsträckning påverkar barnbarnens sociala klass. Om en individ har en farfar med en hög social klass är det betydligt mindre chans att individen själv hamnar i en lägre socialgrupp. Det finns alltså en överföring av social status mellan generationerna och dessa resultat står sig över tid, vilket Dribe och Helgertz menar är anmärkningsvärt eftersom de undersöker en period med stora sociala omvälvningar. De påpekar att det krävs mer forskning av själva mekanismerna bakom denna överföring, och de eftersöker fler longitudinella studier för att se om dessa effekter håller sig över längre tid än tre generationer.[61]

För perioden efter ståndssamhällets upplösning har Sten Carlsson undersökt uppkomsten av den moderna svenska arbetarklassen, som han menade började formeras efter ståndsupplösningen 1862 och införandet av representationsordningen 1865. Han såg att det fanns en strävan uppåt inom den moderna industriarbetarklassen som skilde den från tidigare proletära grupper, men att denna strävan ”främst tagit sig fackliga och politiska uttryck.”[62] Detta betyder att de hade stannat inom sin klass i stor utsträckning, och gjort karriärer genom fackliga och politiska uppdrag istället för via anställningar som tjänstemän, vilka krävde akademisk utbildning. Carlsson delade alltså upp samhällets stratifiering i en yrkesdel och en uppdragsdel, även om båda kan leda till status, makt och ekonomiska tillgångar.

Carlsson lånade Rudenschölds begrepp *ståndscirkulation* och *ståndsutjämning* i sin beskrivning av social rörlighet.[63] Skillnaden mellan de två är, enligt Carlsson, att ståndscirkulation är något som berör enskilda personer. De driftiga bondsönerna kan bli ämbetsmän, de mindre driftiga prästsönerna kan bli bönder. Men inget av detta påverkar den ekonomiska eller politiska maktbalansen i samhället. Ståndsutjämning berör istället grupper, och utjämningen består i politisk och ekonomisk utjämning dem emellan, som avskaffandet av adelsprivilegier eller införandet av allmän och lika rösträtt. Carlsson menade att både ståndscirkulation och ståndsutjämning kan pågå var för sig, men att ”normalt har man dock att räkna med ett starkt samband mellan utjämning och cirkulation, och en studie av ståndscirkulation måste därför ägna stor uppmärksamhet åt stånds- och klassutjämningen.”[64]

Under klassamhällets framväxt finns, enligt Carlsson, anledning att undersöka ökningen av antalet tjänstemän. Han tyckte sig finna att de lägre tjänstemännen, som folkskollärare eller bokhållare, ofta skickade sina barn till universitet och läroverk. Den sociala rörligheten kunde alltså ske stegvis, en generation i taget. Carlsson fann också att trots en framryckning från 1930-talet och framåt, hade inte arbetarklassen blivit mer representerad bland de högre

[61] Dribe, Martin & Jonas Helgertz, (2016), s. 995–997.
[62] Carlsson, Sten, (1950), s. 145.
[63] Rudenschöld använde *ståndsnivellering,* Carlsson moderniserade det till *ståndsutjämning.* Rudenschöld, (1845), s. 17–18.
[64] Carlsson, Sten, (1962) s. 12.

tjänstemännen eller i den politiska ledningen i samhället. Istället hade ledargestalterna inom arbetarrörelsen kommit från familjer med akademisk bakgrund eller ur tjänstemannahem. Dessutom såg Carlsson en skillnad mellan arbetarledarna och bondsönerna, som i slutet på 1800-talet efter folkhögskolan fick uppdrag i lokal eller regional politik och stannade där. Arbetarsönerna i politiken gick istället snabbt vidare till att bli statsråd, landshövdingar och generaldirektörer. De hade hela tiden utgjort en liten minoritet av det absoluta toppskiktet av tjänstemän, ungefär 10 procent sedan 1900-talets början. Denna nivå var densamma när Carlsson publicerade sin text på 1970-talet, trots ett obrutet socialdemokratiskt styre. Även om det fanns exempel på fackföreningsmän som utan akademisk utbildning blev statsråd eller statssekreterare, så var dessa undantag. På 1970-talet hade de arbetarsöner som innehade höga poster gått den akademiska vägen.[65]

Ett yrkes status kan även förändras över tid. Historikern Carl Carlsson har undersökt synen på samhällelig status och hur den förändrades delvis på grund av tabellverkets utformning av folkräkningsformulären. I och med upplösningen av ståndssamhället, en process som gradvis ledde fram till att ståndsriksdagen upplöstes 1865, uppstod grupper av individer vars sociala status var oklar, exempelvis vem som var *bonde* och vem som var *ståndsperson*, då båda var lantbrukare. Dessutom var det stor skillnad på en småbrukare och en storbonde. Carlsson menade att under en övergångsperiod, som sträcker sig fram till sekelskiftet 1900, existerade bonden i ett sorts statusmässigt mellanrum, där han tillskrivs positioner i samhällshierarkin lite beroende på sammanhang: en position i lokalsamhället, där alla familjer kände varandra sedan länge, och en i den officiella statistiken.[66] Detta blir ett exempel på hur status alltid existerar i ett historiskt sammanhang, och att positioner hela tiden kan omförhandlas. Därför måste även skalor justeras och anpassas till undersökningens tidsperiod, som vi ska se längre fram.

Efter denna genomgång kan vi se att det fanns en period av ökad social rörlighet från industrialiseringen och framåt. Under denna period tycks det ha funnits en möjlighet för individer och familjer från de lägre samhällsklasserna i Sverige att röra sig socialt uppåt. Mellan ståndsriksdagens avskaffande och andra världskrigets slut fanns det exempelvis en öppning till politiska uppdrag för representanter från de lägre samhällsskikten, utan formell utbildning. Ett fönster som verkar ha stängts efter andra världskrigets slut, då formell utbildning återigen blev den viktigaste faktorn, men då den högre utbildningen istället reformerades och möjliggjorde den variant av social rörlighet som vi idag kanske mest förknippar med ordet klassresa. Det gör att denna period av förändring är intressant att undersöka, om vi ska leta efter de institutioner som möjliggör social rörlighet.

---

[65] Carlsson, Sten, (1972) s. 48–52.
[66] Carlsson, Carl Mikael, (2016), s. 23–31.

Behovet av livshistorier

Forskare inom fältet har identifierat en rad förutsättningar eller personliga egenskaper som påverkar individers sociala rörlighetsmönster, där de viktigaste anses vara kön, föräldrar, syskon, utbildning och migration. Dessa egenskaper är samtidigt alla till viss del beroende av ett institutionellt sammanhang. Vissa samhällen diskriminerar kvinnor i större utsträckning vad gäller tillgång till arbetsmarknad, möjlighet till arv eller tillgång till utbildning. Det faktum att många undersökningar om social rörlighet får så motsägelsefulla resultat kan till stor del bero på att dessa komplexa samband mellan egenskaper och institutionella förhållanden helt enkelt har missats.[67]

Från 1960-talet och framåt är det främst ett perspektiv och en metod som blivit dominerande inom social rörlighetsforskning, analys av enkätdata. Undersökningarna har som utgångspunkt stora enkätinsamlingar. Informanter lämnar biografiska uppgifter och besvarar frågor om en rad områden som arbetsliv, fritid, eller intressen. Ur dessa extraheras data för undersökningar av exempelvis samhällens sociala sammansättning eller social rörlighet. Med enkätmetoden studeras individers rörlighet upp- och nerför en social statusskala, baserad på en ranking av yrkesgrupper. Denna del av forskningsfältet använder sig i huvudsak av statistiska bearbetningar, korrelationstest och regressionsanalyser. Kritik har lyfts, av bland andra Mike Savage, mot att fältet har blivit alltför specialiserat och till viss del svårtillgängligt. Många av de ofta slumpmässiga händelser och möjligheter som gör social rörlighet möjlig för individen går förlorade i grovmaskiga analysmodeller.[68]

Därför har forskare som Daniel Bertaux och Paul Thompson efterfrågat mikrostudier av familjeföretagande, eller fallstudier av institutioner som fungerar som möjliggörare av social rörlighet.[69] Dessa typer av studier ger fördjupad kunskap om fenomenet, men måste alltid kopplas till de större strukturella förutsättningarna för att bli riktigt relevanta. Det blir en balansgång mellan strukturerna och de individer som befolkar dem. Thompson har genomfört ett antal studier där han menar sig se ett generellt drag: i de brittiska familjer han undersökt påverkas den sociala rörligheten snarare negativt än positivt av förekomsten av starka familjeband. De sociala klättrarna kommer oftast från små, eller till och med trasiga, familjer; och är ofta migranter.[70] Detta är en hypotes som kan prövas även utan intervjustudier, om exempelvis de elever som växt upp utan två föräldrar, eller med styvföräldrar, har en annan bana än de som växt upp i ett mer kärnfamiljsliknande hem.

Bertaux och Thompson föreslår livshistorier, *life stories*, som material för denna typ av studier. Genom intervjuer, eller annat självbiografiskt material

---

[67] För en genomgång av den internationella forskningen, se van Leeuwen, (2009), s. 402–404.
[68] Savage kallar det för *the survey method.* Savage, Mike, (1997), s. 299–303.
[69] Bertaux, Daniel & Paul Thompson, red., (1997), s. 11–18.
[70] Ibid., s. 23.

som biografier, dagböcker, brev och liknande, kan den sociala rörligheten studeras på ett mer nyanserat sätt. Vikten av personliga kontakter, den utökade familjen eller den uppmuntrande sockenprästen kan spela in, liksom tillgången till böcker eller bibliotek hemma, vikten av läsande föräldrar, lokala arbetsförhållanden etc. Poängen de vill understryka är att det kvantifierbara är användbart inom sina områden, men det kvalitativa materialet ger en större förståelse för de kvantitativa resultaten. De kompletterar alltså varandra.[71] Detta metodologiska synsätt är en av grunderna för denna avhandling. Även om materialet som finns att tillgå för kvalitativa undersökningar är begränsat till ett fåtal av eleverna, kommer det att användas till mikrohistoriska fördjupningar där det är möjligt.

Behovet av genusperspektiv

De stora enkätstudierna har även kritiserats för att vara metodologiskt genusblinda. Det har visat sig vara svårt att mäta kvinnors sociala klass, och därmed deras eventuella sociala rörlighet, om de variabler som undersöks är exempelvis yrkestitel, inkomst eller liknande. Dessa uppgifter saknas ofta för kvinnor, särskilt i källmaterial äldre än från 1950-talet. Att uppgifterna saknas i de lättåtkomliga källorna, som folkräkningar eller kyrkoarkiv, är inget bevis för att kvinnor inte arbetade. Det har de naturligtvis alltid gjort även om det inte noterats av exempelvis myndigheter eller präster. Allt källmaterial måste tolkas utifrån sitt historiska sammanhang. Det uppstår problem när samhällsvetenskapliga metoder som skapats i ett historiskt sammanhang ska appliceras på data från ett annat. Metoder som utgår från normen heltidsanställd lönearbetare, som är en modern historisk parentes, kommer automatiskt att missa stora delar av den population de ska undersöka, då hushållsarbete och andra historiska former av arbetsförhållanden ofelbart faller utanför modellen.[72]

För studier om social rörlighet som utgår från yrkestitlar blir detta ett problem. En lösning som presenterats är att i stället för individen utgå från familjen som analysenhet och då låta familjeförsörjarens klass avgöra alla individers i familjen sociala klassposition.[73] Det är en använd metod när källmaterialet inte tillåter studier av samtliga hushållsmedlemmar.[74] Men detta tillvägagångssätt döljer fortsatt kvinnans roll i samhällsstratifieringen, eftersom hon *de facto* räknas som någon sorts bihang till mannen i familjen. Därför förespråkar en del feministiska forskare att individen istället fortsatt ska vara utgångspunkten och att den stratifiering som används även måste skära genom alla samhällsklasser längs med könsuppdelningen.[75] Kvinnor och män ska

---

71 Ibid., s. 6–7.
72 Linden, Marcel van der, (2008), s. 28–32.
73 Erikson & Goldthorpe, (1993), s. 232–233.
74 Dribe, Martin, Jonas Helgertz & Bart van de Putte, (2015), s. 29.
75 Acker, Joan, (1973), s. 940–941.

både studeras som individer, och som två skilda grupper med skilda förutsättningar inom samma samhälle. Detta angreppssätt öppnar upp en genusteoretisk dimension till social rörlighet där mäns och kvinnors olika agerande kan analyseras. Ett sätt att gå till väga är att undersöka kvinnors sociala rörlighet genom giftermål, där variablerna utgörs av fäders och makars yrkestitlar eller inkomster. Detta kan motiveras med att kvinnors sociala position ofta historiskt varit beroende av sina fäders och makars.[76] Men det är ett beroende som är giltigt under vissa historiska tidsperioder, och inte nödvändigtvis allmängiltigt. Enligt teorin om *genuskontrakt*, som formulerats av Yvonne Hirdman, är relationerna mellan män och kvinnor bundna till historiska sammanhang. Kontrakten, som omförhandlas under historiens gång, kan ses som en kombination av kulturella värderingar som avspeglas, förstärks och återskapas i faktiska institutionella faktorer som reglerar förhållandet mellan könen. Under 1800-talet rådde ett genuskontrakt som gjorde stark åtskillnad mellan manliga och kvinnliga sfärer. Offentligheten och yrkeslivet var mannens, hemmet och barnen var kvinnans.[77] Hirdman menar att industrialiseringen luckrade upp detta förhållande och kvinnor kunde ta plats i industrin i större utsträckning. Vid 1900-talets början återfinns kvinnor tillsammans med män inom flera branscher, även om kvinnornas andel är liten. Dessutom öppnades utbildningsmöjligheter för kvinnor, och yrken som lärarinna, journalist, fotograf och sjuksköterska gav möjligheter till en egen försörjning. Samtidigt konkurrerade kvinnor inte på samma villkor som män. Kvinnor ansågs inte behöva lika hög lön som män, och de fick inte arbeta natt. De sågs inte som riktiga män, utan mindre män.[78]

Att kvinnor gavs tillträde till vissa yrken resulterade vidare i att dessa yrken *feminiserades*. Männen lämnade yrket och lönerna cementerades på en låg nivå. Trots aktiv lagstiftning i lönefrågan drabbade denna process även läraryrket, som fram till 1858 endast kunde innehas av män men som öppnades för kvinnor och gavs den första likalöns-stadgan i landet 1906.[79]

Andra forskare, som studerat svenska förhållanden med hjälp av bland annat Hirdmans teori, betonar att kontraktet ska förstås som det dominerande synsättet under en viss tidsperiod, och att det inte utesluter alternativa kontrakt inom exempelvis sociala kretsar, subkulturer eller liknande.[80] Parallellt med denna nya ordning rådde fortfarande en stark norm om att en gift kvinna skulle dra sig tillbaka från arbetsmarknaden och i stället sköta hemmet. Den upprehölls av institutionella krafter, inte minst rätten för en arbetsgivare att avskeda

---

[76] Dribe, Martin, Björn Eriksson & Francesco Scalone, (2019), s. 95.
[77] A-B-modellen, där A är mannen och B är kvinna. Två helt väsensskilda varelser. Hirdman, Yvonne, (2003), s. 55–56.
[78] A-a-modellen, där A är mannen och a är kvinnan, ”den-sämre-mannen-varianten.” Ibid., s. 126–129.
[79] Florin, Christina, (1987).
[80] Ylva Waldemarsson undersöker LO:s kvinnoråd med hjälp av genuskontraktet, och pekar på konflikter i mötet mellan kvinnorådets strävan efter ett mer jämlikt kontrakt, och samhällets hushållskontrakt med hemmafrun som ideal. Waldemarson, Ylva, (2000), s. 71–72.

en gravid kvinna, eller en kvinna som gift eller förlovat sig. Denna rätt fanns fram till 1939.[81] Andra exempel är sambeskattningslagstiftningen från 1903[82] och avsaknaden av välfärdslösningar riktade mot att möjliggöra att gifta kvinnors yrkesarbete fanns kvar in på 1960-talet.[83] Det var alltså inte enbart myndigheterna som underregistrerade kvinnors deltagande på arbetsmarknaden. Det fanns institutionella hinder som gjorde att kvinnor *de facto* inte deltog i yrkeslivet i lika stor utsträckning som männen.

Med Hirdman går det att visa varför kvinnors deltagande på arbetsmarknaden är underrapporterat i statistiken. Det beror på genuskontraktens utformning och vad som var normativt för tiden då statistiken samlades in. Detta har lett till att folkräkningsmaterialet dras med empiriska problem när kvinnors arbete ska studeras. Maria Stanfors menar att utifrån ett genusperspektiv kan folkräkningsmaterialet kraftigt ifrågasättas. Även om statistiken speglar det gradvisa erkännande som kvinnors arbete har fått under 1900-talet, så ställer hon sig frågande till huruvida den faktiskt återspeglar verkligheten.[84]

Anita Nyberg har studerat hur svenska forskare förstår kvinnors deltagande på arbetsmarknaden och visar att såväl källorna, i form av folkräkningsmaterialet, som tolkningarna leder till motstridiga framställningar av historien. Nyberg gjorde sin första undersökning 1987 och menar att särskilt de gifta kvinnornas deltagande på arbetsmarknaden nedvärderats i såväl folkräkningarna som av forskare.[85] Hon ifrågasätter bilden av att industrialiseringen skulle leda till en ökad närvaro av gifta kvinnor på arbetsmarknaden och visar att den snarare minskade, eftersom folkräkningarna inte kategoriserade kvinnor sysselsatta i hemmen som arbetare, utan i stället betraktade dem som hustrur. Nyberg argumenterar med empiriska belägg för att kvinnor i såväl jordbruksarbetarhem som i industriarbetarhem sköter om hushållet och dessutom bidrar till hushållets inkomster genom exempelvis hemindustriarbete, slöjdproduktion, marknadsförsäljning, påhugg i andra familjers hem: det som ibland sammantaget kallas för *mångsyssleri*. Hon visar dessutom att folkräkningarna klassade denna typ av verksamhet som arbete om den utfördes av en man, men inte av denne mans hustru. Även om Nyberg koncentrerade sig på underrapporteringen av kvinnor i folkräkningsmaterialet, gäller hennes kritik även information om mångsysslande män, något som var vanligt på landsbygden långt fram i tiden. All klassificering i folkräkningen gjordes efter mannens huvudsakliga yrke, vilket inte alltid speglade verkliga omständigheter. Materialet är således både genuskodat och delvis underrapporterat, och borde omarbetas innan det kan användas till att säga något om kvinnors arbete i historisk tid.[86] Nybergs huvudpoäng är en kritik av nationalekonomers sätt att definiera

---

81 Arnberg, Klara, Fia Sundevall & David Tjeder, (2019), s. 14.
82 Bersbo, Zara, (2011), s. 138–146.
83 Hirdman, (2003), s. 162.
84 Stanfors, Maria, (2017), s. 78.
85 Nyberg, Anita, (1987), s. 55.
86 Ibid., s. 57–63.

arbete, och det tolkningsföreträde de har inom såväl vetenskap som politik. Det är en kritik hon följde upp och aktualiserade 2005.[87] Nybergs frågor är viktiga att ta med i denna undersökning, för att förstå de kvinnliga elevernas sociala rörlighet.

För att överhuvudtaget kunna genomföra undersökningar av kvinnors yrkesliv krävs ett visst mått av uppfinningsrikedom vid valet av källor. Både Lotta Vikström och Malin Nilsson har arbetat kreativt med att använda olika typer av källmaterial för att synliggöra kvinnors deltagande på arbetsmarknaden. Genom att länka kvinnliga affärsidkare, hos Vikström,[88] eller hemindustriarbetare, hos Nilsson,[89] mellan källmaterial som intervjustudier, mantalslängder, polis- och sjukvårdsregister och tidningsmaterial lyckas de presentera ett rikt material som berättar om ett större deltagande i arbetslivet än vad som presenteras i enbart folkräkningarna. Källpluralism har alltså varit viktigt vid undersökningar om kvinnors deltagande på arbetsmarknaden.

Den omförhandling av genuskontraktet som inleddes under industrialiseringen omvandlades till politiska krav inom arbetarrörelsen under den tidsperiod som denna avhandling undersöker. Inom arbetarrörelsen brottades teoretiker och praktiker med att formulera de nya förhållanden som skulle råda mellan könen efter införandet av socialismen. Skulle män och kvinnor ses som likvärdiga kamrater? Eller fanns den gamla, borgerliga, uppdelningen i ansvarsområden kvar, som arbetet och hemmet? Hirdman visar att bland männen inom arbetarrörelsen fanns uppfattningen att det inte existerade någon särskild kvinnofråga. Kvinnorna skulle bistå männen i kampen mot kapitalet, som fördes på arbetsplatserna. Medan det socialdemokratiska kvinnoförbundet stred för att omförhandla kvinnans roll i arbetet och samtidigt uppvärdera hemmafrun till ett yrke. Kvinnolönerna kunde vara så låga som hälften av manliga arbetares i samma bransch, vilket gjorde kvinnliga arbetare attraktiva för arbetsgivare, och därmed skapade en intressekonflikt för fackföreningarnas medlemmar.[90] Denna konflikt förstärktes efter andra världskrigets slut, då gifta kvinnor som ersatt inkallade män nu skulle förmås återgå till sina roller som hemmafruar. Detta var ett internationellt fenomen som varit svårstuderat på grund av underrapporteringen i arbetsstatistiken och i arbetslöshetsstatistiken.[91] Dessa konflikter utgick från föreställningar om samhällets manliga och kvinnliga sfärer och visar på ett genuskontrakt i omvandling, något som pågick under den tid och i de sammanhang som individerna i denna avhandling levde och verkade.

Om individen tas som utgångspunkt, måste hela kategoriseringen utifrån yrke ifrågasättas då kvinnors yrken inte har registrerats i någon större utsträckning av präster, folkräknare och andra myndigheter. De riskerar alltså att falla

---

87 Nyberg, Anita, (2005).
88 Vikström, Lotta, (2003), s. 45–47.
89 Nilsson, Malin, (2015), s. 24–30.
90 Hirdman, Yvonne, (1992), s. 37–85.
91 Neunsinger, Silke, (2001), s. 248–261. (English summary)

utanför undersökningsgrupperna. Forskare har försökt kringgå detta genom att utgå från *hushållsöverhuvudet*, vare sig det är ett manligt eller kvinnligt,[92] eller att tillskriva kvinnan samma position som fadern eller maken.[93] Dessutom finns ett växande antal studier som försöker undersöka kvinnors position i produktionen trots bristfälliga källor.[94] Men i många fall verkar det fortfarande vara en fråga om att avfärda möjligheterna att inkludera kvinnor i analysen med hänvisning till materialtillgång och argument som ”analyserna är begränsade till att gälla män, eftersom information om yrken ofta saknas för kvinnor”.[95] Det finns således utrymme för vidare studier av kvinnors sociala rörlighet, något som också förespråkas av senare tids forskning, till exempel mikrostudier för att komma åt det som negligerats av den historiska samtidens folkräknare.[96]

Social rörlighet och utbildning

Skolan som institution och tillgången till utbildning identifierades av Sorokin som en viktig väg till social rörlighet.[97] Forskning med fokus på skolor och utbildning kommer till stor del från utbildningssociologiskt håll. Denna inriktning har som utgångspunkt Pierre Bourdieus teorier om anskaffning och förädling av socialt och kulturellt kapital genom studier, social reproduktion och kampen om makt på olika områden i samhället.[98] De är närmast att betrakta som ett eget forskningsfält bestående av verksamma utbildningssociologer och utbildningshistoriker, som ofta koncentrerar sina undersökningar till formella studier: vid akademin, läroverk[99] eller särskilda skolor som krigsakademin,[100] och möjliga karriärvägar för exempelvis vetenskapsmän[101] och professorer.[102]

Andreas Melldahl har undersökt en utbildnings värde, både som humankapital och som symboliskt kapital. Värdet som humankapital mäter han som sambandet mellan utbildningsnivå och inkomst för elever födda 1911–1968. Han koncentrerade sin undersökning till de utbildningar som staten ansvarar

92 Barone, Guglielmo & Sauro Mocetti, "Intergenerational mobility in the very long run: Florence 1427–2011," Temi di discussione (Working papers) (Banco D'Italia Eurosistema, 2016), s. 12.
93 Lippenyi, Z., I. Maas & M. H. D. van Leeuwen, (2015), s. 106.
94 Se van Leeuwen, Marco H. D. & Richard L. Zijdeman, (2014); Stanfors, Maria, (ibid.); Karlsson & Lundh, (2022).
95 *”analyses are restricted to men, because occupational information is often lacking for women.”* van Leeuwen, Marco H. D. et al., (2016), s. 586.
96 van Nederveen Meerkerk, Elise & Richard Paping, (2014), s. 465.
97 Sorokin, ([1927] 1959), s. 169–172.
98 Bourdieu, Pierre, (1993); Bourdieu, Pierre, (1996).
99 Backman Prytz, Sara, (2014), kap. 6.
100 Larsson, (2005).
101 Kaiserfeld, Thomas, (1997).
102 Dalberg, Tobias, (2018).

för: läroverk och gymnasier samt universitet och högskolor. Melldahl jämförde mäns inkomster och fann att gymnasieutbildning hade en entydigt positiv inverkan. Den var lite mindre positiv för män födda 1958–1968 än för äldre män. Däremot fanns det inte någon sådan positiv effekt av gymnasieutbildning för kvinnor. Samma uppdelning mellan könen kunde ses för de med högskoleexamen från samma period: att ha en examen från en högskola eller ett universitet hade en positiv inverkan på inkomsten, för män. För kvinnor var det lite mer positiv inverkan än en gymnasieexamen, men inte alls lika positivt som för män. Melldahls slutsats var att avkastningen för en investering i utbildning är tidsbunden. En examen var 1928 värd mer än samma examen 1968, om värdet mäts i inkomst efter avlagd examen.[103] Värdet är beroende av tillgång och efterfrågan. Om utbildningen är något endast ett fåtal har tillgång till, stiger värdet. Omvänt sjunker värdet på en utbildning om ett flertal har tillgång till den. Troligt är att detsamma gäller för tidigare perioder, då ännu färre hade tillgång till utbildning över folkskolenivå. Dessutom var dessa utbildningar länge privata investeringar, det vill säga familjer investerade sitt privata kapital i sina barns humankapital.

Melldahl undersökte gymnasier och högskolor, men i dessa utbildningsmiljöer lyser de största delarna av arbetarklassen med sin frånvaro under åtminstone tiden fram till andra världskrigets slut. Esbjörn Larsson har exempelvis visat på de uteständningseffekter som skolavgifterna i parallellskolesystemet hade på arbetar- och landsbygdsbarn under andra halvan av 1800-talet. Läroverken och senare gymnasierna blev istället ”en institution för den svenska medel- och överklassens reproduktion.”[104] För att kunna undersöka utbildningens effekter för arbetarklassens sociala rörlighet under industrialiseringen, bör vi kanske titta på andra typer av utbildningar. Viktiga utbildningsinsatser för arbetarklassen i Sverige vid den här tiden har belysts av forskningen, som studiecirklar, föreläsningsföreningar och arbetarbibliotek. Denna forskning har till stor del betonat bildningens möjlighet till ökad organisering eller ökad klassmedvetenhet hos deltagarna.[105] Däremot har den inte undersökt eventuella effekter av utbildning på deltagarnas yrkeskarriärer eller eventuella sociala rörlighet.

För även en så liten utbildningsinsats som en kvälls- eller söndagsskola kunde ge möjlighet till social rörlighet. Det visade Mark Freeman i en studie av aftonskolor för industriarbetare i York i mitten av 1800-talet. Han undersökte deltagare i två kurser: bibelstudier och allmän läsning, och kom fram till att 20 år senare fanns en större social rörlighet bland de före detta studenterna än bland individerna i en jämförelsegrupp bestående av män i samma åldrar och från samma kvarter. Dock var det relativt liten rörlighet i båda grupperna

[103] Melldahl, (2015), s. 91–99.
[104] Larsson, Esbjörn, (2018), s. 133–134.
[105] För Sverige, se exempelvis Ambjörnsson, Ronny, (1988); Jansson, Jenny, (2012); Edquist, Samuel, (2017); Berg, Anne, (2017); Leffler, Marion, (1999).

och det var ett litet urval. Freeman menar att det snarare rörde sig om en möjlighet till avancemang än om någon omvälvande social rörlighet.[106]

Under samma period som Freeman undersökte, växte även yrkesutbildningarna i Sverige fram. Från att tidigare ha legat inom skråväsendet, där lärlingssystemet var den dominerande utbildningsformen, flyttades den yrkesinriktade utbildningen istället till skolor med tydligare praktiskt fokus: slöjdskolor, handelsinstitut, och mer teoretiskt orienterade kvälls- och aftonskolor.[107] Men där fanns även lantmanna- och lanthushållsutbildningar, som arrangerades av folkhögskolor som ett påbyggnadsår till en första mer allmän kurs. Utöver detta mer praktiskt inriktade utbildningsutbud, ökade även föreläsnings- och studiecirkelverksamheten inom folkrörelserna. Dessutom ökade folkhögskolorna i antal och öppnade upp sin verksamhet för elever från lant- och industriarbetarklassen. Det verkar därför vara en lämplig institution att undersöka.

Svenska folkhögskolor och arbetsliv

Folkhögskoleutbildningen var en sekundär utbildningsnivå, efter folkskolan. De första folkhögskolorna grundades i Sverige 1868 av bönder och kom att fungera som en bildningsinstitution för både praktisk yrkesutbildning och medborgarbildning, där studier i bokföring för det lilla lantbruket varvades med kommunalkunskap. Från början fanns en önskan om att stå ekonomiskt fri från staten. När folkskolan infördes 1842 hade socknarna ålagts att hålla sig med skolor och lärare, men inte fått något inflytande över utbildningens innehåll. En obunden folkhögskola skulle garantera bönderna en möjlighet att påverka vad deras söner fick lära sig. Detta oberoende visade sig dock vara kostsamt. Från 1872 sköt staten till finansiering och knöt därmed folkhögskolorna närmare till sig.[108] Flera forskare har lyft folkhögskolornas betydelse för folkrörelsernas framväxt, då särskilt den demokratifostrande funktion som skolorna fick i form av praktisk skolning i mötesteknik eller att ta och föra ordet.[109] Även just kopplingen mellan folkhögskolor och social rörlighet genom politiken har betonats av tidigare forskning. Politikerna från det gamla bondeståndet, som förvandlats till riksdagsmän med tvåkammarriksdagens införande 1867, såg en uppåtgående social rörlighet. De blev en maktfaktor mer jämlik de övriga stånden och kunde formera sig med hjälp av den medborgarbildning som folkhögskolorna givit dem.[110] Andra, mer maktkritiska forskare,

[106] Freeman, Mark, (2014), s. 9–10.
[107] Nilsson, Anders, (2008), s. 15–17.
[108] Runesdotter, Caroline, (2010), s. 63.
[109] Gustavsson, Bernt, (1991), s. 60–70; Johansson, Inge, (2002), s. 200–222; Josephson, Olle, (1996), s. 24–27.
[110] Sten Carlsson använder det äldre begreppet *ståndscirkulation* för fenomenet social rörlighet. Carlsson, (1950), s. 130–133.

har ifrågasatt denna ”akademiska variant av en nationell självbild.”[111] Istället betonar de skolornas roll i ett större folkbildningssammanhang som snarare befäste och reproducerade maktstrukturer i samhället och aktivt motverkade icke-önskvärda vanor och idéer. Folkbildningen hade snarast en uppfostrande och avradikaliserande funktion.[112] Men även om intentionen är konserverande kan effekten av utbildning fortfarande ge upphov till social rörlighet, som vi ska se.

Det är inte lika vanligt förekommande med bredare historisk forskning om folkhögskoleelever som grupp, eller folkhögskolans effekter på social rörlighet, även om skolornas inverkan på elevernas framtida yrkesbanor har betonats. Fay Lundh Nilsson har studerat folkhögskolor i Sverige och deras funktion som yrkesutbildningar. Hon visar att skolorna byggdes ut under tider av ekonomisk rationalisering, med stora omvandlingar i produktionsprocesser av jordbruket och förändringar i lokalpolitikens organisering: från sockenstämmor till kommunala parlament.[113] Kurserna som erbjöds var en blandning av allmänna skolämnen, medborgarkunskap och mer yrkesinriktade ämnen. Skolorna var integrerade med den omkringliggande landsbygden: i områden där exempelvis skogsbruk eller fiskerinäring dominerade, präglades innehållet i undervisningen av detta. Man mötte eleverna utifrån de kunskaper som de förde med sig, kunskap som till största delen var praktisk. När skolor som även riktade sig mot såväl industriarbetarungdom som kvinnliga elever etablerades, som Hola (1896) och Brunnsvik (1906), kom innehållet delvis att förskjutas mot mer medborgerlig bildning.[114]

En undersökning av folkhögskoleelevers sociala rörlighet bör således omfatta både elever från de äldre bondehögskolorna och elever från de nya skolor som etablerades vid sekelskiftet 1900. De äldre skolorna riktade sig enbart till manliga elever från lantbrukshushåll. De nya skolorna tog in såväl kvinnliga elever som industriarbetarungdom. Det är rimligt att anta att elevgruppernas skilda sociala bakgrunder, inriktningen på skolornas undervisning och de stora sociala förändringar som pågick under 1900-talets början påverkade utfallet. Eleverna vid en bondefolkhögskola borde rimligen varit relativt rotade i sitt sociala skikt, medan industriarbetarungdomar kunde uppleva såväl uppåtgående som nedåtgående social rörlighet. De kvinnliga elevernas sociala rörlighet påverkades troligen i mindre utsträckning då kvinnor inte hade samma tillträde till arbetsmarknaden som män och hemmafrunormen var stark.

Denna undersökning har därför inriktats på jämförelser mellan en folkhögskola av den äldre typen, Väddö i Stockholms län, och två nyare, Hola i Västernorrlands län samt Brunnsvik i dåvarande Kopparbergs län.

[111] Edquist, Samuel, (2016), s. 103.
[112] Jansson, (2012), Berg, Anne & Samuel Edquist, (2017) s. 137–140.
[113] Lundh Nilsson, Fay, (2008), s. 104–105.
[114] Lundh Nilsson, Fay, (2010), s. 96–97.

Sociala rörelser och social rörlighet

Medlemskap i organisationer har av tidigare forskning setts som en möjliggörare av social rörlighet. Sorokin identifierade politiska organisationer som viktiga kanaler för vertikal social rörlighet. Dels genom politiskt arbete i politiska partier, och därmed möjlighet att nomineras till positioner som dessa partier erövrar i allmänna val. Dels genom personlig karriär från exempelvis sekreterare till högre befattningar inom stats- eller partiapparaterna. Sorokin hävdade att ”deras barn, födda i ett högre stratum än sina föräldrar, fortsätter den stigande rörelsen; som ett resultat, inom två eller tre generationer, har familjen stigit avsevärt.”[115] Tyvärr exemplifierade han inte detta påstående, eller hänvisade till några data som styrker det. Med Bourdieu kan medlemskapet i en organisation förstås som en investering i *socialt kapital* och de kontakter som knyts där kan vara användbara för att exempelvis säkra anställningar.

Medlemskap i de svenska folkrörelserna har studerats med social rörlighet i fokus och har visat att i viss mån arbetarrörelsen men framförallt frikyrko- och nykterhetsrörelsen fungerade som möjliggörare av social rörlighet på lokal nivå där styrelsemedlemmar i såväl frikyrkor som nykterhetsloger såg ett socialt avancemang under sina liv.[116]

Enligt Sten Carlsson var arbetarrepresentationen i Riksdagen dålig, även efter införandet av allmän och lika rösträtt. Vid 1937 års Riksdag utgjorde till exempel kategorin *genuina arbetare* endast 9 procent. Med *genuin arbetare*, menar Carlsson personer med arbetarbakgrund, utan akademisk- eller hantverksutbildning, som fortfarande har ett arbetaryrke. När han lägger till kategorin *fackliga ombudsmän med arbetarbakgrund* så blir siffran 15 procent och med kategorin *alla arbetarsöner och arbetardöttrar* blir det 24 procent av riksdagsledamöterna år 1937. Dessa personer gick den vanliga vägen via utbildningar och karriärvägar, istället för att rekryteras direkt från fackföreningsklubbarna på arbetsplatserna.[117] Carlsson kategoriserar alltså genuina arbetare utifrån deras klasstillhörighet. Ombudsmän med arbetarbakgrund och arbetardöttrar tillskrivs istället en erfarenhet av klasstillhörighet. De är inte längre arbetare, även om de vet hur det känns att vara arbetare. Här förstås inte klass längre som något som bestäms av materiella omständigheter, utan som en identitet, något som en individ kan uppleva att den tillhör. Det är en skillnad mellan individers *objektiva* och *subjektiva klasstillhörighet.* Den objektiva klasstillhörigheten definierades av yrke, utbildningsnivå och inkomst. Den subjektiva klasstillhörigheten är däremot inte baserad på ekonomisk position utan på en upplevd självbild av att tillhöra en viss samhällsklass. I en statsvetenskaplig undersökning på från 2010 identifierade sig de som växt upp

---

115 *“Their children, born in a higher stratum than their parents, continue the upward movement; as a result, within two or three generations, the family has risen considerably.”* Min översättning. Sorokin, ([1927] 1959), s. 173.

116 Lundkvist, Sven, (1974), s. 123–126.

117 Carlsson, (1972) s. 54.

i arbetarhem i större utsträckning sig som arbetare, trots att de rört sig socialt, än personer med medel- eller överklassbakgrund.[118]

Samma slags identitetskonflikt tog Kjell Östberg upp i sina studier över den tidiga svenska arbetarrörelsens funktionärer. Han menade att den svenska rörelsen var centralistisk, med relativt få individer som funktionärer. Dessa individer samlade på sig kunskaper och erfarenheter som gjorde dem attraktiva för ledande positioner i alla delar av arbetarrörelsen. Östberg använde begreppet *byråkratisering* för att beskriva denna process.[119] Funktionär blev ett avlönat yrke och det var inte ovanligt att en och samma individ innehade ledande roller i exempelvis partiet, kooperationen och Folkets Hus-rörelsen samtidigt. Funktionärerna kom enligt Östberg att utgöra ett eget socialt skikt inom rörelsen, som bland annat agerade som arbetsgivare i rörelsens verksamheter.

> Detta skikts sociala ursprung är påtagligt proletärt, inte bara inom fackföreningsrörelsen, där det var hundraprocentigt, utan också inom parti, press, och, om än inte i lika hög grad, riksdagsgrupp. Redan 1914 var det emellertid på god väg att lämna arbetarklassen; ekonomiskt, och socialt hade det klättrat upp ett pinnhål. Till funktionärernas ställning var knutna sociala och materiella privilegier som på detta sätt kom att skilja funktionärerna från dem de var satta att företräda.[120]

Denna utveckling ledde till att klyftan mellan funktionärer och medlemmar ökade, samtidigt som funktionärerna fick andra gemensamma intressen som grupp. Tydligast kanske detta var i Riksdagen där det, genom nära dagligt arbete i utskott och nämnder, även skapades en social samhörighet mellan tidigare politiska motståndare. Östberg menade att ”arbetarrörelsen kom i huvudsak att företrädas av heltidsfunktionärer som allt mer fick en annan social tillhörighet än partiernas medlemmar.”[121] Denna tendens i politiska partier noterades också av Robert Michels redan under 1900-talets början, som pekade ut just utbildningen av arbetarrörelseledare som ett led i processen att skapa ett elitskikt som till slut lämnade arbetarklassen.[122]

Dessutom fanns en intressekonflikt mellan handens och pennans arbetare. Professionaliseringen av journalistyrket, som inleddes under 1920-talet, möttes med skepsis från arbetarrörelsens organisationer i deras roll som arbetsgivare på A-pressens tidningar. Det förekom att partianslutna journalister agerade blockadbrytare då de satte partiintressena över kollegorna i journalistförbundet. Arbetaryrkena på tidningarna, som typografer och kontorspersonal,

---

[118] Bengtsson, Mattias & Tomas Berglund, (2010), s. 33–41.
[119] Östberg, Kjell, (1990), s. 44–46.
[120] Ibid., s. 327.
[121] Östberg, Kjell, (1997), s. 16–17.
[122] *”It is undeniable that all these educational institutions for the officials of the party and of the labor organizations tend, above all, towards the artificial creation of an élite of the working class, of a caste of cadets composed of persons who aspire to the command of the proletarian rank and file.”* Michels, Robert, ([1915] 2016), s. 70.

behandlades på ett sätt och journalisterna på ett annat. Journalisterna förväntades underställa sig den större ideologiska kampen, på samma sätt som partifunktionärerna. När de organiserade sig fackligt sågs de som ”presumtiva klassförrädare.”[123] Den sociala rörligheten gav alltså upphov till slitningar mellan de individer som rört sig och de som lämnats kvar.

Väddö, Hola och Brunnsvik i tidigare forskning

Det finns ingen tidigare forskning specifikt om Väddö folkhögskola. Skolan förekommer i större genomgångar av hela folkhögskoleväsendet, men diskuteras aldrig i detalj. Däremot finns två jubileumshistoriker över skolans verksamhet, redigerade av tidigare lärare och elever.[124] Båda dessa verk betonar främst kopplingen till lokalsamhället.

Hola folkhögskola var bland de första i landet att bredda sin intagning mot industriarbetarungdom, något som tas upp i mer övergripande arbeten om folkhögskolan i Sverige.[125] I sina studier av den rörelse av nya intellektuella som växte fram mellan sekelskiftet och andra världskrigets slut, betonar Lars Furuland både Hola och Brunnsviks folkhögskolor som viktiga ”studiemiljöer särskilt lämpade för autodidakter från arbetarklassen.”[126] Vidare har en specifik händelse i skolans historia undersökts närmare, den så kallade Hola-striden 1908–1910. Denna studie av Eric Sjöqvist, tidigare rektor på Hola, underströk vikten av Holas breddade intagning. Sjöqvist undersökte de reaktioner som detta framkallade bland konservativa i Västernorrland och placerade skolan i det framväxande industrisamhället i Ådalen. Han gav bilden av eleverna som organiserade nykterister, och i viss mån även socialister, och menade att detta i kombination med rektor Johan Sandlers liberala syn på skolan som folkbildningsanstalt, med bland annat samundervisning för pojkar och flickor, fick skolans motståndare att arbeta för indragna anslag.[127]

Brunnsviks roll som bildningscentrum betonas i forskning om arbetarrörelsen, folkbildning och ståndscirkulation.[128] Skolans inverkan på såväl arbetarförfattarna som på lokala socialdemokratiska ungdomsklubbars studieverksamhet har belysts.[129] Eftersom många av lärarna på skolan var akademiker, menar historikern Francis Sejersted att skolan blev en institutionell bas för kontakt mellan universiteten och den icke-akademiska befolkningen, vilket tidigt gav en tolerans och förståelse för intellektuella i arbetarrörelsens led.[130]

---

[123] Petersson, Birgit, (2004), s. 31–36.
[124] Stare, Ivar & Inga Pettersson, red., (1979) Wilén, Broge, red., (2004).
[125] Degerman, Allan, (1968).
[126] Furuland, Lars, (2007), s. 8.
[127] Sjöqvist, Eric, (1986), s. 304–306.
[128] Jansson, Jenny, (2016); Gustavsson, (1991), s. 88–91; Carlsson, (1950), s. 146; Cattermole, (1976).
[129] Furuland, Lars & Johan Svedjedal, (2006); Josephson, (1996).
[130] Sejersted, Francis, (2005), s. 63–64.

Detta var dock inget unikt för just Brunnsvik. Lärare i teoretiska ämnen vid folkhögskolor hade vanligen någon form av akademisk examen.[131] Det unika låg snarare i att skolan tog emot många elever med arbetarbakgrund. Vid skolan bildades Arbetarnas bildningsförbund (ABF) 1912 och LO startade 1929 sin skola i samma lokaler, dit ombudsmän och fackföreningsaktiva skickades på utbildning i organisationskunskap. Skolan har varit central för arbetarrörelsens framväxt, särskilt under tiden fram till andra världskriget, och dess historia har skildrats av gamla elever och lärare.[132] Men den ende historiker som undersökt skolan i sig och publicerat ett arbete om den är Henrik Berggren.[133] Hans artikel 'Proletärerna vid Mimers brunn' i *Historisk Tidskrift* föregicks av ett opublicerat arbete som finns bevarat på Kungliga Biblioteket.[134] Utgångspunkten i det opublicerade arbetet var vad han karaktäriserar som ”ett av de mest omfattade fallen av social rörlighet som någonsin ägt rum i Sveriges historia”,[135] nämligen den organiserade arbetarrörelsens intåg i samhället. Som vi tidigare sett, har svenska forskare gjort skillnad på yrkesmässig ståndscirkulation och politiska uppdrag eller positioner. Berggren ville komma åt denna lucka genom att titta på vad han kallade för en *sociopolitisk mobilitet.* Hans båda arbeten är studier av intragenerationell rörlighet: han studerade arbetarrörelsens ledare och intellektuella, och han analyserade deras karriärer med hjälp av Bourdieus begrepp kulturellt kapital. Bourdieu undersökte den franska skolan École Normale Supérieure, vilket är den institution som traditionellt utbildat alla franska politiker. Motsvarande institution finns inte i Sverige, men Berggren argumenterar för att det närmaste som funnits måste vara Brunnsvik.[136]

I artikeln 'Proletärerna vid Mimers brunn' hade Berggren ändrat sitt begrepp och undersökte elevernas vid folkhögskolans *politiska mobilitet.* Han använde *mobilitet* som synonymt med *karriär* inom rörelsen och skilde alltså på rörlighet inom arbetarrörelsens organisationer från rörlighet i samhället i övrigt. Berggren presenterade siffror för perioden 1906–1920, och fann bland de drygt 600 eleverna som gått på skolan under denna tid ”60 med betydande karriärer, framförallt som riksdagspolitiker (23 st) och journalister (c:a 30 st), men även folkbildare, kooperatörer och funktionärer”.[137] Berggren undersökte

[131] Pfannenstill, Bertil, (1968), s. 17–21.
[132] En rad minnes- och jubileumsskrifter har givits ut genom åren. Den första tiden, från grundandet 1906 till 1912, skildras ingående av skolans tidigare rektor Alf Ahlberg i två volymer. Ahlberg, Alf, (1952); En längre period skildras av den tidigare eleven Rune Nordin. Nordin, Rune, (1981).
[133] Berggren, Henrik, (1988).
[134] Berggren, Henrik, Proletärerna vid Mimers brunn: en delundersökning i en avhandling om förhållandet mellan utbildning, politik och ideologi 1900-1945 [opublicerad uppsats], 1987, Stockholms universitet. Historiska institutionen. Manuskriptet finns tillgängligt på Kungliga biblioteket, avdelningen för vardagstryck.
[135] Ibid., s. 1.
[136] Ibid., s. 3–6.
[137] Berggren var lite vag i sitt användande av siffror. Bland de "drygt 600" elever han räknade in, har han bara räknat de som gått hela kursen, och inte de som endast deltagit i delar av den.

inte elevernas sociala bakgrund systematiskt, men belade att den intragenerationella sociala rörligheten i gruppen var stor, varför den passar utmärkt som studieobjekt i en undersökning om utbildnings påverkan på just social rörlighet.

Berggren anförde fyra kriterier, eller nivåer, som han menade ingår i en idealtypisk politisk karriär inom arbetarrörelsen. En kombination av 1) ställningen på arbetsmarknaden, där han fann att Brunnsviks elever hade en lös anknytning till arbetsplatsen, då de kom från hantverkaryrken eller mer säsongsbetonade yrkesbakgrunder, vilket gjorde det möjligt för dem att bevista en vinterkurs utan att förlora anställningen. 2) De hade ett puritanskt klassideal – de var i hög grad nykterister. 3) De hade ett romantiskt perspektiv på kampen, och betonade subjektet i klasskampen. ”En psykologisk brygga mellan de egna ambitionerna och klassolidariteten” som dock inte automatiskt leder till politisk karriär utan ”kan lika gärna sluta i bohemeri, religiösa grubbel eller andra former av outsiderskap.”[138] Men för att en arbetare ska bli politiskt mobil, menar Berggren, måste romantiken ersättas med 4) ett ideal om den bildade arbetaren – en ledartyp som genom sina kunskaper kan ta med sig massorna mot ljuset. Det verkligt attraktiva i den syn på kunskap och bildning som förmedlades på skolan, enligt Berggren, var att det gick att höja sig ovanför arbetarklassen utan att lämna den.

Här infinner sig återigen frågan om *objektiv* och *subjektiv* klasstillhörighet. Om en person uppfyller alla kriterier för att ha rört sig socialt, men ändå med bestämdhet hävdar sin tillhörighet med sin gamla klass, hur ska vi förstå det? Klass är inte endast strukturer eller enkla statistiska kategorier, utan relationer: med andra människor, med institutioner, med intressen. Med E P Thompson: klass är ”[…]något som faktiskt händer (och som kan visas har hänt) i mänskliga relationer.”[139] Klass är inte en kategori utan en identitet, att formulera ett politiskt projekt kring. Vad innebär ’att höja sig över arbetarklassen utan att lämna den’, om vi vill studera social rörlighet? Det blir en fråga om de kulturella implikationerna av att röra sig socialt, något som inte kommer att behandlas mer än ytligt i denna avhandling.

Folkhögskolornas betydelse för såväl riksdagsledamöter som publicerade författare och journalister har undersökts tidigare. Arne Helldén har undersökt folkhögskoleexamens gångbarhet på arbetsmarknaden för mer intellektuella yrken, som journalister och redaktörer samt för riksdagsmän. Mellan åren

---

Oklart dock om han i så fall räknade in exempelvis C J Björklund (206), redaktör för *Brand*, som tvingades avbryta studierna och gå i landsflykt för att undkomma ett väntande fängelsestraff. Det finns fler liknande exempel. Jag har istället valt att inkludera samtliga elever som var inskrivna på de femton första vinterkurserna, åren 1906–1920, vilket var 769 stycken. Då inkluderas även alla kvinnliga elever, även om en grupp av dem endast deltog i undervisningen i kvinnlig slöjd. Berggren, (1988), s. 180.

[138] Ibid., s. 199.

[139] *”[...]something which in fact happens (and can be shown to have happened) in human relationships.”* Thompson, Edward Palmer, (2013 [1963]), s. 8.

1867 och 1960 utgjordes den så kallade Folkhögskolegruppen i Riksdagen, alltså de riksdagsledamöter som hade examen från en folkhögskola, av 195 riksdagsmän. Av dem var en dryg fjärdedel, 52 riksdagsledamöter, tidigare elever vid Brunnsvik.[140] Tyvärr redovisade inte Helldén var de övriga riksdagsledamöterna med folkhögskolebakgrund fick sin utbildning, men han betonade att Brunnsvik har en särställning.

Lars Furuland har kartlagt författare och journalister med samma bakgrund och funnit att Brunnsvik producerade ett avsevärt större antal publicerade journalister och författare jämfört med övriga folkhögskolor vid samma tid.[141] Mellan åren 1867 och 1967 utexaminerades 1 433 elever som senare blev publicerade skribenter, från 85 folkhögskolor i riket. Av dem gick 344 på Brunnsvik, alltså 24 procent av samtliga publicerade personer med folkhögskolebakgrund fram till 1967 (Tabell 1.1).

Tabell 1.1 Publicerade f.d. folkhögskoleelever i Sverige, 1867–1967

	antal	procent
Väddö (äldre folkhögskola)	7	0,5
Hola (yngre folkhögskola)	27	1,9
Brunnsvik (yngre folkhögskola)	344	24,0
Övriga äldre folkhögskolor (etab. före 1888), n=25	350	24,4
Övriga yngre folkhögskolor, n=57	705	49,2
Summa	1 433	100

Källa: Furuland (1968), s. 486–525.

Helldéns genomgång och sammanställningen av Furulands uppgifter i Tabell 1.1 visar att folkhögskolor var en viktig väg för personer från bonde- och arbetarbakgrund till intellektuella yrken och politiska uppdrag. Även de äldre bondehögskolorna, trots deras uttalade idé om att inte påverka den sociala strukturen. Dessutom visar den att Brunnsvik stack ut för perioden. För en studie om utbildning och social rörlighet för arbetarklassen, är Brunnsvik ett självklart ett fall att undersöka närmare, men det är också tydligt att skolan behöver jämföras med andra skolor.

Kombinationen av statistik och kvalitativa ansatser

Efter denna genomgång av fältet kan konstateras att det inte råder någon konsensus kring utvecklingen av social rörlighet över tid, eller vilka tidsmässiga

140 Helldén, Arne, (1968), s. 64–65.
141 Furuland, (1968), s. 458–459.

eller rumsmässiga faktorer som påverkar rörligheten i olika grad. Den vertikala sociala rörligheten går både uppåt och nedåt i stratifieringen, även om forskare i mindre utsträckning intresserat sig för den nedåtgående. Kvinnors sociala rörlighet har ofta förbisetts i tidigare forskning och behöver adresseras med hjälp av en rad olika källor.

Skolor och organisationer har identifierats som möjliggörare av social rörlighet, och de forskare som studerat dessa har betonat vikten av att undersöka andra typer av kapital är rent ekonomiska. Det är tydligt att det inte enbart är personliga tillgångar och egenskaper som avgör vem som rör sig socialt. Istället är det ett samspel mellan dessa faktorer och institutionella faktorer som exempelvis skråväsende, fackföreningar, politiska strukturer och skolsystem.[142]Därför är det av intresse för denna studie att titta närmare på detta samspel.

Den tidigare forskningen om Brunnsvik inskränker sig till yrkeskategorierna som Berggren, Helldén och Furuland undersökt och ser inte till hela elevstocken. Det saknas dessutom kunskap om elevernas socio-ekonomiska bakgrund och intergenerationella rörlighet. Vinterkurserna på folkhögskolorna var korta, kanske för korta för att det ska gå att göra någon jämförelse med exempelvis Clarks studie som undersöker personer i yrken med hög status som jurister, med en större investering i sitt humankapital än sex–åtta månader. Däremot visar Freemans studie att relativt korta utbildningsinsatser gav utslag på möjligheterna till social rörlighet i tider då få hade tillgång till högre studier. En vinterkurs från en folkhögskola kunde därför troligen fungera som en prisvärd investering i såväl humankapital som symboliskt kapital för någon som hade ambitionen att ta tjänst i en folkrörelseorganisation.

Social rörlighet har ofta studerats med hjälp av statistiska metoder, men forskare som Bertaux och Thompson har gjort insatser för att lyfta fram enskilda individer som exempel på aktörer i strukturerna. En kombination av metoderna från den breda sociala rörlighetsforskningen med studier av kvalitativt källmaterial utifrån genusteoretiska och mikrohistoriska perspektiv skulle öppna upp för en större förståelse för hur utbildning inverkar på social rörlighet under en socialt rörig tid i Sverige.

Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med denna studie är att undersöka vertikal social rörlighet för elever på tre folkhögskolor, Brunnsvik, Väddö och Hola, under det industriella genombrottets senare del. Mer precist avser jag att studera elever som läste vinterkurser under perioden 1906–1921.

[142] van Leeuwen & Maas, (1996), s. 402.

Jag arbetar med två huvudsakliga frågeställningar. Den första är: Hur såg elevernas sociala rörlighet ut? Frågan besvaras genom att undersöka deras socioekonomiska status vid tre tillfällen: deras uppväxt, deras inskrivning vid skolan och deras död.

Den andra frågan är: Vilka faktorer kan ha bidragit till den observerade rörligheten? De aspekter jag undersöker är social bakgrund, geografisk rörlighet, organisationsmedlemskap samt skolornas karaktär. Mer precist undersöker jag antagningskriterier, skolornas och elevernas finansiering, utbildningarnas innehåll, lärarkårernas sammansättning och elevernas möjlighet till fortsatt utbildning efter avslutad kurs. De tre skolorna jämförs systematiskt, så långt det går.

Jag kommer dessutom att genomföra två delstudier med fokus på dels de Brunnsvikselever som i slutet av sitt liv hade en hög socioekonomisk status, de som jag valt att kalla elitgrupp, dels de kvinnliga eleverna.

Valet av tidsperiod för undersökningen motiveras med att en ny typ av folkhögskolor etablerades runt sekelskiftet 1900. Dessa riktade sig till en större del av befolkningen än de tidigare folkhögskolorna som hade en mer agrar prägel. Den mer precisa tidsperioden, 1906–1921, motiveras av den materialtillgång som finns för Brunnsviks folkhögskola och dess femton första årskurser.

En kombination av materialtillgång och arbetsekonomiska skäl har gjort att jag valt att göra jämförelser mellan samtliga Brunnsvikselever under tidsperioden och ett slumpmässigt urval av eleverna från Väddö och Hola.

Disposition

Avhandlingen är disponerad kring tre delar, med en inledande prolog och en avslutande sammanfattning. I den första delen, som inleds med *kapitel ett,* diskuteras teori och tidigare forskning rörande social rörlighet. I *kapitel två* diskuteras metoder för att undersöka social rörlighet som använts av tidigare forskare. Vidare presenteras de verktyg som kommer att användas i denna avhandling för att svara på forskningsfrågorna. Dessutom presenteras det källmaterial som kommer att användas i undersökningen och denna situeras i tid och rum. *Kapitel tre* redogör för utbildningsväsendets utformning i Sverige under sekelskiftet 1900 och folkhögskolans roll. Dessutom presenteras de tre folkhögskolorna som är föremål för den empiriska undersökningen: Brunnsviks folkhögskola i Bergslagen, Väddö folkhögskola i Roslagen och Hola folkhögskola i Ådalen.

Avhandlingens andra del undersöker elevgruppernas sociala rörlighet på en aggregerad nivå. *Kapitel fyra* redovisar först hur elevgruppernas sociala rörlighet såg ut. De manliga elevernas rörlighet jämförs med varandra, och de kvinnliga eleverna jämförs separat. *Kapitel fem* ger perspektiv på socio-eko-

nomiska faktorer som påverkar elevernas sociala rörlighet: deras sociala bakgrund, deras geografiska rörlighet och organisationsmedlemskap. *Kapitel sex* behandlar istället skolorna och undersöker skillnaderna mellan dem gällande antagningsförfaranden, utbildningarnas kostnader, elevernas finansiella möjligheter, undervisningens innehåll och elevernas eventuella fortsatta utbildning efter avslutade kurser.

Den tredje delen i avhandlingen närmar sig delar av elevgruppen från främst Brunnsviks folkhögskola. *Kapitel sju* fördjupar undersökningen av de elever som kom att utgöra en elitgrupp i samhället. Fanns det socio-ekonomiska skillnader mellan dessa individer och de övriga eleverna på skolan som på något sätt kan förklara skillnaderna i utfall? *Kapitel åtta* fördjupar undersökningen av de kvinnliga elevernas sociala rörlighet utifrån den genusseparerade arbetsdelning som rådde under undersökningsperioden. Skolornas strategier för att rekrytera kvinnliga elever, social rörlighet genom giftermål och en mikrostudie över tre kvinnliga stipendiaters levnadsbanor behandlas också.

Slutligen sammanfattas undersökningen och resultaten diskuteras i *Kapitel nio*.

Kapitel 2
Metoder och material

Ovanför katedern i lärosalen bör stå orden:
"Pröven allt och behållen det som gott är!"

Ur introduktionen till Brunnsviks folkhögskola första vinterkurs[143]

Undersökningen är metod- och källpluralistisk. En kombination av deskriptiv statistik baserad på befolkningsuppgifter och undersökningar av kvalitativa källmaterial utifrån såväl genusteoretiska som mikrohistoriska perspektiv. I detta kapitel presenterar jag systematiska jämförelser, kollektivbiografi och därefter källorna.

Metoder

Det övervägande arbetssättet för denna avhandling är komparativt: ett antal systematiska jämförelser mellan grupper av elever vid likartade skolor under samma tidsperiod.[144] Först fastställer jag elevernas sociala rörlighet genom att kategorisera elevernas och deras socio-ekonomiska status (SES) efter deras yrkestitlar och redovisa resultatet i rörlighetstabeller, enligt en etablerad metod från tidigare studier.[145] Rörligheten för hela gruppen blir tydlig, och kan analyseras vidare.

Därefter gör jag systematiska jämförelser av elevgrupper från tre skolor och diskuterar vad dessa skillnader har betytt för deras sociala rörlighet. Resultaten problematiseras sedan rörande olika former av kapital, elitgrupper och genusskillnader.

För att ytterligare nyansera analysen av elevgrupperna utifrån individuella exempel används material från biografiska lexika, tidningsklipp, personliga arkiv och självbiografier. Materialinsamlingen genomförs metodiskt strukturerat i form av tre kollektivbiografiska databaser, en för varje skola. Databasen med Brunnsvikselever innehåller samtliga elever som läste vid skolan, medan

[143] Brunnsviks Folkhögskolas första och andra arbetsår 1906–1907–1908, (1907), s. 8.
[144] För en introduktion, se Ragin, Charles C., (2014), särskilt s. 34–52. För en argumenterande artikel för metodens användbarhet för historiker, se Sewell, William H., (1967).
[145] Se Dribe & Helgertz, (2016), s. 984, Tabell 2; Freeman, (2014), s. 7–8, Tabell 1 och 2.

databaserna för Väddö och Hola innehåller elever från de randomiserade jämförelsegrupperna. Dessa databaser används för att undersöka elevgruppernas sociala sammansättning, elevernas sociala och ekonomiska bakgrund och deras sociala rörlighet. Utifrån detta material kan fördjupade studier genomföras av delar av elevgruppen: män och kvinnor, de med och utan partibok, deras geografiska hemvist, politiska uppdrag, yrkesverksamhet senare i livet, hög social rörlighet kontra låg.

Kollektivbiografi

Kollektivbiografin, eller prosopografin som den också kallas i överföring från engelskan, är ett arbetssätt som länkar samman en rad källor om grupper av individer, för att på så sätt skapa ett större material för systematisk analys. Historikern Lawrence Stone, vars beskrivning av metoden citeras i samtliga senare studier som använder den, menar att kollektivbiografin är effektivast om den används på smågrupper, under en kortare tidsperiod, om materialet kommer från ett stort antal källor som både berikar och kompletterar varandra och när forskare försöker belysa ett specifikt problem.[146] Detta för att kunna organisera uppgifter så att de tillsammans möjliggör identifiering av exempelvis en eller flera typiska och representativa individer, eller kartor över mönster och kontaktytor inom gruppen som på så sätt ger en klarare bild av gruppen i stort.[147]

Kollektivbiografier har använts av historiker som studerar grupper i moderna samhällen, som sekreterare i det viktorianska England, författarkarriärer i det tidiga 1900-talets Flandern, eller brittiska 1800–tals ingenjörer.[148] På modernare material, och då särskilt inom forskning i Bourdieus tradition, kombineras ofta kollektivbiografier med den statistiska metoden multipel korrespondensanalys för att hitta sambanden mellan flera olika variabler och upptäcka underliggande mönster hos en grupp individer. För denna typ av undersökningar krävs dock oftast att tillgången på uppgifter är någorlunda jämn för alla individer i populationen. Därför lämpar metoden sig bättre för undersökningar av exempelvis skolor för eliten. Elever vid såväl Krigsakademin som Kungliga konsthögskolan i Stockholm har undersökts med hjälp av bland annat kollektivbiografisk datainsamling.[149]

Ekonomhistorikern Jane Humphries har i två arbeten utgått från självbiografiskt material som källa för sin datainsamling och en kombinerad kvalitativ och kvantitativ analys.[150] Ett stort antal självbiografier från brittiska arbetare har sammanställts i en databas, där gemensamma drag i deras berättelser har

---

146 Stone, Lawrence, (1971), s. 61.
147 Ibid., s. 46–47; Verboven, Koenrad, Myriam Carlier & Jan Dumylon, (2007), s. 37.
148 Abbott, Josie (2009); Verbruggen, Christophe, (2007); Dougherty, Carolyn, (ibid.).
149 Larsson, (2005); Börjesson, Mikael et al., (2008).
150 Humphries, Jane, (2010); Humphries, Jane, (2020), s. 312.

analyserats, och där kvalitativa skillnader används som exempel för att fördjupa och diskutera resultaten. Även andra forskare har använt sig av deskriptiv statistik för att initialt analysera kollektivbiografier och sedan diskuterat delar av materialet med kvalitativa ingångar.[151] Denna avhandling är upplagd på ett liknande sätt och kollektivbiografierna över skolorna används för att samla källmaterialet strukturerat och sedan kunna urskilja jämförbara grupper inom populationen.

Social stratifiering

För att kunna genomföra en undersökning av social rörlighet, krävs att en social stratifiering tas fram för undersökningsgruppen. Det finns en rad olika stratifieringsmodeller av klasser och socialgrupper, som använts i akademisk forskning och i offentliga undersökningar. Den senast publicerade genomgången av det svenska klassamhället använde sig av en stratifiering med sex nivåer utifrån kvalifikationskrav i yrket: från arbetarklass till en ägande företagarklass.[152] Men den senaste statliga utredningen om social rörlighet, Långtidsutredningen som publicerade en delrapport 2019, har helt lämnat den traditionella klassindelningen och använder istället inkomstuppgifter. Utredarna föredrar inkomst före klass, då de menar att klass inte följer någon naturlig skala. De undersöker intergenerationell rörlighet med hjälp av SCB:s registerdata med inkomstuppgifter på individnivå för hela befolkningen från 1968 och framåt. Och de medger att en klasskala baserad på yrkestitlar mycket väl kan lämpa sig bättre för historiska undersökningar, där tillgången på sammanhängande inkomstserier på individnivå inte existerar.[153]

I den svenska valstatistiken från 1911 introducerades en indelning i tre socialgrupper, där socialgrupp I motsvarade överklassen, socialgrupp II medelklassen och socialgrupp III arbetarklassen. Denna indelning kom att leva kvar, men användes på olika sätt av myndigheter och politiska debattörer, och storleken på de olika grupperna varierade en del. Indelningen baserades på yrkestillhörighet, inkomst och utbildningsnivå, men grupper som exempelvis akademiker flyttades mellan socialgrupp I och socialgrupp II lite beroende på vad debattören ville bevisa.[154] Indelningen användes exempelvis i två statliga utredningar från 1940-talet om universitetsstudenter.[155] Men en statlig offentlig utredning från 1951 om studenters familjebakgrund, utbildningsval och framtida yrkesprestationer, använde sig av istället av två olika typer av indelning:

---

[151] Som Kaiserfeld, (1997); Sjöberg, Johan, (2002). För en genomgång, se Gustavsson, Martin & Andreas Melldahl, (2018), s. 244–246.
[152] Ahrne, Göran, Niels Stöber & Max Thaning, (2021), s. 27–29.
[153] Brandén, Gunnar & Martin Nybom, (2019), s. 21–22.
[154] Husz, Orsi, (2013), s. 105–109; Smedberg, Carl-Filip, (2022).
[155] Moberg, Sven & Carl-Erik Quensel, (1949); Wicksell, Sven & Tage Larsson, (1936).

dels en enligt modellen I, II, III och dels en tiogradig indelning av yrkesgrupper.[156] Bland annat undersöktes vilken bakgrund studenter vid universiteten hade och vilken yrkesbakgrund deras föräldrar hade, för att undersöka eventuella samband däremellan.

I denna avhandling har jag istället valt att utgå från yrkesklassificeringssystemet HISCO och klasschemat HISCLASS för att fastställa elevernas socioekonomiska status (SES) och med hjälp av den mäta deras sociala rörlighet. Rörelsen mäts i avståndet mellan hushållsöverhuvudets position på SES-skalan under uppväxten till den SES-position som ges av yrkestiteln på elevens, eller den gifta kvinnliga elevens makes, dödakt. HISCO och HISCLASS är verktyg som används internationellt av historiker och ekonomhistoriker idag. Valet av klassificeringsmodell är baserat på dess översättningsbarhet till andra studier, vilket öppnar för möjliga komparationer längre fram. Just problemet att forskare tenderar att använda sig av egenkomponerade skalor har påtalats i en rad tidigare studier. Även vikten av att använda välkända modeller och skalor har betonats.[157] Dessutom är HISCO- och HISCLASS-modellen lättarbetad och kan enkelt skalas mellan stratifieringar med fler eller färre nivåer för att möjliggöra antingen en mer diversifierad skala eller en mer överblickbar fågradig skala. Jag har valt att kort presentera modellerna här, men för den intresserade finns en längre genomgång i Appendix I.

HISCO och HISCLASS

Historical International Standard Classification of Occupations (HISCO) är en klassificeringsstandard byggd på International Labour Organisations (ILO) standardsystem ISCO-68[158] (International Standard Classification of Occupations), som togs fram för att kunna jämföra arbetsmarknadsstatistik mellan länder.[159] I detta system omvandlas yrkestitlar till en standardiserad kod, baserad på exempelvis näringsområde eller utbildningsnivå. Det är dock inte en klass- eller statusindelning utan en objektiv kategorisering av yrken, som även beaktar faktorer som utbildning och alltså kan användas vid exempelvis en weberiansk klassindelning. Därför har olika sociala stratifieringar baserade på HISCO lanserats.[160] HISCO kan alltså användas för att se förändringar i arbetsmarknadsstrukturen och att mäta horisontell rörlighet. Men för att mäta vertikal social rörlighet behövs ett schema som rangordnar HISCO-koderna i

---

[156] Moberg, Sven, (1951), s. 27–32.
[157] Se Freeman, (2014), s. 6–7; eller Dribe, Helgertz & van de Putte, (2015), s. 29–30.
[158] ILO 1969 - ILO. 1969. *International Standard Classification of Occupations: ISCO-68.* Geneva: International Labour Office.
[159] Se van Leeuwen, Marco H. D., Ineke Maas & Andrew Miles, (2002).
[160] HIS-CAM mäter yrkens status i förhållande till varandra i en sammanhängande skala. Den är mindre lämplig att använda för att jämföra social rörlighet över generationer på individnivå. Ett annat klasschema är SOCPO, som mäter social makt genom en rad antaganden om ekonomiskt ägande och kulturell makt, som utgår från HISCO-klassificeringen. Det schemat har dock skalat bort ekonomisk sektor i sin redovisning. Därför är den inte användbar för min undersökning. För vidare läsning, se www.hisma.org (besökt 2022 12 05).

sociala klasser. Ett sådant klasschema är HISCLASS, lanserat av sociologerna Marco Van Leeuwen och Ineke Maas. Det utgår från de yrkeskategorier som finns listade i HISCO, istället för yrkestitlar som återfinns i de historiska källorna. HISCO ordnar in yrkestitlarna i ekonomiska sektorer, men skiljer inte på dem hierarkiskt. En *hemmansägare* och en *stattorpare* är båda i samma HISCO-grupp, även om den ene är självägande med visst handlingsutrymme och den andre utfattig på gränsen till livegen. HISCLASS sätter in HISCO-koderna i ett klasschema enligt kriterierna *kroppsarbete/icke-kroppsarbete*, *kvalifikationsnivå*, *grad av tillsyn* och *ekonomisk sektor*. I denna avhandling använder jag mig av det förenklade HISCLASS 7-schemat, då de grupper jag undersöker består av relativt få individer (Tabell 2.1). Med alltför många kategorier i ett material med för få individer ger sämre underlag för analys, och det är det större mönstret jag letar efter i detta skede av undersökningen. Detta gör dock att detaljrikedomen försvinner och särskilt de övre kategorierna blir grovhuggna och kategorinamn en aning missvisande. Jag har översatt kategorierna i HISCLASS 7 till svenska termer, som också exemplifieras med yrken från undersökningsmaterialet (Tabell 2:1).

Tabell 2.1 HISCLASS 7 – översättning och exempel

HISCLASS 7	**Min översättning/SES**	**Exempelyrken från undersökningen**
Higher managers and professionals (1)	Högre chefer, tjänstemän och akademiker (1)	redaktör, journalist, riksdagsman, disponent, yrkesrevisor, kamrer, byggmästare, slöjdlärare, förlagschef, generaldirektör, folkhögskollärare
Lower managers and professionals, clerical and sales personnel (2)	Lägre tjänstemän, kontors- och handelsanställda (2)	agronom, rättare, jordbrukskonsulent, försäljningschef, bokhållare, sågfaktor, inköpschef, posttjänsteman, småskolelärarinna, vaktmästare, skeppare
Foremen and skilled workers (3)	Förmän och facklärda arbetare (3)	järnsvarvare, hushållerska, byggnadssnickare, smidesarbetare, bokbindare, urmakare, typograf, gjutare, glasblåsare
Farmers and fishermen (4)	Bönder och fiskare (4)	lantbrukare, hemmansägare, arrendator, trädgårdsmästare, fiskare
Lower skilled workers (5)	Ej facklärda arbetare (5)	gruvarbetare, bromsare, järnverksarbetare, valsarbetare, tjänarinna
Unskilled workers (6)	Grovarbetare (6)	hembiträde, sågverksarbetare, järnvägsarbetare, banvakt, lagerarbetare
Lower skilled and unskilled farmworkers (7)	Jordbruksarbetare: ej facklärda- och grovarbetare (7)	torpare, dräng, jordbruksarbetare, skogsarbetare, trädgårdsarbetare, flottningsarbetare, piga (i jordbruket)
No HICLASS (-1)	Oklassificerbar (-1)	änka, hemmason/dotter, fru, inhyses-hjon, gårdsägare, student

Källa: Maas, (2005) , s. 280–281. Svenska exempelyrken hämtade från källmaterialet.

För denna studie, där det ingår personer verksamma på den kustnära landsbygden, är kategorin lägre tjänstemän, kontors- och handelsarbetare (HISCLASS 2) värd att notera. Där ingår även yrken som *rättare, skeppare* och *skogvaktare*. Det rör sig alltså inte enbart om skrivbordsarbeten.

Enligt van Leeuwen och Maas är HISCLASS tänkt att användas för att mäta samhällen ”långt in på 1900-talet”.[161] Dribe och Helgertz har använt stratifieringen för analyser fram till 1968.[162] Detta då systemet bygger på ISCO-68, som skapades utifrån ILO:s arbetsmarknadsstatistik 1968. Jag har valt att följa Dribe och Helgertz, då samtliga elever i undersökningen nått pensionsåldern före 1968 och deras yrken vid sista observationen alla funnits representerade i databasen History of Work Information System.[163]

Allteftersom HISCLASS har använts i flera studier har även en del klassificeringsdiskussioner uppstått. För att ta ett exempel som rör samma tidsperiod som denna undersökning och yrken som figurerar i mitt material, så har Tobias Karlsson och Malin Nilsson undersökt kvinnliga hushållsarbetare i Göteborg. I History of Work Information System ges yrkena *hembiträde* och *hushållerska* olika status (Tabell 2.1). Men när Karlsson och Nilsson jämför inkomstuppgifter, boendesituation och yrkesmässig rörlighet för kvinnor med dessa arbeten kan de inte se någon vertikal stratifiering mellan *hembiträden* och *hushållerskor*. Trots att de fann att dessa två titlar beskrev två distinkta yrkesgrupper på arbetsmarknaden.[164]

Denna typ av kategoriseringsdiskussioner är viktiga att ha med sig när man använder ett färdigt klassificeringssystem som HISCO och HISCLASS, som dessutom utvecklas kontinuerligt. Jag har därför valt att utgå från de koder som finns i systemet och diskutera eventuella kategoriseringsproblem löpande i fotnoterna.

Socioekonomisk status (SES)

Ett problem med materialet i undersökningen är att HISCLASS mäter *individens* klasstillhörighet utifrån yrkestiteln, men inte för personer med relationer till individen med yrkestiteln. En *flottningsarbetaränka*[165] blir oklassificerbar

---

[161] *”[...] it has become clear that its applicability extends as far back as the seventeenth century and well into the twentieth century [...]”* (min översättning). van Leeuwen, Marco H. D. & Ineke Maas, (2011), s. 14.
[162] Dribe & Helgertz, (2016), s. 978–979.
[163] Databasen fylls kontinuerligt på med nya yrkestitlar med källhänvisningar, som sedan klassificeras enligt HISCO. Dessa kan sedan kodas om till HISCLASS. Se https://historyofwork.iisg.nl/ (besökt 2022 03 28).
[164] Karlsson, Tobias & Malin Nilsson, (2022), s. 173–191.
[165] Flottningsarbetaränkan Maria Lidén var mor till eleven Klara Hammers, f. Lidén (91). Klaras far dog när hon var 11 år, och änkan Lidén fick försörja de fyra barnen på egen hand. Genom att koda hela familjen efter hushållsöverhuvudets SES kan de inkluderas i undersökningen. Familjen fick det troligtvis svårt ekonomiskt när fadern dog, men eftersom modern inte var registrerad som *fattighjon* eller liknande i kommande folkräkningar finns argument för att familjen inte hamnade i fattigdom, och därmed kanske behöll sin SES.

i HISCLASS, och kan inte inkluderas i en undersökning av klasspositioner, trots att det finns information om ett yrke i hennes titel, *flottningsarbetare*. Denna titel skulle kunna användas för att klassificera henne och hennes barn, om vi beaktade hushållsöverhuvudets yrke som elevens socioekonomiska uppväxtmiljö. Det samma gäller för en majoritet av de kvinnliga eleverna, då exempelvis gifta kvinnors yrkestitlar regelmässigt underregistrerades i kyrkböckerna och därmed även i folkräkningsmaterialet.[166] Problemet finns även för en del av de manliga eleverna som saknar yrkestitel eller har en yrkestitel som inte går att klassificera med hjälp av HISCLASS. För att komma åt detta problem används i denna undersökning istället socioekonomisk status (SES) i de sociala rörlighets-tabellerna, både för kvinnor och män. SES-begreppet har i sociologisk forskning använts för att beskriva grupper indelade i klasser. Den betraktas som en kompositvariabel innehållandes mått på utbildnings- och inkomstnivåer samt yrkesstatus, och används för att beskriva exempelvis familjebakgrund i utbildningsstudier.[167] SES kan förstås som en container, som forskaren kan fylla med data tillgängliga för den analys som ska genomföras. I en analys med exempelvis Bourdieus verktygslåda, skulle SES innehålla mått på socialt, kulturellt och ekonomiskt kapital genom att mäta allt från föräldrars yrken och utbildningsnivå till medlemskap i studentorganisationer eller val av dagstidning.[168] Men SES har också fyllts med mått på *hushållsöverhuvudets* yrkesstatus, för att mäta kvinnors sociala rörlighet genom giftermål. Ekonomhistorikerna Martin Dribe, Björn Eriksson och Francesco Scalone utgick från HISCLASS för fäder och makar i en undersökning av kvinnors sociala rörlighet genom migration och giftermål. I den undersökningen fyllde de SES med enbart HISCLASS. Skillnaden är att måttet då istället inkluderade personer i relation till individen med yrkestiteln.[169] Detta tillvägagångssätt använder jag i undersökningen, både för manliga och kvinnliga elever, för att fånga upp elever som växt upp i hem utan fäder, eller som saknar uppgifter om eventuella yrkestitlar i källorna.

Eftersom andelen yrkesarbetande kvinnor med yrkestitlar angivna i folkräkningar och kyrkböcker ökade under undersökningsperioden, är metoden att utgå från hushållsöverhuvudets yrkestitel när SES bestäms inte helt oproblematisk. Det finns forskare som övertygande hävdar att exempelvis hustrun till en bonde borde räknas som bonde hon också, då en gård inte kan skötas av bonden allena.[170] Men om en kvinna har ett yrke med högre social status än sin make, som t ex Brunnsvikseleven och riksdagsledamoten Hildur Alvén,[171]

Källor: *Sveriges Dödbok 1860–2017;* Folkräkning 1900 - Gävle församling, Gävleborgs län, bildid: Folk_021055-045; Folkräkning 1910 - Gävle församling, Gävleborgs län, (bildid: Folk_121055-033).

166 Vikström, Lotta, (2011), s. 53–54; Nyberg, (1987), s. 54f.

167 Brese, Falk & Plamen Mirazchiyski, (2013), s. 23–35.

168 Se Bourdieu, (1996), s. 76–81.

169 Dribe, Eriksson & Scalone, (2019), s. 99–100.

170 van Leeuwen & Zijdeman, (2014), s. 416.

171 Hildur Alvén, f. Törnell (556), gift med Förste kontorist J. T. Alvén.

skulle hon få en social status baserad på sitt uppdrag som riksdagsledamot eller baserad på sin makes tjänstemannaarbete? Det beror naturligtvis på hur forskaren konstruerar sina skalor och vilka källor som prioriteras. I min undersökning har jag utgått från individernas egna yrkestitlar i så stor utsträckning som möjligt. Den metodologiska poängen är att mätningar på aggregerad nivå missar individuella förutsättningar, helt enkelt därför att det inte går att ta hänsyn till alla de olika variabler som påverkar människors val, möjligheter och förutsättningar. Den sociala rörligheten opererar på två nivåer: individuell och strukturell. Det är svårt att hålla isär dem, men båda aspekterna måste med i analysen.

Begreppet *klass* ska förstås som 'individens ställning på arbetsmarknaden bestämt av individens yrkestitel.' *SES* ska förstås som 'individens ställning i samhället bestämt av en rad faktorer men i denna undersökning genom hushållsöverhuvudets ställning på arbetsmarknaden bestämd av yrkestitel, klassificerad i HISCLASS.' Den sociala rörligheten är då en individs eventuella förflyttning mellan SES i uppväxtmiljön och SES vid livets slut.

Jämförelsegrupper

För att kunna avgöra i vilken grad Brunnsvikselevernas sociala rörlighet var generell för alla folkhögskoleelever vid tiden för undersökningen, eller i vilken grad Brunnsvik som skola var ett extremfall, jämför jag med två andra skolor: Väddö folkhögskola och Hola folkhögskola. Jag skapat tre jämförelsegrupper: en med manliga elever vid Väddö folkhögskola, en med manliga och en med kvinnliga elever vid Hola folkhögskola. Jämförelsegrupperna, med 100 elever i varje, har lottats fram med hjälp av en slumpgenerator. Beslutet att använda slumpmässiga urval istället för den totala elevpopulationen vid alla tre skolor beror på dels forskningsintresset och dels arbetsekonomi. Eftersom arbetsinsatsen att ta fram individ-data för en elev, dennes föräldrar och i vissa fall även dess make är väldigt omfattande, krävdes jämförelsegrupper tillräckligt stora för att kunna dra statistiskt relevanta slutsatser utifrån, men tillräckligt små för att projektet skulle vara genomförbart. Ration *time-per-data-point* var stundtals helt enkelt inte arbetsekonomiskt försvarbar.[172] Dessa val ska alltså ses som en kompromiss.

Väddö var en landstingsfolkhögskola som i första hand rekryterade sina elever bland barn till bönder i Stockholms län. En del av eleverna vid Brunnsvik skulle kunna ha läst på Väddö i stället, men Väddö accepterade endast manliga elever på sina vinterkurser, kvinnor undervisades istället på kortare sommarkurser. Därför går det endast att använda Väddö till en jämförelsegrupp för jämförelser med de manliga Brunnsvikseleverna. Men det är en viktig jämförelsegrupp eftersom majoriteten av folkhögskolor i landet liknande Väddö vid 1900-talets början. De kvinnliga Brunnsvikseleverna kan istället

[172] *time-per-data-point* är ett deprimerande mått, lånat av Malin Nilsson. Nilsson, (2015), s. 28.

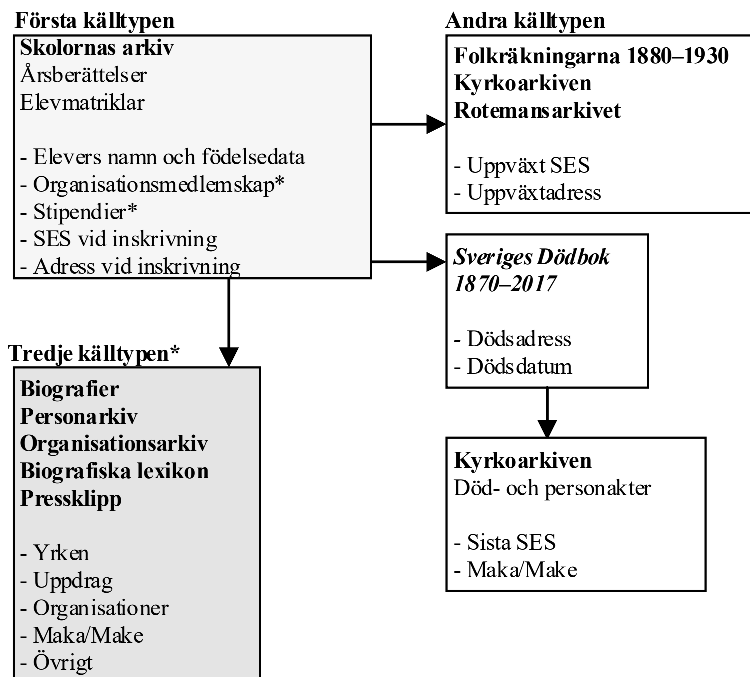
jämföras med de kvinnliga eleverna på Hola folkhögskola, som tog emot både manliga och kvinnliga elever till sina vinterkurser. Dessutom riktade sig Hola till elever från såväl lantbrukar- som arbetarbakgrund, med liknande elevunderlag som Brunnsvik. Hola var även, precis som Brunnsvik, föremål för arbetarrörelsens intresse. En del fackföreningar skickade sina stipendiater dit istället för till Brunnsvik och skolan har en del kända före detta elever som blivit såväl arbetarförfattare som socialdemokratiska riksdagsmän och chefredaktörer. Det finns alltså en del likheter skolorna emellan, men det är Brunnsvik som är mest omskriven.

Källmaterial

Materialet till denna studie är sammanställt från en rad olika källor, som sedan länkats på individnivå i tre kollektivbiografiska databaser, en för varje skola. Databaserna över eleverna från Väddö och Hola innehåller information om 300 individer, deras föräldrar och makar. Databasen över Brunnsvikseleverna innehåller information om samtliga 769 individer som gick på skolan under de femton första årskurserna, deras föräldrar och makar. Ett antal elever gick om ett år eller läste en andra årskurs. De har dock endast en post i databasen, där all information finns samlad. Konsekvent genom texten, när en Brunnsvikselev omskrivs, refereras även i fotnoterna till dennes unika nummer i databasen. Informationen i posterna kommer från ett antal olika källor och samtliga källdokument som rör eleven är länkade till dennes post, för att underlätta för läsaren. Eleverna från Väddö och Hola hänvisas aldrig till som individer. Tillsammans rör det sig om biografiska uppgifter för 2 785 individer. Antalet individer som förekommer i varje källa varierar. Vanligast är att en individ finns med i en eller två källor ur den första källtypen, en eller två källor ur den andra och ingen källa alls i den tredje. De individer som förekommer i den tredje källtypen är vanligen personer med någon form av ställning inom någon av folkrörelserna. Personliga uppgifter återfinns ibland i andra källmaterial som eleverna själva har skapat, som brev eller memoarer. Sådana uppgifter finns även i material som andra, ibland för oss okända personer har skapat, som osignerade dödsrunor eller artiklar i biografiska lexika. Arbetsgången kan beskrivas, med inspiration från Lotta Vikströms framställning,[173] som en genomgång av tre källtyper (Figur 2.1). Detta för att underlätta beskrivningen, då varje källtyp innehåller en rad källor.

173 Vikström, (2011), s. 37–38.

Figur 2.1 Länkad data och källor till kollektivdatabaserna

* Uppgifter som endast samlats in för elever från Brunnsviks folkhögskola

Den *första* källtypen består av skolornas årsberättelser, klasslistor och elevmatriklar och svarar på frågan om vilka eleverna var: Namn, efternamn, födelseår eller datum, födelseförsamling. I förekommande fall även föräldrars, eller elevernas egna, yrken vid inskrivningen. För brunnsvikseleverna samlas även information om stipendier och organisationsmedlemskap in från denna källtyp. I Figur 2.1 är detta markerat med en ljusgrå box. Varje elev blir en registerpost med ett unikt ID. Uppgifterna i denna post är utgångspunkten vid länkningen av materialen i de övriga källtyperna. Dessutom finns materialet för jämförelsen mellan de tre skolornas kurskostnader, undervisning och lärarkår i årsberättelserna.

Den *andra* källtypen består av digitaliserade folkräkningar och kyrkoarkiv, samt registret *Sveriges Dödbok 1860–2017*. I Figur 2.1 är denna källtyp angiven i vita boxar. Detta är den egentliga huvuddelen av undersökningsmaterialet, där uppgifter om makar, föräldrar och andra hushållsöverhuvuden under elevernas uppväxt hämtats. Namn, födelseuppgifter och yrken under elevernas uppväxt. Dessutom, från kyrkoarkivens dödakter, hämtas information om elevernas civilstånd och sista yrke i livet. Denna information svarar på frågor om social tillhörighet, geografisk rörlighet och social rörlighet och har samlats in för samtliga elever i undersökningen.

Den *tredje* källtypen består av kvalitativa uppgifter från en rad olika källor: biografiska lexika, som *Svenska folkrörelser,* tidningsmaterial, som intervjuer, dödsannonser eller nekrologer, memoarer och personarkiv. I Figur 2.1 är denna källtyp markerad med en mörkare grå box. Från denna källtyp finns endast material som rör Brunnsvikseleverna och källorna används för att fylla igen luckor i det övriga materialet, exempelvis om individer som dött utomlands och därmed inte finns i dödregistret eller kyrkböckerna. Men de används även för de fördjupande analyserna. Tabell 2.2 visar vilka källor som ingår i vilken källtyp och vilka uppgifter som hämtats från dessa.

Tabell 2.2 Presentation av källor

Första källtypen (Skolornas arkiv och organisationstryck)	**Andra källtypen** (Befolkningsuppgifter)	**Tredje källtypen** (Övrigt material)
- Elevers namn, födelsedata - Stipendier och finansiering - Organisationsmedlemskap	- Föräldrars SES (hushållöverhuvuds yrke) - Uppväxtadress	- Karriärval - Fortsatt utbildning - Yrken och uppdrag
- Antagning - Skolornas kostnader - Undervisning - Lärare och gästföreläsare	- Civilstånd - Elevens sista SES (eget eller makes yrke) - Dödsadress	- Stipendiegivare
	- Utbildningsnivå	
Brunnsvik: Årsböckerna 1906–1921 Elevmatriklarna 1906–1914 Elevalbumen 1906–1921 Elevkorten 1906–1921 Väddö: Årsberättelser 1906–1910, 1911–1921 Elevmatriklar 1906–1910, 1911–1921 Hola: Årsberättelser 1906–1908, 1911–1921	Folkräkningarna 1880–1930 Kyrkoarkivens födelseböcker Död- och begravningsböcker Personakter Mantalsregistret Befolkningen i Sverige (BiS) Registret *Sveriges Dödbok 1860–2017*	Brunnsviks styrelseprotokoll Biografiska lexika Press (dödsrunor, jubileums-artiklar etc.) Organisationsarkiv Personarkiv Memoarer Biografier

Förutom yrkestitlar som bas för en SES-kategorisering, finns det en rad andra typer av biografiska data om Brunnsvikseleverna i materialet, vilket kan användas i en kollektivbiografisk studie. Elevernas betyg, organisationsmedlemskap i politiska partier, fackföreningar, konsument- eller producentkoperationer och nykterhetsloger. Hemlän och födelselän för att se migrationsmönster. Ekonomisk situation, med stipendieansökningar och problem med betalningen av kursavgiften. Allt sammanställs i databaserna.

Ett potentiellt problem kan redan identifieras: uppgifter om majoriteten av Brunnsvikseleverna återfinns endast i de officiella källorna och skolans arkiv. En mindre grupp av eleverna har efterlämnat material i form av brev, memoarer eller omnämns i artiklar. Detta gör att undersökningen måste bli tvådelad. Först undersöks gruppen som helhet, sedan görs mindre studier av de grupper där mer material finns tillgängligt. Uppgifter från olika källor som kompletterar varandra kommer dock att användas, exempelvis yrkesuppgifter från dödböcker, biografiska lexika och folkräkningsmaterialet kan komplettera varandra för att ge en mer heltäckande bild av klasskategoriseringen bland eleverna vid arbetslivets slut.

Källkritik

Källkritiskt är det svårt att tolka uppgifter från blandade källtyper. Jag har vid jämförelserna i studien konsekvent premierat uppgifter från samma typ av material i så stor utsträckning som möjligt. När exempelvis elevernas sociala bakgrund undersöks används material från kyrkoarkiv och folkräkningar i första hand. Dock är antalet individer i undersökningen liten, varför jag vid ett par tillfällen kompletterat med uppgifter från en annan källtyp. Uppgifterna i folkräkningarna bygger på information som individerna lämnat själva, varför de kanske inte skiljer sig i så stor utsträckning från exempelvis en biografisk artikel i *Svenska folkrörelser*, som utgick från enkätsvar som de porträtterade själva, eller deras organisationer, levererade. Källkritiska problem diskuteras löpande genom avhandlingen. För den intresserade läsaren finns dessutom en närmare beskrivning och en kritisk diskussion kring de källor som ingår i de tre källtyperna i Bilaga II.

Undersökningsperioden

Undersökningen utgår från eleverna vid Brunnsviks folkhögskolas första femton årskurser, 1906–1921. Det är en intressant tidsperiod för en undersökning av utbildning och social rörlighet då detta var en genombrottstid för industrisamhället och därmed för arbetarrörelsen. Många av de stora politiska striderna, som rösträtt och valbarhet, har ännu inte avslutats. En ny grupp av befolkningen, som tidigare inte haft medborgerliga rättigheter, är på väg att ta politisk plats och de har med Hola och Brunnsvik fått tillgång till den medborgerliga bildning som tidigare erbjöds bondeståndet via äldre folkhögskolor som Väddö. Därför är 1921, då den allmänna rösträtten infördes, ett lämpligt år att avsluta undersökningen.

Tillgången till källmaterial är begränsad för senare årskurser. De yngsta eleverna som läste den femtonde årskursen var födda 1905. Folkbokföringsmaterialet, med information om deras föräldrars yrken, finns digitaliserat och öppet fram till 1910, med vissa län öppna även för folkräkningen 1930. Detta

gör att det blir svårare att få någon samstämmig information om elevernas uppväxtår, utan en avsevärt mycket större arbetsinsats, ju längre fram i tiden vi kommer.

Etiska överväganden

För att kunna klassificera individers SES vid ett antal tillfällen under livet och sedan mäta deras sociala rörlighet, krävs att material från flera olika källor kan länkas samman. Detta görs genom personuppgifter som namn, födelseår, födelseförsamling och, längre fram, personnummer. Om personerna är i livet krävs en prövning i Etiknämnden för att forskare ska få samla in känsliga personuppgifter och ordna dem i ett register. Även medlemskap i fackliga eller politiska organisationer betraktas som känsliga personuppgifter, men eftersom ingen individ i denna undersökning längre är i livet behövs det ej. Riksarkivet som publicerar den digitala utgåvan av folkräkningarna, tillgängliggör endast de individer vars födelsedatum är längre tillbaka i tiden än 100 år.[174] Den yngsta personen i undersökningen föddes 1907.

Social rörlighet eller samhällsomvandling?

Hur ska vi kunna avgöra om den sociala rörlighet vi kan se är resultatet av människors rörelser i strukturerna, eller strukturernas rörelser under en period av samhällsomvandling? William Sewell betonar vikten av att inte slarva med undersökningens kontextualisering. Han menar att de som letar efter generella lagar eller tydliga kausala samband ofta missar eller struntar i att kontextualisera undersökningarna och framför allt att knyta händelser till tidslinjer/temporalitet.[175] Det här problemet uppstår vid undersökning av social rörlighet över flera generationer. När börjar och när slutar den sociala rörligheten? Sewell diskuterar studier med *diakron* tid, med en klar början och ett klart slut som undersöks sammanhängande. I kontrast till dem står studier med *synkron* tid, som istället gör ett antal nedslag över en längre tidsperiod. Sewell menar att dessa två begrepp ska förstås som i ett dialektiskt förhållande till varandra: De står var för sig, men när de sammanförs skapar de större mening.[176]

Denna avhandling är en studie av social rörlighet som löper över två generationer. Men när börjar den sociala rörligheten? Börjar undersökningen när den elevgenerationen föds? Eller när föräldragenerationen står överst på livstrappan? I de flesta undersökningar är detta den observation av yrkestitel som går att hitta som ligger närmast det år individen fyller 40 eller 50 år? Och när slutar den sociala rörligheten? När eleverna har dött? Eller när den sista ob-

174 Se “Folkräkningar”, https://sok.riksarkivet.se/folkrakningar, (besökt 2022 11 13).
175 Sewell, William Hamilton, (2005), s. 14.
176 Ibid., s. 182–183.

servation som går att få fram om eleverna gjorts? Om variabeln som ska användas är ”familjeförsörjare vid 50 års ålder”, så blir undersökningen två synkrona nedslag med observationer, i en i övrigt diakron studie, som löper över två generationer (Tabell 2.3). För Brunnsvikseleverna blir då mätåret 1939, för deras föräldrar år 1904.

Tabell 2.3 Födelseår och observationstillfälle för SES, generationsvis

Föräldrar			**Elever**		
Median födelseår	Status vid 50 år	Median dödsår	Median födelseår	Status vid 50 år	Median dödsår
1854	1904	(okänt)	1889	1939	1962

Källa: Folkräkningarna 1880–1910, Brunnsviks Elevmatriklar, Brunnsviks årsböcker 1906–1921.

Ett annat sätt att jämföra elevernas sociala rörlighet med den strukturella är att först slå fast hur samhället förändrades inom den tidsperiod som undersöks. Då måste vi veta hur den sociala sammansättningen såg ut i samhället vid tiden för elevernas födelse, när de lämnade skolan efter fullföljd kurs för att försörja sig genom arbete och när de var i slutskedet av sitt yrkesliv? Till detta används folkräkningarna, som publicerats av Statistiska centralbyrån (SCB) mellan åren 1860–1991. Medianelven på Brunnsvik i denna undersökning föddes 1889, fullgjorde kursen före 1915 och återvände till arbetsmarknaden. Därför används folkräkningarna 1890 och 1920 för de första två observationerna. Uppgifterna om yrkessammansättningen i folkräkningen 1920 utgick från siffror från 1910, men nästa folkräkning utgick från siffror insamlade 1930, så det är det närmaste som går att komma (Tabell 2.4). Medianeleven dog 1962, vid en ålder av 74 år. Det är rimligt att antaga att den största delen av en persons sociala rörlighet sker under de yrkesverksamma åren och att det troligen inte blir några större avancemang när pensionsåldern närmar sig. Därför är det mindre intressant att se på den strukturella sammansättningen de år som eleverna dog och mer intressant att se hur den såg ut i slutet av deras yrkesverksamma liv. Därför används folkräkningen 1950 som källa för den tredje observationen.

Tabell 2.4 Val av källor för undersökning av den strukturella rörligheten

	År	**Källa**
Födelseår, median	1889	Folkräkningen 1890
Fullgjord kurs	60% av eleverna fullgjorde kursen före 1915	Folkräkningen 1920
Dödsår, median	1962	Folkräkningen 1950
Dödsålder, median	*74*	

Källor: Brunnsviks årsböcker 1906–1921, *Sveriges dödbok 1860–2017.*

Denna undersöknings diakrona berättelse sträcker sig alltså från 1890-talet till 1950-talet. Under denna period förändrades samhället radikalt. Dels skedde en urbanisering, då människor flyttade från jordbruket till industrin, och dessutom en industrialisering av landsbygdens produktionssätt. Dels hade lagstiftningen kring kvinnors deltagande på arbetsmarknaden förändrats: Kvinnor hade fått rätt att inneha statliga tjänster, rätt till utbildning vid statliga läroverk och rätt till skydd mot uppsägning i samband med giftermål eller havandeskap.[177] Observationstillfällena, och därmed även skalorna, ligger således i olika samhällen med såväl skiftande ekonomiska strukturer som institutionella förutsättningar. Bara under de år som gått från att eleverna föddes till observationen för deras status vid inskrivningstillfället, hade jordbrukssektorns del av ekonomin minskat till förmån för industrin. Vid observationstillfället för deras yrkeslivs slut, hade jordbrukets del minskat ytterligare. Det var även en strukturomvandling mot mer specialiserade yrken, med ökade krav på utbildad personal.

Tre samhällen 1890–1950

Med de tre nedslagen från Tabell 2.4, kan den strukturella rörligheten för undersökningens tidsperiod undersökas. Nedslagen har 30-40 års mellanrum, under en historisk period som startar när industrialiseringen i Sverige skjuter fart från 1890. Med den följer urbanisering, en rad reformer och dessutom två världskrig. Denna undersökning rör alltså en period av stor strukturomvandling. Det finns inga enhetligt insamlade statistikserier som sträcker sig från 1880-talet till idag. Grupperingarna av individer har ändrats, yrken har tillkommit. Det gör att varje försök att skapa en longitudinell jämförelse kräver en del handpåläggning och överväganden.

[177] Arnberg, Sundevall & Tjeder, (2019), s. 13–14.

Statistiska centralbyrån publicerade 1950 en jämförelse av folkmängdens fördelning på yrkesgrupper (Tabell 2.5). De räknande då in alla före detta yrkesutövare i sina respektive tidigare yrkesgrupper, för att få mer harmoniserad data att arbeta med. Tidigare hade de publicerat andra yrkesgrupper och även redovisat före detta yrkesutövare separat.

Tabell 2.5 Folkmängdens fördelning efter näringsgren, åren 1890, 1920 och 1950, procent

	1890	**1920**	**1950**
Jordbruk med binäringar	62,1	44	24,6
Industri och hantverk samt gruvbrytning	21,7	35	42,7
Samfärdsel och handel	8,7	15,2	22,6
Offentliga tjänster m. m.	7,5	5,8	10,1
Summa	100	100	100

Källa 1950: Folkräkningen den 31 december 1950. VI, Totala räkningen, folkmängd efter yrke, hushåll, utrikes födda och utlänningar, Tabell B, s. 9.

SCB visar tydligt att det sker en förändring av yrkesgrupperna över den period som denna undersökning berör. En förflyttning från jordbruk till industri och även en ökning av sektorn för samfärdsel och handel. Strukturomvandlingarna i Sverige under den här tiden har diskuterats flitigt i den ekonomisk-historiska forskningen och tabellen kan vara till hjälp för den fortsatta läsningen.[178] Det finns alltså en strukturell social rörlighet i det samhälle som eleverna lever i. Den består främst i minskning av antalet yrkesaktiva inom jordbruk och fiske och en ökning i sektorerna industri och hantverk, bergsbrytning samt samfärdsel och handel.

De yrkesgrupper som SCB historiskt använt sig av påminner om grupperna i HISCO, dock med skillnaden att HISCO lyfter ut tekniker, administratörer och tjänstemän ur respektive bransch och placerar dem i egna grupper. Därför måste SCBs statistikgrupper kodas om till HISCO för att en jämförelse ska kunna göras mellan samhällsstrukturen och elevgrupperna (Tabell 2.6).

En två- eller flergenerationers-studie undersöker i praktiken flera stratifieringar, eller olika samhällen med olika ekonomisk struktur. Om vi använder oss av yrkestitel som indikator på social status eller klassposition, ger detta rimligen olika klassammansättningar och omvärderade klasspositioner. Sten Carlsson menar att under den här perioden skedde en omgruppering av arbetsmarknaden, från jordbruk till industri- och servicearbeten. Dessutom ökade yrkenas differentiering och flera grader av specialisering tillkom inom samtliga yrkeskategorier. ”För praktiskt taget alla de expanderande sektorerna gäller, att yrkesutövningen kräver relativt hög grad av utbildning. Denna tendens sätter i hög grad sin prägel på den sociala skiktningen.”[179]

---

[178] Se exempelvis Schön, Lennart, (2000); Magnusson, Lars, (1996); Jörberg, Lennart, (1991).
[179] Carlsson, Sten, (1968), s. 265.

Tabell 2.6 HISCO-grupper, Sveriges befolkning 1890-1950, procent

Kod	**Gruppnamn**	**1890**	**1920**	**1950**
0–1	Fria yrkesutövare och tekniker	3,3	4,7	5,5
2	Administratörer, förvaltare och tjänstemän	0,8	1,7	4,3
3	Kontorister och tjänstemän	1,4	4,7	12,5
4	Handlare och försäljare	1,8	5,8	4,3
5	Servicearbetare	3,3	5,9	3,8
6	Jordbrukare och jordbruksarbetare	60,5	42,7	25,5
7–9	Hantverkare och arbetare	29,0	34,4	44,1

Källa 1890: Bidrag till Sveriges officiella statistik A) Befolkningsstatistik för år 1890 , Tabell 12, s. 152–163.
Källa 1920: Folkräkningen den 31 december 1920. V, Yrkesräkningen II, yrke, inkomst och förmögenhet kombinerade inbördes samt med kön, civilstånd och ålder. Tabell 1, s. 138–259.
Källa 1950: Folkräkningen den 31 december 1950. VI, Totala räkningen, folkmängd efter yrke, hushåll, utrikes födda och utlänningar, Tabell 1, s. 84–141.

I HISCLASS är jordbruksarbetare under *industriarbetare* i stratifieringen (Tabell 2:1). Eftersom den ekonomiska strukturen i samhället förändras under undersökningsperioden, från en majoritet av befolkningen sysselsatta inom jordbruket till en majoritet sysselsatt inom industrin, bör kanske en social rörlighet mellan de lägre nivåerna på HISCLASS-skalan snarare ses som horisontell än vertikal. Frågan är om det är att betrakta som social rörlighet, bara för att skalan ger en ekonomisk sektor högre status än en annan? En grovarbetare 1890 arbetade troligen med dagsverken på gårdar på landsbygden. Men på 1950-talet arbetade en person med motsvarande socioekonomisk status snarare som daglönare på en industri, i en hamn eller på en byggarbetsplats.

Kapitel 3
Folkhögskolan och det svenska utbildningsystemet

De, som äro studiebegåvade, må hänvisas till studier, de som ej ha, vad man kallar läshuvud, skola sättas att lära ett yrke, för vilket de ha lust och anlag – allt detta oberoende av föräldrarnas sociala ställning. Det är om denna nivellering den slutgiltiga stora striden kommer att äga rum.[180]

C. Thorborg

I mitten av 1800-talet skedde stora förändringar av utbildningssystemet i Sverige. Folkskolan infördes 1842, då Folkskolestadgan slog fast att alla socknar skulle ge tillgång till skola för barnen.[181] Socknarna skulle stå för skolor och lämplig personal. Från lagens instiftande gavs socknarna dock dispens i fem år, för att hinna bygga lokaler och anställa lärare. Systemet var alltså inte fullt utbyggt förrän runt 1850, men det innebar att staten från och med då tog ansvar för alla medborgares bildande uppfostran, vilket var en stor förändring från tidigare.[182] Det var dock ingen skolplikt som infördes till en början, föräldrar kunde välja om de ville skicka sina barn till skolan. Utbildningens infrastruktur skulle finnas på plats, men denna utbyggnad var inte helt oproblematisk. Det saknades länge både lärare och lokaler runt om i landet. En del socknar erbjöd endast ambulerande skolor, där läraren delades mellan flera socknar och alltså inte kunde hålla undervisning på heltid. Först 1882 var det plikt att skicka barnen till skolan, men inte heller då lyckades man upprätthålla den. Så sent som 1909 gick fortfarande en majoritet av skolbarnen bara i skolan på deltid.[183]

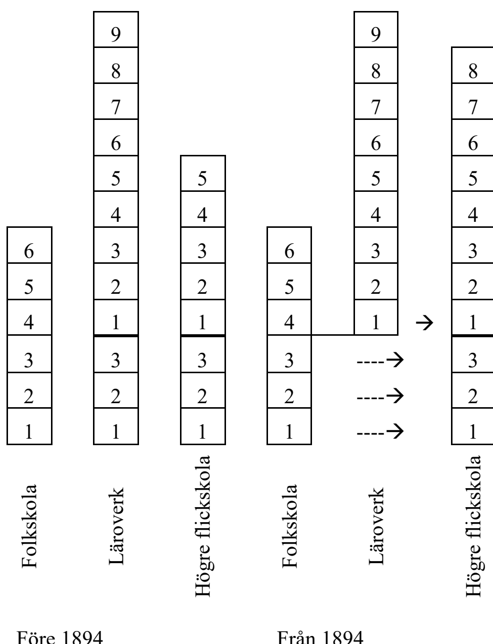
Folkskolan hängde inte samman med några andra delar av skolväsendet. Det existerade istället tre parallella system, helt skilda från varandra. Statliga läroverk, kommunala folkskolor och privata flickskolor.[184] Detta gjorde att

---

[180] Carl Peter Thorborg, överlärare i Åtvidaberg, skrev i *Morgonbris* om behovet av en enhetsskola istället för parallellskolesystemet. Thorborg, C., (1922), s. 7.
[181] Edgren, Henrik, (2015), s. 115.
[182] Richardson, Gunnar, (2010 [1996]), s. 50.
[183] Sandler, Johan, (1912), s. 298, Tabell I.
[184] Richardson, (2010 [1996]), s. 51, 70–71.

flera klasser åldersmässigt gick parallellt med varandra, men att det saknades kontakt mellan dem, vilket i princip omöjliggjorde för elever att byta mellan systemen. Under denna avhandlings hela undersökningsperiod pågår ett integreringsarbete för att sammanfoga dessa system till det som kom att kallas för grundskola. Men de flesta eleverna i undersökningen hade redan passerat folkskolan, och hade således fått sin utbildning i det äldre systemet.

Figur 3.1 Den lägre utbildningens organisation, 1842–1905

Källa: Larsson (2015), s. 138.

Under 1800-talet reformerades även de statliga läroverken. För att få börja på läroverken krävdes från 1894 motsvarande tre år i folkskolan – den så kallade småskolan (Figur 3.1). Vägen till läroverken gick i praktiken sällan via folkskolan, åtminstone inte för dem som hade råd. Det var vanligare att läsa privat i hemmet, eller i förberedelseklasser på privatskolor ända fram till 1920-talet. Inte förrän under 1930-talet ändrades detta då folkskolan blev den viktigaste vägen in till vidare teoretisk utbildning.[185]

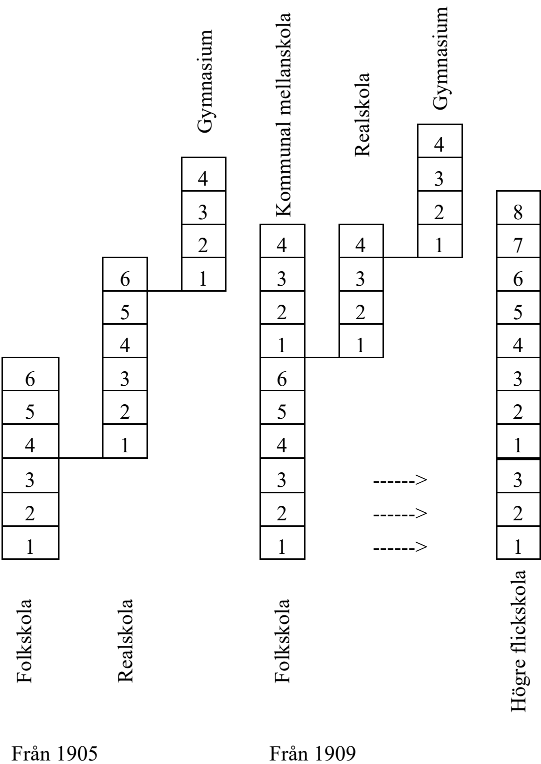
Den viktigaste förändringen i läroverken var uppdelningen av undervisningen i två linjer: latinlinjen och reallinjen. Kunskaper i latin var ett krav för vidare studier på universiteten, men en växande skara elever såg möjligheten till arbete inom exempelvis offentlig förvaltning, eller vidare utbildning på någon praktisk skola efter avlagd examen vid läroverk. Till detta behövdes

[185] Erikson, Robert & Jan O. Jonsson, (1993), s. 64, se Figur 3.

inga latinkunskaper.[186] Reallinjen betonade istället naturvetenskapliga ämnen, men även moderna språk, ekonomi och teknik.[187]

Läroverken var uppdelade på en- eller tvåklassiga pedagogier, tre- eller femklassiga lägre läroverk och nioklassiga högre läroverk. En klass motsvarade ett års undervisning, förutom de två högsta klasserna som motsvarade två år/klass.[188] Läsåret 1900–1901 fanns det 35 nioklassiga, 23 femklassiga, 17 treklassiga, tre tvåklassiga och ett enklassigt läroverk i landet.[189] Statistik för samma år visar att 17 479 elever var inskrivna på dessa läroverk, vilket motsvarar 34,2 elever per 10 000 invånare i landet.[190] Det var alltså en liten del av befolkningen som läste vid läroverken och en ännu mindre del som lyckades ta den mogenhetsexamen som gav tillträde till universitetsutbildning.

Figur 3.2 Den lägre utbildningens organisation, 1905–1927

Källa: Larsson (2015), s. 138.

[186] Richardson, (2010 [1996]), s. 61–63.
[187] Larsson, Esbjörn & Johan Prytz, (2015), s. 140.
[188] Sundbärg, Gustav, (1901), s. 295.
[189] Ibid., s. 293.
[190] Ibid., s. 249.

För att få bukt med det skrala antalet examina från läroverken, reformerades det statliga skolsystemet 1905. Denna reform öppnade läroverken för fler elever, även om vägen till universitetsstudier fortfarande var stängd för de flesta. Läroverken skulle delas upp i två delar (Figur 3.2) en sexårig realskola och ett fyraårigt gymnasium.[191] Elever kunde då antingen efter sex år genomgå examensprov för en realexamen och söka sig ut i arbetslivet, eller till mer praktiskt inriktade utbildningar. Eller, efter fem år i realskolan gå över till fyra års universitetsförberedande gymnasiestudier. Utöver dessa tre system för lägre utbildning, fanns en mängd utbildningar och kortare kurser att tillgå: privata handelsinstitut, korrespondenskurser och studiecirklar. Kraven på förkunskaper till dessa utbildningar såg väldigt olika ut och det var svårt för en person som läst sex klasser i folkskolan att jämföra sina kunskaper med någon som läst nio klasser på läroverk. Skolsystemen cementerade till viss del den sociala skiktningen i samhället. Frågan är om det fanns någon möjlighet att påverka sin plats i hierarkin med hjälp av studier, om man redan sedan barnsben hamnat på efterkälken.

Folkhögskolornas tillkomst

Perioden 1870–1920 i Sverige benämns ibland som ”folkbildningens genombrottstid.”[192] En mängd nya organisationer och organisatörer tog en rad initiativ till folkbildande verksamhet: från studiecirklar föreläsningsföreningar till föreningsbibliotek och folkhögskolor. Från början ofta finansierade av organisationsmedlemmar eller små föreningar, men snart knutna till offentliga anslag av kommuner och landsting. Gemensamt för alla dessa utbildningsinitiativ var att det var *bildningen* som stod i centrum. Bildning ansågs dels ha ett värde i sig, som ett humanistiskt ideal där kunskaper om de sköna konsterna bidrog till att skapa bättre medborgare. Men det fanns också en nyttobetonad sida av bildningen. Folkrörelserna behövde funktionärer, som kunde både bokföring och parlamentariskt praktiskt arbete.[193]

Folkhögskolornas tillkomst ses av Erica Simon som resultatet av bondeståndets politiska strävanden med start i skiftesreformerna. Jordbrukets avkastning ökade och därmed jordägarnas ekonomi, men deras materiella ställning avspeglades ännu inte i politiskt inflytande. Krav på ökat inflytande lades fram i Riksdagen 1858–59, vilket ledde till både nya kommunallagar och inrättande av landstingen 1862–1863. I dessa regionala församlingar hade, tack vare att såväl rösträtt som valbarhet var kopplat till inkomst, ägande och skatt, de självägande bönderna en stark politisk position. Denna position stärktes

---

191 Larsson, Esbjörn & Johannes Westberg, red., (2015), s. 137.
192 Berg & Edquist, (2015), s. 215–216.
193 Ibid., s. 218.

ytterligare med ståndsriksdagens avskaffande och tvåkammarriksdagens införande 1867. Simon menar att bondegruppen saknade en vital del för att kunna använda sin position, nämligen utbildning.

> Ståndet led av ett mindervärdeskomplex, som underhölls och förbittrades av ständiga förödmjukelser. Det är därför som bondeståndet parallellt med kampen för politisk jämställdhet också kämpade för kulturell jämlikhet.[194]

För att slippa hånfulla kommentarer om att de saknade *bildning* nog för att kunna delta i de politiska diskussionerna, ville bondepolitikerna utbilda sig. Enligt Simon var folkhögskolorna den institution som de skapade för att nå denna kulturella jämlikhet.

Om Simon ser folkhögskolornas födelse från ett politiskt perspektiv, ser idéhistorikern Bernt Gustafsson det i stället som de institutionaliserade resultaten av den strävan efter *folkbildning* som började växa sig stark som idé i början av 1800-talet. Med rötter i upplysningsideal försökte de första folkbildningsfilantroperna sprida kunskapens ljus bland de breda folklagren i syfte att skapa ett moraliskt bättre folk. Konservativa krafter stod emot idéerna, med argument om att den svenske odalmannen skulle förbli ”obesmittad av moderna påfund som upplysning och bildning.” [195] Gustavsson ser att de svenska folkbildningsförsöken skilde sig från exempelvis de engelska, då den svenska folkbildningen främst riktade sig till bönder och deras barn. Vid den här tiden var dels 80 procent av Sveriges befolkning verksamma inom jordbruket, dels var bondepatriarkalismen stark. De egendomslösa på landsbygden hölls utanför bildningsprojektet. Detta ändrades först med arbetarrörelsens framväxt och bildandet av dess bildningsinstitutioner i början på 1900-talet. Gustavsson citerar upplysningsmannen C. A. Agardh, biskop i Karlstad och medlem i Snillekommittén som utredde folkskolefrågan på 1830-talet. Agardh menar att varje klass värde ligger ”i deras kraft att fortgå från den punkt varpå de stå. För dem kan inte föreskrivas någon viss upplysning eller bildningspunkt, vartill de skola lyfta sig.”[196] Även om Agardh ser det eviga bildandets strävan som en ändlös aktivitet, som han menar är viktig, så ska det inte leda till någon omfördelning av resurser mellan de närande och tärande klasser han delar in samhället i. Hela samhället ska röra sig framåt genom bildning, individer ska inte röra sig uppåt eller nedåt. Därför var bildning för de egendomslösa arbetarna potentiellt farligt, de kunde få idéer om en annan samhällsordning. Särskilt som det goda samhället i Agardhs ögon var agrart, och industrialiseringen skapade massfattigdom bland de egendomslösa arbetarna. För Agardh och andra konservativa blev det viktigt att hitta den klass i samhället som var konserverande för denna uppdelning, genom att de både arbetade och hade egendomar. Denna klass var bönderna. Genom att utbilda dem i medborgarkunskap

---

[194] Simon, Erica, (1989 [1961]), s. 176.
[195] Gustavsson, (1991), s. 55.
[196] Ibid., s. 56–57.

så att de kunde delta i det demokratiska styret i parlamenten, skapades den konserverande kraft som behövdes för att bevara samhällsordningen.[197]

Folkhögskolorna startades och drevs med syftet att bilda jordbrukares söner i nya praktiker för sitt framtida yrkesliv, och samtidigt utbilda medborgerliga representanter till de nya parlamentariska församlingar som kommun och landsting hade behov av efter reformerna på 1860-talet. De riktade sig alltså till ”det självägande lägre-medelklassegmentet av bondeklassen.”[198] De första folkhögskolorna startades som ekonomiska föreningar med stöd från lokala mecenater och en hög grad av självfinansiering. Elevavgifterna skulle täcka driften, samtidigt som de användes som social spärr för att inte släppa in elever från fel samhällsskikt. Skolorna var alltså måna om att framstå som klassegregerade.[199] Från 1872 började landstingen finansiellt stödja folkhögskolorna, för att inom kort starta egna skolor. Dessa skolor fortsatte traditionen med medborgarutbildning och riktade sig fortfarande till böndernas barn.

De tidiga folkhögskolorna var belägna på landsbygden och vände sig till ”den vuxna ungdomen, företrädesvis af allmogen”[200] som skulle skolas i fosterländsk-medborgerlig och praktisk bildning. Helt i linje med Agardhs och andra konservativas syn. De skapades på initiativ av landägande bönder, fram tills helt nyligen politiskt aktiva i bondeståndet.[201] De tilltänkta eleverna var deras söner, och så småningom även deras döttrar.[202] Arbetare och egendomslösa hölls utanför. Det var först i och med grundandet av Hola Folkhögskola 1896 som en folkhögskola uttalat riktade sig till ungdomar från samhällets alla skikt.

Tidigare forskare som intresserat sig för folkhögskolornas historia har betonat böndernas önskemål om att stå oberoende av staten i utformandet av skolorna, då innehållet kunde styras i större utsträckning mot ämnen som bättre passade deras behov.[203] Finansieringen skulle komma från elevavgifter och donationer.[204] Men det visade sig snart inte vara praktiskt genomförbart, kostnaderna att driva skolor var för stora, och redan 1872 erhöll folkhögskolor statsbidrag. Dessa bidrag höjdes kraftigt 1912, och en statlig folkhögskoleinspektörstjänst inrättades. Dessa finansiella band gav staten, tillsammans med landsting och kommuner, ett stort inflytande över vilka skolor som skulle beviljas stöd: i praktiken vilka skolor som skulle kunna bedriva verksamhet.[205] Staten var således i allra högsta grad involverad i folkhögskolorna.[206]

---

197 Ibid., s. 57–59.
198 Berg, Anne, (2015), s. 55.
199 Runesdotter, (2010), s. 68.
200 Sundbärg, (1901), s. 287.
201 De första folkhögskolorna Hvilan och Önnestad ägdes av garantiföreningar, vars medlemmar var länets rikare bönder, riksdags- och landstingsmän. Runesdotter, (2010), s. 59.
202 Gustavsson, (1991), s. 65.
203 Runesdotter, (2010), s. 159.
204 Ibid., s. 62.
205 Ibid., s. 160.
206 Berg & Edquist, (2017), s. 55–56.

Eleverna i de första folkhögskolorna kallades *lärjungar*, för att skilja ut dem från folkskolans elever, läroverkets gymnasister och universitetets studenter. Gemensamt för skolorna var att lärjungarna behövde ha betyg från sex år i folkskola för att kunna söka till vinterkurserna. De var alltså unga vuxna. En del hade flyttat hemifrån och haft något första arbete, medan andra fortfarande bodde hemma. Lärjungarna skulle lära sig bemästra kommunalstämmans procedur, öva upp sina läs- och skrivkunskaper och tillgodogöra sig kunskaper som skulle göra dem effektivare i sitt vardagsslit, till exempel bokföring för lanthushåll. Dessutom skulle de introduceras till klassisk bildning, i form av litteratur, konst och musik. De skulle fortsätta vara bönder, men bättre bönder. Utbildningen syftade alltså inte till att ge tillträde till läroverk eller universitet. Den gav heller inte någon yrkesexamen. Därför gavs inte betyg från avslutade vinterkurser, ett beslut som var medvetet taget för att förhindra vidare studier som ju ändå inte behövdes.[207]

År 1900 fanns 30 folkhögskolor i landet. Kurserna som gavs var vinterkurser (oktober–april) och sommarkurser (juni–juli). Flera folkhögskolor var tidiga med samundervisning: att undervisa män och kvinnor i samma klass. Detta skilde sig dock åt mellan skolorna och en del skolor, som exempelvis Väddö folkhögskola, ordnade sommarkurser för endast kvinnor och vinterkurser för endast män ända fram till 1930-talet.

Tabell 3.1 Antal elever inskrivna på folkhögskolevinterkurs, 1870–1915

År	**Antal skolor**	**Vinterkurs**		**Summa**	**Därav kvinnor**
		Åk 1	Åk 2		
1870	4	122	8	130	0
1875	11	377	31	408	0
1880	23	517	75	592	0
1885	23	608	94	702	0
1890	26	606	40	646	0
1895	26	645	40	685	0
1900	29	811	42	853	72
1905	34	981	66	1047	132
1910	46	1269	95	1364	154
1915	50	1397	208	1605	322

Källa: Elever i icke-obligatoriska skolor 1864–1970, (1977) , s. 170, Tabell 9.1.
Källa antal skolor: Furuland (1968), s. 486–525.

Elevantalet totalt på folkhögskolorna var inte så stort under de första 40 åren, men det växte. Mellan 1870 och 1915 hade det tiodubblats, från 130 elever

[207] Runesdotter, (2010), s. 63.

inskrivna på vinterkurserna i landet, till 1 605 år 1915 (Tabell 3.1). Tio år senare var folkhögskoleleverna fler än universitetsstudenterna.

Folkhögskolornas tidigare inriktning mot enbart landsbygdens unga kom att ändras. Skolorna fick mer diversifierad utbildning, där uppdelningen mellan praktiska och teoretiska ämnen blev tydligare.[208] Skol- och bildningsdebattörer vid 1900-talets början använde sig av begreppen *fackbildning* och *folkbildning*, och gjorde skillnad mellan de båda. Till exempel gjorde föreståndaren på Hola folkhögskola, Johan Sandler, i en skrift från 1912 följande uppdelning: Fackbildning var praktiska yrkeskunskaper, som gick att omsätta i förbättrad arbetsförmåga och produktivitet. Folkbildning var medborgerlig uppfostran men också utbildning för medborgarnas emancipation, som skulle leda till

> förmågan att tänka egna tankar och att rätt förstå andras, att känna sina medborgerliga rättigheter och skyldigheter, att kunna bryta nya banor och därvid rätt använda de moderna kulturvapnen samt att kunna i någon mån tränga in i skönhetens värld.[209]

Tanken var alltså att eleverna skulle erhålla kunskaper för att kunna tillgodogöra sig konstens skönhet, samtidigt som de skulle lära sig verktygen för att kunna delta som fullvärdiga medborgare i samhället. Denna helhetssyn på bildningen var utbredd bland folkhögskolorna i allmänhet och de folkrörelsedrivna folkhögskolorna i synnerhet. Vid sekelskiftet 1900 var folkhögskolorna en väl utbyggd undervisningsform och en etablerad utbildningsform i det svenska systemet. Något som går att se i undersökningen av befolkningens bildningsgrad, som genomfördes i samband med folkräkningen 1930.

Hur värderades en folkhögskoleutbildning?

I folkräkningen 1930 inkluderades för första gången en kategorisering av vad som kallades för bildningsgraden hos befolkningen. Bildningsgraden rangordnades i en tio gradig skala, med sex nivåer av utbildning och fyra nivåer av brist på utbildning.[210] Med hjälp av bildningsgraden kan vi avgöra hur vanlig, eller ovanlig en folkhögskoleutbildning var inom elevernas generation. Eleverna i denna undersökning var, som vi sett tidigare,[211] födda mellan 1874–1906. Medianeleven på i denna undersökning föddes 1889 och var således 41 år gammal när folkräkningen 1930 genomfördes. En folkhögskoleutbildning

[208] Se Lundh Nilsson, (2010).
[209] Sandler, (1912), s. 295.
[210] Kategoriseringen och beteckningen finns på Riksarkivets hemsida för Folkräkningen 1930. (https://sok.riksarkivet.se/folkrakningar?infosida=beteckningar-undervisningsanstalter, besökt 2021 01 16).
[211] Se Tabell 2.3 Födelseår och observationstillfälle för SES, generationsvis.

räknades in i gruppen för folkskolans påbyggnader dit även mer yrkesinriktade utbildningar som lantmannaskolor, fackskolor, skogsskolor, tekniska aftonskolor och predikantskolor räknades.[212]

Tabell 3.2 Bildningsgraden år 1930, promille av befolkningen

Åldersår	**Utan uppgift**	**Brist. skolunderv.**	**Småsk., folksk. o.d.**	**Folkskolans påbygg. o.d.**	**Elmentarbildn. o.d.**	**Student ex.**	**Högre ex. ej akad.**	**Akad. ex.**	**Summa**
Män									
15–20	60	2	811	39	84	4	0	0	**1000**
20–25	66	2	777	58	66	24	4	3	**1000**
25–30	62	2	779	63	62	12	9	11	**1000**
30–35	55	2	784	67	60	11	11	10	**1000**
35–40	49	2	783	66	66	10	12	12	**1000**
40–45	45	2	789	61	69	9	12	13	**1000**
45–50	43	3	803	56	68	7	11	9	**1000**
50–60	39	5	832	46	56	5	9	8	**1000**
60–70	43	15	840	34	46	5	7	10	**1000**
70–	76	68	784	25	32	3	5	7	**1000**
Samtliga åldersgr.	**54**	**8**	**799**	**52**	**62**	**9**	**8**	**8**	**1000**
Kvinnor									
15–20	72	1	794	44	88	1	0	–	**1000**
20–25	75	1	774	59	81	8	1	1	**1000**
25–30	63	1	796	61	70	5	2	2	**1000**
30–35	54	1	814	61	63	4	2	1	**1000**
35–40	48	2	825	58	60	3	3	1	**1000**
40–45	46	2	837	52	58	2	2	1	**1000**
45–50	43	3	850	43	57	1	2	1	**1000**
50–60	43	6	862	32	55	1	1	0	**1000**
60–70	53	17	851	23	55	0	1	0	**1000**
70–	106	97	739	16	42	0	0	0	**1000**
Samtliga åldersgr.	**60**	**12**	**814**	**45**	**64**	**3**	**1**	**1**	**1000**

Källa: Folkräkningen den 31 december 1930. VI, (1935) , s. 31–32, Tabell K.

[212] Folkräkningen den 31 december 1930. VI - Hushåll. Skolbildning. Yrkesväxling. Binäring, m.m., (1937), s. 28–29.

Av befolkningen i den manlige medianbrunnsvikselevens åldersgrupp var det endast 6,1 procent som hade en motsvarande bildningsgrad, medan hela 78 procent av männen i samma grupp endast hade utbildning på folkskolenivå. Bland kvinnorna fanns något färre med samma bildningsgrad, 5,2 procent i samma åldersgrupp, och 84 procent med endast motsvarande folkskola (Tabell 3:2). Om alla nivåer av utbildningsgrad högre än folkskola slås ihop utgör den gruppen lite drygt 17 procent av den manliga befolkningen, och drygt 11 procent av den kvinnliga. En avslutad folkhögskoleutbildning var alltså något ovanligt och därmed troligen en användbar merit på arbetsmarknaden.

Eftersom folkhögskolan vare sig var en del av skolsystemet som ledde fram till universitetsstudier, eller gav examen och betyg, var det svårt att värdera den. Detta märks i statistiken från SCB som klumpar ihop folkhögskoleutbildningen med en rad praktiskt yrkesinriktade utbildningar, trots att de var mer inriktade på teoretiska studier varvat med praktiska övningar i kommunalpolitik och slöjd. Dessutom räknades folkhögskoleutbildningen på samma sätt, oavsett antal årkurser en elev genomgått. Men eftersom meriter från en folkhögskoleutbildning var relativt ovanliga, var de kanske ändå en tillgång som kunde användas på en arbetsmarknad i förändring?

Folkhögskoleutbildningarna var inte standardiserade till innehållet och vi kan anta att de gav olika färdigheter och möjligheter till sina elever. Eftersom skolorna skilde sig åt till viss del kan de delas in typologiskt. För jämförelsen, som utgör stommen i denna avhandling, har jag valt att utgå från SCB:s definition av bildningsgrad och valt ut två folkhögskolor att jämföra med Brunnsvik. Först Väddö folkhögskola: en landstingsskola av äldre snitt, vars vinterkurser riktade sig mot söner till länets självägande bönder. Sedan Hola folkhögskola: en vid tiden ny folkhögskola, mer lik Brunnsvik, som bedrev samundervisning för kvinnliga och manliga elever och riktade sig till ungdomar från alla samhällsskikt

Landstingsskolan - Väddö folkhögskola

Väddö folkhögskola grundades 1879 under namnet Stockholms läns folkhögskola, och är sedan 1882 placerad på ön med samma namn i Stockholms norra skärgård.[213] Skolan var en landstingsfinansierad folkhögskola, med styrelseledamöter utsedda av landstinget. Posten som ordförande och kassör innehades under många år av en godsägare från länet.[214] Skolan riktade sig till den yngre

[213] Från 1915 har den kallats Väddö folkhögskola, för att skilja den från länets andra folkhögsskola i Västerhaninge. Från 1927 används namnet Väddö folkhögskola även officiellt. Konsekvent används Väddö genom hela undersökningen för att inte förvirra läsaren. Se Stare & Pettersson, red., (1979).

[214] Det första åren var det friherre Oskar von Otter, men vid tiden för denna undersöknings början var det godsägare W. Schürer von Waldheim. Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas tjugoåttonde läsår, 1906–1907, (1907), s. 2.

manliga landsbygdsbefolkningen i länet. Eleverna på vinterkurserna var främst söner till hemmansägare, även om undantag fanns. Undervisningen bedrevs på kristen grund, bland annat inleddes skoldagen med psalmsång. Huvudsakligen undervisades i kristendomskunskap, modersmålet och räkning. Varje skoldag avslutades med övningar i kommunalkunskap och det praktiska arbetet i att hålla stämmor. Ingen undervisning i slöjd gavs, men sång stod på schemat.[215] Skolan tog endast emot manliga elever, men från 1907 gavs en tremånaders sommarkurs för enbart kvinnliga elever. Denna uppdelning av manliga och kvinnliga kurser bestod fram till 1930-talet.[216]

Ett undantag gjordes under vinterkursen 1920–1921 då en kvinnlig elev antogs.[217] Kursen hette dock fortfarande Manlig folkhögskola i årsberättelsen och ingenstans nämns att en kvinnlig elev var antagen, mer än att hennes namn står i klasslistan.[218] Eftersom de kvinnliga eleverna på sommarkurserna inte fick samma utbildning som de manliga, kommer endast den manliga elevgruppen att användas för jämförelser.

Den nya folkhögskolan - Hola folkhögskola

Hola folkhögskola grundades 1896 i Prästmon i Västernorrlands län av Johan Sandler, en lärare, kantor och lokal politisk kraft i Torsåker. I protokollet från mötet där beslutet om att starta skolan togs, heter det att skolan inte bara skulle ”fördjupa vetandet utan också liva till mandom, heder och godhet och väcka kärlek till religion och fosterland.”[219] Skolan var en samskola: manliga och kvinnliga elever på vinterkurserna bodde och undervisades tillsammans på skolans internat. I skolans prospekt slogs fast att

> Hola folkhögskola är afsedd för vuxen ungdom ur alla samhällsklasser.
>
> Hola folkhögskola lämnar praktisk och väckande undervisning uti allmännyttiga och allmänbildande ämnen och lägger hufvudvikten på allt, som kan tjäna till att dana praktiskt dugliga medborgare och goda människor.[220]

---

[215] Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas trettiotredje läsår 1911–1912, (1912), s. 23–25.
[216] Wilén, red., (2004), s. 12.
[217] Gertrud Lovén från Toftinge var inskriven på vinterkursen, och återfinns på klassfotot det året. Stare & Pettersson, red., (1979), s. 39.
[218] Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas fyrtiondeandra läsår, 1920–1921, (1921), s. 39.
[219] Eric Sjöqvist citerar ur protokollet från mötet, och det är troligen han som har moderniserat språket. Sjöqvist, (1986), s. 48.
[220] Hola folkhögskola och landtmannaskola. Årsredogörelser 1906–1907 (elfte verksamhetsåret), (1907), s. 1.

Dessutom meddelades att för de elever som så önskade, gavs förberedande undervisning för vidare studier, till exempel vid läroverk eller tekniska skolor. Detta var något nytt i folkhögskolevärlden.

Även om skolan riktade sig till alla samhällsklasser blev elevunderlaget, precis som för landstingsskolorna, främst ungdomar från den omkringliggande landsbygden. En tydlig skillnad mot en landstingsskola som Väddö var, förutom att både manliga och kvinnliga elever var välkomna, att barn till sågverksarbetarna i Ådalen undervisades tillsammans med hemmansägarnas barn. Ingen liten skillnad, vilket ledde till kontroverser. Dessa eskalerade till öppen konflikt och indraget landstingsstöd när en av lärarna, tillika föreståndarens son, dömdes för att ha delat ut anti-militaristiska flygblad. Denne lärare, Rikard Sandler, återfinner vi senare som lärare på Brunnsviks folkhögskola.[221]

Hola var alltså en skola öppen för alla samhällsklasser och kom att präglas av elever från främst nykterhetsrörelsen, men även arbetarrörelsen. I källmaterialet från Hola finns uppgifter från spridda år som visar på en hög grad av organisering i nykterhetsrörelsen bland eleverna.[222] Men en av skolans tidigare rektorer, Eric Sjöqvist, hävdar att många av Holas elever var organiserade i såväl nykterhetsrörelsen som arbetarrörelsen. Tyvärr redovisar han inga siffor som kan undersökas vidare. [223] Han beskriver skolan som närstående såväl arbetarrörelsen som nykterhetsrörelsen, även om rektorn Johan Sandler inte delade rörelsernas alla politiska visioner. Snarare handlade det om en kulturell samsyn, där föredragshållare från någon av rörelserna kunde besöka skolan. Genom elevernas organisering fanns det även en anknytning till folkrörelserna, men denna koppling omsattes aldrig i kontanta bidrag till skolan, folkrörelserepresentation i styrelsen eller liknande. Hola var på intet sätt en parti- eller rörelseskola.[224] Rikard Sandler beskrev Hola som en folkhögskola av utpräglat dansk typ. Dansk eftersom undervisningen skedde enlig Grundtvigs principer om det levande ordet. Föreläsningar premierades över bokläsning. Men även dansk enligt modellen att det var föreståndaren personligen som stod för all ekonomisk risk. Skolan drevs på detta sätt från grundandet fram till 1911, då landstinget köpte skolan och lät Johan Sandler arbeta kvar som föreståndare.[225]

---

221 Sandlers kursblock i geografi, etnologi och nationalekonomi startar den 5 januari 1909. Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1908–1909, (1909), s. 54.

222 Redogörelse för Hola folkhögskolas verksamhet under läsåret 26 oktober 1912–28 juni 1913, (1913), s. 17; Redogörelse för Hola folkhögskolas verksamhet under vinterkursen 26 oktober 1914–30 april 1915 och sommarkursen 10 maj–31 juli 1915, (1915), s. 9.

223 Den enda organisation han nämner är Järnvägsmannaförbundet som engagerat sig i skolan, men enligt deras kongressprotokoll valde deras stipendiater Brunnsvik i första hand. Sjöqvist, (1986), s. 391 not 317.

224 Ibid., s. 317.

225 Sandler, Rickard, (1943), s. 438–440.

Brunnsviks folkhögskola

Folkhögskolan i Brunnsvik startades 1906 av tre folkbildningsentusiaster. Författaren Karl-Erik Forsslund var skolans första lärare, och ett stort namn i arbetartidningar. Han var återkommande publicerad i SDUFs tidning *Fram* och hans roman *Storgården* var en bästsäljande kritik av industrisamhället i en ur-kommunistisk tappning à la William Morris, som togs väl emot i arbetarrörelsen. Han var inte någon profilerad partimedlem i Socialdemokraterna.[226]

Den finske journalisten Uno Stadius blev skolans förste föreståndare. Den tredje initiativtagaren var konstnären Gustaf Ancarcrona, som fungerade som lärare i konst och slöjd under första året,[227] men som redan året efter hade lämnat skolan. Forsslund, Stadius och Ancarcrona var alla kopplade till den heidenstamska ungdomsrörelsen och de ungdomsmöten som arrangerades i Dalarna under 1900-talets början. Kärnan i denna rörelse var ett återtåg till landsbygden från städerna och en väckelse bland landsbygdens ungdom att försvara sina gamla traditioner.[228] Det var dessa tankar som låg till grund för Brunnsviks folkhögskola, snarare än socialismen.

Skolan var tänkt att bli en landsbygdsskola, enligt den folkhögskolemodell som vuxit fram efter landstingsreformen 1862, men med en inriktning kopplad till ungdomsrörelsens idéer. Den riktade sig alltså främst till ungdomar från Ludvika med omnejd och ägdes av en folkhögskoleförening med uppgift att säkra skolans finansiering.[229] Inga finansiella band fanns till några folkrörelser, vare sig arbetarorganisationer eller nykterhetsloger. Under de första åren satt samma individer i Brunnsviks folkhögskoleföreningens styrelse som i skolans. Styrelsens förste ordförande var kamrer Frans Danielsson, kommunalnämndsordförande i Ludvika.[230]

Brunnsvik hade några särdrag jämfört med övriga folkhögskolor. För det första tog de emot både kvinnliga och manliga elever i blandade klasser. För de andra vilade utbildningen inte på en uttalat kristen värdegrund, utan på en humanistisk. Den var radikal för tiden, men radikaliteten låg i synen på bildning, inte i en socialistisk syn på världen. Programförklaringen, *Brunnsviks folkhögskola – en redogörelse*, som gavs ut 1906, var en lovsång till en bildning i en mer klassisk upplysningstradition. Det fanns inget tal om makten över produktionsmedlen eller ens en dröm om ett radikalt annorlunda samhälle. Istället förespråkades en förbättring av det redan existerande hemmet,

---

[226] Forsslund kandiderade visserligen till riksdagen valet 1902, på ett politiskt program som, enligt Rickard Sandler, var ”fullständigt unikt och för honom karakteristiskt”, som betonade människans härstamning från apan. Forsslund fick dock inget mandat. Ibid., s. 443.

[227] Brunnsviks Folkhögskolas första och andra arbetsår 1906–1907–1908, (1907), s. 9.

[228] Berggren, Henrik, (1995), s. 55–57.

[229] Brunnsviks Folkhögskolas första och andra arbetsår 1906–1907–1908, (1907), s. 24.

[230] Forsslund, Karl-Erik, (1916), s. 40.

och att eleverna skulle lära sig att bygga och förvalta detta hem så bra att de inte behövde emigrera till Amerika.[231]

Skolan drevs som ett internat och undervisningen hölls från början i Brunnsviks folkets hus. Eleverna bodde antingen i skolans elevhem, som successivt byggdes ut under undersökningsperioden, eller inackorderade på närliggande gårdar. Dagens alla måltider serverades i skolans matsal. För att bli antagen krävdes sex års folkskoleutbildning och kurserna var avgiftsbelagda. Utöver kursavgiften tillkom kostnader för resor, ”mat, husrum och vedbrand.”[232] Sammantaget var detta en betydande kostnad då eleven även hade åtta månaders inkomstbortfall medan kursen pågick. En majoritet av de antagna hade stipendium från sina fackföreningar, andra organisationer eller av skolan förmedlade privata stipendier, något som kommer att diskuteras närmare längre fram.

Elevkullarna

Att skolorna skilde sig åt är tydligt redan vid en första anblick. Väddö tog in färre elever än de övriga och ingen årskurs översteg 40 elever under undersökningsperioden. Hola tog in störst antal elever i de flesta årskurser, och flest antal kvinnor i samtliga. På Brunnsvik varierade antalet intagna mest, från 77 elever åren 1907–1909 till endast 18 elever 1919 (Tabell 3.3).

Under perioden för undersökningen gick 769 personer på Brunnsvik: 119 kvinnor och 650 män.[233] Kursen var en vinterkurs och hölls från oktober till april. Den första tiden, 1906–1919 (årskurserna 1–13), gavs undervisningen i en årskurs. Kurserna var samundervisning, män och kvinnor läste tillsammans, dock med en uppdelning i manlig och kvinnlig slöjd. Det fanns även möjlighet att delta i endast kvällsundervisning, för elever från trakten som hade andra åtaganden på dagtid. Från 1919 gavs undervisningen i två årskurser, där den andra årskursen krävde antingen genomgången första årskurs vid skolan, eller motsvarande kunskaper.

Antalet elever vid varje kurstillfälle varierade ganska kraftigt över undersökningsperioden (Tabell 3.3) vid alla de tre skolorna, även om variationsgraden var lägre på Väddö. Hola hade färre elever de första åren av undersökningen, men ett ökat intag från 1912. Andelen kvinnor var högre på Hola än på Brunnsvik, 37 procent av alla eleverna på skolan i undersökningen. Motsvarande siffra för Brunnsvik var endast 16 procent. Elevtillströmningen till Brunnsvik var stor under de första åren då skolan attackerades av högerpressen och motarbetades av konservativa politiker i länet. Dessutom saknade man

[231] Brunnsviks folkhögskola - en redogörelse, (1906), s. 8–9.
[232] Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1908–1909, (1909), s. 78.
[233] I årsböckerna redovisas antalet elever varje år. Det totala antalet elever för de femton första årskurserna är 791, men några av dem gick om ett år eller fortsatte en andra årskurs. Därför blir det totala antalet individer 769.

statligt stöd och var helt beroende av elevavgifter, vilket ledde till ett stort intag. När skolan beviljas stöd från staten 1911 minskar också elevgruppens storlek. I Brunnsviks egen historik tillskrivs minskningen det faktum att publiciteten kring skolan avtog då kontroverserna var lösta. ”I och med att skolan upphörde att vara omskriken och omskriven, miste den också något av sin dragningskraft.”[234] Under nödåren 1917–1919 får skolan problem med att säkerställa matförsörjningen för eleverna, vilket leder till att två år i följd ges endast en halv vinterkurs.

Tabell 3.3 Jämförelse av elevkullarnas storlek

	Väddö	**Hola**		**Brunnsvik**	
År	Män	Män	Kv.	Män	Kv.
1906–1907	21	39	25	29	12
1907–1908	26	35	33	71	6
1908–1909	28	*	*	70	7
1909–1910	33	*	*	64	11
1910–1911	*	*	*	57	6
1911–1912	26	*	*	46	9
1912–1913	27	52	33	38	5
1913–1914	33	51	24	38	8
1914–1915	36	46	33	27	8
1915–1916	23	48	28	40	9
1916–1917	27	43	25	28	8
1917-1918	39	51	24	12**	6**
1918–1919	31	48	19	26**	5**
1919–1920	38	65	50	53	13
1920–1921	30	65	22	68	11
Summa	**418**	**543**	**316**	**667**	**124**
Andel män/kvinnor	*100%*	*63%*	*37%*	*84%*	*16%*

* Uppgifter saknas. I Väddö folkhögskolas arkiv saknas årsberättelsen 1910–1911. Holas årsberättelser finns bevarade på Kungliga biblioteket, men med en lucka mellan 1908–1912.
** Endast vårterminens kurs gavs under året, med minskad elevgrupp på grund av dyrtid och dålig tillgång på mat och bränsle.
Källor, Väddö: Årsberättelser 1906–1910, 1911–1915, 1916–1917, 1920–1921; Elevmatriklar (Väddö Folkhögskolas arkiv, 978:1 Serie D2, vol 2).
Källor, Hola: Årsberättelser 1906–1908, 1912–1921.
Källor, Brunnsvik: Årsberättelser 1906–1921

[234] Forsslund, (1916), s. 89.

Kursen 1918 hade endast 18 deltagare, vilket förklarades i årsberättelsen bero på ”nödvändigheten att under nuvarande förhållanden inskränka verksamheten.”[235] Nödåren tycks inte ha påverkat elevantalet på Hola och Väddö på samma sätt. Det nämns inget heller om särskilda åtgärder i de båda skolornas årsböcker för tiden. Däremot finns vittnesmål från en Väddöelev om hur dyrtiden påverkade studierna.[236]

Fördelningen mellan manliga och kvinnliga elever skilde sig åt mellan Hola och Brunnsvik. Medan andelen kvinnliga elever på Hola låg mellan 25 och 50 procent under den undersökta perioden, var andelen kvinnor på Brunnsvik mellan 10 och 20 procent, med undantag för vinterkursen 1918 då den steg till 30 procent (Tabell 3.3).

Elevgruppen utgjordes till största delen av unga vuxna. Spridningen i ålder var större på Brunnsvik än på de andra två skolorna, både i den manliga och den kvinnliga elevgruppen. På Brunnsvik var medianåldern 24 år i den manliga elevgruppen och hälften av eleverna var mellan 21 och 26 år när de började skolan. På Väddö och Hola var eleverna yngre och hälften eller fler var mellan 18–23 år (Tabell 3.4). De kvinnliga eleverna på både Brunnsvik och Hola var yngre än sina manliga kurskamrater. På Brunnsvik var kvinnornas medianålder 21 år och hälften av eleverna var mellan 18–25 år gamla. På Hola var medianåldern 18 år, och hälften av de kvinnliga eleverna var mellan 16 och 20 år gamla när de började på skolan.

Tabell 3.4 Elevernas ålder (år) vid skolstart

	Väddö*	**Hola***	**Brunnsvik****
Män			
Kvartil 1	19	18	21
Kvartil 3	23	23	26
Median	*20*	*19*	*24*
Födelseår, median	*1891*	*1895*	*1889*
Kvinnor			
Kvartil 1	–	16	18
Kvartil 3	–	20	25
Median	–	*18*	*21*
Födelseår, median		*1897*	*1891*

* Kontrollgrupp, 100 slumpvis utvalda elever. ** Hela elevgruppen.
Källa: Stockholms läns fhs årsberättelser och elevmatriklar 1906–1921, Hola fhs årsberättelser 1906–1921, Brunnsvik fhs årsberättelser 1906–1921.

[235] Brunnsviks folkhögskolas årsberättelse 1918, (1918), s. 28.
[236] Manfred Ohlson, elev vid Väddö 1916–1918, återger sin studietid under kriget i skolans 100-års historik. Ohlson, Manfred, (1979), s. 44.

Alla tre skolor frångick sina egna regler om att de manliga eleverna skulle ha fyllt 18 år, och de kvinnliga 16 år, för att få börja på en vinterkurs. De yngsta eleverna var istället 14 år, såväl manliga som kvinnliga. Med ett åldersspann på 20 år i gruppen, var förkunskaperna minst sagt olika, så även förväntningarna på kursen. En av de äldsta eleverna på Brunnsvik var sågverksarbetaren och författaren Karl Östman som redan hade publicerat två skönlitterära verk och fick sin vistelse på skolan betald av sitt förlag.[237] De yngsta hade varken hunnit flytta hemifrån eller skaffa sig någon yrkeserfarenhet.

Arbetarrörelsen och Brunnsvik

Elever från hela landet sökte sig till Brunnsvik, men att skolan blev känd som arbetarrörelsens skola är delvis en slump,[238] enligt metallarbetaren och den gamle Brunnsvikseleven Rune Nordin (1926–2005). Nordin har skrivit en historik över skolan, utgiven som årsbok av skolans alumniförening. Karl-Erik Forsslund var förvisso en kort period medlem i Socialdemokratiska arbetarepartiet (SAP), dock så kort att den inte nämns i hans biografipost i *Svenska Folkrörelser.*[239] Men hans engagemang, förstärkt av hans uttalade ateism, räckte för att avskräcka kommunalfullmäktige i Ludvika kommun, som nekade den nya skolan anslag. *Dagens Nyheter* uppmärksammade frågan och efter det rapporterades nyheten i flera tidningar.[240] Resultat blev en ström av gåvor och anslag till skolan från såväl privatpersoner som organisationer: från fackklubbar[241] och nykterhetsloger,[242] till Eva Bonnier[243] och Pellerins Margarinfabrik.[244]

Även om skolan värnade sin oberoende ställning, så kom den att spela en viktig roll för den framväxande arbetarrörelsen, för dess organisatörer och intellektuella. Dessutom sammanföll Brunnsviks grundande med ett ökat intresse för utbildningsfrågor inom den internationella arbetarrörelsen. I Berlin grundade de tyska socialdemokraterna en partiskola 1908, i syfte att utbilda

---

[237] Karl Östman (431), romanen *Pilgrimer* (Lindströms, 1909) och novellsamlingen *En fiol och en kvinna och andra historier* (Bonniers, 1912).
[238] Nordin, (1981) s. 19.
[239] Svenska folkrörelser. 1, Nykterhetsrörelse. Politisk arbetarrörelse. Fackföreningsrörelse. Folkbildning. Kooperation, (1936), s. 407.
[240] Nordin, (1981), s. 63–54.
[241] Styrelseprotokoll 9 november 1906, §6 /47/ - Brunnsviks Folkhögskolas arkiv, SE/ARAB/5003/A/1/1.
[242] Styrelseprotokoll 9 maj 1907, §4 /74/ - Brunnsviks Folkhögskolas arkiv, SE/ARAB/5003/A/1/1.
[243] Styrelseprotokoll 9 november 1906, §6 /47/ - Brunnsviks Folkhögskolas arkiv, ARAB/5003/A/1/1.
[244] Styrelseprotokoll 16 oktober 1906, §10 /39/ - Brunnsviks Folkhögskolas arkiv, SE/ARAB/5003/A/1/1.

partifunktionärer. I Oxford hade kvälls- och korrespondensutbildning för arbetare bedrivits vid Ruskin College sedan 1899, och 1906 startade en tre-terminskurs. I Milano drev från 1905 en filantropisk organisation en skola för arbetare i syfte att utbilda förmän och fackföreningsfunktionärer.[245] I Sverige tog det socialdemokratiska ungdomsförbundet intryck av rörelserna på kontinenten. Samtidigt som Brunnsvik anklagades av konservativa i Ludvika för att vara en socialistskola, sökte socialister i hela landet efter en utbildningsinstitution. Men Brunnsvik var inte exakt vad SDUF letade efter. Det var inte någon funktionärs- eller agitatorutbildning, utan bildning som bedrevs.[246] Tanken och diskussionen på Brunnsvik skulle vara fri, och även om SDUF till en början var entusiastiska över skolan väcktes snart kritik inom ungdomsförbundet om skolan verkligen skolade de funktionärer rörelsen önskade. Samtidigt med denna diskussion förde Rikard Sandler fram idén om en arbetarhögskola, modellerad efter partiskolan i Berlin.[247] Denna utbildningsinstitution kom dock aldrig att realiseras. Den socialdemokratiska ungdomsrörelsens första partiskola i egen regi kom i stället att bli Bommersvik, som grundades 1937.

Brunnsviks elever var alltså till stor del organiserade i fackförbund, nykterhetsloger och politiska organisationer. Detta kom att prägla bilden av skolan i allmänhetens ögon. När Alf Ahlberg 1927 tog över som rektor för Brunnsvik, var det en skola starkt förknippad med arbetarrörelsen, åtminstone ideologiskt. Men kanske inte så ekonomiskt bunden, som eftervärlden tror. Ahlberg beskriver det som

> [...] att Brunnsvik *aldrig* varit någon 'socialistskola'. När den under sina första kampfyllda år fick ett blygsamt ekonomiskt stöd av partiet, togs det emot på villkor, att skolan förbehöll sig obegränsad frihet i politiskt, religiöst eller annat avseende.[248]

Det går att diskutera huruvida Ahlbergs uppfattning stämmer. Ur juridisk synvinkel har han rätt: ingen av de bidragsgivande organisationerna fick något formellt inflytande över undervisningens inriktning. Varken den fackliga rörelsen inom Landsorganisationen (LO), SAP eller Kooperativa förbundet (KF) fick exempelvis någon styrelseplats kopplad till sina ekonomiska bidrag, på det sätt som staten och landstinget fick när de väl beviljade skolan anslag 1912.[249] Däremot hade SAP som krav för att bevilja ekonomiskt stöd att de

---

[245] Michels, ([1915] 2016), s. 68–70.
[246] Referat av diskussioner mellan SDUFs centralstyrelse och Karl-Erik Forsslund, i centralstyrelsens protokoll den 11 september 1906. ”§5 ”Från d:r Karl Erik Forsslund hade inkomit [sic] svar på förbundets förfrågan. Några särskilda kurser i socialism kom ej att hållas, men undervisning i socialism kom dock att meddelas. Särskilt kom att läggas an på att tala och skrifva föredrag. Han hade icke tänkt sig någon […svårtydd handstil] utbildning af agitatorer direkt.”. I SDUFs Centralstyrelses arkiv (SE/ARAB/2315/A/2/1).
[247] Sandler, Rickard, (1908).
[248] Ahlberg, Alf, (1974), s. 64.
[249] Från 1912 finns tre medlemmar i folkhögskolans styrelse utsedda av landstinget. Just år 1912 var det riksdagsmannen Johan Ström från Transtrand (lib.), godsägaren Olof Olausson från

skulle få tillsätta en revisor. Från vinterkursen 1909–1910 granskades skolans räkenskaper av två revisorer utsedda av skolans styrelse i vanlig ordning, samt av en revisor utsedd av SAP:s partistyrelse.[250] Det fanns ytterligare en koppling mellan skolan och SAP, genom riksdagsmannen Bernhard Eriksson, som var styrelseordförande för både skolans och folkhögskoleföreningens styrelser under större delen av undersökningsperioden.[251] Ett mer direkt inflytande över undervisningen hade dock Rikard Sandler. Han anställdes som lärare 1909 och blev föreståndare 1924–1926. Sandler var medlem i både SAP och SDUF, där han bland annat drev bildningsfrågor. Bland de övriga tongivande lärarna under tiden för denna undersökning var den politiska hemvisten mer blandad. Torsten Fogelquist, som anställdes för att undervisa i samhällslära och svensk kulturhistoria 1907 och sedan tog över rollen som föreståndare 1912, var en bildningsliberal.[252] Yngve Hugo, som anställdes som lärare 1910 och senare tog rollen som LO-skolans förste rektor, var socialdemokrat. Niklas Bergius, som undervisade kulturhistoria på Brunnsvik under perioden 1910–1927, var katolik och jesuit men hade ingen uttalad politisk hemvist.[253]

Skolan hade alltså flera kopplingar till både arbetarrörelsen i stort och till socialdemokratin, men SAP som organisation hade inget formellt inflytande över undervisningens innehåll eller dess organisation. Snarare är nykterhetsfrågorna den gemensamma nämnaren för skolans lärare och elever. Såväl ordföranden Bernhard Eriksson som grundaren Karl-Erik Forsslund och läraren Rickard Sandler, samt större delen av elevkåren under tiden för undersökningen, var organiserade nykterister. Sandler och Eriksson var exempelvis båda aktiva inom samma nykterhetsorganisation, IOGT.

Sammanfattning

Vid 1900-talets början var utbildningsutbudet för unga vuxna begränsat. Vägen till läroverk och vidare till akademiska studier var i princip stängd för majoriteten i varje årskull. Folkhögskolorna var en av få vägar till teoretiska studier, om än på en grundläggande nivå. Givet bildningsgraden 1930 för elevgenerationerna i denna undersökning var en folkhögskoleutbildning, eller motsvarande, fortfarande något ovanligt.

Om en ung person under 1910-talet funderade på att söka sig till en vinterkurs på en folkhögskola fanns det olika typer av skolor att välja på. De äldre

Grangärde och ingenjör Nils Hedberg från Grängesberg. Det var alltså lokalt förankrade personer med status. Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1912–1913, (1913), s. 31–32.

250 Granskningen utfördes av SAPs dåvarande partisekreterare, riksdagsmannen Carl Gustaf Wickman. Granskningen utgjorde beslutsunderlag för frågan om nya medel skulle delas ut kommande år. Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1909–1910, (1910), s. 39.

251 De första två åren var han styrelsemedlem, sedan ordförande hela undersökningsperioden.

252 Torsten Fogelquist, urn:sbl:14291, Svenskt biografiskt lexikon (art. av Alvar Wallinder), (besökt 2021 03 11).

253 Svenska män och kvinnor: biografisk uppslagsbok. 1. A-B., (1942–1948), s. 249.

landstingsdrivna folkhögskolorna, som Väddö, var skapade för att möta jordbrukets bildningsbehov och vände sig tydligt till de hemmansägande böndernas söner. De nya folkhögskolorna, som Hola och Brunnsvik, rekryterade från bredare samhällslager och uppmuntrade även unga från industriarbetarfamiljer att söka, såväl unga män som kvinnor. Båda dessa skolor såg även elever med folkrörelsekoppling, främst från arbetar- och nykterhetsrörelserna. Hola fick aldrig något direkt ekonomiskt stöd från dessa rörelser, och heller ingen representation i styrelsen. Det fick däremot Brunnsvik och detta ledde troligen till att de två skolorna kom att utvecklas i olika riktning. Brunnsvik växte fram mitt i folkrörelseoffentligheten. Här möttes organiserade människor från arbetarrörelsen, kooperationen och nykterhetsrörelsen, och de befann sig både i skolbänken och i katedern.

Frågan för kommande kapitel blir då hur eleverna från dessa olika utbildningars yrkesliv kom att se ut. Fanns det tydliga skillnader i yrkesval? Var utbildningarna olika mycket värda, som kapital på en arbetsmarknad?

Kapitel 4
Elevernas sociala rörlighet

The institutions for training and education, whatever their concrete forms may be, have always been channels for vertical social circulation.[254]

Pitirim Sorokin

I detta kapitel undersöks hur den sociala rörligheten såg ut i elevgrupperna vid de tre skolorna. Om Väddö- och Hola-eleverna vet vi inte så mycket sedan tidigare. Det fanns ett par kända namn, men de var få. Från Väddö var det främst personer med lokal anknytning, som exempelvis bröderna Karl och Vilhelm Mattsson. Karl Mattsson engagerade sig i både nykterhetsrörelsen och lokalpolitiskt och satt som landstingsman i Stockholms län. Vilhelm blev föreståndare för Väddö folkhögskola.[255] Hola folkhögskola såg några fler namnkunniga elever, bland annat författaren Albert Viksten och riksdagsledamoten Karl Mäler.[256] Däremot är det väl känt sedan tidigare att Brunnsvik har spelat en viktig roll för arbetarrörelsen i skolningen av ledare och intellektuella. Exempel på journalister, författare, politiker och framstående personer inom den kooperativa rörelsen framhålls ofta, och detta har varit föremål för historisk forskning, främst då av Lars Furuland och Henrik Berggren. Men både Furuland och Berggren intresserar sig för delar av elevgruppen, inte hela. Vi vet alltså mycket om ett fåtal elever vid de tre skolorna, men väldigt lite om de flesta och ingenting om elevernas sociala bakgrund.

Undersökningen i detta kapitel är koncentrerad kring socioekonomisk status (SES). Utgångspunkten är elevernas och deras föräldrars *yrkestitel* som

[254] Sorokin, ([1927] 1959), s. 169.

[255] Karl Mäler var dessutom elev 1899–1900, alltså före undersökningsperioden. Stare & Pettersson, red., (1979), s. 34–35. Vilhelm Mattsson var elev 1909–1910. Elevmatrikel 1907–190 (Stockholms länsarkiv, Väddö folkhögskolas arkiv 978:1 Serie D2 vol 1).

[256] De gick båda vinterkursen 1912–1913. Redogörelse för Hola folkhögskolas verksamhet under läsåret 26 oktober 1912–28 juni 1913, (1913), s. 20.

kategoriseras för att bestämma elevernas SES vid två tillfällen: under uppväxten och vid livets slut.[257] Föräldragenerationens SES utgör elevernas *uppväxtmiljö*. Hit räknas även styvfäder, mor- eller farföräldrar, eller familjer där eleverna exempelvis varit fosterbarn. Fördelen med detta bredare mått är att fler individer kan ingå i undersökningsgruppen. Nackdelen är att vissa juridiska aspekter, som exempelvis utsikter att få ett arv eller liknande, inte finns med i analysen. Källorna till denna del av undersökning återfinns i den andra källtypen. Det är information från folkräkningar och kyrkoarkiv som använts i första hand. För Brunnsvikseleverna har även kompletterande information hämtats från material ur den tredje källtypen, främst dödsrunor och memoarer.[258]

Eleverna på alla tre skolorna kom huvudsakligen från familjer där föräldrarna var bönder eller fiskare, i praktiken bönder. Tydligast var denna bakgrund på Väddö, då den skolan aktivt sökte sitt elevunderlag från den omkringliggande traktens självägande bönder. Industriarbetarna är fördelade över tre grupper i stratifieringen: Grovarbetare, ej facklärda arbetare, och förmän och facklärda arbetare. I gruppen med facklärda fanns även hantverkare. Det går dock inte att se dem som enbart aktiva inom industrin, eftersom gruppen förmän och facklärda arbetare innehåller yrken som *hushållerska*, *typograf* och *bokbindare*, tillsammans med mer industrinära hantverksyrken som *järnfilare*, *gjutare* och *glasblåsare*. HISCLASS 7 pressar ihop de övre skikten, vilket gör dem något grovhuggna, särskilt om det är intressant att skilja ut rena tjänstemannayrken från hantverksyrken. Men antalet personer i undersökningen är för få för att en finmaskigare kategorisering ska gå att använda.

Brunnsvikseleverna jämförs löpande med jämförelsegrupperna från Väddö och Hola. Eftersom förutsättningarna att undersöka kvinnors sociala rörlighet är så pass annorlunda från männens, på grund av underrapporteringen i källorna av kvinnors deltagande på arbetsmarknaden, så redovisas resultaten som två separata analyser, i fem stycken rörlighetstabeller: en för varje skola och med män och kvinnor var för sig.

Rörlighetstabellerna

Hur såg den sociala rörligheten ut för de elever vi har material om? I det följande kommer jag redovisa de manliga eleverna i Tabellerna 4.1–4.3 nedan. De kvinnliga elevernas sociala rörlighet redovisas i Tabellerna 4.5–4.6. I kolumnerna under huvudrubriken SES anges ”Uppväxtmiljö” för hushållsöverhuvud i elevernas barndomshem, från den observation av yrke i folkräkningarna som i tid ligger närmast hushållsöverhuvudets 50-årsdag. Under ”Sista observation” anges elevernas SES baserat på det yrke som observerats i första

[257] För en närmare presentation av kategoriseringen av SES, med hjälp av HISCO och HISCLASS, se kapitel 2 och Appendix I.
[258] Källtyperna som används i denna avhandling diskuteras i kapitel 2.

hand i källor ur den andra källtypen, och i några få fall med kompletterande uppgifter ur den tredje källtypen. Om flera alternativ har funnits, har den observation som ligger närmast elevens 50-årsdag använts, i praktiken har elevens yrkestitel på dödakten varit den vanligast förekommande uppgiften. Samtliga elever där observationer vid dessa två tidpunkter finns tillgängliga har räknats in. Dessutom har elever som avlidit i unga år räknats in. Det kan påverka det övergripande resultatet mot en lägre social rörlighet, då dessa elever kanske inte hade hunnit arbeta sig upp till den potentiellt högsta yrkeskategori som de kunnat nå om de fått leva längre. Samtidigt motsägs detta av exempelvis författaren Dan Andersson[259] som finns med bland dessa elever och som dog vid 32 år ålder. *Författare* som yrke tillhör gruppen högre tjänstemän, chefer och akademiker, något som kanske verkar underligt när vi ska sortera in de arbetarförfattare som läste på Brunnsvik, men det är viktigt att påminna sig om att HISCLASS, som är grunden till det SES-mått som används, arbetar med dimensionerna *kroppsarbete/icke-kroppsarbete, kvalifikationsnivå, grad av tillsyn* och *ekonomisk sektor*. Inkomst är inte en del av detta schema.[260] Jag har därför valt att behålla de elever som dog unga i undersökningen, då det ger en större population och det trots allt finns en yrkestitel.

Rörlighetstabellerna läses från vänster till höger, rad för rad. Den gråmarkerade linjen av rutor är där SES är samma för uppväxten och sista observation. De som befinner sig på linjen är de fall där ingen social rörlighet har ägt rum. Alla individer ovanför den grå linjen har rört sig uppåt i den sociala hierarkin. Följaktligen har de elever som befinner sig nedanför linjen rört sig nedåt i förhållande till sina uppväxtmiljöer. Under matrisen summeras de sju SES-grupperna från elevernas uppväxtmiljö. Till höger om matrisen är summeringen för den sista observationen av elevernas SES.

De kvinnliga elevernas tabeller är redovisade med de vars SES kunnat klassificeras utifrån elevens eget yrke för sig, och de vars SES bestämts utifrån makes yrke för sig.

De manliga eleverna

Elevkohorterna från Väddö och Hola består av 100 elever var, som slumpmässigt valts ut att ingå i undersökningen. Vid de fall där uppgifter saknats, som att föräldrar saknats i folkräkningarna eller eleven emigrerat, har en ny elev slumpats in i gruppen. Det begränsar möjliga jämförelser mellan skolorna

[259] Dan Andersson (480), (Statistiska Centralbyrån (SCB) - samlingspost, Utdrag ur födelse-, vigsel- och dödböcker 1860–1949, SE/RA/420401/01/H 1 AA/2325 (1920), bildid: A0031567_00745).
[260] En mer ingående diskussion om HISCLASS förs i Appendix I. För en kort genomgång av de teoretiska dimensionerna i skalan, se van Leeuwen & Maas, (2011), s. 26.

till just social rörlighet mellan föräldra- och barngenerationerna. Endast uppgifter från den första och andra källtypen har använts till undersökningen av Väddö- och Hola-eleverna.

Av de 650 manliga elever som läste vid Brunnsvik under undersökningsperioden, ingår 573 i denna undersökning. Bortfallet på 77 elever beror på att det saknas uppgifter i den andra källtypen för att fastställa SES för antingen eleven eller dennes föräldrar. Oftast har fadern avlidit och modern är noterad som "änka" i dödboken, utan faderns yrkestitel. Eller så har eleven eller föräldern en yrkestitel som inte går att klassificera.[261] Det finns också uppgifter om emigration för tolv av de manliga eleverna, som att de noterats i elevalbumen som boende utomlands.[262] Troligen är denna siffra högre. En del av eleverna som dött utomlands finns ändå med, då uppgifter om deras yrken kunnat hittas i dödsrunor eller liknande.[263] Eftersom HISCLASS är konstruerat för att kunna jämföra sociala stratifieringar även mellan länder har jag valt att inkludera de emigranter där det finns uppgifter om yrken sent i livet.

Potentiellt kan det finnas tillräckligt många individer i gruppen av bortfall, vars sociala rörlighet skulle kunna snedvrida resultatet i undersökningen, det rör sig om 10 procent av hela populationen Brunnsvikselever. Källkritiskt är det problematiskt att tolka uppgifter från blandade källtyper, men eftersom uppgifterna i person- och dödakterna bygger på information som lämnats av individerna själva är det inte någon större skillnad på uppgifter som hämtats från exempelvis en dödsruna. Dock har uppgifter från den andra källtypen premierats, och uppgifter från den tredje källtypen har endast använts som komplement om andra saknats.

Att länka uppgifter för individer i en rad olika källmaterial är tidskrävande och ibland omöjligt att göra fullständigt. En anledning till att det funnits svårigheter att hitta eleverna i den andra källtypen är att uppgifterna om dem i den första källtypen varit för knapphändiga eller rent av kan misstänkas vara felaktiga. Det finns fall där elevers födelseuppgifter inte stämt överens med

---

[261] Yrken som *husägare* (124), *fattighjon* (163), *förpantningsägare* (341), *gratialist* (352) går ej att klassificera i HISCLASS. En del av dem kan med fog klassas som "fattiga", men *husägare* är svårare då det kan vara ägare av hus för uthyrning i såväl större som mindre skala. Det samma gäller exempelvis *assistent* (71) eller *markägare* (302).

[262] Som Anders Juvelin (228), som från 1916 bott i Kanada, enligt en anteckning på hans elevkort. (Registerkort, SE/ARAB/5003/D/1/7). Eller som Otto Hagström (351), vars hustru i ett brev till skolan meddelat att hennes make avled i Glen Grove, New York 1948. Brevet finns bevarat i Elevalbumet för Hagströms årskurs. (Elevalbum 1911–1912. SE/ARAB 5003/Ö/2/A/6).

[263] Ett belysande exempel är Arvid Vretling (691), som avled i Moskva och således inte finns med i *Sveriges Dödbok 1860–2017*. Men dödsrunorna i både *SvD* och *Norrskensflamman* anger hans yrke som förlagschef och redaktör. Dessa uppgifter har använts. Se *SvD* 24/10 1970, *Norrskensflamman* 27/10 1970.

födelseböckerna vid kontroll.[264] Det har dock varit förvånansvärt enkelt att hitta även de elever som bytt efternamn, genom att använda födelsedatum och födelseförsamling för att matcha uppgifterna i registret *Sveriges Dödbok 1860–2017*. I materialet för Väddö finns fem manliga elever som bytt efternamn, bland Holas manliga elever var det två. I databasen för Brunnsvikselever finns uppgifter om 62 stycken manliga elever som ändrat sina efternamn. Vanligtvis från ett patronymikon till antingen mer unika efternamn, som Gjöres,[265] Dély[266] eller Granstedt.[267] Eller till efternamn skapade från platser de hade anknytning till: Leonard Johanzon från Moheda bytte efternamn till Hedenmo,[268] Nils Jönsson från Västra Karleby tog namnet Karleby.[269]

Väddö folkhögskola

Väddö folkhögskola drevs efter den äldre landstingsmodellen, där en uttalad tanke var att utbildningen skulle förbereda eleverna för ett framtida yrkesliv, med det skulle inte behöva leda till något byte av yrke. Eleverna skulle gå tillbaka till sina gårdar som bättre jordbrukare, men också bättre rustade för att kunna utöva sina medborgerliga uppgifter i lokala och regionala parlament. Denna utgångspunkt avspeglas tydligt i den sociala rörlighetstabellen (Tabell 4.1). Den övervägande majoriteten av alla Väddö-elever var barn till bönder och fiskare (SES 4). Väddö var en landsbygdsskola i ordets rätta bemärkelse. Övriga elever kom från samhällets mellanskikt, från hem där fadern var lägre tjänsteman (SES 2) eller facklärd arbetare (SES 3). En minoritet, 7 procent, kom från jordbruksarbetarhem, främst *torpare*.

Två femdelar av eleverna, 40 procent, rörde sig uppåt i stratifieringen (Tabell 4.1). Den uppåtgående vertikala rörligheten har främst gått till de två tjänstemannakategorierna i toppen främst till gruppen med lägre tjänstemän (SES 2). Här återfinns elever med yrken som *handlare* och *köpmän*, statliga tjänstemän inom polis-, tull- och postväsendet, förmän inom lantbruket som *rättare* och *befallningsmän* och även *skeppare* och *redare*. Dessutom finns en grupp *folkskollärare*. I den översta SES-gruppen finns *direktörer*, *lärare* och *godsägare*. Dock är det få individer, så alltför stora slutsatser ska kanske inte

---

[264] Vid efterforskningar om exempelvis Olof Andersson (274), var de enda uppgifterna i klasslistan att han var född 1885 i Värmlands län. Det fanns 3 Olof Andersson födda 1885 i Värmlands län. Då inga andra uppgifter i vare sig Elevalbum eller bibliografiska lexikon eller liknande har gått att få fram, föll Olof Andersson bort från undersökningsmaterialet.

[265] Axel Gjöres (120) hette när han skrev in sig på skolan 1908 Axel Andersson. Källa: Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1908–1909, (1909), s. 71.

[266] Hjalmar Dély (30) hette Jalmar Persson som elev på kursen 1906–1907. Källa: Brunnsviks Folkhögskolas första och andra arbetsår 1906–1907–1908, (1907), s. 18.

[267] John Leopold Granstedt (123), var inskriven som Arvidsson på kursen 1908–1909. Källa: Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1908–1909, (1909), s. 71.

[268] Leon Hedenmo (158) skrevs in som Gustaf Leonard Johanzon på kursen 1908–1909. Källa: ibid., s. 71.

[269] Nils Karleby (359) skrevs in som Nils Theodor Jönsson på kursen 1911–1912. Källa: Brunnsviks Folkhögskolas första och andra arbetsår 1906–1907–1908, (1907), s. 29.

dras. Majoriteten av eleverna med uppåtgående vertikal rörlighet rörde sig mer än ett steg och sex procent av hela gruppen nådde den översta nivån.

Drygt två femtedelar av eleverna, 42 procent, såg ingen social rörlighet. Eleverna som var söner till bönder och fiskare (SES 4) utgjorde tre fjärdedelar av helheten och ungefär hälften av eleverna från den här gruppen rörde sig inte alls socialt under livet. Det är ett väntat resultat, då det i denna grupp finns arvtagare till jordbruk. Men även hälften av eleverna som växt upp i tjänstemannahem blev kvar på samma strata som sina föräldrar.

En knapp femtedel av eleverna, 18 procent rörde sig nedåt. De flesta av dessa, 14 procentenheter, blev industriarbetare (SES 5 och 6) eller jordbruksarbetare (SES 7). Rörande de tre procent som växte upp i lägre tjänstemannahem (SES 2) och rörde sig nedåt till att bli bönder (SES 4) kan man diskutera huruvida detta är en socioekonomisk statusförlust eller inte. Det rör sig om ett så geografiskt avgränsat område, där lokala faktorer mycket väl kan spela in. Exempelvis eleven som växte upp hos en *skeppare* (SES 2) på Roslagskusten kan mycket väl fortsatt som *hemmansägare* på familjegården. Det är inte självklart att detta ska ses som en nedåtgående social rörlighet eller ingen rörlighet.

Tabell 4.1 Social rörlighet, manliga elevgruppen vid Väddö, 1906–1921, andelar

	SES Uppväxtmiljö							
Sista observation	Högre tjänstemän, chefer och akademiker (1)	Lägre tjänstemän, kontors- och handelsarbetare (2)	Förmän och facklärda arbetare (3)	Bönder och fiskare (4)	Ej facklärda arbetare (5)	Grovarbetare (6)	Ej facklärda- och grovarbetare, jordbruket (7)	Sista observation, %
Högre tjänstemän, chefer och akademiker (1)	0	0	0	5	0	0	1	6
Lägre tjänstemän, kontors- och handelsarbetare (2)	0	8	2	24	0	0	1	35
Förmän och facklärda arbetare (3)	0	1	2	3	0	0	0	6
Bönder och fiskare (4)	0	3	0	31	0	0	3	37
Ej facklärda arbetare (5)	0	1	0	4	0	0	0	5
Grovarbetare (6)	0	0	0	3	0	0	1	4
Ej facklärda- och grovarbetare, jordbruket (7)	0	1	0	5	0	0	1	7
Uppväxtmiljö, %	0	14	4	75	0	0	7	100

Källor: Stockholms läns folkhögskolas årsberättelser, Kyrkoarkivens person- och dödakter.

Det saknas politiker och journalister bland Väddö-eleverna. Det är lite förvånande, då den medborgerliga utbildningen på skolan gavs i syfte att eleverna

skulle kunna delta i beslutsfattande parlament. De politiska uppdrag som var arvoderade, som *riksdagsman* eller *kommunalfullmäktigeordförande*, noterades av pastorsexpeditionen på person- och dödakterna, men ingen av Väddöeleverna hade den typen av titlar. Det kan vara så att en del av eleverna hade kommunalpolitiska uppdrag, men att informationen om dessa inte noterades i källorna.

Hola folkhögskola

Hola folkhögskola kan definieras som en ny typ av folkhögskola. De riktade sig i sina prospekt till både landsbygdens unga och till ungdomar från den framväxande arbetarklassen i Ådalen, såväl manliga som kvinnliga elever. Holaeleverna kom också från flera olika sociala grupper. Störst var gruppen söner till bönder och fiskare (SES 4), 39 procent. En ungefär lika stor grupp, 32 procent, var barn till förmän (SES 3) och industriarbetare (SES 3, 5 och 6). En femtedel av eleverna kom från jordbruksarbetarhem (SES 7) (Tabell 4.2). I denna grupp ingår barn till *torpare*, *skogsarbetare* och *flottningsarbetare*.

Tabell 4.2 Social rörlighet, manliga elevgruppen vid Hola 1906–1921, andelar

SES sista observation	**SES uppväxt:** Högre tjänstemän, chefer och akademiker (1)	Lägre tjänstemän, kontors- och handelsarbetare (2)	Förmän och facklärda arbetare (3)	Bönder och fiskare (4)	Ej facklärda arbetare (5)	Grovarbetare (6)	Ej facklärda- och grovarbetare, jordbruket (7)	Sista observation, %
Högre tjänstemän, chefer och akademiker (1)	0	0	1	11	2	2	3	19
Lägre tjänstemän, kontors- och handelsarbetare (2)	1	6	7	12	6	3	7	42
Förmän och facklärda arbetare (3)	0	2	2	4	0	0	2	10
Bönder och fiskare (4)	0	0	0	8	1	0	1	10
Ej facklärda arbetare (5)	0	0	0	3	2	2	1	8
Grovarbetare (6)	0	0	0	1	0	2	4	7
Ej facklärda- och grovarbetare, jordbruket (7)	0	0	1	0	0	1	2	4
Uppväxtmiljö, %	1	8	11	39	11	10	20	100

Källor: Holas årsberättelser, kyrkoarkiven, person- och dödakter.

En majoritet av eleverna, 69 procent, kom att uppleva en uppåtgående social rörlighet. Mer än hälften av hela elevgruppen, 51 procent, rörde sig mer än ett steg uppåt i tabellen. Vid sista observationen återfinns drygt tre femtedelar, 61 procent, av de manliga eleverna i jämförelsegruppen från Hola i någon av de

två tjänstemannakategorierna (SES 1 och 2). De flesta av böndernas barn har också bytt inte bara samhällsskikt utan också bransch. Drygt två femtedelar av hela elevgruppen, 42 procent, slutade sina yrkesliv som lägre tjänstemän, kontors- och handelsarbetare (SES 2), och en femtedel, 19 procent, som högre tjänstemän, chefer eller akademiker (SES 1). Bland yrkena i den högre tjänstemannakategorin finns *direktörer*, *ingenjörer* och *journalister*, samt en *författare* och en *komminister*. Den lägre tjänstemannakategorin utgörs till största delen av *folkskollärare* och olika former av handlare, följt av statliga tjänstemän som *poliser* och tjänstemän inom industrin.

En dryg femtedel, 22 procent, blir kvar på sina föräldrars SES-nivå. De flesta av eleverna från lägre tjänstemannahem (SES 2) ser ingen social rörlighet medan endast 8 procentenheter av bondsönerna är kvar på sina föräldrars nivå (SES 4).

Knappt en tiondel av eleverna, 9 procent, rörde sig nedåt. De flesta av dessa, 7 procentenheter, rörde sig ett steg.

Sammantaget såg en majoritet av Holaeleverna en stor uppåtgående social rörlighet.

Brunnsviks folkhögskola

Brunnsvik var en skola av den nya typen, med samundervisning och uttalat socialt bredare antagning än de äldre skolorna. Eleverna kom från samtliga SES-grupper, även om de med föräldrar i två de tjänstemannagrupperna (SES 1 och 2) tillsammans endast utgjorde 7 procent. Den största gruppen elever, 25 procent, hade föräldrar som var bönder eller fiskare (SES 4). Men den är bara marginellt större än gruppen med föräldrar som var förmän eller facklärda (SES 3), 21 procent (Tabell 4.3).

En majoritet av eleverna, 71 procent, upplevde en uppåtgående social rörlighet under sin livstid. Över hälften av eleverna, 54 procent, hade rört sig mer än ett steg i tabellen. Vid sista observationen av eleverna återfinns i SES 1 *journalister*, *redaktörer*, *författare* och arvoderade politiker från alla tre parlamentariska nivåer. Dessutom *ombudsmän* i såväl fackförbund som kommuner. Vidare finns en grupp affärsmän som *direktörer* och *disponenter*, en del från KF eller arbetarrörelseägda verksamheter, men även ägare av privata företag. Slutligen fanns även en grupp med professionsyrken som *ingenjörer, teknologer* och *lärare*. I gruppen lägre tjänstemän, kontors- och handelsarbetare var den största gruppen Brunnsvikselever *handlare* och *köpmän*, både inom och utanför KF-sfären. Dessutom finns en grupp *små-* och *folkskollärare* och en grupp statliga tjänstemän, varav flera vid järnvägen. Det fanns alltså även en rörelse utanför de folkrörelseanknutna karriärvägarna. Om de två tjänstemannagrupperna slås samman hade 58 procent av Brunnsvikseleverna ett tjänstemannayrke vid sista observation.

Tabell 4.3 Social rörlighet, manliga elevgruppen vid Brunnsvik, 1906–1921, andel och (antal)

SES Sista observation	**SES Uppväxtmiljö** Högre tjänstemän, chefer och akademiker (1)	Lägre tjänstemän, kontors- och handelsarbetare (2)	Förmän och facklärda arbetare (3)	Bönder och fiskare (4)	Ej facklärda arbetare (5)	Grovarbetare (6)	Ej facklärda- och grovarbetare, jordbruket (7)	Sista observation %	*Sista observation, n=*
Högre tjänstemän, chefer och akademiker (1)	0 *(1)*	2 *(10)*	6 *(36)*	6 *(32)*	4 *(23)*	4 *(23)*	6 *(36)*	28	*161*
Lägre tjänstemän, kontors- och handelsarbetare (2)	0 *(1)*	2 *(13)*	8 *(43)*	6 *(33)*	5 *(31)*	4 *(23)*	5 *(31)*	30	*175*
Förmän och facklärda arbetare (3)	0 *(1)*	1 *(7)*	4 *(22)*	2 *(14)*	1 *(6)*	2 (9)	2 (10)	12	*69*
Bönder och fiskare (4)		1 *(3)*	1 *(5)*	6 *(32)*	1 *(3)*	0 *(2)*	1 *(5)*	10	*50*
Ej facklärda arbetare (5)	0 *(2)*	1 *(4)*	2 *(12)*	3 *(19)*	2 *(7)*	2 *(9)*	2 *(10)*	12	*63*
Grovarbetare (6)			0 *(2)*	1 *(8)*	1 *(6)*	2 *(12)*	2 *(10)*	6	*38*
Ej facklärda- och grovarbetare, jordbruket (7)		0 *(1)*	0 *(1)*	1 *(8)*	0 *(2)*		1 *(5)*	2	*17*
Uppväxtmiljö, %	0	7	21	25	14	14	19	100	*573*
Uppväxtmiljö, n=	*5*	*38*	*121*	*146*	*78*	*78*	*107*	*573*	

Andelarna är avrundade till heltal för att kunna jämföras med de andra skolorna.
Källor: Folkräkningarna 1880–1930, *Svenska Folkrörelser vol 1*, kyrkoarkiven, personakter.

Endast 17 procent av Brunnsvikseleverna såg ingen social rörlighet i någon riktning under sina liv. En mindre grupp av Brunnsvikseleverna, 12 procent, såg en nedåtgående social rörlighet under livet. Av dem var eleverna med föräldrar i SES 4 flest, 5 procent av hela elevgruppen.

Jämförelse av de manliga elevgruppernas sociala rörlighet

Vid denna genomgång framträder en del skillnader mellan skolorna. Väddös elever kom främst från hem med bönder och fiskare (75 procent, SES 4, Tabell 4.1). Holas manliga elever hade en mer blandad bakgrund men största gruppen var uppväxta i jordbrukarhem, sammanlagt 59 procent av eleverna (SES 4 och SES 7, Tabell 4.2). Brunnsviks manliga elevgrupp var ännu mer heterogen. Andelen elever från jordbrukarhem var 44 procent (SES 4 och SES 7, Tabell 4.3), men andelen från industriarbetar- och hantverkarhem var större, 49 procent (SES 3, 5 och 6, Tabell 4.3).

Riktningen för den sociala rörligheten skiljer sig mellan de tre skolorna (Tabell 4.4). Eleverna i jämförelsegruppen från Väddö hade i störst utsträck-

ning samma SES som sina föräldrar vid sista observationen. Jämförelsegruppen från Hola och den från Brunnsvik uppvisade liknande mönster, med en majoritet elever med uppåtgående social rörlighet. Däremot finns en signifikant skillnad mellan Hola och de andra två skolorna, där en mindre andel av eleverna hade en nedåtgående social rörlighet.

Väddö-elevernas rörlighet stämmer väl in med den uttalade intentionen för bondefolkhögskolorna. Som Bernt Gustafsson och andra visat formades folkhögskolorna i en tid där idén om social rörlighet inte var önskvärd.[270] Väddös folkhögskola grundades under denna första etableringsvåg och arbetade efter denna äldre grundfilosofi. Resultatet i denna delstudie stöder alltså delvis tidigare forskning, men två femtedelar av gruppen rörde sig uppåt. Det betyder att folkhögskoleutbildningen i början av 1900-talet kunde fungera som en del av en karriärväg, även om det inte var målsättningen.

Tabell 4.4 Riktning för de manliga elevernas social rörlighet, procent

Social rörlighet	**Väddö** *n=100*	**Hola** *n=100*	**Brunnsvik** *n=573*
Uppåtgående	40	69	71
Stillastående	42	22	17
Nedåtgående	18	9	12
Summa	100	100	100

Källor: Folkräkningarna 1880–1930, *Svenska Folkrörelser vol 1*, död- och begravningsböcker, dödregister och församlingsliggare.

Att rörlighetsmönstret var så lika mellan jämförelsegruppen på Hola och elevgruppen på Brunnsvik är även det ett intressant resultat. Det visar att den nya sortens folkhögskola vid 1900-talets början fyllde funktionen av möjliggörare för någon form av längre klassresa, även utan den uttalade kopplingen till arbetarrörelsens organisationer och den motoffentlighet i form av tidningar, förlag och kooperativa affärsverksamheter som utgjorde möjliga karriärvägar för Brunnsvikseleverna.

Den grupp som torde varit mest rotad socialt var bönderna. Gårdar och mark gick i arv och bondefolkhögskolornas uttalade mål var att förbättra böndernas söners möjligheter att fortsätta bedriva jordbruk genom att ge dem teoretiska verktyg och samtidigt ge dem medborgerlig bildning för att kunna styra sina lokalsamhällen. Om man separerar alla söner till bönder från elevgrupperna och jämför den sociala rörlighetens riktning mellan skolorna blir det tydligt att detta antagande var sant för Väddö och Brunnsvik. Där ökade den uppåtgående rörligheten för hela gruppen. I Väddös fall ökade också den nedåtgående rörligheten, medan den minskade för Brunnsviksgruppen. Den sociala rörligheten för elevgruppen på Hola var likadan även när bondsönerna

[270] Gustavsson, (1991), s. 55–59.

räknats bort (Tabell 4.5). Det skulle kunna betyda att bönderna i Ådalen inte var lika socialt rotade som de i Roslagen.

Tabell 4.5 Riktning för de manliga elevernas sociala rörlighet, utom söner till bönder (SES 4), procent

	Väddö		**Hola**		**Brunnsvik**	
	Alla elever (*n=100)*	Alla utom söner till SES 4 (*n=24)*	Alla elever (*n=100)*	Alla utom söner till SES 4 (*n*=61)	Alla elever (*n=573)*	Alla utom söner till SES 4 (*n*=427)
Uppåtgående	40	75	69	69	70	75
Stillastående	42	4	22	23	16	14
Nedåtgående	18	21	9	8	14	11
Summa	100	100	100	100	100	100

Källor: Folkräkningarna 1880–1930, *Svenska Folkrörelser vol 1*, död- och begravningsböcker, dödregister och församlingsliggare.

Om de två tjänstemannagrupperna slås samman hade 58 procent av Brunnsvikseleverna ett tjänstemannayrke vid sista observation. (Tabell 4.3). På Hola var denna grupp marginellt större, där 61 procent av de manliga eleverna återfanns bland tjänstemännen (Tabell 4.2). Den tendens till skillnad som fanns mellan Brunnsvik och Hola i fråga om fördelningen mellan högre och lägre tjänstemän var att andelen högre tjänstemän var större på Brunnsvik, 28 procent av gruppen, mot 19 procent på Hola. Den är dock ej fullt signifikant och därmed ej statistiskt säkerställd.[271]

Väldigt få av eleverna från Väddö återfinns i det översta skiktet i tabellen, endast 6 procent (SES 1, Tabell 4.1). Holaeleverna var bättre representerade, 19 procent av dem återfanns här (SES1, Tabell 4.2). Men de hade, som vi såg, andra typer av yrken. De politiska representanterna saknades i princip, och andelen press var relativt liten. I stället var handlare och näringslivsrepresentanter i majoritet.

Hola-eleverna har inte gjort samma avtryck i källorna som Brunnsvikseleverna; det saknas i större utsträckning memoarer och personarkiv från dem. Därför öppnar detta resultat för vidare frågeställningar. Hur såg elevernas yrkesliv ut? Vilka av deras yrken krävde vidare utbildning? Var folkhögskolan en möjliggörare för vidare studier trots avsaknaden av formella utbildningsmeriter? För att få svar på dessa frågor måste kategoriseringarna öppnas upp och studeras närmare, vilket kommer att göras i kapitlen fem och sex.

Både Berggren och Furuland har undersökt vissa av Brunnsvikseleverna, främst de elever som publicerat sig som *författare* eller *journalister* och de elever som blev *riksdagspolitiker* (SES 1).[272] Även om de har kunnat visa på en rad spektakulära klassresor, så visar resultatet av denna genomgång på en

[271] Chi^2= 3,5, p=0,067. För att det ska vara en statistiskt säkerställd skillnad ska p vara $\leq$0,05.
[272] Se Berggren, (1988) och Furuland, (1968).

anmärkningsvärt stor uppåtgående social rörlighet för en ännu större grupp av de manliga eleverna vid Brunnsviks folkhögskola (Tabell 4.3). Detta resultat slår fast den tidigare bild som funnits av eleverna på skolan. Även om Berggren och Furuland inte hade tillgång till digitaliserat och sökbart källmaterial, kunde de se en tydlig bild av en skola med stor påverkan på sina elevers framtida yrkesliv. För de elever som rört sig socialt fanns även andra karriärvägar som inte undersökts av tidigare forskning. Därför är det intressant att närmare undersöka denna stora grupp av elever som slutade sin yrkesbana i det högsta skiktet på SES-skalan, vilket redovisas i kapitel sju.

De kvinnliga eleverna

Väddö tog inte in kvinnliga elever på sin vinterkurs, varför jämförelserna i denna del av undersökningen endast kommer beröra Hola och Brunnsvik.[273] Den sociala rörligheten för de kvinnliga eleverna är som tidigare konstaterats svår att fastställa. Det sätt som framförallt offentlig folkbokföring organiserades på dolde länge kvinnors egna ekonomiska verksamhet. Kyrkoarkiven ger endast uppgifter om kvinnors yrken i de fall där kvinnan lever i ett hushåll som saknar manligt hushållsöverhuvud. Det innebär att majoriteten av de kvinnliga eleverna inte kan kategoriseras med hjälp av HISCLASS, som är individuellt. I stället måste deras SES fastställas utifrån någon i en relation till dem som har en yrkestitel, som en far eller make.

Det finns yrkesuppgifter i dödakterna endast för 47 av de kvinnliga eleverna vid Hola och 29 av kvinnorna vid Brunnsvik. Men om även makars yrken används i klassificeringen, blir underlaget för att undersöka kvinnornas sociala rörlighet ganska rikt. Drygt hälften av de kvinnliga eleverna från Hola och 70 procent av de kvinnliga eleverna från Brunnsvik gifte sig under livet. För att fastställa de kvinnliga elevernas SES har jag prioriterat på följande sätt: 1) Kvinnans yrkestitel i dödakt. Om sådan saknas 2) makens yrkestitel i dödakt, eller om den saknas, från makens dödsruna (Tabell 4.6–4.7). För att tydliggöra de två tillvägagångssätten som använts för att fastställa kvinnornas SES och mäta deras social rörlighet, har jag separerat dem i Rörlighetstabellerna. Den svarta siffran anger den totala andelen kvinnor i varje cell. Den röda siffran anger hur många av totalen som klassificerats utifrån sin egen yrkestitel.

[273] Det gjordes dock ett undantag med en kvinnlig elev på kursen 1920–1921, Gertrud Lovén från Väddö. Undervisningen anpassades inte och kursen hette fortfarande ”Stockholms läns manliga folkhögskolas fyrtioandra läsår.” Lovén är dock inte med i urvalet till denna undersökning. Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas fyrtiondeandra läsår, 1920–1921, (1921), s. 39.

Hola folkhögskolas kvinnliga elever

Holas kvinnliga elever kom, precis som sina manliga kurskamrater, i största utsträckning från landsbygdsbefolkningen. Antingen från bonde- eller fiskarhem (SES 4), eller från jordbruksarbetarhem (SES 7).

Tabell 4.6 Social rörlighet, kvinnliga elevgruppen vid Hola, 1906–1921, procent

SES vid livets slut	**SES uppväxtmiljö** Högre tjänstemän, chefer och akademiker (1)	Lägre tjänstemän, kontors- och handelsarbetare (2)	Förmän och facklärda arbetare (3)	Bönder och fiskare (4)	Ej facklärda arbetare (5)	Grovarbetare (6)	Ej facklärda- och grovarbetare, jordbruket (7)	Sista observation, n=	*Sista observation, %*
Högre tjänstemän, chefer och akademiker (1)			1|0	6|2	1|0		1|0	9|2	*9*
Lägre tjänstemän, kontors och handelsarbetare (2)		4|2	7|6	18|16		6|5	10|9	45|38	*45*
Förmän och facklärda arbetare (3)		1|0	2|1	2|0	1|1		1|0	7|2	*7*
Bönder och fiskare (4)			1|0	13|3			3|0	17|3	*17*
Ej facklärda arbetare (5)		1|1		2|2	1|0	2|2	1|0	7|5	*7*
Grovarbetare (6)			1|0	3|1		2|1	2|1	8|3	*8*
Ej facklärda- och grovarbetare, jordbruket (7)				3|0			4|1	7|1	*7*
									100
Uppväxtmiljö n=		6|3	12|7	47|24	3|1	10|8	22|11	100|54	
Uppväxtmiljö, %		*6*	*12*	*47*	*3*	*10*	*22*	*100*	

Svart siffra = SES, röd siffra = varav SES baserat på eget yrke.
Källor: Holas årsberättelser, kyrkoarkiven.

Majoriteten av eleverna, 62 procent, hade en uppåtgående social rörlighet under livet. Nästan hälften av elevgruppen, 49 procent, rörde sig mer än ett steg uppåt i tabellen. De elever som återfanns i ett tjänstemannahushåll (SES 1-2) vid sista observationen motsvarade lite drygt hälften av eleverna, 55 procent. Men det var gruppen med lägre tjänstemän (SES 2) som var störst, 46 procent. I denna grupp var majoriteten på arbetsmarknaden, och registrerades med egen yrkestitel, medan majoriteten i den högre tjänstemannagruppen (SES 1) placerades där via sin makes yrke. (Tabell 4.6). Den största andelen av de kvinnliga eleverna med egna yrken registrerade återfanns i gruppen med lägre tjänstemän, kontors- och handelsarbetare. I den gruppen finns 19 stycken *små-* eller *folkskollärarinnor* och 9 stycken *sjuksköterskor* och *barnmorskor*. Holas uttalade strategi att hjälpa sina elever att läsa vidare eller hitta placering efter

skolan kan tänkas ha spelat in här. De två med egna yrkestitlar i den högre tjänstemannagruppen var en *vävlärarinna* och en *bussdirektör*.

Nästan en tredjedel av de kvinnliga Holaeleverna, 26 procent, såg ingen social rörlighet under sina liv. En mindre del av denna grupp, åtta procentenheter, var aktiva på arbetsmarknaden. De flesta var alltså gifta utan yrkestitel i dödakten.

En mindre del, 12 procent av elevgruppen, såg en nedåtgående rörlighet. De flesta av dem, 8 procentenheter, var barn till bönder och fiskare (SES 4).

Brunnsviks folkhögskolas kvinnliga elever

Det går att fastställa SES för 103 av de kvinnliga Brunnsvikseleverna. Det finns uppgifter om 78 av kvinnornas makar, där åtta makar var gifta med kvinnor med egen yrkestitel. Ytterligare åtta kvinnliga elever finns med i dödakterna, men där saknas uppgifter om yrken, och om de är gifta saknas även uppgifter om deras makars yrke och de blir därmed oklassificerbara. Åtta individer är rena bortfall då uppgifter i dödakterna saknas för både dem och deras eventuella makar. De hade emigrerat eller dött unga.

Tabell 4.7 Social rörlighet, kvinnliga elevgruppen vid Brunnsvik, antal och andel

<table>
<tr><th></th><th colspan="7">SES uppväxt</th><th></th><th></th></tr>
<tr><th>SES vid livets slut</th><th>Högre tjänstemän, chefer och akademiker (1)</th><th>Lägre tjänstemän, kontors- och handelsarbetare (2)</th><th>Förmän och facklärda arbetare (3)</th><th>Bönder och fiskare (4)</th><th>Ej facklärda arbetare (5)</th><th>Grovarbetare (6)</th><th>Ej facklärda- och grov-arbetare, jordbruket (7)</th><th>Sista observation n=</th><th>Sista observation, %</th></tr>
<tr><td>Högre tjänstemän, chefer och akademiker (1)</td><td>2|1</td><td>7|1</td><td>1|0</td><td>4|0</td><td>2|1</td><td>2|0</td><td>3|0</td><td>21|3</td><td>20</td></tr>
<tr><td>Lägre tjänstemän, kontors och handels-arbetare (2)</td><td>1|1</td><td>4|0</td><td>6|5</td><td>10|5</td><td>2|1</td><td>7|1</td><td>3|2</td><td>33|15</td><td>31</td></tr>
<tr><td>Förmän och facklärda arbetare (3)</td><td></td><td>1|0</td><td>2|0</td><td>1|0</td><td>4|2</td><td>2|0</td><td>2|1</td><td>12|3</td><td>12</td></tr>
<tr><td>Bönder och fiskare (4)</td><td>1|0</td><td>1|0</td><td>2|0</td><td>5|0</td><td>0|0</td><td>1|0</td><td>1|1</td><td>11|1</td><td>11</td></tr>
<tr><td>Ej facklärda arbetare (5)</td><td></td><td>2|0</td><td>2|0</td><td>3|0</td><td>5|1</td><td>2|1</td><td>2|1</td><td>16|3</td><td>16</td></tr>
<tr><td>Grovarbetare (6)</td><td></td><td>1|1</td><td>1|1</td><td>1|0</td><td>3|1</td><td>3|1</td><td>1|0</td><td>10|4</td><td>10</td></tr>
<tr><td>Ej facklärda- och grovar-betare, jordbruket (7)</td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Uppväxtmiljö n=</td><td>4|2</td><td>16|2</td><td>14|6</td><td>24|5</td><td>16|6</td><td>17|3</td><td>12|5</td><td>103|29</td><td>100</td></tr>
<tr><td>Uppväxtmiljö, %</td><td>4</td><td>16</td><td>14</td><td>23</td><td>15</td><td>16</td><td>12</td><td>100</td><td></td></tr>
</table>

Svart siffra = SES, röd siffra = varav SES baserat på eget yrke.
Källor: Folkräkningarna 1880–1930, *Svenska Folkrörelser vol 1*, Kyrkoarkiven, personakter.

Drygt tre femtedelar, sammanlagt 61 procent, av de kvinnliga Brunnsvikseleverna rörde sig uppåt. Nästan hälften av elevgruppen, 46 procent, rörde sig uppåt mer än ett steg. I den översta SES-kategorin är det endast tre av 21 kvinnliga Brunnsvikseleverna med en egen yrkestitel som placerar dem där: en *journalist* och *filmcensor*,[274] en *resetalare* och organisatör för IOGT[275] och en *skolkökslärare*.[276] Hälften av kvinnorna bland de lägre tjänstemännen (SES 2) har egna yrkestitlar. De arbetade som *småskolelärarinnor*, *handelsbiträden* och *sjuksköterskor*.

En femtedel av eleverna rörde sig inte socialt. De är fördelade främst bland lägre tjänstemän (SES 2), bönder och fiskare (SES 4) och ej facklärda arbetare (SES 5).

En knapp femtedel av de kvinnliga Brunnsvikseleverna, 19 procent, rörde sig nedåt på SES-skalan. Endast fyra procentenheter av dem var ogifta med egna yrkestitlar i dödakten. Majoriteten av dessa kvinnor gifte sig alltså nedåt, om vi jämför SES för deras uppväxthem och SES för deras makar. Den största gruppen var döttrar till lägre tjänstemän eller facklärda arbetare, som gifte sig med industriarbetare eller bönder.

Fyra av kvinnorna med nedåtgående social rörlighet hade en egen yrkestitel i personakten. Två av dem dog innan de fyllt 30, och hade alltså inte varit yrkesverksamma så länge.[277] Den sista rörde sig mellan den högre och den lägre tjänstemannakategorin, en liten nedgående rörlighet.[278]

Jämförelser av de kvinnliga elevgruppernas sociala rörlighet

Kvinnorna på Brunnsvik hade till stor del liknande sociala bakgrund som kvinnorna på Hola, med ett par skillnader. Gruppen som kom från tjänstemannahem (SES 1 och 2) var markant större på Brunnsvik, sammanlagt 20 procent mot 6 procent på Hola. Gruppen som kom från bondehem (SES 4) var i stället markant mindre på Brunnsvik, 23 procent mot 47 procent på Hola (Tabell 4.6 och 4.7).

En majoritet av eleverna på Hola och Brunnsvik upplevde en uppåtgående social rörlighet under livet. Mer än hälften av gruppen, 55 procent vi Hola och 51 procent vid Brunnsvik, återfinns i de två tjänstemannakategorierna (SES 1 och 2, Tabell 4.6 och 4.7). Bland både Hola- och Brunnsvikeleverna bestämdes SES för majoriteten av kvinnorna i den högsta tjänstemannakategorin

---

[274] Birgit Hedström (241), journalist på bl.a. *Öresundsposten*, *Arbetets kvinnor* och *Folket i Bild.* Sedan filmcensor på Statens biografbyrå och äktenskapsrådgivare i Stockholms stad.
[275] Tora Jansson (611), agitator och resetalare för IOGT och SGU.
[276] Marjo (inskriven som Maj i skolans register) Forsslund (643), skolkökslärare. Dotter till Karl-Erik Forsslund, Brunnsviks grundare.
[277] Sofia Johansson (696) dog vid 27 års ålder. Hon var f*abriksarbeterska* (SES 6) och hennes far var *nattvakt* (SES 2). Och Anna Jansson (771) som dog vid 24 års ålder. Hon arbetade då som *hembiträde* (SES 6) och hennes far var *gruvarbetare* (SES 5).
[278] *Folkskollärarinnan* (SES 2) Anna Hugo (355), vars far var *kamrer* (SES 1) vid fattigvården i Norrköping. Hennes bror var lärare på Brunnsvik Yngve Hugo.

(SES 1) av deras makars yrkestitlar. Men bland Holaeleverna var majoriteten av kvinnorna i den lägre tjänstemannakategorin (SES 2) själva yrkesarbetande.

Precis som för de manliga eleverna, är de kvinnliga elevgruppernas sociala rörlighet relativt likartad. En något större del av jämförelsegruppen från Hola har ingen rörlighet, en något större grupp av Brunnsvikseleverna har en nedåtgående rörlighet. Men knappt två tredjedelar av eleverna i båda grupperna rör sig uppåt. (Tabell 4.8)

Tabell 4.8 Riktning för de kvinnliga elevernas sociala rörlighet, procent

	Hola *n=100*	**Brunnsvik** *n=103*
Uppåtgående	62	61
Ingen	26	20
Nedåtgående	12	19
Total	*100*	*100*

Källor: Folkräkningarna 1880–1930, död- och begravningsböcker, person- och dödakter.

Om eleverna delas in på samma sätt som i de sociala rörlighetstabellerna, i en grupp där SES bestäms av elevens yrke, och en grupp där SES bestäms av elevens makes yrke, tycks det som om en större del av eleverna med ett eget yrke såg en uppåtgående social rörlighet under sitt liv. De flesta av dessa elever var ogifta. Fördelningen liknar varandra elevgrupperna emellan, med ett undantag. Det var fler elever på Hola med en uppåtgående social rörlighet som yrkesarbetade och vars SES därför kunde baseras på deras egen yrkestitel. Förhållandet är i princip det omvända för Brunnsvikseleverna, där de flesta med uppåtgående social rörlighet i stället fått SES baserat på sina makars yrkestitlar.

Tabell 4.9 Riktning för social rörlighet, uppdelat mellan SES baserat på eget och makes yrke, antal

	Hola		**Brunnsvik**	
	SES eget yrke *n=54*	SES makes yrke *n=46*	SES eget yrke *n=29*	SES makes yrke *n=74*
Uppåtgående	42	20	22	43
Ingen	7	19	3	18
Nedåtgående	5	7	4	13

Källor: Folkräkningarna 1880–1930, död- och begravningsböcker, person- och dödakter.

Det rör sig om små grupper av individer, men visar på en tendens som borde undersökas på en större grupp elever. Hade kvinnor med en folkhögskoleutbildning en högre grad av uppåtgående social rörlighet om de inte gifte sig.

Resultaten bygger på de tolkningsprinciper som jag systematiskt använt mig av, vilket resulterat i en del märkliga gränsdragningar som orsakas av metodologin. Eftersom principen om källvärdering har följts, har den enda

kvinnliga riksdagsledamoten, Hildur Alvén, placerats i gruppen med lägre tjänstemän, då hon är noterad som *förste stationsskrivarhustru* på sin dödakt.[279] Det vore naturligtvis mer rimligt att anta att Fru Alvéns 11 år på riksdagsbänken varit av större betydelse för hennes familjs sociala ställning i Dalarna, än hennes makes arbete på järnvägen i Borlänge. Men denna ordning finns även avspeglad i andra delar av lokalsamhället då det är maken Joel Alvén som har fått en gata uppkallad efter sig, inte Dalarnas första kvinnliga riksdagsledamot. Det går att resonera kring om klassificeringarna verkligen fångar alla aspekter jag vill komma åt. Särskilt om andra faktorer, som exempelvis inkomst skulle beaktas, varför det åter är viktigt att påminna om att HISCLASS inte mäter inkomst. Därför är resultatet att betrakta som en första grovkornig bild över social rörlighet för de kvinnliga eleverna.

Samhällsomvandling eller social rörlighet

I vilken utsträckning kan elevernas sociala rörlighet förklaras med industrialiseringen och den strukturomvandling som pågick vid tiden för denna undersökning? En uppskattning av detta kan göras genom att vid två tillfällen jämföra elevernas HISCO-grupper med rikets: föräldrarnas yrkestitel från folkräkningarna med folkräkningen 1890 och elevernas, eller deras makars, yrkestitel från deras dödakter med folkräkningen 1950. Det går dessvärre inte att jämföra med HISCLASS, då den klassificeringen kräver information om *status* och *relation* tillsammans med HISCO-koderna. Men det går att HISCO-koda folkräkningarna och använda de bakomliggande HISCO-koderna i kollektivdatabaserna för att jämföra yrkeskategorier, eller ekonomiska sektorer i samhället. I vilken mån speglar elevgruppernas sammansättning fördelningen av den arbetsföra befolkningen i riket på HISCO:s huvudgrupper? För denna jämförelse har jag slagit ihop de manliga och kvinnliga elevgrupperna. Dessutom har alla siffror avrundats till heltal för att kunna jämföras med Väddös grupp med 100 elever.

För år 1890 skiljer sig inte elevgruppernas sammansättning så mycket från rikets i helhet. Vi finner en större andel av eleverna vid Väddö i jordbrukssektorn, 83 procent, än rikets 61 procent. Holaeleverna har lika stor andel jordbrukare som riket, medan Brunnsvikselevernas andel är lägre, 42 procent (HISCO 6 Tabell 4.10). I denna grupp finns såväl självägande bönder som torpare och statare.

Andelen hantverkare och arbetare på Väddö är betydlig lägre än i hela riket, fyra procent mot rikets 29. Även i denna grupp speglar Holaelevernas sammansättning rikets, medan Brunnsvikseleverna istället är betydligt större,

[279] Hildur Alvén, f. Törnell (556). På hennes dödakt står ”Riksd.” överstruket, och nedanför infört ”1:st. stationskri,hu,”. Källa: Borlänge kbfds kyrkoarkiv, Personakter för avlidna och dödförklarade, A IV d:9.

45 procent (HISCO 7–9, Tabell 4.10). Väddö har dessutom en större grupp, fria yrkesutövare och tekniker än såväl riket som de andra skolorna. Åtta procent mot rikets tre (HISCO 0–1, Tabell 4.10). I denna grupper finns skeppare och sjökaptener, vilket förklarar Väddös högre andel.

Tabell 4.10 Elevgruppernas HISCO-sammansättning jämfört med rikets, procent

År 1890

HISCO	Huvudgrupp	Riket	Väddö *n=100*	Hola *n=200*	Brunnsvik *n=675*
0–1	Fria yrkesutövare och tekniker	3	8	2	1
2	Administratörer, förvaltare och tjänstemän	1	3	3	3
3	Kontorister och tjänstemän	1		1	
4	Handlare och försäljare	2	1	2	4
5	Servicearbetare	3	1	2	5
6	Jordbrukare och jordbruksarbetare	61	83	62	42
7–9	Hantverkare och arbetare	29	4	28	45
		100	100	100	100

År 1950

HISCO	Huvudgrupp	Riket	Väddö *n=100*	Hola *n=200*	Brunnsvik *n=675*
0–1	Fria yrkesutövare och tekniker	4	8	33	24
2	Administratörer, förvaltare och tjänstemän	4	14	10	20
3	Kontorister och tjänstemän	12	8	7	6
4	Handlare och försäljare	9	9	8	7
5	Servicearbetare	4	4	5	3
6	Jordbrukare och jordbruksarbetare	28	45	18	12
7–9	Hantverkare och arbetare	39	12	19	28
		100	100	100	100

Alla siffror är avrundade till heltal.
Källa 1890: Bidrag till Sveriges officiella statistik A) Befolkningsstatistik för år 1890, Tabell 12, s. 152–163; Folkräkningarna 1880–1910.
Källa 1920: Folkräkningen den 31 december 1920. V, Yrkesräkningen II, yrke, inkomst och förmögenhet kombinerade inbördes samt med kön, civilstånd och ålder. Tabell 1, s. 138–259; Brunnsviks folkhögskolas årsberättelser 1906–1921.
Källa 1950: Folkräkningen den 31 december 1950. VI, Totala räkningen, folkmängd efter yrke, hushåll, utrikes födda och utlänningar, Tabell 1, s. 84–141.

Vid år 1950 har den ekonomiska sammansättningen för riket förändrats. Andelen av befolkningen som är verksamma inom jordbruket har halverats (HISCO 6), andelen administratörer, tjänstemän och kontorister har ökat från två till 16 procent av hela den yrkesverksamma befolkningen (HISCO 2 och 3). Men elevernas sociala status skiljer sig tydligt från den sociala strukturen

i riket 1950. Eleverna från alla tre skolor är i klart högre utsträckning fria yrkesutövare eller tjänstemän (HISCO 0–1 och 2). Holaeleverna har störst andel bland de fria yrkesutövarna, 33 procent. I denna grupp finns *lärare* men även *journalister* och *författare.* Bland de högre tjänstemännen är Brunnsvikseleverna flest, 20 procent. Här finns politiker i kommuner, landsting och riksdag, men även företagare och administratörer. Eleverna från Väddö är i högre utsträckning bönder, 45 procent vilket kan jämföras med rikets 28.

Elevernas sociala bakgrund skiljde sig inte i någon större utsträckning från den ekonomiska sammansättningen i riket, men eleverna i undersökningen hade uppenbarligen en annan livsbana än genomsnittet. Detta förhållande är något jag nu kommer att undersöka vidare.

Elevernas uppåtgående sociala rörlighet

Majoriteten av eleverna vid de tre skolorna upplevde antingen en uppåtgående eller nedåtgående social rörlighet under sina liv, och de flesta rörde sig uppåt. Även om den lägsta rörligheten som förväntat fanns bland Väddö-eleverna, där 42 procent inte rörde sig alls, så var det ändå två femtedelar av gruppen som rörde sig uppåt (Tabell 4.4). Eftersom dessa elever till större del kom från hem högre upp på SES-skalan, var deras möjligheter att röra sig socialt uppåt mindre än elevernas från de övriga skolorna. Det är dock inte hela förklaringen till skillnaden i utfall, då andelen elever från hem i de två tjänstemannagrupperna, och bland förmän och facklärda arbetare, var högre på Hola och Brunnsvik än för landet i övrigt.

Alla tre skolorna hade elever som senare i livet arbetade inom de två tjänstemannakategorierna. Trots att folkhögskolan inte gav betyg och inte var ämnad att leda till någon yrkeskarriär, som yrkesskolorna, så var uppenbarligen en examen härifrån någon form av merit. En inte obetydlig del av eleverna från alla tre skolor, såväl de manliga som de kvinnliga, gick vidare och läste till lärare själva. Bland männen främst till folkskollärare, bland kvinnorna till småskollärarinna. Dock var denna yrkesgrupp minst bland Väddö-eleverna.

Ett första viktigt resultat är att rörelsemönstren för eleverna vid Hola och Brunnsvik var likartade, vilket inte var förväntat. Holas roll för folkrörelserna är på intet sätt lika omskriven som Brunnsviks. En något större andel av de manliga Brunnsvikseleverna återfinns i den översta tjänstemannakategorin, vilket förklaras av den stora andel som hade politiska uppdrag eller var anställda inom A-pressen. Frågan är om någon förklaring till skillnaderna på elevgruppernas yrkesval senare i livet finns i skolornas olika upplägg på undervisningen, eller om det är faktorer längre fram i livet som är viktigare. På Brunnsvik fanns ett samarbete med KF. Handelsföreståndare, eller handelsbiträden som visat sig värda att satsa på skickades till Brunnsvik med stipendium. Det var inte den största gruppen på skolan, men tillräckligt många för att göra ett avtryck. På Hola fanns periodvis ett liknande samarbete, men i

mycket mindre skala, riktat direkt mot regionens kooperativa föreningar.[280] Däremot gav Hola förberedande undervisning åt elever som ville söka sig vidare till andra studiemiljöer såsom läroverk, seminarier eller handelsskolor. Dessutom lovade skolan i prospekten för kurserna att skaffa ”goda och förmånliga platser åt afgående lärljungar, som sådant önska och häraf anses förtjänta.”[281] Ett liknande uttalat löfte fanns inte på vare sig Brunnsvik eller Väddö, även om det finns gott om enskilda exempel på framförallt Brunnsvikselever som genom skolans försorg fått såväl privatundervisning av lärarlaget som ekonomiska bidrag till vidare studier.[282]

Orsaken till att kvinnliga elever senare återfanns i den högsta tjänstemannakategorin var att deras sociala rörlighet främst genom giftermål. I den lägre tjänstemannakategorin fanns istället ogifta med egna yrken. Bland Holaeleverna dominerade lärarinneyrket och gruppen med egna yrken var större än bland Brunnsviks kvinnliga elever, som hade fler gifta individer.

Men med denna första bild av elevernas sociala rörlighet på plats, kan nu undersökningen fördjupas och problematiseras. Två huvudfrågor som måste förklaras har identifierats efter denna första genomgång. Varför var den uppåtgående sociala rörligheten ungefär lika stor på Hola och Brunnsvik, men betydligt större än på Väddö? Och varför skapades en elitgrupp på Brunnsvik som rörde sig mer uppåt än alla andra? Dessa frågor kommer att diskuteras i kommande kapitel i avhandlingen.

---

280 Hola arrangerade under läsåret 1918–1919 kurser för Kooperativa förbundets räkning, för ”föreståndare vid kooperativa affärer inom Västernorrlands län med omnejd”. Skolans lärare medverkade i undervisningen i ekonomi och svenska. Redogörelse för Hola Folkhögskolas verksamet under läsåret 28/10 1918 – 9/9 1919, (1919), s. 7.

281 Hola folkhögskola och landtmannaskola. Årsredogörelser 1906–1907 (elfte verksamhetsåret), (1907), pag. 2.

282 Eleven Ebba Asp-Andersson (506) berättar om stödet hon fick från lärarna för att studera vidare och läraren Maja Sandler tar upp det i sin självbiografi. Asp-Andersson, Ebba, (1979), s. 69; Sandler, Maja, (1961), s. 210–211.

Kapitel 5
Elevgrupperna vid skolorna

Som vi sett var den sociala rörligheten relativt låg hos eleverna från Väddö, men högre hos eleverna från Hola och Brunnsvik. Dessutom fanns en större grupp elever i den översta SES-gruppen från Brunnsvik än från Hola. I detta kapitel ska jag diskutera tre faktorer som påverkar en individs möjlighet till social rörlighet enligt tidigare forskning. En persons sociala bakgrund antas innehålla en rad faktorer som studievana i hemmet, ekonomiska resurser att investera i utbildning eller en social ställning där förväntningar på utbildning kan vara mer eller mindre starka. Att en person varit villig att migrera för att söka arbete eller studera har av forskare tolkats som tecken på initiativförmåga. Dessutom har medlemskap i organisationer och föreningar pekats ut som möjliggörare av social rörlighet, en form av gemenskaper utgör ett bra exempel på sammanhang där socialt kapital kan reproduceras och svaga band av tillhörighet mellan individer kan knytas. Något som har visat sig vara viktigt för individers möjligheter på arbetsmarknaden.

Social bakgrund

Vinterkurserna vid de äldre folkhögskolorna, dit Väddö kan räknas, var riktade till de självägande böndernas söner. Men ett antal av de folkhögskolor som startade runt sekelskiftet 1900, bland dem Hola och Brunnsvik, hade en uttalad målsättning att erbjuda utbildning åt elever från fler grupper i samhället. Denna målsättning var lyckosam. Elevgruppernas sociala sammansättning vid de tre skolorna i undersökningen skiljer sig åt. En klar majoritet av eleverna på Väddö, hela tre fjärdedelar av gruppen, kom från bonde- och fiskarhem (SES 4). Detta var förväntat, då Väddö var en bondefolkhögskola av äldre modell och rekryterade sina elever bland landsbygdsbefolkningens unga män. Lika förväntat var att denna kategori skulle vara mindre på Hola och Brunnsvik. Bland de manliga eleverna på Hola var två femtedelar uppvuxna i bondehem och på Brunnsvik en fjärdedel. Här var istället fler elever från industri- eller lantarbetarhem (SES 5, 6 och 7, Tabell 5.1).

Tabell 5.1 Jämförelse av elevernas uppväxtmiljö, SES, procent

	Väddö	**Hola**		**Brunnsvik**	
SES	Män *n=100*	Män *n=100*	Kvinnor *n=100*	Män *n=573*	Kvinnor *n=103*
Högre tjänstemän, chefer och akademiker (1)		1		0	4
Lägre tjänstemän, kontors- och handelsarbetare (2)	14	8	6	7	16
Förmän och facklärda arbetare (3)	4	11	12	21	14
Bönder och fiskare (4)	74	39	47	25	23
Ej facklärda arbetare (5)		11	3	14	15
Grovarbetare (6)		10	10	14	16
Ej facklärda- och grovarbetare, jordbruket (7)	8	20	22	19	12

Källa: Folkräkningarna 1880-1930, Elevmatriklar (Väddö 978:1 Serie D2, vol 1 och 2).

Skillnader mellan de tre skolornas elevunderlag är tydlig, dels mellan skolorna och dels mellan de manliga och kvinnliga elevgrupperna. På Väddö hade 82 procent av eleverna vuxit upp i jordbrukarhem om de två jordbruksgrupperna läggs ihop (SES 4 och 7). Bland gruppen med lägre tjänstemän (SES 2) finns även ett antal yrken inom jordbrukssektorn, som *rättare* och *skogvaktare*, varför denna grupp är helt dominerande. På Hola var motsvarande grupp 59 procent av männen och 69 procent av kvinnorna. På Brunnsvik hade 43 procent av männen och 35 procent av kvinnorna bakgrund i jordbrukarhem (SES 4 och 7). Men fördelningen mellan självägande bönder, som *hemmansägare* (SES 4) och jordbrukare utan egen jord, som *torpare* (SES 7), ser helt annorlunda ut mellan skolorna. På Väddö kom 74 procent av eleverna från hem med hushållsöverhuvuden som var jordägande. På Hola utgör motsvarande grupp 39 procent av männen och 47 procent av kvinnorna, på Brunnsvik 25 procent av männen och 21 procent av kvinnorna. Hola, och i större utsträckning Brunnsvik, rekryterar alltså elever från en annan bakgrund än Väddö. Väddöeleverna växte upp i hem med en bättre ekonomisk ställning än motsvarande jordbrukargrupper på Hola och Brunnsvik. I denna jämförelse sticker de kvinnliga eleverna på Brunnsvik ut genom att endast en dryg tredjedel (35 procent) är från jordbrukarhem. De var istället i större utsträckning uppväxta i hantverkar- och industriarbetarhem, 48 procent av hela elevgruppen om de tre arbetarkategorierna slås samman. Hos Brunnsviks manliga elever utgör motsvarande arbetargrupp 49 procent. Brunnsvik lockade alltså en annan kategori elever än Väddö, och i viss mån även Hola.

Om tjänstemannakategorierna (1) och (2) slås samman, blir det dessutom tydligt att fler av kvinnorna på Brunnsvik kommer från tjänstemannahem än både kvinnor och män i övriga analyserade grupper. De yrken som återfinns i

dessa två kategorier förutsätter i flera fall någon form av studier: *folkskollärarinna, bokhållare, slöjdlärare, kamrer*. Här är det alltså rimligt att anta att det finns någon form av studievana hos hushållsöverhuvudet, eller att det förekommer elever med annan utbildning än folkskola. Detta var för elevernas föräldrageneration något ovanligt. Brunnsvikelevernas föräldrars medianfödelseår var 1854 (Tabell 2.3). I denna åldersgrupp hade endast 7,2 procent en bildningsgrad högre än folkskolan, enlig sammanställningen i folkräkningen 1930 (Tabell 3.2). Tidigare forskning har också betonat att föräldrar med en kortare utbildning i större utsträckning investerat i sina barns utbildningar. Men väldigt få går från en uppväxt med föräldrar i arbetaryrken till yrkesliv med högre tjänstemannayrken. Den sociala rörligheten verkar ske i etapper.[283]

Social rörlighet under uppväxten

Under elevernas uppväxt pågick en stark industrialisering, en strukturell social rörlighet. Går det att se någon intragenerationell social rörlighet hos elevernas föräldrar under elevernas uppväxt? Genom att fastställa föräldrarnas SES vid varje tillfälle det finns uppgifter om deras yrkestitlar i folkräkningarna mellan 1880 och 1910, och då eleverna ingår i hushållet, kan vi få en mer nyanserad bild av uppväxtförhållandena. Det krävs dock uppgifter från mer än ett tillfälle, varför vissa elevers uppväxt inte kan undersökas på detta sätt. Detta bortfall är redovisat i tabellen 5.2.

Uppgifterna om elevernas uppväxt måste också tolkas utifrån sitt sammanhang. Eftersom SES baseras på HISCLASS, som i sin tur är en kategorisering av individers klasstillhörighet, inte familjers eller hushålls, kan vad som ser ut som en social rörlighet hos föräldrarna egentligen bara vara exempelvis ett arvskifte. Bland de elever som växt upp på landsbygden är det inte ovanligt att fadern är kodad som *jordbruksarbetare* när eleven föds, men sedan står som *hemmansägare* när eleven är i 15–20 års åldern.[284] Familjen bor dock kvar på samma adress, vilket kan tolkas som att fadern ärvt gården och därmed rört sig socialt. Sten Carlsson beskriver denna arbetsdelning mellan generationerna, som just en utmärkande del för det äldre jordbrukssamhället: hemmansägarens barn räknades i folkräkningarna in som *jordbruksbiträden* av olika slag.[285] Detta påverkar dock inte elevens uppväxtmiljö något nämnvärt: det torde vara samma sociala förutsättningar som tidigare. Elevens sociala bakgrund bestäms då rimligen av farfaderns SES.

---

[283] Carlsson, (1972) s. 48–50.
[284] T ex Holaeleven Albert Viksten, vars far var *jordbruksarbetare* (SES 7) i folkräkningen 1890, men *landbonde* (SES 4) i folkräkningen 1900. Vid båda tillfällen bodde familjen i Graninge. Se Folkräkning 1890 (Graninge församling, Västernorrlands län, bildid: Folk_922046-033); Folkräkning 1900 (Graninge församling, Västernorrlands län, bildid: Folk_022046-018).
[285] Carlsson, (1968), s. 38–39.

Väddöeleverna kom som vi sett från en relativt homogen bakgrund, som söner till *hemmansägare* och *fiskare* (SES 4). De är också den grupp som sett minst social rörlighet för sina familjer under uppväxten (Tabell 5.2).

Tabell 5.2 Hushållsöverhuvudets sociala rörlighet under elevernas uppväxt, procent

	Väddö	**Hola**	**Brunnsvik**
Manliga elever	*n=100*	*n=100*	*n=573*
Uppåtgående	4	12	15
Ingen	66	41	52
Nedåtgående	5	10	17
Saknar uppgift	*25*	*37*	*16*
Kvinnliga elever		*n=100*	*n=103*
Uppåtgående		7	20
Ingen		53	41
Nedåtgående		3	6
Saknar uppgift		*37*	*33*

Källor: Folkräkningarna 1880–1910.

Bortfallet är stort och Tabell 5.2 ska snarast ses som ett underlag att dra exempel utifrån. Brunnsvikseleven Arvid Ingvarsson[286] föddes i augusti 1880 i Hishults församling, Halland. Hans mor var Maria Pålsdotter, gift med hans far Bengt Peter Ingvarsson, *åbo* enligt församlingens födelsebok.[287] I folkräkningen 1880 står fadern som *hemmansägare.*[288] Men i folkräkningen 1890 är han *statdräng,*[289] en betydande skillnad i såväl ekonomisk som social ställning. Arvid var då 10 år och upplevde alltså denna förändring under sin uppväxt.

Arvid var inte ensam om denna erfarenhet (Tabell 5.2). Det finns fler exempel på föräldrar vars sociala status varierar kraftigt mellan folkräkningarna. En större andel av Brunnsviks manliga elever, jämfört med de manliga eleverna från Väddö och Hola, hade sett hushållsöverhuvudena i sina uppväxthem röra sig nedåt. För de kvinnliga Brunnsvikseleverna var förhållandet omvänt. En större grupp, 20 procent, hade en uppåtgående rörlighet än som hade en nedåtgående under uppväxten.

På samma sätt som Arvid Ingvarsson, hade 15 procent av de manliga eleverna på Brunnsvik under uppväxten erfarenhet av en nedåtgående social rörlighet för hushållsöverhuvudet (Tabell 5.2). Här återfinns de elever som förlorat sin far och växt upp med en ensamstående mor. Eftersom HISCLASS är

---

286 Arvid Ingvarsson (75).

287 Statistiska Centralbyrån (SCB) - samlingspost, Utdrag ur födelse-, vigsel- och dödböcker 1860-1949, SE/RA/420401/01/H 1 AA/688 (1880), bildid: A0036187_00024 (via sok.riksarkivet.se, besökt 2017 06 16).

288 Folkräkning 1880 - Hishults församling, Kristianstads län, bildid: Folk_811007-004 (via sok.riksarkivet.se, besökt 2017 06 16).

289 Folkräkning 1890 - Helsingborgs stadsförsamling, Malmöhus län, bildid: Folk_912260-218 (via sok.riksarkivet.se, besökt 2017 06 16).

baserat på yrkestitel för en person aktiv på arbetsmarknaden, blir änkor, fruar och barn inte möjliga att kategorisera utifrån yrke, utan måste kategoriseras utifrån hushållsöverhuvudets yrke. Detta är en begränsning kopplat till min metod, och skulle kunna korrigeras om ett annat källmaterial användes, exempelvis mantalslängder. Den eventuella sociala rörlighet som uppstår när hushållsöverhuvudet dör och lämnar fru och barn efter sig ser drastisk ut: från en position i samhället till att falla helt utanför. Att förlora hushållsöverhuvudet kunde naturligtvis vara drastiskt, men samtidigt finns exempel bland eleverna där en ensamstående moder verkar ha haft en någorlunda trygg ekonomisk ställning trots makens frånfälle. Eleven Klara Thulin var dotter till pastor Andreas Thulin i Simris församling.[290] Fadern dog innan Klara fyllt tio år och hon växte upp med sin mor, Ingrid Rasmusson, och fem bröder. Modern är antecknad som *hemmansägare* och *prästdotter* i folkräkningen 1890,[291] men *pensionstagare* 1900[292] och *pastorsadjunktsänka* 1910.[293] Familjen flyttar från Simris församling till Lund, och alla hennes bröder studerar: Johannes läser teologi,[294] Enoch läste till ingenjör och står som *studerande* i folkräkningen 1900.[295] Gustaf Albert står som *fil. studerande*[296] och Anders som *apotekselev*.[297] Klaras mor hade alltså, antingen på egen hand eller i kraft av sin släkts resurser, de ekonomiska musklerna att få sina söner igenom universitetsstudier och sin dotter igenom först fullständigt läroverk för flickor, och sedan en folkhögskolekurs.[298]

Det fanns elever vid alla tre skolor som upplevde social rörlighet för sin familj under sin uppväxt. Visst kan förklaras med händelser som sker på det individuella planet: en förälder dör eller blir ekonomiskt lyckosam genom sitt arbete. Annat kan förklaras av strukturella faktorer, som samhällsomvandlingar till följd av industrialiseringen av jordbruket. Detta kan vara skillnaden mellan de orörliga Väddöeleverna, mer rotade i jordägande, och de mer rörliga Hola och Brunnsvikseleverna.

---

[290] Klara Thulin (189).
[291] Folkräkning 1890 - Simris församling, Kristianstads län, bildid: Folk_911138-010 (via sok.riksarkivet.se, besökt 2017 07 24).
[292] Folkräkning 1900 - Lunds stadsförsamling, Malmöhus län, bildid: Folk_012248-017 (via sok.riksarkivet.se, besökt 2017 07 24).
[293] Folkräkning 1910 - Lunds stadsförsamling, Malmöhus län, bildid: Folk_112250-004 (via sok.riksarkivet.se, besökt 2017 07 24).
[294] Ohlsson, Håkan Theodor, (1934) s 414.
[295] Folkräkning 1900 - Lunds stadsförsamling, Malmöhus län, bildid: Folk_012248-017 (via sok.riksarkivet.se, besökt 2017 07 24).
[296] Folkräkning 1910 - Lunds stadsförsamling, Malmöhus län, bildid: Folk_112250-004 (via sok.riksarkivet.se, besökt 2017 07 24).
[297] Folkräkning 1900 - Lunds stadsförsamling, Malmöhus län, bildid: Folk_012248-017 (via sok.riksarkivet.se, besökt 2017 07 24).
[298] Häfte "Elever 1908-1909" i Brunnsviks elevmatriklar 1906–1914 (SE/ARAB/5003/D/1/1).

Brunnsvikselevernas stratifiering vid inskrivningen

När eleverna skrevs in vid Brunnsvik hade en majoritet av dem påbörjat yrkeslivet. De uppgav sitt yrke vid inskrivningen, och därmed finns det en möjlighet att göra en social stratifiering av dem vid ett samlat tillfälle. Tyvärr finns inte den här information från vare sig Väddö eller Hola, varför en jämförelse mellan skolorna inte går att göra. Det finns information för enstaka årskurser men då endast på en aggregerad nivå, vilket inte ger någon väsentligen bättre grund för jämförelse än den som går att genomföra med elevernas uppväxt-SES. Därför följer här en jämförelse mellan enbart den manliga och den kvinnliga gruppen av elever på Brunnsvik, vid den tid då de skrev in sig på skolan. Ett antal av både de manliga och kvinnliga eleverna saknar egna yrkestitlar. De är inskrivna som *hemmaboende barn*, och i några enstaka fall *hustrur*, varför deras SES har bestämts efter deras föräldrars eller makars yrkestitlar (Tabell 5.3). Hela 60 procent av de kvinnliga eleverna var hemmaboende döttrar eller hustrur. Bland männen var denna grupp endast 4 procent.

Tabell 5.3 Brunnsvikselevernas SES vid skolanstart, 1906–1921

	Manliga elever		**Kvinnliga elever**	
SES	antal	*%*	antal	*%*
Högre tjänstemän, chefer och akademiker (1)	8	*1*	5	*5*
Lägre tjänstemän, kontors- och handelsarbetare (2)	61	*11*	25	*24*
Förmän och facklärda arbetare (3)	142	*25*	8	*8*
Bönder och fiskare (4)	19	*3*	13	*13*
Ej facklärda arbetare (5)	137	*24*	30	*29*
Grovarbetare (6)	111	*20*	16	*15*
Ej facklärda- och grovarbetare, jordbruket (7)	92	*16*	6	*6*
Summa	570*	*100*	103	*100*
Varav hemmaboende barn	*22*	*4*	*63*	*61*

* Det saknas uppgifter om tre av de manliga eleverna vid inskrivningen: Erik Larsson (497) var 16 år när han skrev in sig, troligen bodde han hemma. Stig Olof E:son (622) kom direkt som elev från Althins målarskola; Konrad Strand (685) var 21 år när han skrev in sig, men det finns inget yrke angivet.
Källor: Brunnsviks Årsböcker, 1906–1920, elevalbum & elevregister.

Den sammanslagna andelen tjänstemän, högre och lägre, är mer än dubbelt så hög bland kvinnorna (30 procent) som bland männen (12 procent). Det är dock en till antalet liten grupp kvinnor som ingår, vilket gör det klokt att inte dra för stora slutsatser kring resultatet. Gruppen med bönder och fiskare är också liten bland kvinnorna (13 procent), särskilt med tanke på att den innehåller

både hemmadöttrar och bondhustrur. Eleverna vid skolan kom helt uppenbarligen från andra samhällsgrupper än de bönder som präglade den region där Brunnsvik var belägen.

Eftersom andelen föräldrar som var *hemmansägare* var betydligt större än gruppen hemmansägare hos eleverna, arbetade hemmansägarnas söner och döttrar som anställda när de började på skolan. Antingen inom jordbruket eller inom industrin. Männen arbetade till största delen inom hantverk- och industri, som grovarbetare (20 procent), ej facklärda arbetare (24 procent) och förmän eller facklärda arbetare (25 procent). En liten andel (6 procent) arbetade som bönder eller fiskare (Tabell 5.3). Detta skiljer sig från elevgruppens sociala bakgrund, där 22 procent av männens föräldrar var självägande bönder och fiskare. Även andelen jordbruksarbetare var lägre bland eleverna (13 procent) än bland deras föräldrar (18 procent, se Tabell 5.1). Denna sociala rörlighet kan förklaras med strukturella förändringar i samhällets ekonomiska sammansättning under kapitalismen: industrialiseringen och urbaniseringen. Arbetstillfällena fanns inte längre i jordbruket för elevgenerationen, utan i industrin. Yrket *hemmansägare* var en position som ärvdes av fadern, eller som krävde kapital för att investera i en egen gård. Det var alltså något som kunde uppnås först senare i livet. Eleverna var helt enkelt för unga för att ha hunnit bli självägande bönder. Dessutom fanns det knappast tid för en hemmansägare att avsätta den tid som krävdes för att följa undervisningen på en vinterkurs. Det faktum att Brunnvikseleverna var äldre än både Väddö- och Hola-eleverna tyder också på att de i större utsträckning redan var aktiva på arbetsmarknaden, och inte hemmaboende.

I de två tjänstemannagrupperna finner vi personer med avlönade positioner inom folkrörelserna: *resetalare*, *journalister* och *redaktörer*. Men där fanns även *handelsbiträden* från hela landet som kom till skolan på stipendium från KF. De kunde rimligen få ledigt från sina arbeten för att besöka skolan, och deras vistelse kan i princip förstås som en internutbildning, då KF förlade en sommarkurs för handelsbodsföreståndare till Brunnsvik i direkt anslutning till den avslutade vinterkursen.[299]

När jag kategoriserar elevernas yrkestitlar till SES går jag miste om en viktig aspekt, som Henrik Berggren lyfter fram: de manliga eleverna på Brunnsvik var i mångt och mycket säsongsarbetare. Hantverkare, anläggningsarbetare och i viss mån jordbruksarbetare var representerade i större antal än industriarbetare. Det var de som hade möjlighet att delta i en utbildning på vintern, och arbeta på sommaren. De var rörliga rent geografiskt, och de flesta hade ännu inte skaffat familj.[300]

---

[299] Styrelseprotokoll Brunnsviks Folkhögskola, 1 juni 1919, §937 (SE/ARAB/5003/A/1/1).
[300] Berggren, (1988), s. 181–184.

Sociala skillnader mellan de tre skolorna

Efter denna genomgång kan vi se att den sociala sammansättningen av elevgrupperna vid de tre skolorna skilde sig åt. Som väntat var majoriteten av eleverna vid Väddö barn till bönder och fiskare, medan eleverna vid Hola och Brunnsvik till större andel var barn till arbetare och hantverkare. Dock skilde sig även Hola och Brunnsvik åt. Det är fler barn till bönder och fiskare bland Hola-eleverna, och fler barn till hantverkare och grovarbetare bland Brunnsvikseleverna. Bland de kvinnliga eleverna vid Brunnsvik fanns även en grupp som var barn till tjänstemän, vilket saknas i de andra grupperna. Elevgrupperna verkar ha påverkats olika av de strukturella rörelser i samhället som pågick under deras uppväxt. Väddöelevernas uppväxt skedde till största delen i hushåll med stabila socioekonomiska positioner. Bland Hola- och Brunnsvikseleverna däremot fanns elever som upplevt såväl en uppåtgående som nedåtgående social rörlighet redan under sin uppväxt. Detta kan förklaras med skilda utgångspunkter, där Väddöeleverna i större utsträckning kom från hem med ekonomiska tillgångar i form av jord. Hola och Brunnvikseleverna kom snarare från antingen småbrukar- eller arbetarhem, som i större grad påverkades av strukturomvandlingarna i samhälle. Dessutom var den sociala rörligheten mellan generationerna redan påbörjad när Brunnsvikseleverna skrevs in på skolan, där de manliga elevernas yrkessammansättning skilde sig från deras föräldrars.

Geografisk rörlighet

En tes som undersökts av tidigare forskare är att geografisk rörlighet påverkar social rörlighet.[301] Rör sig individer som migrerar även socialt i större utsträckning än de individer som är förankrade i sin hembygd? Sorokin menar att detta främst påverkat den *horisontella* rörligheten. Alltså att människor som flyttar visserligen byter yrkesbana, men är kvar på samma sociala strata som tidigare.[302] Andra forskare har visat att migration utan tvekan spelade en ”instrumentell roll för en individs sociala rörlighet under 1800-talets Sverige.” Men migrationen utjämnade inte möjligheterna. ”Urban long distance migration” var fortfarande ett elitfenomen.[303]

Tiden för denna undersökning är under en period av urbanisering och strukturomvandling i Sverige. Detta innebar att människor i större utsträckning än tidigare flyttade, såväl från landsbygden in till städer som mellan städer eller landsändar eller utomlands. Berggren har pekat på att eleverna vid

---

[301] Se t ex Dribe, Helgertz & van de Putte, (2015); Pélissier, Jean-Pierre et al., (2005) och Dribe, Eriksson & Scalone, (2019).
[302] Sorokin, ([1927] 1959), s. 381–389.
[303] Eriksson, Björn, (2015), s. 182.

Brunnsvik var mer rörliga än andra arbetare, med mer säsongsbetonade yrken.[304] Men var de mer rörliga än elever vid andra folkhögskolor? Och finns det någon koppling mellan den geografiska rörligheten och den *vertikala* sociala rörligheten?

För att jämföra Brunnsvikselevernas geografiska rörlighet med de undersökta eleverna från Väddö och Hola, används uppgifter om deras födelseförsamlingar, hemvistförsamlingen där de bodde när de skrev in sig på skolan och slutligen församlingen där deras död registrerades. Med dessa tre nedslag undersöker jag elevernas geografiska rörlighet. Det är möjligt att följa en stor grupp av eleverna genom folkräkningarna, för att på så sätt undersöka deras flyttmönster än djupare. Detta material är dessvärre inte heltäckande. Därför har jag valt att använda det material som täcker in flest antal individer i varje grupp.

Resultaten redovisas dels i tabeller på regionnivå, dels på kartor på församlingsnivå. Medan tabellerna är relativt oproblematiska kräver kartanalysen liter mer förklaring. Resultatet visas i hela procentenheter, varför församlingar med enstaka manliga Brunnsvikselever faller bort. Kartorna visar två tillfällen: elevernas hemförsamling när de skrev in sig på skolorna och den församling där de var skrivna när de dog. De spänner alltså över tiden 1906, då den första årskullen började utbildningen, till 2000 då den siste eleven i de tre grupperna gick bort. Det långa tidsspannet innebär att en del avväganden måste göras. Indelningen av Sverige förändrades vid ett antal tillfällen under denna period. Församlingar slogs ihop och delades upp. Länsgränser flyttades och län slogs ihop. För att öka läsbarheten av informationen har jag prioriterat att kartorna ska utgå från samma gränsindelning under hela tidsperioden. Kartprojektionerna utgår därför från församlingsindelningen som den såg ut 2008, och är baserade på GIS-data från Svenska kyrkan.[305] Dessa har dock modifierats så att alla församlingar i städer har slagits samman. Det är inte av intresse för denna avhandling hur många elever som bodde i Johannebergs, Örgrytes eller Hagas församlingar, utan hur många som bodde i Göteborg. Det ingår för få individer i underlaget för att det ska vara meningsfullt att göra analyser på den detaljnivån.

Elevernas hemvist

De tidiga bondefolkhögskolorna rekryterade sina elever från den omkringliggande landsbygden och skolorna drevs av lokalt förankrade folkhögskoleföreningar, med finansiering från landstingen. En av uppgifterna skolorna hade var att ge eleverna medborgerlig bildning, vilket innebar kunskaper i hur kom-

[304] Berggren, (1988), s. 181–183.
[305] GIS-data hämtad från Svenska kyrkans geoserver: https://api.svenskakyrkan.se/tjanster/29481ada-3779-457a-b019-a5dfcfbd3928 (besökt 2020 12 17).

muner och landsting var organiserade och hur arbetet i dessa parlament genomfördes. De tidiga folkhögskolorna, som Väddö, riktade sig alltså till elever från ett och samma län. Både Hola och Brunnsvik följde denna regionala närhetsprincip när de grundades och riktade sig i sin marknadsföring till potentiella elever från trakten.

Trots att Hola öppnade upp för elever från fler sociala skikt i samhället, behöll elevgruppen den regionala prägeln under tiden för den här undersökningen. Den absoluta majoriteten av eleverna på både Väddö och Hola, såväl manliga som kvinnliga, var födda i samma län som skolan är placerad, eller i ett angränsande län. Här avviker Brunnsvik markant, där endast 49 procent av männen och 54 procent av kvinnorna var födda inom motsvarande område (Tabell 5.4).

Tabell 5.4 Elevernas födelse- och hemvistlän vid skolstart, procent

	Väddö (Stockholms län)		**Hola (V. Norrlands län)**		**Brunnsvik (Kopparbergs län)**	
	Födda	Hemvist	Födda	Hemvist	Födda	Hemvist
Manliga elever						
Skolans län	80	98	87	91	18	21
Angränsande län	14	2	12	9	33	29
Övriga län	3	–	–	–	45	41
Stockholms stad	3	–	–	–	4	9
Utomlands	–	–	1	–	–	–
Kvinnliga elever						
Skolans län	–	–	85	87	27	33
Angränsande län	–	–	14	13	27	20
Övriga län	–	–	–	–	40	36
Stockholms stad	–	–	1	–	3	8
Utomlands	–	–	–	–	3	3

Källor: Stockholms läns folkhögskolas årsböcker, Hola Folkhögskolas årsböcker, Brunnsvik Folkhögskolas årsböcker, elevalbum & elevregister, Folkräkningarna 1880-1910, *Sveriges Dödbok 1860–2017.*

Brunnsvik hade därför ett verkligt riksintag, och bör ses som någonting vars verksamhet var annorlunda än de övriga två skolorna. Skillnaden mellan de manliga och kvinnliga eleverna på Brunnsvik är också värd att notera: betydligt fler män än kvinnor kom från övriga delar av Sverige än Kopparberg och angränsande län.

Vid den tidpunkt då eleverna skrev in sig på skolan blev Väddös och Holas regionala prägel ännu tydligare. Samtliga manliga elever hade sin hemvist antingen i det län som skolan låg i eller i ett angränsande län. Bland Holas kvinnliga elever återfanns fler med hemvist i angränsande län. Även här stack Brunnsvik ut. Ungefär hälften av eleverna hade vid kursstart sin hemvist i an-

tingen skolans län eller ett angränsande län. Närmare 10 procent av både männen och kvinnorna bodde i Stockholms stad, något som tyder på att de var en del av urbaniseringsprocessen och alltså mer mobila än eleverna från Väddö och Hola.

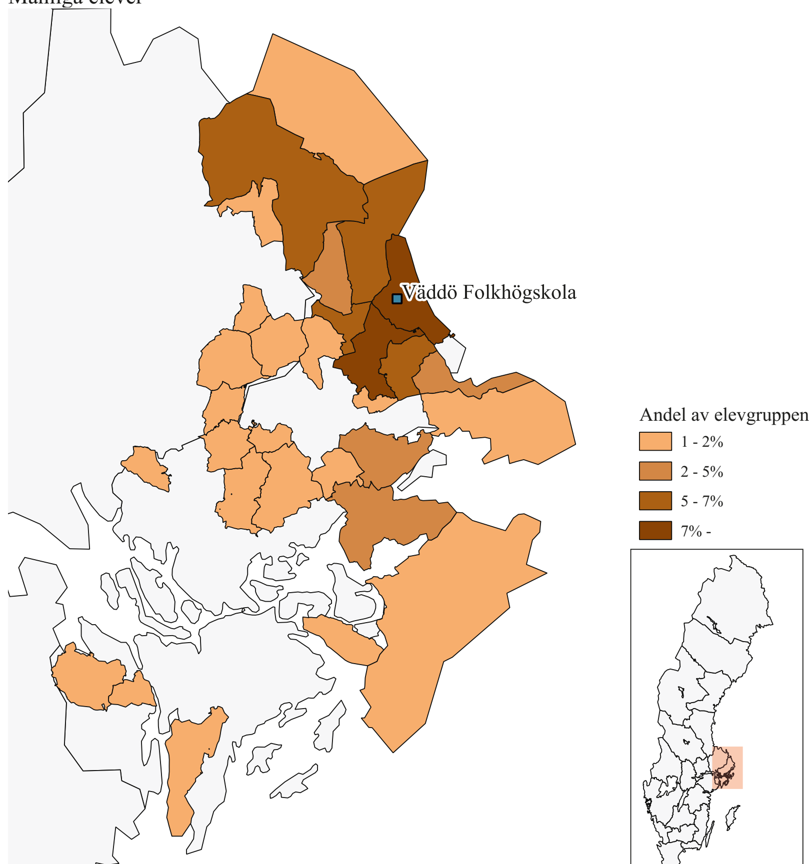
Folkhögskolornas regionala förankring syns tydligt i Tabell 5.4. De rekryterade i huvudsak sina elever från den omkringliggande trakten. Brunnsvik var ett undantag då endast hälften av eleverna kom från motsvarande område, medan övriga kom från resten av landet. Dessutom fanns en grupp som flyttat till huvudstaden för arbete innan de började på skolan.

Även om Väddö vände sig till elever från hela Stockholms län, visar Karta 5:1 att det huvudsakliga upptagningsområdet var Roslagen och de norra delarna av länet. Ingen av eleverna kom från Stockholm stad. De mest urbana församlingarna är Södertälje och Norrtälje, med 1–2 procent av elevgruppen vardera. En mindre del av eleverna kom från församlingar på andra sidan länsgränsen till Uppsala län, men dessa församlingar ligger närmare skolan än exempelvis församlingarna i södra delarna av Stockholms län. Den största gruppen elever bodde i Väddö församling, följt av de två församlingarna Estuna och Söderby-Karl.[306]

[306] Dessa två församlingar slogs samman 2006 och bildar nu församlingen Estuna och Söderby-Karl. Det är dock av mindre vikt för det jag vill undersöka, nämligen närheten till skolan.

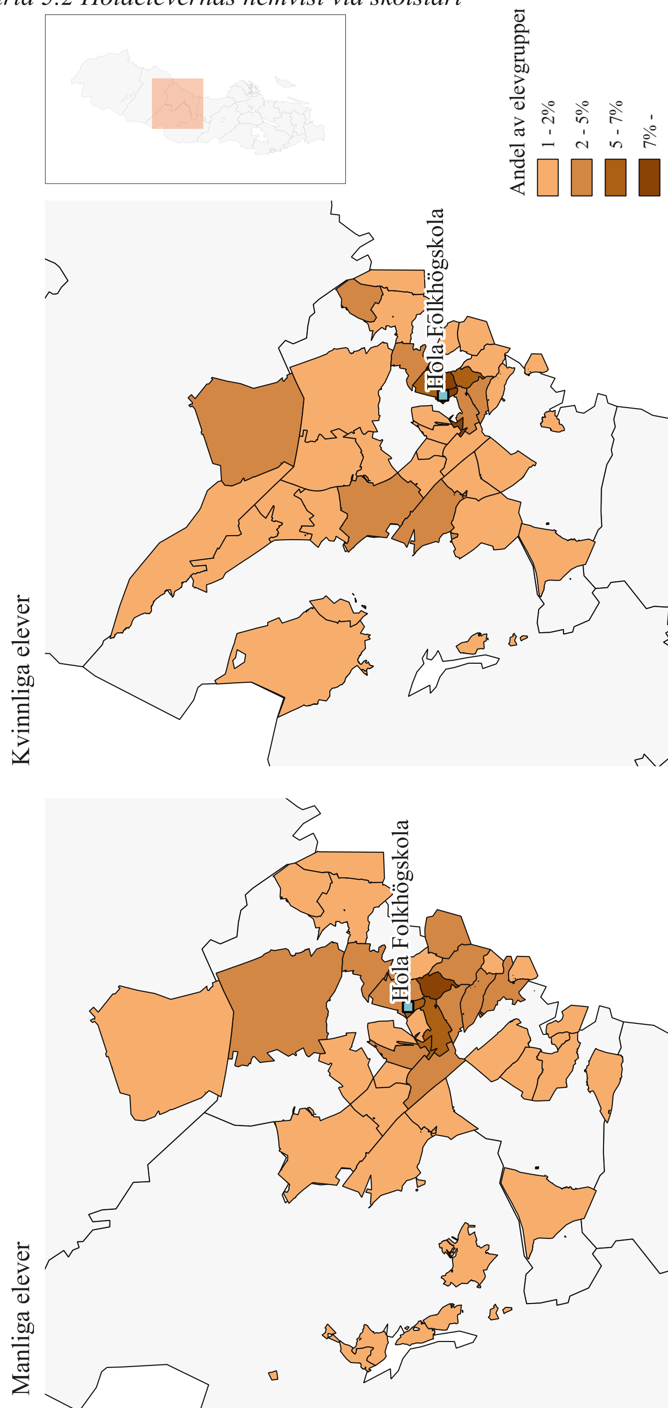
Karta 5.1 Väddöelevernas hemvist vid skolstart

Manliga elever

Källa: Stockholms läns folkhögskolas årsböcker 1906–1921.

Karta 5.2 Holaelevernas hemvist vid skolstart

Källa: Hola folkhögskolas årsberättelser, 1906–1921.

Hola folkhögskola riktade sig i sina prospekt till industriarbetar- och jordbrukarungdom i Ådalen. Man framhöll sin strategiska placering

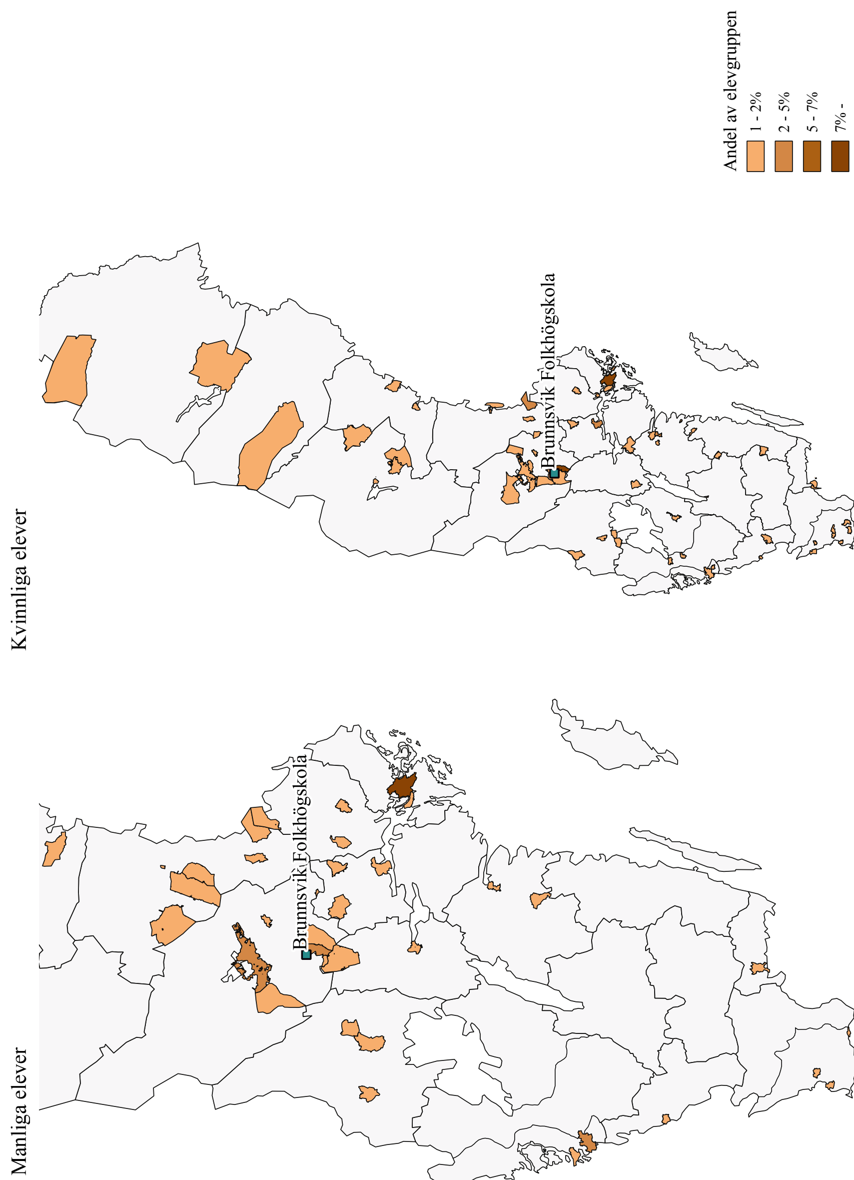
> […] i *Torsåkers* socken i *Ångermanland*, omedelbart invid *Prästmons* järnvägsstation och 5 minuters väg från *Prästbäckens* ångbåtsbrygga vid Ångermanälven.[307]

Det var lätt att ta sig till och från skolan, trots de norrländska avstånden. Eleverna kom främst från trakten kring skolan, men även från församlingar med järnvägsförbindelse till skolan. Precis som på Väddö kom flertalet elever från församlingarna närmast skolan. Störst koncentration av manliga elever bodde i Bjärtrås församling, medan Torsåkers och Styrnäs församlingar hade störst koncentration kvinnliga elever (Karta 5:2). I övrigt var det inte några större skillnader mellan grupperna. De kvinnliga eleverna var lite mer koncentrerade till området i närheten av skolan än de manliga. Detta kan bero på att de var något yngre än männen, och därmed troligtvis fortfarande bodde hemma.

Brunnsviks folkhögskola riktade sig i sitt första prospekt till elever från Kopparbergs län. ”Företräde lämnas åt ansökande, bosatta i Bergslagen och Dalarna; elever från andra trakter mottages i mån av utrymme.”[308] Tillgången till goda kommunikationer lyftes även av Brunnsvik som ett argument för att det var lätt att läsa vid skolan.[309] Som Tabell 5.4 visar var knappt hälften av de manliga eleverna, och lite drygt hälften av de kvinnliga, boende i Kopparbergs län och Bergslagen när de skrev in sig på skolan. Om fördelningen bryts ner på församlingsnivå blir spridningen ännu tydligare. Största enskilda grupp bland både manliga och kvinnliga elever bodde i någon av församlingarna i Stockholm. Bland männen var det en större koncentration i församlingarna runt Bergslagen, medan kvinnorna i större utsträckning kom från många delar av landet: från Jukkasjärvi i norr till Anderslöv i söder (Karta 5:3).

[307] Kursivering i original. Prospekt Hola Folkhögskola (1916). Kungliga Bibliotekets samling av vardagstryck.
[308] Brunnsviks folkhögskola - en redogörelse, (1906), s. 5.
[309] ”Brunnsviks folkhögskola, belägen i Brunnsviks by ¼ mil från *Sörviks* post- och järnvägsstation…”, Brunnsviks Folkhögskolas första och andra arbetsår 1906–1907–1908, (1907), s. 3.

Karta 5.3 Brunnsvikselevernas hemvist vid skolstart

Källa: Brunnsviks årsböcker 1906–1921.

Eftersom eleverna på Brunnsvik i många fall var vuxna hade de hunnit flytta från sina föräldrahem. Antalet elever som flyttat till Stockholms stad för att

senare börja på Brunnsvik var faktiskt större än de brunnsvikare som var födda i huvudstaden, som visades i Tabell 5.4. Kopparberg var fortfarande det enskilda län där flest elever hade sin hemvist. Ett antal elever hade flyttat till Kopparberg, innan de skrev in sig. Dock är det inte säkert att de hade bosatt sig där mer permanent. Fjorton av eleverna hade uppgivit Brunnsviks folkhögskola som adress när de skrev in sig. Några, som Elna Fegler, hade redan en anknytning till skolan när de började läsa där. Elna var gift med Carl Fegler, skolans kassör och lärare i bokföring och bolagslagar.[310] Men många av de övriga inflyttade eleverna saknade helt enkelt fast adress. De arbetade på järnvägen,[311] som resetalare och agitatorer[312] eller som hantverkare.[313] De tillhörde en grupp bland eleverna som levde ett liv i rörelse, utan familj och fast bostad. De ställde helt enkelt sin post till platser som fungerade som fasta punkter i deras tillvaro. Platser som de kunde besöka regelbundet: raksalongen,[314] det socialistiska bokkaféet,[315] det lokala Folkets Hus,[316] arbetsplatsen,[317] fackföreningsexpeditionen[318] eller tidningsredaktionen.[319] De skiljer sig från exempelvis gruppen yngre Brunnsvikselever från Kopparberg, som ofta bodde kvar i barndomshemmet.

En ännu tydligare bild av upptagningsområdet framkommer om avståndet till skolan undersöks. Jag har dragit en radie på 25 kilometer, från skolans placering för att se i vilken utsträckning elever var skrivna inom den. (Tabell 5.5). Bilden av Väddö som en lokalt förankrad skola är tydlig, då 72 procent av elevgruppen var skrivna inom denna radie. Hola framstår också som en regionalt förankrad skola, med lite drygt hälften av de manliga och drygt 60 procent av de kvinnliga eleverna boende inom 25 kilometersradien från skolan.

310 Elna Fegler (208). Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1909-1910, (1910), s. 15.
311 Exempelvis Ivar Andersson (713), vars adress var "Järnvägen, Strömstad".
312 Som järnsvarvaren och agitatorn Wilhelm Lind (168), med adress Brunnsvik.
313 Arvid Lundqvist-Olén (238), arbetade som snickare, men uppgav skolan som adress.
314 Sågverksarbetaren Carl Berg (483), som ställt sin post till raksalongen i Vansbro.
315 SDUK:s Café Fram på Rådmansgatan i Stockholm fungerade som postlåda för fyra elever: Per Claësson (232); Gustaf Johansson (358); Adolf Stenbom (384) och Ragnar Olsson (454).
316 Kooperativa kvinnogillets stipendiat Fru Augusta Sjölin (183) fick posten till Folkets Hus i Helsingborg, Järnarbetaren Anders Eriksson (62) till Folkets Hus i Lund.
317 Johan Månsson (745), uppgav "Skofabriken i Vanås" som sin adress, medan flera handelsbiträden i lokala handelskooperativ uppgivit adressen till sina butiker, som t ex Emanuel Thörnström (688), som arbetade på Kooperativa föreningen Fix i Diö, dit han också ville ha sin post.
318 Bryggeriarbeterskan Helena Stålander (326), fick sin post till Svenska Bryggeriarbetareförbundets expedition på Folkets Hus i Stockholm.
319 Journalisten Hjalmar Sandberg (763), som önskade sin post till Blekinge Folkblads redaktion i Karlskrona.

Tabell 5.5 Elever boende i församling inom 25 km från skolan, procent

	Väddö	**Hola**	**Brunnsvik**
Manliga elever	72	52	9
Kvinnliga elever		61	28

Källa: Årsböcker för Stockholms läns folkhögskola, Hola folkhögskola och Brunnsviks folkhögskola, 1906–1921.

I jämförelse med dessa två skolor sticker Brunnsvik ut, med endast 9 procent av de manliga och 28 procent av de kvinnliga eleverna boende inom 25 kilometersradien från skolan (Tabell 5.5). En klar majoritet av eleverna vid Brunnsvik hade alltså flyttat för att komma till skolan. De kvinnliga eleverna hade en relativt sett mer lokal anknytning än männen på sina respektive skolor. Även majoriteten av de kvinnliga eleverna på Brunnsvik hade flyttat en längre väg för att komma till skolan. Brunnsviks upptagningsområde var i sanning nationellt.

Sammanfattningsvis hade Väddö och Hola en stark lokal koppling, medan Brunnsviks lokala förankring var mindre tydlig. Den var, jämfört med den regionala kopplingen som framkommer av Kartorna 5:1–5:3 och i Tabell 5.4, ännu svagare. Det faktum att Brunnsvik i så stor utsträckning lockade till sig elever från hela landet förstärker bilden av att skolan var väsensskild från en traditionell folkhögskola. Men, efter denna genomgång är det också tydligt att det inte går att likställa flyttbenägenhet med möjlighet till social rörlighet. Elevgrupperna från Hola och Brunnsvik hade lika stor social rörlighet, även om Holaeleverna i större utsträckning kom att arbeta som lägre tjänstemän och Brunnsvikseleverna som högre. En möjlig förklaring är att Holas betydelse på den regionala arbetsmarknaden var stor, och att en examen från skolan öppnade möjligheter för såväl vidare studier som ett tjänstemannaarbete i regionen. Brunnsviks ställning som ett intellektuellt centrum för arbetarrörelsen nationellt lockade till sig elever från hela landet, som också gjorde andra karriärer än eleverna på Hola.

Elevernas flyttmönster

I vilken utsträckning var eleverna fortsatt geografiskt rörliga, efter sin tid vid skolan? Om benägenhet till migration kan påverka social rörlighet, som tidigare forskning konstaterat, är det relevant att undersöka om det finns några skillnader mellan de tre elevgrupperna i detta hänseende. Att en individ flyttar dit arbetet finns behöver inte nödvändigtvis betyda att den rör sig socialt, det kan lika gärna röra sig om ekonomiska strukturomvandlingar eller sociala orsaker som giftermål eller liknande. Migrationsforskningen visar dock att avståndet en individ flyttade runt sekelskiftet 1900 inte var särskilt stort, särskilt

inte individer från landsbygden.[320] Att flytta långa avstånd mellan städer var ett elitfenomen.

Elevernas dödakter ger information om var i landet de var skrivna när de dog. Genom registret *Sveriges dödbok 1860–2017*, har alla elever som avlidit inom landets gränser lokaliserats. Elever som emigrerat, eller avled utomlands, finns dock inte med. Detta gör att det endast går att undersöka intern migration på detta sätt.

Resultaten av denna undersökning förstärker bilden av Brunnsvik som extremfall. Vid livets slut verkar elever på Väddö och Hola vara bosatta i samma region som respektive skola var belägen. En majoritet av eleverna från Väddö folkhögskola, 72 procent, var bosatta i Stockholms län, i ett geografiskt område koncentrerat till Roslagen. En liten andel, 10 procent, hade flyttat in till Stockholm stad.

Tabell 5.6 Elevernas födelse- och dödslän, procent

	Väddö (Stockholms län)		**Hola (V. Norrlands län)**		**Brunnsvik (Kopparbergs län)**	
	Födda	Döda	Födda	Döda	Födda	Döda
Manliga elever	*N=100*		*N=100*		*N=573*	
Skolans län	80	72	87	65	18	18
Angränsande län	14	9	12	20	33	23
Övriga län	3	9	–	7	45	45
Stockholms stad	3	10	–	8	4	14
Utomlands	–	–	1	–	–	–
Kvinnliga elever			*N=100*		*N=103*	
Skolans län			85	60	27	25
Angränsande län			14	14	27	17
Övriga län			–	20	40	39
Stockholms stad			1	6	3	17
Utomlands			–	–	3	2

Källor: Folkräkningarna 1880–1910, *Sveriges Dödbok 1860–2017*, Kyrkoarkivens död- och begravningsböcker och dödakter.

Även Holas manliga elevers dödförsamlingar var koncentrerade till länet skolan låg i, 65 procent bodde i Västernorrlands län, med viss förlängning in i Jämtland. Detta var ett större område än Roslagen och gruppen var mer utspridd över fler församlingar än Väddöeleverna, men med norrländska mått mätt var det ungefär ett motsvarande område. En lite högre koncentration fanns i stadsförsamlingarna Sundsvall och Örnsköldsvik. Men största grupp utanför Västernorrland, 8 procent av eleverna, fanns i Stockholms stad (Tabell 5.6).

[320] Eriksson, (2015), s. 162.

De manliga eleverna vid Brunnsvik var mer geografiskt spridda än eleverna vid Väddö och Hola. Även om en del av eleverna återfinns i Kopparbergs län, 18 procent av hela elevgruppen, så var majoriteten av gruppen istället koncentrerad till städer. Störst koncentration återfanns även här i Stockholms stad, där hela 14 procent av eleverna hade sin dödsadress. (Tabell 5:6). Den övriga spridningen över landet var koncentrerad till urbana områden.

De kvinnliga elevernas flyttmönster

I likhet med männen återfanns kvinnorna vid slutet av sina liv i de län som skolorna var placerade i. Kvinnorna vid Hola dog huvudsakligen i Västernorrlands län, med utsträckning in i Jämtlands och Västerbottens län och upp till Luleå, på liknande sätt som de manliga eleverna. Men de var i någon mån mer spridda över södra delen av landet, jämfört med männen. Det rör sig dock om enstaka procentenheter i koncentrationen i dessa församlingar.

Störst koncentration fanns i Ytterlännäs församling (8 procent) och Stockholms stad (7 procent). Gruppen var också något mer koncentrerad till landsbygdsförsamlingar än stadsförsamlingar.

De kvinnliga eleverna från Brunnsvik fanns i större utsträckning i städer och 17 procent av gruppen var skrivna på en adress i Stockholm stad när de dog. Samtidigt var gruppen som bodde i Kopparbergs län 25 procent, vilket innebär att det var en koncentration av kvinnliga Brunnsvikselever vars dödsadress låg i samma län som skolan (Tabell 5.6).

Brunnsvikseleverna både rotade och rörliga

Efter den här genomgången förstärks bilden av att Brunnsvikseleverna som grupp skiljer sig från de två andra. Bland eleverna vid Väddö och Hola hade både män och kvinnor en mer lokal förankring till området runt respektive skola (Tabell 5.7). Andelen elever som föddes och dog i samma län är ungefär lika stor bland de manliga eleverna på Väddö och Hola, 66–68 procent. De kvinnliga eleverna på Hola är lite färre, 62 procent. Hela gruppen Brunnsvikselever som föddes och dog i samma län är avsevärt mindre, 46 procent bland männen och 52 procent av kvinnorna. När endast de elever som kom från Kopparberg undersöks, visar det sig vara liknande siffror som för Väddö och Hola. Av eleverna i denna undergrupp var det 68–69 procent som både föddes och dog i skolans upptagningslän, det vill säga i princip lika stor andel rotade elever som vid de två jämförelseskolorna.

Tabell 5.7 Andel rotade elever som föddes och dog i samma län, procent

	Väddö	**Hola**	**Brunnsvik**
Män	66	68	46
Kopparbergs län			*69*
Kvinnor	–	62	53
Kopparbergs län			*68*

Källor: Folkräkningarna 1880–1910, *Sveriges dödbok 1860–2017.*

Dessa siffror ger inte någon heltäckande bild av elevernas flyttmönster under hela livet. Det är fullt möjligt att en person återvänder till sin barndoms trakter efter ett helt yrkesliv på resande fot. Men det förstärker bilden av att eleverna på Brunnsvik delar sig i två distinkta grupper: rotade och rörliga.[321]

Tabell 5.8 Den sociala rörlighetens riktning, rotade och rörliga elever, procent

	Väddö		**Hola**		**Brunnsvik**	
	Rotade	Rörliga	Rotade	Rörliga	Rotade	Rörliga
Manliga elever						
Uppåtgående	29	11	43	26	29	41
Ingen	28	14	20	2	10	6
Nedåtgående	13	5	8	1	9	5
Summa	*70*	*30*	*71*	*29*	*48*	*52*
Kvinnliga elever						
Uppåtgående			35	27	31	29
Ingen			17	10	15	5
Nedåtgående			7	4	10	10
Summa			*59*	*41*	*57*	*45*

[321] Brunnsvikselever från andra delar av landet än Kopparberg, var förvisso även rotade i sina respektive hemlän, men de grupperna är för små för att göra någon uppskattning utifrån. Att 100 procent av de kvinnliga Brunnsvikseleverna från Halland, Skaraborg och Västerbotten dog i samma län som de föddes i, är inte intressant då det sammanlagt rör sig om fyra individer i vardera län.

Den geografiska rörligheten ger dock ingen fullständig förklaring till den sociala rörligheten, då Holaeleverna och Brunnsvikseleverna rörde sig socialt i lika stor utsträckning, men Holaeleverna var geografiskt rotade i större utsträckning. Vid en jämförelse mellan de rotade och rörliga eleverna vid de tre skolorna och riktningen för deras sociala rörlighet skiljer sig

Organisationsmedlemskap

En aspekt som påverkar social rörlighet, och som togs upp av Sorokin, är individers medlemskap i organisationer.[322] Folkrörelsernas organisationer utgjorde ett sammanhang för att skapa och förvalta socialt kapital, där svaga band mellan människor knöts och dessa band gav möjligheter för individer att få information om och tillgång till arbetstillfällen.[323] Östberg beskriver framväxten av en alternativ offentlighet, en *folkrörelseoffentlighet* med tidningar och förlag, mötesplatser och affärer som tillsammans utgjorde ett sammanhang för vardags- och yrkesliv för arbetarklassen. [324] Men det innebar också arbetsmöjligheter inom folkrörelsesfärens byråkratiska skikt. Broady menar att Brunnsvik fungerat som en elitskola för arbetarrörelsens politiker och funktionärer.[325] En plats där symboliskt kapital kunde anskaffas. Därför är det intressant att jämföra skolan med de andra två skolorna kring just denna aspekt. Hur såg organisationstillhörigheten ut?

I Brunnsviks årsböcker och elevmatriklar finns uppgifter om organisationsmedlemskap noterade för ett stort antal av eleverna. Dock med luckor för vissa årskurser, då skolan inte höll sig till en standardiserad mall för sina årsböcker. Eftersom skolan nekades offentlig finansiering under de första åren, blev i stället stödet från folkrörelser och deras enskilda medlemmar den viktigaste inkomstkällan. Gåvor direkt till skolan förekom, men det vanligaste sättet att stödja skolan var att organisera ett stipendium åt en elev, som då kunde få utbildningen samtidigt som skolan garanterades en kursavgift och elever till verksamheten. Stipendiaterna redovisades i årsböckerna med organisationsmedlemskap som ett erkännande av varifrån stödet kom, men det fungerade också som en sporre för tävlingsinstinkten organisationer emellan. Att ha en stipendiat från sin fackklubb på Brunnsvik var ett tecken på hur bra organisationsarbetet i fackklubben gick.

För Väddö och Hola bjuder inte materialet från skolorna på möjligheter att kartlägga om eleverna var organiserade. Denna diskussion blir därför

[322] Sorokin, ([1927] 1959), s. 172–175.
[323] Granovetter, (1973).
[324] Östberg använder *arbetaroffentlighet* och exemplifierar till största delen med den socialistiska arbetarrörelsen. Men nykterhetsrörelsen och kooperationen hade bredare politiskt spektrum än så. För inte missa de elever som gjorde karriärer som tjänstemän inom dessa organisationer har jag valt att använda *folkrörelseoffentlighet* istället. Östberg, Kjell, (2021), s. 66–70.
[325] Broady, (1998), s. 22–23.

dessvärre ingen jämförelse av organisationsmedlemskap, eller folkrörelsers koppling till skolorna i övrigt. I årsböckerna från Väddö noterades vilka elever som fick statens stipendium för mindre bemedlade elever, men inga andra stipendiegivare. I en historik över skolan beskrivs föreståndaren Hjalmar Westerstrandh som en motståndare till utskänkning av alkohol och en hängiven anhängare av Skarpskytterörelsen som tog initiativ till en skytteförening i Väddö. ”De nationella känslorna svallade på folkhögskolan.”[326] Men om elevernas organisering finns inget angivet.

I årsböckerna från Hola finns två elever noterade som stipendiater från Svenska Postmannaförbundet[327] och Svenska Järnvägsmannaförbundet,[328] men det är all information på individnivå om kopplingar till organisationer som gått att finna i skolans årsberättelser. Det förekom dock elever som vistades på Hola på stipendium från organisationer under undersökningsperioden, till exempel från SDUF.[329] Det är också något som nämns i kringlitteratur om skolan, till exempel av Holas tidigare rektor Eric Sjöqvist.[330] I årsböckerna från Hola nämns också nykterhetsrörelsens arbete bland eleverna. Vid årskursen 1912–1913 rapporterades ett flertal delta i IOGT-logen Framtidshoppets verksamhet och en av eleverna bildade en avdelning av Sverges studerande ungdoms helnykterhetsförbund (SSUH).[331] ”90% av lärjungarna voro organiserade helnykterhetsvänner.”[332] SSUH-avdelningen var aktiv under vinterkursen 1914–1915, då den samordnade alla nykterhetsintresserade elever från olika organisationer på skolan. Logen Framtidshoppet höll nu även sina möten i skolans lokaler.[333]

Det är alltså enbart för Brunnsvikseleverna mer sammanhållna uppgifter finns registrerade på individnivå, även där det finns luckor. För årskurserna

---

326 Stare & Pettersson, red., (1979), s. 39–40.

327 Redogörelse för Hola folkhögskolas verksamhet under läsåret 26 oktober 1912–28 juni 1913, (1913), s. 20.

328 Redogörelse för Hola folkhögskolas verksamhet under vinterkursen 26 oktober 1914–30 april 1915 och sommarkursen 10 maj–31 juli 1915, (1915), s. 20.

329 En S. Österberg utsågs till stipendiat till Hola av SDUK Härnösand. Detta rapporterades i *Fram,* julnumret 1908, s. 19.

330 Sjöqvist har gått igenom det politiska bråk som stod kring skolan under 1900-talets första årtionde. Hola beskylldes, precis som Brunnsvik, för att vara en socialisthärd. Det är, enligt Sjöqvist, överdrivet. Det fanns visserligen elever som var organiserade Vänstersocialister, men det var inget som predikades från katedern. Sjöqvist citerar en elev: “Många av den nyvaknande arbetarrörelsens ungdomar kommo i seklets första decennium till Hola för att möjligen få lära sig den sociala revolutionens teknik. Det är möjligt att de i stället fingo lära lämpligheten för en ung man att själv stoppa sina strumpor istället för att överlåta detta till sin mor.” Sjöqvist, (1986), s. 262.

331 Bruket att använda stavningen ’Sverge’ var vanligt i många folkrörelseorganisationer vid tiden för undersökningen. En fortsättning av 1906 års stavningsreformer som det tidiga 1900-talets radikaler praktiserade. Östman, (2007), s. 193–195.

332 Redogörelse för Hola folkhögskolas verksamhet under läsåret 26 oktober 1912–28 juni 1913, (1913), s. 17.

333 Redogörelse för Hola folkhögskolas verksamhet under vinterkursen 26 oktober 1914–30 april 1915 och sommarkursen 10 maj–31 juli 1915, (1915), s. 9.

1909–1911, 1913–1915 och nödåret 1918 med undervisning endast på vårterminen har ingen information på individnivå samlats in kring elevernas organisationstillhörigheter. I vissa årsböcker finns organisationsmedlemskapet angivet för varje person, i andra är det sammanslaget. Viss information finns på elevkorten och i elevalbumen, men den har kompletterats löpande i efterhand av både skolans personal och elevföreningens medlemmar, vilket gör det svårt att avgöra vilken organisation en person var medlem i vid själva inskrivningstillfället. Jag har därför utgått från informationen som finns i elevalbumen, och lämnat elevkorten därhän. Det finns uppgifter angivna i årsberättelserna, men de är på aggregerad nivå för hela gruppen. I elevalbumen finns spridda uppgifter, men de är med största sannolikhet införda vid ett flertal tillfällen under årens lopp. Bland uppgifterna om stipendiegivare finns 74 stycken elever som fått ett stipendium för att gå på skolan av en organisation, varför det kan anses vara troligt att de även var medlemmar i denna organisation. Det är knappast troligt att exempelvis Typografarbetarförbundet skulle ge ett stipendium till någon annan än en medlem.

Brunnsvikseleverna var i stor utsträckning organiserade i nykterhetsloger, fackföreningar, politiska klubbar och andra sammanslutningar. Organisationstillhörigheten går att bryta ner i de olika fraktioner och politiska tendenser som uppstod inom såväl fackföreningsrörelsen, den politiska arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen under undersökningsperioden. För att göra det överskådligt presenteras här en sammanställning där de olika organisationerna har kategoriserats.

Tabell 5.9 Brunnsvikselevernas organisationsmedlemskap, 1906–1921

Organisation	**N=**	*%*
Nykterhetsorganisation	544	*69*
Politiskt ungdomsförbund	433	*55*
Fackförbund	352	*45*
Politiskt parti/Arbetarkommun	304	*38*
Kooperationsförening	144	*18*
Övriga	62	*8*

Källa: Brunnsviks årsböcker 1909–1921, Elevalbumen 1906–1909.

En majoritet av eleverna var organiserade absolutister. Hela 69 procent av dem var med i en eller flera nykterhetsorganisationer (Tabell 5:9). De största organisationerna var Internationella godtemplarorden (IOGT) och Nykterhetsorganisationen Verdandi (NOV). Skolan vilade på helnykterhetens grund, och det är en viktig aspekt vad gäller vilka som valde att läsa här. Många av eleverna (55 procent) var också organiserade i politiska ungdomsförbund, samtliga arbetarrörelseanknutna. Inte riktigt hälften (45 procent) var medlemmar i ett fackförbund och något färre (38 procent) var medlemmar i ett politiskt parti. Även om den absoluta majoriteten av de partipolitiskt aktiva var antingen medlemmar i Socialdemokratiska arbetarepartiet (SAP) eller, efter

1917, i Sverges socialdemokratiska vänsterparti (SSV), så fanns också tre medlemmar i Frisinnade landsföreningen. Dessutom var nästan en femtedel (18 procent) medlemmar i en Kooperationsförening.

Bland stipendiegivarna fanns även arbetarrörelseanknutna verksamheter, som Arbetarnas Tryckeri A. B. och tidningen *Kooperatören*. Dessa stipendier har dock inte räknats in i sammanställningen i Tabell 5:10, då det inte går att göra en lika tydlig koppling till en organisation.

I materialet finns 131 individer där det saknas information om eventuellt organisationsmedlemskap eller stipendier från någon organisation. Det behöver dock inte betyda att dessa individer var oorganiserade. Dock var vissa av dem medlemmar i folkrörelseorganisationer när de skrevs in på skolan, trots att det inte noterats i skolans material.[334] Andra deltog regelbundet i olika organisationsaktiviteter och kan antas vara medlemmar.[335] Hur många som saknade organisationstillhörighet går helt enkelt inte att utreda.

Tabell 5.10 Brunnsvikselevernas medlemskap i antal organisationer, på individnivå, 1906–1921

Antal organisationer	**Elever**	**%**
0	131	23
1	78	14
2–3	191	33
4–5	150	27
6–	16	3
n=	*566*	100
Årskurser utan uppgift, bortfall	*203*	
N=	769	

Källor: Brunnsviks årsböcker 1906–1921, Elevalbumen 1906–1921 (SE/ARAB/5003/Ö/2/A/ vol. 1–13), Elevkorten (SE/ARAB/5003/D/1/ vol. 4–12).

När alla spridda uppgifter sammanställs blir en tendens tydlig: många av eleverna var mer än dubbelorganiserade. Av de 566 elever som gick vinterkursen under ett år där organisationsmedlemskap registrerades på individnivå, är en

[334] Ett exempel är Mauritz Västberg (40), som gick kursen 1906–1907. Västberg hade ingen organisationstillhörighet angiven i vare sig Elevmatrikeln eller skolans årsbok för kursen 1906–1907. I en jubileumsartikel med anledning av hans 50-årsdag beskrivs han dock som en av arbetarrörelsens pionjärer och organiserad socialist innan han började kursen på Brunnsvik. Artikelförfattaren beskriver honom som en av få arbetare på 1890-talet vid Sandvikens Bruk ”som höll sig med en socialistisk tidning, Aug. Palms *Folkbladet.”* Han ska även ha startat en socialistisk agitationsklubb 1902, under täcknamnet ’Bort med tobaken’ och valdes till sekreterare i Sandvikens SDUK när klubben bildades 1904. *Social-demokraten*, 16/9, 1936.

[335] Hanna Östergren (41) var kurskamrat med ovan nämnda Västberg. Inte heller hos henne finns någon organisationstillhörighet antecknad i skolans material. Hon anlitades som sångare till olika nykterhetsloger i Gävleborg såväl innan som efter hon gick vinterkursen på Brunnsvik. Till exempel på templet Nyårsstjernans höstfest i Gävle 1904. *Helsingen* 30/8, 1904.

tredjedel medlemmar i två till tre organisationer och fackförbund. Den vanligast förekommande kombinationen var fackförbund och nykterhetsorganisation. Bland den knappa tredjedel som var medlemmar i fyra till fem organisationer, var kombinationen nykterhetsförbund, politiskt ungdomsförbund, fackförening och politiskt parti vanligast.

Sammanfattning

De manliga eleverna på Hola och Brunnsvik var som grupper betraktat väldigt likartade. De stora skillnaderna var att på Hola fanns en lite större grupp med söner till bönder och fiskare, och på Brunnsvik fanns en lite större grupp med söner till förmän och facklärda arbetare. Skillnaderna mellan de två kvinnliga grupperna såg lite annorlunda ut. De kvinnliga eleverna vid Hola kom från bonde- och fiskarhem, och från jordbruksarbetarhem. Men bland de kvinnliga eleverna från Brunnsvik fanns en större grupp från arbetarhem, både grovarbetare och ej facklärda arbetare. Dessutom kom sammanlagt nästan en femtedel av Brunnsviks kvinnliga elever från de två kategorierna tjänstemannahem. I denna grupp fanns troligen elever med studievana föräldrar, eller elever med annan utbildning än folkskola.

Eleverna på Väddö skiljer sig från eleverna på Hola och Brunnsvik då de är en mer homogen grupp från likartad socioekonomisk bakgrund. Roslagsböndernas barn sökte sig till bondefolkhögskolan. Holas och Brunnsviks elevgrupper är mer lika varandra till sin sammansättning, men Holas elever var yngre och dessutom gick en större andel kvinnliga elever där. De kvinnliga eleverna på Brunnsvik stack ut genom att till större del komma från tjänstemannahem än de övriga grupperna. Skolornas upptagningsområde omfattade främst det län de låg i och närmast angränsande län. Brunnsvik avvek med hälften av elevgruppen kommande från hela landet, men framför allt från de mest industrialiserade länen: de tre storstadslänen, Örebro, Gävleborg, Västmanland och Kopparberg. Dessutom hade dessa elever redan börjat flytta på sig, bland annat till Stockholms stad. Genomgången visar också att Brunnsvikseleverna kan karaktäriseras som organisationsmänniskor. Organisationsmedlemskapen lyftes fram både av skolan och eleverna själva. Liknande uppgifter om organisationsmedlemskap finns inte på vare sig Väddö eller Hola, även om det i jämförelsegruppen från Hola finns uppgifter om omfattande nykterhetsorganisering och enstaka stipendiater från fackföreningar. Elevernas rapporterade organisationstillhörighet är alltså något som särskiljer Brunnsvik från de övriga skolorna. Tidigare forskning har betonat faktorer som migration och medlemskap i politiska organisationer som underlättande för social rörlighet. Brunnsvikseleverna hade redan före skolstarten migrerat mer och var troligen till högre grad organiserade jämfört med elevgrupperna från Väddö och Hola. Det är således faktorer som ska vägas in i jämförelsen och som rimligen påverkat elevernas möjlighet till social rörlighet.

Kapitel 6
Skolornas betydelse

Sandlers föreläsningar i nationalekonomi vid Brunnsvik har jag naturligtvis glömt. Men jag minns att de var mycket intressanta och vi lyssnade intensivt.

C J Björklund[336]

Folkhögskolan vid tiden för denna undersökning en väl etablerad skolform i Sverige, där de första skolorna grundades på 1860–talet. Samtidigt var den under omvandling. De äldre skolorna, som Väddö, följde en kursplan som inte förändrades nämnvärt över åren. De erbjöd ett introduktionsår för yngre elever och en fortsättningskurs med mer inriktning på lantbruksämnen. Hola, som var relativt nyetablerad vid undersökningens början, och Brunnsvik, som var helt nystartad, experimenterade med såväl former för undervisning som litteraturlistor och inte minst elevurvalet. Samundervisning för kvinnor och män i vissa ämnen, särundervisning i de praktiska slöjdämnena för att möta elevernas önskemål. Hola erbjöd periodvis fördjupande kurser i lantbruksämnen under somrarna och vissa år även ett andra år med en renodlad lantbruksskolekurs. Brunnsvik ordnade längre och kortare sommarskolor på uppdrag av KF och LO, men inte något andra läsår förrän mot slutet av undersökningsperioden. Utbildningarnas upplägg skilde sig alltså åt. Folkhögskolan var dessutom ett utbildningsystem som existerade parallellt med såväl de teoretiska läroverken och universiteten som de praktiska slöjdskolorna och handelsinstituten. Det fanns varken akademisk- eller yrkestitel som hägrade vid läsårets slut.

Eleverna på Hola och Brunnsvik upplevde en större social rörlighet under sina liv än eleverna på Väddö. En stor andel av eleverna vid Brunnsvik nådde dessutom positioner som högre tjänstemän, medan Hola-eleverna i större utsträckning blev lägre tjänstemän. För att närmare undersöka varför den sociala rörligheten såg så olika ut för elevgrupperna måste vi titta närmare på vad som skilde de tre skolorna och deras elever åt. I detta kapitel jämförs skolornas antagningsförfaranden, elevernas förkunskaper, skolornas kurskostnader och

[336] C J Björklund (206), elev på Brunnsvik 1909–1910, ur Björklund, Carl Johan, (1969), s. 90.

elevernas möjligheter till finansiering. Kursinnehåll och undervisningens upplägg jämförs för läsåret 1913-1914. Slutligen undersöks elevernas möjligheter till fortsatt utbildning efter vinterkurserna.

Antagning

För att antas till en vinterkurs på en folkhögskola krävdes att den manliga eleven var 18 år fyllda och hade genomgått sexårig folkskola, eller motsvarande. Vid Hola och Brunnsvik skulle de kvinnliga eleverna vara 16 år fyllda. Samtliga skolor gjorde dock undantag från dessa regler (Tabell 6.1).

Tabell 6.1 Underåriga elever vid de tre skolorna, 1906–1921, procent

Elevgrupp	N=	Underårig	Fyller skolåret
Manliga		–16 år	17 år
Väddö	100	8	11
Hola	100	11	13
Brunnsvik	650	1	2
Kvinnliga		–14 år	15 år
Hola	100	3	4
Brunnsvik	119	2	3

Källor: Brunnsviks årsberättelser 1906–1921, Stockholms läns folkhögskolas årsberättelser 1906–1921, Hola folkhögskolas årsberättelser 1906–1921.

Som framgår av tabellen var Väddö och Hola öppna för att frångå sina egna regler, där gruppen på Väddö till åtta procent utgjordes av elever 16 år eller yngre, och elva procent fyllde 18 under skolåret. Hola hade en ännu större andel underåriga, elva procent av den manliga jämförelsegruppen. Och tretton procent fyllde 18 under skolåret. Eleverna på Brunnsvik var äldre, som vi har sett tidigare, och undantagen var färre än vid de två jämförelseskolorna. Antagning av elever under 18 år till Brunnsvik diskuteras vid ett par tillfällen i styrelseprotokollen. Antingen då elever ansökte om åldersdispens[337] eller i samband med ansökningar om statliga stipendier.[338]

Det fanns alltså ett visst handlingsutrymme för skolorna att anta elever efter eget huvud. Eventuellt kunde de underåriga eleverna inte komma ifråga för offentliga stipendier.

---

[337] Isidor Lindgren (451), elev 1913–1914, beviljades dispens, ”då han ej fyllt föreskrivna 18 år.” Protokoll från styrelsemöte, 7 september 1913, §737, Brunnsviks folkhögskola (SE/ARAB/5003/A/1/1).

[338] Robert Arvezon (393), elev 1912–1913, fyllde 18 år först efter kursens avslutande, varför det beslutades av styrelsen att föreståndaren skulle bifoga en ansökan om dispens till stipendieansökan. Protokoll från styrelsemöte, 19 december 1912, §697, Brunnsviks folkhögskola (SE/ARAB/5003/A/1/1).

De handlingar som skulle skickas in var avgångsbetyg från folkskolan och ett ålders- och frejdebetyg från kyrkan. Väddö krävde också ”intyg för att den sökande deltagit i kroppsarbete.”[339] Hola poängterade att de inte hade några inträdesprov[340] och betonade dessutom att förkunskaper inte var ett krav. ”Ju äldre en elev är och ju större livserfarenhet han har vid inträdet, desto bättre!”[341] Till Brunnsvik skulle de sökande förutom avgångs- ålders- och frejdebetyg också kunna intyga att de var friska ”från smittosam sjukdom”[342] och det förekom att elever nekades plats då de exempelvis varit lungsjuka.[343]

Antagningen till Brunnsvik gjordes under de första åren enligt principen först till kvarn, får först mala. Skolan såg sökande från hela landet och hade i praktiken riksintag. När styrelsen beslutade vilka elever som skulle beviljas plats på den tredje årskursen, 1908–1909, hade de en väntelista på 20 personer. Dessa skulle ”enligt den tidsföljd de inkommit med fullständig anmälan” erbjudas plats om någon av de redan antagna eleverna återtog sin ansökan.[344]

Antagningen var således en relativt öppen process i de tre skolorna, och den såg likadan ut för bondefolkhögskolan Väddö och de nya folkhögskolorna Hola och Brunnsvik. Hur själva urvalet i praktiken såg ut framgår dock inte av årsböckerna.

Förkunskaper

Förkunskapskraven på alla folkhögskolor var sex års folkskola eller motsvarande. Men, som vi såg i kapitel 3, var folkskoleutbildningarna på intet sätt likvärdiga i alla delar av landet. En majoritet av barnen i folkskolan hade gått i en skola med undervisning på deltid. Det förekom att folkhögskolelever läst privat eller på läroverk, men det var ovanligt. Detta gjorde att förkunskaperna hos eleverna skiftade betänkligt när de väl började på folkhögskola. Dock skilde sig förkunskapsläget mellan de tre skolorna.

Väddöeleverna var en homogen grupp och ingenstans i skolans årsböcker nämns frågan om skiftande förkunskaper. Det är tänkbart att de i stor utsträck-

[339] Formuleringen återfinns i samtliga prospekt för undersökningsperioden, 1906–1921. Se Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas fyrtioandre läsår 1920–1921, (1921), s. 41 (pärmens insida).

[340] ”[…]mottager *utan inträdespröfning* enhvar, som af hennes undervisning tror sig kunna draga nytta.” Hola folkhögskola och landtmannaskola. Årsredogörelser 1906–1907 (elfte verksamhetsåret), (1907), pärmens insida.

[341] Hola Folkhögskola och Lantmannaskola Årsredogörelser 1907–1908 (Tolvte verksamhetsåret) af Skolans föreståndare, (1908), s 41, pärmens insida.

[342] Brunnsviks folkhögskolas årsberättelse 1920–1921, (1921), s. 35.

[343] Exempelvis Sylvia Eriksson (61), elev på kursen 1907–1908, som fick avbryta studierna då hon insjuknat i tuberkulos. Hennes ansökan om att få gå kursen igen året efter avslogs, då läkarna på Grängesbergs sanatorium förklarat henne fortsatt smittosam. Protokoll från styrelsemöte, 30 augusti 1908, §280, Brunnsviks folkhögskola (SE/ARAB/5003/A/1/1).

[344] Protokoll, fört vid sammanträde med styrelsen för Brunnsviks Folkhögskola, söndagen den 31 maj, 1908, §265 (SE/ARAB/5003/A/1/1).

ning gått i likartade skolor. Även Hola var lokalt förankrad, med en klar majoritet elever boende i Ådalen. Dessa elevgrupper var däremot mer heterogena i sin sociala sammansättning och därmed även i sina förkunskaper. Ett tecken på detta är att den första årskursen delades vissa år upp i tre grupper baserade på kunskapsnivåer, främst i matematik och svenska.[345] Särskilt rättstavning och läsning var tvunget att undervisas på en grundläggande nivå, eftersom kunskaperna efter folkskolan var bristfälliga.[346]

Problemet med folkskolans brister noterades även på Brunnsvik. Elever från hela landet sökte sig dit, och att deras förkunskaper skilde sig stort uppmärksammade Torsten Fogelquist redan i årsboken 1908–1909, då han i presentationen av hur undervisningen i svenska bedrivits tar upp problemet med den ojämna nivån på folkskoleutbildningen i landet:

> Bjärtare kan kritikens ljus knappast falla över den så högt beprisade svenska folkundervisningen, än då man granskar dess förmåga att lära vårt folk skriftligen uttrycka sig på eget språk. En folkhögskollärare – åtminstone har detta varit min erfarenhet – måste kasta alla illusioner om, att åtminstone grunderna skulle vara inlärda på folkskolestadiet. Den tröstande försäkran, som officiellt avgives, att i vårt land kan envar åtminstone läsa och skriva, det är en tröst för de fåvitska.[347]

Fogelquist tillskriver problemet med den varierande nivån det kommunala styret över skolorna och förordar att staten ska ta över ansvaret, så att en ordentlig tillsyn kan komma till stånd. Även tidigare forskning har visat att detta problem var utbrett bland landets folkhögskolor. Fay Lundh Nilsson pekar på att folkhögskolepedagogiken utvecklades för att möta problemet med de skiftande förkunskapskraven, och behoven av att ”med ett modernt uttryck, möta varje enskild elev på hans nivå.”[348] På Brunnsvik gjordes detta genom att experimentera med undervisningsformerna. Bland annat användes studiecirklar och föreläsningar, som eleverna var vana vid från sitt engagemang i nykterhetsloger och fackföreningar.[349] Dessutom delades eleverna in i skilda grupper efter förkunskaper, precis som på Hola, bland annat i undervisningen av svenska språket.[350] På Brunnsvik anpassades undervisningen kraftigt. ”Vid stavningen har största möjliga frihet tillåtits, dock att konsekvens fordrats och tecken till direkt språklig obildning sökt bortarbetas.”[351] De redan skiftande

---

[345] Som år 1914–1915. Redogörelse för Hola folkhögskolas verksamhet under vinterkursen 26 oktober 1914–30 april 1915 och sommarkursen 10 maj–31 juli 1915, (1915), s. 12.

[346] ”I kl. I har undervisningen koncentrerats på det mest elementära, rättskrifning och satslära. På grund af den låga nivå i detta hänseende, på hvilken de flesta nya elever stå, har denna undervisning i första hand blifvit en ersättning för eller en komplettering af folkskolans.” Redogöresle för Hola Folkhögskolas verksamhet under vinterkurserna 26 oktober 1911–27 april 1912 och sommarkurserna 9 april–4 juli 1912, (1912), pag. 5.

[347] Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1908–1909, (1909), s. 52.

[348] Lundh Nilsson, Fay & Anders Nilsson, (2010), s. 96.

[349] Hugo, Yngve, (1912), s. 8–10.

[350] Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1908–1909, (1909), s. 52.

[351] Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1909–1910, (1910), s. 21.

förkunskaperna försvårades troligen av att eleverna alla gått i folkskolan före Fridtjuv Bergs stavningsreform 1906, och de flesta hade troligen inte arbetat med det skrivna ordet i sina yrkesliv. Det rådde säkerligen en del förvirring, som löstes med detta pragmatiska förhållande till rättstavningen.

Kostnader

Studier på en folkhögskola var vid 1900-talets början en investering i såväl tid som pengar. Skolorna låg på landsbygden och resvägarna var ofta långa, varför kursdeltagande för de flesta deltagare innebar en längre vistelse på ett internat. Eleverna inackorderades antingen i elevbostäder på skolområdet eller på gårdar i närheten och kurserna var avgiftsbelagda. Kostnaderna för att gå en vinterkurs bestod av en kursavgift, hyra av bostad, kostnader för måltider och förbrukningsvaror som skolmaterial, ved och lyse. Dessutom tillkom kostnader för resor till och från skolan, och ett halvårs avbrott för studier i stället för en eventuell inkomst från arbete.[352] Det var alltså både en stor direkt och indirekt investering i humankapital för eleverna. Ett enhetligt källmaterial för att kunna jämföra kostnaderna för kurserna på de tre skolorna saknas dock. Uppgifterna i de tre skolornas årsberättelser är inte redovisade på ett samstämmigt sätt. Denna del av undersökningen är därför mer att betrakta som en fragmentarisk bild än en fullständig jämförelse mellan skolorna.

På Väddö tog skolan ut en avgift om 40 kronor för första årskursen, 20 kronor om eleven återkom ett andra läsår. Kostnader för mat och husrum tillkom och fick beräknas av eleven själv. Skolan var till en mindre del ett internat, och kunde vid tiden för undersökningsperioden endast erbjuda några få rum på skolområdet. Prisuppgifterna för dem finns bara med i de tidiga prospekten.[353] Däremot var man behjälplig med att hitta inackordering åt eleverna på omkringliggande gårdar. Luncher och middagar serverades i skolans matsal och betalades utöver undervisningsavgiften.[354]

Kursavgiften på Hola var lite lägre, 30 kronor. Det finns bara uppgifter om kurskostnader för fyra av åren, men under dessa är kursavgiften densamma.[355] Skolan erbjöd logi i ett delat rum i anslutning till skolan. Mat serverades i skolans matsal, och betalades månadsvis i förskott.

---

[352] Sundbärg, (1901), s. 289.

[353] Kostnaden var då 10 kronor, men det framgår inte om det är ett veckopris eller ett månadspris. Senare prospekt saknar prisuppgift för boende men kursavgiften är densamma. Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas tjugoåttonde läsår, 1906–1907, (1907), baksidan.

[354] Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas tjugonionde läsår, 1907–1908, (1908), s. 30.

[355] Uppgifterna finns i Hola folkhögskola och landtmannaskola. Årsredogörelser 1906– 1907 (elfte verksamhetsåret), (1907), och i prospekt från åren 1911, 1915 och 1917. Dessa prospekt finns bevarade på Kungliga Biblioteket, avdelningen för vardagstryck.

Även Brunnsvik var ett internat. Skolan var under tillväxt vid perioden för denna undersökning och elevbostäder byggdes allteftersom. Därför var delar av elevgruppen boende på skolområdet och delar blev inkvarterade på gårdar i skolans närhet. Eleverna på skolområdet delade enkla rum, inredda i allmogestil från Dalarna: ett led i Forsslunds vision om ett enklare liv präglat av hantverkstraditioner och det jordnära bondelivet.[356] Bort från industrisamhällets slammer, till hembygdens lilla samhälle. Majoriteten av eleverna reste ensamma till skolan, men det förekom även att elever tog med sig sin familj, såväl partner som barn och barnflicka.[357] Kostnaderna för att gå på Brunnsvik var uppdelade i tre poster. Eleverna betalade dels en kursavgift, som under större delen av undersökningsperioden var 40 kronor för hela kursen. Den höjdes 1919 till 50 kronor. Kursavgiften täckte kostnaderna för lärarlöner, material och hyra av lokalerna. Sedan tillkom en avgift för logi, vedbrand och lyse, vars storlek inte går att fastslå utifrån källmaterialet. Denna avgift betalades i början direkt till de bönder där eleven var inkvarterad, men allteftersom elevhemmen färdigställdes på skolområdet administrerades detta i stället av skolan.[358] Slutligen skulle eleven även betala för förplägnad, eller ”vivre” som det ibland benämndes i styrelseprotokollen.[359] Frukost, middag och kvällsmål serverades i skolans matsal, och avgifterna betalades till skolan. Det förekom en del problem med att driva in avgifter, både från före detta elever och från delar av lokalbefolkningen, som också åt i skolans matsal. Frågor om obetalade matavgifter och elever som låg efter med kursavgift eller hyra var regelbundet återkommande på skolans styrelsemöten.[360] Skolans elevförbund inrättade en lånekassa för att hjälpa elever finansiera sina studier. Första utbetalning gjordes till sex elever för kursen 1916–1917,[361] men även denna finansiella institution hade problem med bristande återbetalningsförmåga hos sina medlemmar. Ett problem som kvarstod under lång tid, för elevförbundet hotade 1944 med att publicera namnlistor på alla gäldenärer i medlemstidningen om de inte reglerade sina skulder. En grupp elever gick ihop och betalade

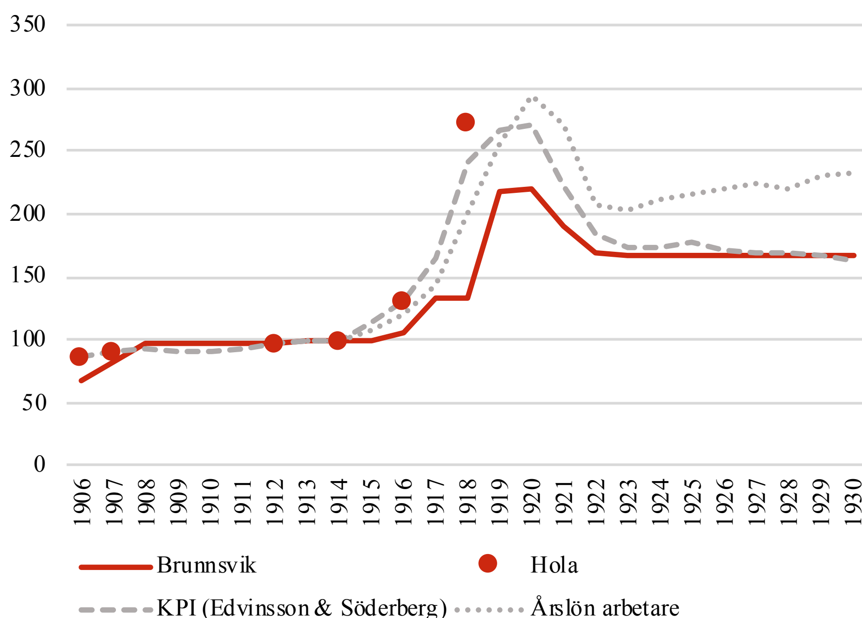
---

[356] Berggren, 1987, s. 41.
[357] Exempelvis makarna Agnes (262) och Richard (263) Söderqvist, som var elever på kursen 1909–1910, och hyrde två rum av skolan för sig och sin familj. Styrelseprotokoll 1909 11 28 (SE/ARAB/5003/A/1/1, §432).
[358] Styrelseprotokoll, Brunnsviks folkhögskola (SE/ARAB/5003/A/1/1, §388).
[359] Styrelseprotokoll den 6 juni 1916, §855, Brunnsviks folkhögskola (SE/ARAB/5003/A/1/1).
[360] Olika typer av elevskulder diskuterades på styrelsens möten vid 21 tillfällen under undersökningsperioden. Exempelvis "På grund av att eleven David Flood häftar i en skuld av 180:- kr från föregående årskurs samt ej betalt något av innevarande års avgifter, beslöt styrelsen att ålägga honom att i likhet med övriga elever erlägga sistnämnda avgifter samt fortast möjligt betala eller skaffa garanti för betalningen av föregående års skuld."
Styrelseprotokoll den 4 december 1910, §521, Brunnsviks folkhögskola (SE/ARAB/5003/A/1/1).
[361] Brunnsviks folkhögskolas årsberättelse 1916–1917, (1917), s. 18.

skulden åt en av sina klasskamrater, då det var en pinsamhet som berörde hela deras årskurs.[362]

Det är inte konstigt att eleverna ibland hade svårt med avgiften. Kostnaden för att läsa en vinterkurs på skolan var som tidigare nämnts förhållandevis stor. Det som varierade var inte själva kursavgiften, som låg relativt still på alla tre skolorna, utan kostnaderna för mat, vedbrand och lyse som varierade kraftigt. I det första prospektet från Brunnsvik presenterades den slutgiltiga kostnaden endast som en uppskattning, "[…] till högst omkring 200 kr."[363] Kostnaden var lika för kvinnor och män. Undersökningsperioden sträcker sig över första världskriget, och krisåren 1917–1920, då priserna och lönerna i landet ökade, men reallönerna sjönk. Detta gjorde att totalkostnaden för kursen sköt i höjden, då priserna på vedbrand och livsmedel ökade kraftigt. Men kostnaden för kursen ökade inte i samma takt som vare sig KPI eller arbetarlönerna under krisåren (Figur 6.1).

Figur 6.1 Index prisutveckling, Brunnsviks och Holas kurskostnad mot KPI och årslön för industriarbetare, 1906–1930 (1914=100)

Källor: Brunnsvik: Årsberättelser och Styrelseprotokoll, 1906–1930, Hola: Årsberättelse 1906–1907, Prospekt 1911, 1915, 1917, KPI: Edvinsson & Söderberg (2010), s. 447, Tabell A8.1 Årslön, arbetare: Lönestatistisk årsbok 1930, Diagram III, s. 46.

Brunnsvik verkar ha aktivt försökt hålla nere kostnaderna. Kanske av solidaritet med sina elever, eller för att inte avskräcka dem från att söka. Det finns inte några belägg för detta agerande i styrelseprotokollen, men det är tydligt

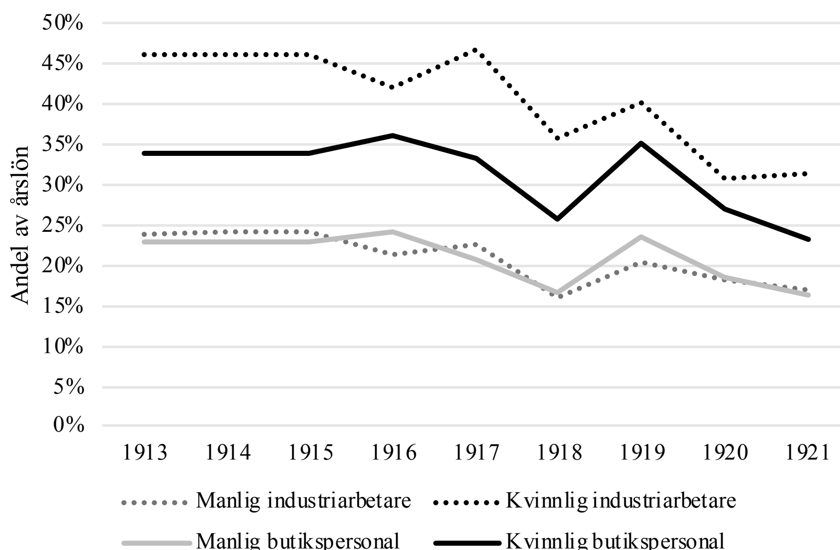
[362] Ahlberg, Alf, (1946), s. 38.

[363] Brunnsviks folkhögskola - en redogörelse, (1906), s. 5.

att avgifterna inte ökade i samma takt som prisstegringarna under dyrtiden. Om de få uppgifter som finns om kurskostnaderna på Hola dessutom används för en jämförelse, verkar Holas kurskostnader följa prisutvecklingen närmare än Brunnsviks. Det är endast ett estimat, då uppgifter för Holas kostnader endast finns för fyra av åren i perioden, men bilden att Brunnsvik höll nere kostnaderna för sina elever verkar ändå bli tydligare.

Oaktat världskrig och prisstegringar: en vinterkurs på en folkhögskola var en avsevärd investering för eleverna. Kostnaden för Brunnsvikskursen motsvarade för de manliga eleverna ungefär en fjärdedel av en årslön för en industriarbetare eller butiksanställd, kontant. För kvinnorna var det en högre andel, då kvinnolönerna var lägre (Figur 6.2). Till detta kommer att eleverna inte hade möjlighet att arbeta under de sex månader kursen pågick, mellan oktober och maj, och därmed även investerade denna uteblivna intäkt i kursen.

Figur 6.2 Kurskostnadens andel av en årslön, Brunnsvik 1913–1921

Kommentar: Figuren sträcker sig endast över perioden 1913–1921 eftersom det för perioden dessförinnan saknas sammanhängande lönestatistik.
Källa årslöner: Lönestatistisk årsbok 1930, Diagram III, s. 46.
Källor: Brunnsviks årsböcker och styrelseprotokoll för 1913–1921, s. 38, 44.

Under undersökningsperioden blev kurserna relativt sett billigare, i förhållande till årslönerna. Men det var fortfarande en ansenlig summa pengar som skulle läggas ut.

Elevernas möjlighet till finansiering

Eleverna vid alla tre skolorna hade möjlighet att finansiera sina utbildningar med hjälp av stipendier. Skolorna gav i regel friplatser till mindre bemedlade

elever och de fördelade även behovsprövade statliga stipendier, en typ av stipendier som hade funnits sedan 1881. Ansökningshandlingarna bestod av ett formulär där elevens ekonomiska ställning, och dennes familjs, skulle deklareras. Dessa uppgifter skulle styrkas av präst eller kommunalman. Efter det skulle lärarkollegium, rektor och skolstyrelse intyga behovet.[364] Pengarna betalades ut i efterhand, vilket gjorde att eleverna hade svårt att räkna med finansiering i förväg. Det finns inga uppgifter i prospekten eller årsberättelserna från Väddö, Hola eller Brunnsvik med några kriterier angivna för vem som kunde komma i fråga för stipendiet. I Riksdagstrycket, när stödformen reformerades 1908, definieras inga andra kriterier än att ”understöd endast må tilldelas elev, som är i den ålder, att före kursens slut komma att uppnås af manlig elev 18 år och af kvinnlig elev 16 år.”[365] I Brunnsviks arkiv saknas ett enhetligt material som visar finansiering och som berör tiden för undersökningen.[366] I styrelseprotokollen förekommer dock vid ett par tillfällen att enskilda elever har diskuterats i samband med stipendieansökningarna till staten. Diskussionerna rörde huruvida eleverna skulle kategoriseras som *mindre bemedlade* i stället för *obemedlade*.[367] Mindre bemedlad betydde i sammanhanget att eleven hade lite bättre ekonomisk ställning än någon som bedömdes vara obemedlad, men fortfarande tillräckligt svag ekonomisk situation för att kunna komma i fråga för statliga stipendier. Antingen kunde eleven komma från skuldsatta hem, eller ha försörjningsplikt gentemot någon närstående.[368] En del elever nekades de statliga stipendierna, med hänvisning till att de hade för god ekonomi.[369] Dessa var dock enstaka undantag. För de flesta av eleverna var de statliga stipendierna viktiga. Särskilt för eleverna vid Hola och Brunnsvik där en majoritet av elevgrupperna, med ett par undantagsår, bedömdes vara obe-

---

364 Swensson, Sven, (1967), s. 272.

365 Riksdagens skrivelse N:o 8, 1908, s. 67.

366 Det finns kopior på ansökningsformulär till både skolan och de statliga stipendierna i Brunnsviks arkiv, men endast från vinterkursen 1930 och alltså inte för denna avhandlings undersökningsperiod.

367 Bland annat diskuterades definitioner av *obemedlad* och *mindre bemedlad.* Protokoll från styrelsemöte, 19 december 1912, §697, Brunnsviks folkhögskola (SE/ARAB/5003/A/1/1).

368 Anna Johansson (508), elev på kursen 1914–1915, ansågs vara mindre bemedlad eftersom hennes far ägde en medelstor gård med jordbruk, ”ehuru skuldsatt till nära fulla taxeringsvärdet.” Protokoll från styrelsemöte, 27 juni 1914, §788, Brunnsviks folkhögskola (SE/ARAB/5003/A/1/1). Ett annat exempel var Sigurd Johnsson, senare Brane (493), elev på kursen 1914–1915 som visserligen var fullfinansierad genom stipendium från Svenska sågverksindustriarbetareförbundet, men var ”försörjningspliktig på ålderstigen och orkeslös moder.” Protokoll från styrelsemöte, 27 juni 1914, §788, Brunnsviks folkhögskola (SE/ARAB/5003/A/1/1).

369 Tillgångar kunde antingen vara eget kapital, som Emil Gustafsson (440), elev 1913–1914, som var ”ägare till ett mindre kapital å 1.500:- kr.” Protokoll från styrelsemöte, 30 november 1913, §750, Brunnsviks folkhögskola (SE/ARAB/5003/A/1/1). Eller en kombination av eget kapital och stöd från något annat håll, som Hilding Ohlsson (546), elev på kursen 1915–1916 som ”dels åtnjöte understöd från hemmet, dels också ägde ett kapital på 1.000:- kr.” Protokoll från styrelsemöte, 21 november 1915, §833, Brunnsviks folkhögskola (SE/ARAB/5003/A/1/1).

medlade (Tabell 6.2). Väddöeleverna ansökte antingen inte i lika stor omfattning som eleverna vid Hola och Brunnsvik, eller så bedömdes de inte i lika stor utsträckning vara berättigade till statliga stipendier.

De statliga stipendierna beviljades endast till skolor som erhöll statligt stöd för att bedriva undervisning, ett stöd som i sin tur var villkorat av att skolan fick kommunalt och landstingsstöd, som nämnts tidigare. Hola miste sina offentliga anslag under åren 1908–1911, i samband med att skolan ifrågasattes av konservativa politiker och drogs in i en allvarlig politisk strid.[370] Brunnsvik kämpade under samma period mot samma politiska motstånd för att få tillgång till offentliga medel för folkhögskolor. De fick detta stöd först 1911, varför de inte kunde fördela dessa stipendier förrän från kursen 1911–1912.[371]

Tabell 6.2 Andel av elevgrupp med statliga stipendier, procent

Årskurs	**Väddö**	**Hola**	**Brunnsvik**
1906–1907	57	70	*
1907–1908	62	54	*
1908–1909	45	*	*
1909–1910	45	*	*
1910–1911	–	*	*
1911–1912	46	48	31
1912–1913	41	64	60
1913–1914	–	71	57
1914–1915	47	75	66
1915–1916	–	76	69
1916–1917	63	82	67
1917–1918	–	80	89
1918–1919	–	78	68
1919–1920	–	64	82
1920–1921	50	56	91

* Skolorna kvalificerade inte för dessa stipendier då de ej hade offentlig finansiering dessa år.
Källor: Brunnsviks årsberättelser 1906–1921, Stockholms läns folkhögskolas årsberättelser 1906–1921, Hola folkhögskola årsberättelser 1906–1921.

Utöver de statliga stipendierna fanns en rad stipendier från organisationer och privatpersoner som delades ut till behövande elever som skolorna utsåg, eller av stipendiegivarna själva. De stipendier som fördelades av stat och landsting finns väl redovisade i skolornas årsberättelser, så även den vanligaste formen

[370] Eric Sjöqvist skildrar på detaljnivå alla turer i, och konsekvenser av, konflikten. För en sammanfattning, se Sjöqvist, (1986), s. 294–306.
[371] Styrelseprotokoll, Brunnsviks Folkhögskolas, 17 december 1911, §631, Brunnsviks folkhögskola (SE/ARAB/5003/A/1/1).

av stöd från skolorna själva: avgiftsbefrielse. Men de stipendier som gavs av utomstående stipendiegivare är svårare att följa på ett sammanhållet sätt. Dels redovisas de inte systematiskt i årsberättelser och styrelseprotokoll. Dels verkar det finnas elever som bekostat sin vistelse vid skolan med hjälp av stipendier, men att dessa inte förmedlades av skolan eller anmäldes av stipendiegivande organisation. Detta faktum gör dem svårspårade. Tabell 6.3 är en sammanställning av de stipendier som går att spåra. Kategorin "Inget stipendium angivet" samlar alla elever där information om eventuella stipendier saknas. Vissa av dessa hade troligen stipendium, eller någon form av ekonomiskt stöd, men detta finns inte redovisat i skolornas material. Under kategorin "Stipendium" samlas alla elever med en eller flera typer av stipendiefinansiering. För att undersöka olika kombinationer av stipendier, har jag delat upp kategorin i tre undergrupper och fyra förekommande kombinationer av dessa. "Offentliga stipendier" är främst statliga stipendier till mindre bemedlade elever, men även motsvarande från landsting och kommuner. "Skolstipendium" är pengar och friplatser fördelade av skolorna själva. "Övriga stipendier" samlar alla former av organisationsstipendier och privata givare.

Tabell 6.3 Jämförelse av finansieringens fördelning på stipendiekategorier mellan skolorna, procent

	Inget stipendium angivet	**Stipendium**	***varav***	***Offentligt stipendium***	***Skolstipendium***	***Övriga stipendier***	***Offentligt + skola***	***Offentligt + övriga***	***Skola + övriga***	***Offentligt + skola + övriga***
Manliga elever										
Väddö* (n=96)	53	47		*46*		*1*				
Hola (n=100)	23	77		*42*	*1*	*7*	*4*	*13*		*10*
Brunnsvik (n=649)	36	64		*26*	*2*	*25*	*5*	*5*		*1*
Kvinnliga elever										
Hola (n=100)	28	72		*44*	*1*		*1*	*17*		*9*
Brunnsvik (n=119)	44	56		*17*	*6*	*22*	*8*	*3*		

Källor: Stockholms läns folkhögskolas årsberättelser 1906–1921, Hola folkhögskolas årsberättelser 1906–1921, Brunnsviks årsberättelser 1906–1921.

* För Väddö saknas uppgifter om stipendiefördelning för läsåret 1918–1919, varför det är ett bortfall ur jämförelsegruppen på fyra individer för denna jämförelse.

Majoriteten av Väddöeleverna, 53 procent, saknade stipendiefinansiering. Övriga elever i gruppen finansierade sina studier med offentliga stipendier, vilket

i Väddös fall betydde de statliga stipendiemedel som skolan fördelade och stipendier från landstinget i Stockholms län. Skolan redovisade i sina årsberättelser inte andra stipendiegivare än de offentliga. Det förekom enstaka stipendier från Hushållningssällskapet och skolans elevförbund, men dessa är endast redovisade som en klumpsumma, inte hur de fördelades på eleverna. Den enda procenten som återfinns i kategorin ”övriga stipendier” för Väddö var en elev som erhöll ett stipendium för musik och sånginsatser. Det är dock inte redovisat vem som finansierade detta.[372]

I Holas årsböcker redovisas tre typer av stipendier: de statliga, skolans stipendier och en övriga-kategori. I skolans stipendier ingår vissa år elevföreningens stipendier. Kategorin övriga är inte redovisad separat och kan alltså innehålla såväl stipendier från organisationer som privata mecenater. Som redan diskuterats finns endast två stipendiater från organisationer angivna i årsböckerna. Men som också diskuterats tidigare finns, i såväl kongressprotokoll som i organisationens tidning *Fram,* uppgifter om att exempelvis SDUF skickade stipendiater till Hola. Det går därför inte att säkert veta på vilket sätt enskilda Holaelever finansierade sina studier, utöver de som redovisades som skolans eller statens stipendiater i årsböckerna. En knapp fjärdedel av de manliga eleverna i kontrollgruppen, 23 procent, och en knapp tredjedel av de kvinnliga, 28 procent, saknade stipendiefinansiering. Lite drygt hälften av eleverna i båda grupperna hade offentliga stipendier, och av dem hade en femtedel dessutom ytterligare ett stipendium.

Den stora skillnaden mellan Brunnsvik och de två jämförelseskolorna är att en mindre andel av eleverna hade offentliga stipendier, och en större andel hade stipendier från organisationer och privatpersoner i kategorin övriga. Andelen som inte hade några stipendier var störst på Väddö och minst på Hola.

Finansiering genom socialt kapital

Kategorin "Övriga stipendier" i Tabell 6.3 är något bred då materialet från Väddö och Hola inte visar vilken typ av organisationer eller privatpersoner som engagerade sig i elevernas ekonomiska situation. Eftersom materialet från Brunnsvik är så mycket rikare på den här punkten, går det att bryta ner det på ett helt annat sätt. Detaljrikedomen i Brunnsviks årsböcker visar också på den stora betydelse som framför allt nykterhets- och arbetarrörelsen hade för eleverna och därmed även för skolan. Det var i praktiken dessa stipendier som möjliggjorde undervisningen under de första åren då skolan stod utan offentliga medel, ett faktum som skolan vinnlade sig om att lyfta fram genom sina årsböcker.

---

[372] Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas fyrtioandre läsår 1920–1921, (1921), s. 8.

Flera Brunnsvikselever fick kostnaderna för sin vinterkurs betalda av en privat mecenat eller av kollektivet på en arbetsplats.[373] En sådan är August Sävström som finansierades av sina arbetskamrater vid Ljusne såg. I sina memoarer *En talmans levnadsminnen* återger han hur debatten om Brunnsviks tillkomst togs emot av sågverksarbetarna. Inom arbetarrörelsen uppmanades organisationer att ordna insamlingar för att kunna skicka stipendiater till skolan. ”Arbetarna i Ljusne hörsammade denna vädjan och efter endast något mer än en vecka hade tusen arbetare satsat tjugofem öre var, det blev 250 kronor.”[374] Men detta lokalt organiserade stipendium är vare sig upptaget i skolans årsbok, i något styrelseprotokoll eller i elevmatrikeln. Elever reste alltså på stipendium från sina lokalorganisationer, utan att dessa anmäldes till skolan, eller att de anmäldes, men inte togs upp i styrelsen eller i årsberättelserna. De elever som helt betalade sina studier själva är inte särskilt redovisade i någon av skolornas material. I stället finns det beskrivet i material som personarkiv,[375] memoarer,[376] brevsamlingar[377] eller tidningsintervjuer.[378] Källäget är alltså sådant att även om stipendiegivarna för en liten del av eleverna är kända, är det inte samma sak som att alla övriga saknade stipendier och finansierade sin utbildning på egen hand. En fullständigt heltäckande bild av hur eleverna finansierade sina studier kommer inte kunna ges. Ambitionen blir i stället att ge en så fullständig bild som möjligt.

De första fem årskurserna Brunnsvikselever var alltså till stor del finansierade med hjälp av organisationsstipendier, men exakt hur stor del är svårt att fastställa. De första donationerna till skolan som, enligt styrelseprotokollen, skulle användas direkt för att bekosta elevers studier, var en friplats från

---

373 ”En lång rad unga män” fick stöd av den socialdemokratiska agitatorn Kata Dalström på olika sätt, och några av dem fick hjälp med pengar till sina studier på Brunnsvik. Dels har Brunnsviks rektor Torsten Fogelquist vittnat om det, citerat i Gunnela Björks biografi om Dalström. Dels framkommer det i Dalströms brevväxling med elever, under året de går på skolan. Det rörde sig främst om lån, inte gåvor eller stipendier.
Björk, Gunnela, (2017), s. 158.
Brev från Karl Olsson (175) återfinns i Kata Dalströms arkiv (SE/ARAB/121/vol 13).
Brev från Wilhelm Lind (168) återfinns i samma arkiv, vol 14.

374 August Sävström (113), Sävström, August, (1949), s. 66.

375 En av skrivövningarna i modersmålsundervisningen på Brunnsvik var att författa en uppsats om sitt liv. Arvid Vretling (691) sparade sitt häfte med uppsatsövningar, och det finns bevarat i hans personarkiv. Enligt uppsatsen lånade han pengar till kurskostnaderna. Häfte ”Uppsatsskrivning I” i Arvid Vretlings personarkiv (SE/ARAB/620/1).

376 Exempelvis Johannes Lindberg (92), som sparade av sin lön som handelsbodsbiträde för att kunna studera. Lindberg, Johannes, (1951), s. 128.

377 Ingeborg Gustafsson (472) genomgick kursen 1913–14 med hjälp av författaren Martin Koch, som hon sedermera gifte sig med. Ingeborg kunde kontakta Kochs förläggare, Bonnier, och få ut ett förskott på ett författararvode. Koch hade även skrivit till Brunnsvik och fått "henne antagen jämte löfte att hon skulle få statsstipendium." Koch, Martin, Alli Svedberg & Ingeborg Koch, (1996), s. 14.

378 Eleven Emil Uhlén (429) intervjuades om sin cykelverkstad i Avesta. "Uhléns har i femtio år reparerat och sålt cyklar." I artikeln framgår också att Uhlén tog sina organiseringsfärdigheter med sig till arbetsgivarsidan och startade en branschorganisation för cykelhandlare i Sverige. *DalaDemokraten,* 16 juni 1951.

Svenska Grovarbetareförbundet och en friplats årligen från nykterhetsorganisationens IOGT:s internationella chef, riksdagsmannen Edvard Wavrinsky. Det framgår inte om det är en gåva från IOGT eller från Wavrinsky själv, men i protokollen hänvisas det konsekvent till ”Wavrinskys stipendium.”[379] Andra exempel på donatorer som direkt stödde enskilda elever var redaren Dan Broström, som omvandlade sina aktier i skolan till ett stipendium åt en elev.[380] Även familjen Bonnier, som från början stöttat skolan med gåvor, stödde ett antal elever ekonomiskt. Karl Otto Bonnier betalade författaren Karl Östmans plats på vinterkursen 1912–1913,[381] och Lisen Bonnier gav ett riktat stipendium åt en elev som före kursen arbetade som gårdskarl på Bonnierska villan Nedre Manilla.[382] Vissa av stipendierna erhölls till en början i hård konkurrens. Exempelvis fick AB Arbetarnas tryckeri år 1907 in 45 ansökningar till sina tre anslagna stipendieplatser.[383]

Organisationsstipendier

Stipendier delades ut direkt av organisationerna, som meddelade skolan i förväg att man hade för avsikt att bekosta platsen för en eller flera medlemmar.[384] Det förekom också att organisationer meddelade att det fanns medel avsatta, men överlät till skolan att dela ut dem till lämpliga sökande.[385] Skolans styrelse var intresserad av hur många av eleverna som hade säkrat sin finansiering och hur många som eventuellt behövde hjälp. I antagningsbreven uppmanades eleverna att meddela om de antingen sökte eller redan innehade något stipendium.[386] Från årskursen 1911–1912 beviljades skolan statliga anslag och därmed kunde även stipendier till mindre bemedlade elever sökas. I och med detta kunde en tydlig skiftning noteras. Från att ha mottagit stöd från folkrörelsernas organisationer övergick skolans elever till att få stöd från det offentliga i stället. Denna trend höll i sig fram till 1922, då den vände och folkrörelserna åter började skicka stipendiater till skolan. Andelen elever finansierade av organisationer var tillbaka på de första årens nivåer från 1925 (Figur 6.3). Denna utveckling ligger dock utanför denna avhandlings undersökningsperiod, men

[379] Styrelseprotokoll, Brunnsviks folkhögskola, 9 november 1906, §47 (SE/ARAB/5003/A/1/1).

[380] Broström efterskänkte sin aktiepost i Brunnsviks byggnadsbolag till eleven Birger Niklasson (308). Styrelseprotokoll, Brunnsviks folkhögskola, 19 februari 1911, §540 (SE/ARAB/5003//1/1).

[381] Karl Östman (431). Bonniers förlag hade samma år givit ut Östmans novellsamling *En fiol, en kvinna och andra historier*. (1912, Stockholm, Bonniers förlag) – Styrelseprotokoll, Brunnsviks folkhögskola, 19 december 1912, §680 (SE/ARAB/5003/A/1/1).

[382] Hjalmar Lindberg (367).

[383] Protokoll fört vid A. B. Arbetarens tryckeri styrelsesammanträde 21 december 1907, §2 (SE/ARAB/700/A/1/1).

[384] Styrelseprotokoll, Brunnsviks folkhögskola, 9 november 1906, §71 (SE/ARAB/5003/A/1/1).

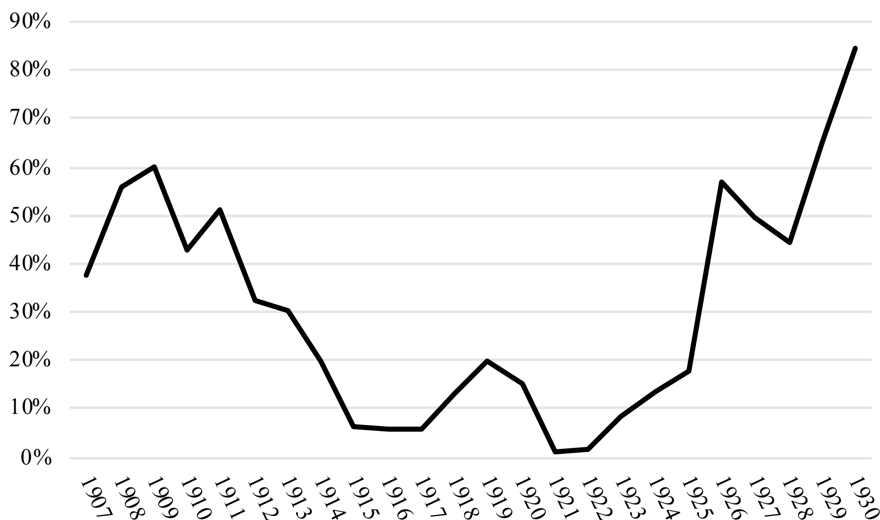
[385] Styrelseprotokoll, Brunnsviks folkhögskola, 9 november 1906, §66 (SE/ARAB/5003/A/1/1).

[386] Antagningsbrev från juni 1908, kopia bevarad i Brunnsviks arkiv (SE/ARAB/5003/B/3/1).

det visar att folkrörelserna aldrig övergav skolan även om de under en period på 10 år inte var lika engagerade i den.

Även om organisationsstipendiernas andel sjönk, är det tydligt att skolans och statens stipendier ökade till antalet (Tabell 6.4). Från och med 1912 översteg också antalet stipendier antalet elever. Även stipendiernas storlek varierade. Tydligast visas detta i skolans stipendium för medellösa elever från Kopparbergs län. Genom hela undersökningsperioden hade stipendiesumman varit densamma: 200 kronor. Stipendiet kallas i styrelseprotokollen för ”skolans frielev”.[387] Men helt fri från avgifter var ingen elev. Ett exempel är Karl Lundgren: bokbindare till yrket och skolans frielev första årskursen. Han fick friplats i utbyte mot arbetsinsats; han skulle undervisa i bokbindning och binda in de manuskript som skänkts till skolans bibliotek.[388] Lundgren hamnade på grund av denna överenskommelse i skuldställning till skolan, då en del verktyg köpts in för hans arbete vars värde skulle arbetas av. Sju år senare betalade han fortfarande av på sina skulder.[389] I samma årskurs som Lundgren gick Edvard Johansson, som fick gratis frukost vid skolan mot att han hämtade posten i Sörvik.[390] Johansson fick dock betala kursavgiften som övriga elever.

Figur 6.3 Andel elever med organisationsstipendium, Brunnsvik 1906–1931

Källa: *Brunnsviks folkhögskolas minnesskrift 1906–1931* (1931), s. 114–118.

[387] Styrelseprotokoll, Brunnsviks folkhögskola, 9 november 1906, §34 (SE/ARAB/5003/A/1/1).

[388] Karl Lundgren (27). Styrelseprotokoll, Brunnsviks folkhögskola, 16 oktober 1906, §33 (SE/ARAB/5003/A/1/1).

[389] Styrelseprotokoll, Brunnsviks folkhögskola, 24 juni 1914, §785 (SE/ARAB/5003/A/1/1).

[390] Edvard Johansson (19). Styrelseprotokoll, Brunnsviks folkhögskola, 9 november 1906, § 44 (SE/ARAB/5003/A/1/1).

Det fanns inga andra uttalade kriterier för skolans stipendium än att det skulle gå till medellösa elever från Kopparberg. Stipendiet fanns med från starten, men förändrades under undersökningsperioden: från två stipendier à 100 kr, till att summan delades upp på flera elever från länet.[391] År 1914 delades summan mellan fem elever.[392] Men 1921 delades stipendiet mellan tretton.[393]

Tabell 6.4. Stipendiernas fördelning vid Brunnsvik, antal

	1906	**1907**	**1908**	**1909**	**1910**	**1911**	**1912**	**1913**	**1914**	**1915**	**1916**	**1917**	**1918**	**1919**	**1920**
Staten:															
Mindre bemedlade						2	9	2	2	4	1	1	3	4	4
Obemed-lade						15	19	24	21	30	23	15	18	50	68
Organisationer															
Fackförb.		4	13	26	19	19	12	12	4	2	1	1	4	3	1
Nykterhet.	4	6	6,5	4	3					1					
Koop.		1	9	8	5	5	1							10	8
Klubbar		7	10,5	5		2									
Arb. Kom.	2	5	4	2											
Övriga		8				2	1	2	3		1				3
Skolan															
Frielev	1		2	2	2	1	3	5	4	5	6	7			13
Lånekassa											6				
Befrielse avg.															12
Totalt:															
Stipendier	*7*	*31*	*45*	*47*	*29*	*46*	*45*	*45*	*34*	*42*	*38*	*24*	*25*	*67*	*109*
Elever	*41*	*82*	*77*	*75*	*63*	*55*	*43*	*46*	*35*	*49*	*36*	*18*	*31*	*66*	*79*

Källor: Brunnsviks årsböcker 1906–1921.

Även om det inte skrivs ut tydligt i några styrelseprotokoll, framstår det som att skolans ledning försökt att solidariskt förmedla de stipendiemedel som fanns att tillgå, till dem som hade störst behov. Som exempel fick eleven Ernst Danielsson tre olika stipendier som alla fördelades av skolan: 35 kronor ur

391 Styrelseprotokoll, Brunnsviks folkhögskola, 19 juni 1912, §663 (SE/ARAB/5003/A/1/1).
392 Styrelseprotokoll, Brunnsviks folkhögskola, 26 april 1914, §761 (SE/ARAB/5003/A/1/1).
393 Elva elever delade på de 200 kronorna och två kvinnliga elever delade på ett extra belopp just det året. Styrelseprotokoll, Brunnsviks folkhögskola, 24 april 1921, §996 (SE/ARAB/5003/A/1/1).

skolans stipendiefond för medellösa elever från Kopparbergs län och 65 kronor från den statliga stipendiefonden.[394] Slutligen fick han även 200 kronor från Karl Otto Bonniers stipendium,[395] som styrelsen valde att fördela på två olika elever – igen för att kunna hjälpa så många som möjligt. Danielsson mottog alltså totalt 300 kr i stipendier, vilket täckte hela kurskostnaden.

Strategin att dela upp de statliga anslagen mellan så många elever som möjligt, och jämna ut summan för elever från Kopparbergs län med skolans stipendium praktiserades från 1912. Av de 40 elever som tilldelades skolans stipendium mellan åren 1912–1921 fick 37 av dem även medel från det statliga anslaget, och en fick ett ytterligare stipendium från en privatperson.[396] Det visar att Brunnsviks styrelse försökte sprida resurserna till så många elever som möjligt. Åter är det viktigt att poängtera att yrken som sorteras in i de övre tjänstemannakategorierna i SES inte nödvändigtvis anses välbetalda av de samtida stipendieansökningsbedömarna. En elev med en hög SES, som exempelvis *journalisten* Valfrid Backman, kategoriserades som ”Obemedlad” när statens stipendium skulle fördelas ut.[397] Dessvärre finns inga fler källor tillgängliga som kan berätta om journalisten Backmans ekonomi. Han var anställd på *Ludvika tidning* före studierna vid Brunnsvik, och gick direkt från skolan till *Bergslagernas tidning*.[398] Han kunde varit fastanställd på månadslön eller volontär, med dessvärre finns hans ansökan inte bevarad i Brunnsviks arkiv.

Organisationernas motiv

Organisationernas motiv till att ge stipendier kan ses både som en solidaritetshandling till skolan, som var under attack från konservativt håll under den första tiden, och som en investering i organisationernas humankapital. Exempelvis Bryggeriarbetareförbundets avdelning 15, som organiserade kvinnliga arbetare på Stockholms bryggerier, beslöt att skicka stöd till skolan, men att det skulle vara i form av ett stipendium till en elev som de som organisation kunde utse.[399] Fackföreningsrörelsen i stort, som från början hade ett stort antal stipendiater, minskade också sitt stöd i samband med att Brunnsvik beviljas statliga stipendier.[400] Detsamma gjorde SDUF:s lokalorganisationer, som ut-

---

[394] Ernst Danielsson (436), Styrelseprotokoll, Brunnsviks folkhögskola, 26 april 1914, §761–762 (SE/ARAB/5003/A/1/1).
[395] Ibid., §763)
[396] Se Appendix II - skolans stipendiater.
[397] Valfrid Backman (619), elev 1919 och 1919–1920.
[398] Vem är vem? Götalandsdelen utom Skåne, (1948), s. 76.
[399] Protokoll från medlemsmöte den 3 juni 1909, §7. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[400] Engagemanget från fackligt håll har dock varit en konstant i skolans historia fram till idag. LO startade en egen facklig skola på Brunnsviks skolområde 1929, och de två organisationerna arbetade så pass tätt inpå varandra att det var svårt för en utomstående att se var gränserna gick.

gjorde den absoluta majoriteten i kategorin *Klubbar* i Tabell 6.4. Centralstyrelsen för SDUF beviljade redan till kursen 1907–1908 två stipendiater,[401] och ytterligare fem elever reste med stipendier från sina lokala klubbar. Entusiasmen var inledningsvis stor i den socialdemokratiska ungdomsrörelsen. Men redan på förbundets kongress 1909, då Brunnsvik påbörjat sin tredje vinterkurs, riktades kritik mot folkhögskolor i allmänhet, och Hola och Brunnsvik i synnerhet. Ett förslag om anslag till både Hola och Brunnsvik, utöver stipendiater, kritiserades hårt av delegater som menade att detta var slöseri med förbundets begränsade medel. Stipendiaterna kunde förväntas lämna rörelsen för mer lukrativa karriärer.

> Det ser ut som om folkhögskolearbetet skulle odugliggöra de ditsända eleverna för vidare insats i arbetarrörelsen. Folkhögskolorna syntes avtrubba klasskampsentusiasmen.[402]

Det var för mycket naturvetenskap och litteraturhistoria, och för lite ekonomi och socialism på schemat. Visserligen sågs Rickard Sandler, som då var medlem i SDUF och som just tillträtt som lärare i samhällsorienterande ämnen på Brunnsvik, som en garant för att utbildningen skulle vara givande för förbundets medlemmar. Men, som Tabell 6.4 visar, slutade förbundet helt att betala ut stipendier åt medlemmar 1912.

Värt att notera är att från kursen 1919 inledde KF ett samarbete med skolan. KF finansierade ett antal elever med stipendier, mot att de fick extra undervisning i ett antal ämnen parallellt med vinterkursen och en månads ytterligare utbildning i enlighet med ”en av Koop. Förbundet uppgjord och av Brunnsvik Folkhögskola godkänd plan.”[403] Stipendiaterna som antogs var ofta redan anställda som handelsbiträden eller handelsföreståndare i lokala kooperativa handelsföreningar. De utgjorde en distinkt grupp då de var elever som kom med stipendium från en arbetsgivare i stället för från en arbetarorganisation. Även om KF inte var vilken arbetsgivare som helst, då konsument-kooperationer vid den här tiden sågs som ”arbetarrörelsens tredje ben”,[404] var det en snabbt växande organisation med möjliga karriärvägar för personer med rätt kunskaper och färdigheter, på ett lite annorlunda sätt än exempelvis en fackförening eller en politisk förening. Helt enkelt eftersom det behövdes fler butiksföreståndare än lokaltidningsredaktörer. Det fanns troligen fler karriärmöjligheter klara från början för dessa elever.

Med en annan periodisering på undersökningen skulle detta engagemang eventuellt även synas i antalet stipendier,

[401] Protokoll hållet vid Socialdemokratiska ungdomsförbundets centralstyrelses möte i Malmö de 28 juli 1907, Socialdemokratiska ungdomsförbundets arkiv (SE/ARAB/2315/A/2/1).

[402] Protokoll hållet vid Socialdemokratiska ungdomsförbundets tredje ordinarie kongress i Stockholm den 11–14 okt. 1909, (1910), s. 60.

[403] Styrelseprotokoll, Brunnsviks folkhögskola, 1 juni 1919, § 937 (SE/ARAB/5003/A/1/1)

[404] Hilson, Mary, Silke Neunsinger & Greg Patmore, (2017), s. 21.

Sammanfattning av elevernas finansieringsstrategier

Det kunde krävas en del pusslande med flera finansieringskällor för att få ekonomin att gå ihop. Författaren Dan Andersson finansierade sin studietid med hjälp av honoraret från sin första diktsamling *Kolarhistorier*.[405] Andersson kvalificerade sig även till ett statligt stipendium och fick dessutom en del av skolans stipendium till elever från Kopparberg.[406] Det statliga stipendiet räckte alltså inte för att finansiera hela vistelsen.

En av Dan Anderssons klasskamrater, Ebba Asp-Andersson beskriver i sin självbiografi sina planer att studera klädsömnad i Paris, men första världskriget kom emellan. ”Gränserna stängdes. Där stod man med sin tvättade hals. Då beslöt jag mig för att resa till Brunnsviks Folkhögskola i Dalarna.” Hennes bror i Kanada hade skickat henne en större summa sparade pengar, och hennes mor hade vid samma tid ”vunnit ett större belopp”. Detta blev grundplåten för studievistelsen.[407]

Sammanfattningsvis var vinterkurser vid folkhögskolorna en relativt stor investering för en ung arbetare och särskilt för en ung kvinnlig arbetare. Dessutom påverkade dyrtiden från slutet av första världskriget skolorna, då priset för livsmedel och bränsle ökade. Skolorna mötte detta med olika strategier. Brunnsvik försökte aktivt hålla ned kostnaderna för eleverna, medan Hola lät kostnader följa med den generella prisutvecklingen i övriga samhället. För att finansiera vistelsen vid skolorna, fanns en rad stipendier och studieunderstöd att tillgå. I skolornas årsböcker redovisas, om än med olika grad av precision, offentliga stöd till mindre bemedlade elever, skolornas egna stipendier och stipendier från privatpersoner och organisationer. Väddö-eleverna finansierade troligen till större del sina studier med stöd hemifrån. De var yngre, de bodde i trakten runt skolan och antalet stipendier redovisade i årsböckerna var färre än vid de andra två skolorna. Både Hola-eleverna och Brunnsvikseleverna var till stor uträckning finansierade av stipendier från organisationer och privata mecenater, särskilt under de år skolan stod utan offentligt stöd. Efter 1911, då Brunnsvik fick anslag från landstinget och staten, sjönk andelen organisationsstipendier. Detta sammanföll också med en pågående debatt om värdet av skolans utbildning inom SDUF, som tidigare varit en av skolans ivrigaste tillskyndare. Vad som inte rapporterades i skolornas årsböcker är hur de elever som inte erhöll stipendier finansierade sina skolvistelser. Uppgifter om detta återfinns i stället i material ur den tredje källtypen: memoarer, brevsamlingar, tidningsintervjuer. Uppgifterna som finns att tillgå är inte tillräckligt täckande för att några stora slutsatser ska kunna dras, men bilden som träder fram är att elever utnyttjat såväl sparade medel som plötslig tillgång till

---

[405] Dan Andersson (480) var elev på vinterkursen 1914–1915. Uppgift om hans finansiering av studietiden finns i en av biografierna om Andersson, författad av hans klasskamrat på Brunnsvik, Waldemar Bernhard (484). Se Bernhard, Waldemar, (1941), s. 142.
[406] Brunnsviks folkhögskolas årsberättelse 1914–1915, (1915), s.19.
[407] Ebba Asp-Andersson (506), Asp-Andersson, (1979), s. 58–59.

större summor eller möjligheten att utnyttja personliga nätverk för att utverka lån eller bidrag för att skaffa sig tillträde till utbildningen.

Undervisning

Var undervisningen på de tre skolorna likvärdig till sitt innehåll? Forskare som intresserat sig för folkhögskolor har noterat att undervisningen på den nya typens folkhögskolor, som Hola och Brunnsvik, delvis skiljde sig från de äldre skolorna. Exempelvis var litteraturämnet på de äldre skolorna begränsat till svenska och nordiska verk, medan Brunnsvik även tog in världslitteraturen, från antikens Homeros till samtidens Jack London.[408] Fay Lundh–Nilsson visar att andelen medborgerlig bildning, som kommunalkunskap och praktiska övningar i parlamentarism, ökade över tid jämfört med den mer yrkesinriktade undervisningen. Hon betonar särskilt arbetarrörelsefolkhögskolorna som del i denna förändring.[409] Henrik Berggren betonar att undervisningen på Brunnsvik hade stark akademisk koppling med många gästföreläsare från universitet, och betydligt mycket mindre undervisning i slöjd, matematik och modersmål än övriga folkhögskolor.[410] Från början utgjordes hälften av undervisningstimmarna av naturvetenskapliga ämnen. Men från 1912 har detta skiftat till en mer jämn fördelning över ämnena, med betoning på samhällsvetenskap och historia.[411] Berggren tillskriver denna förändring av inriktning bytet av föreståndare, från Karl-Erik Forsslund till Torsten Fogelquist och Rickard Sandler. Forsslund hade, med Berggrens ord, en ”monistisk bildningssyn”[412] där människan, samhället och naturen var intimt sammankopplade. Målet med utbildningen var att eleverna skulle få en syn på sig själva och sin egen roll, som Forsslund själv skrev: ”känna vi ej vår värld och vår jord, då kunna vi inte heller få någon verklig kunskap om oss själva.”[413] Detta skulle åstadkommas med bland annat genom att studierna i astronomi blev ingången till övriga ämnen. För Forsslund var helheten av yttersta vikt: eleverna, lärarna, miljön på skolan - allt präglades av samvaro.

Detta förhållningssätt kom att ändras, menade Berggren, i och med att Forsslund drog sig tillbaka som föreståndare 1912, och Torsten Fogelquist och Rickard Sandler tog över. Inriktningen skiftade då mot kulturhistoria och samhällsvetenskap, något som mer låg i linje med de politiskt organiserade elevernas tidigare intressen och erfarenheter än Forsslunds astronomiutflykter.

---

[408] Lars Furuland presenterar en genomgång av forskning från 1960-talet om folkhögskoleundervisning, bland annat om litteraturämnet. Furuland, (1968), s. 240–246.
[409] Lundh Nilsson, (2010), s. 96–97.
[410] Berggren, 1987, s. 51.
[411] Närmare bestämt 56,7 procent. Forsslund, (1916), s. 96.
[412] Berggren, 1987, s. 40.
[413] Brunnsviks folkhögskola - en redogörelse, (1906), s. 7.

Berggren har dock inte undersökt innehållet i kurserna i detalj, som vilket material som användes eller om det pedagogiska upplägget utmärkte sig på något särskilt sätt, jämfört med andra folkhögskolor. Frågan är om det fanns skillnader och om dessa skillnader kan vara en förklaring till Brunnsvikselevernas framgångar.

Undervisningens upplägg och innehåll

Undervisningens upplägg och innehåll skilde sig mellan de tre skolorna.

Vid Väddö var vinterkursen två-klassig, uppdelad i en äldre och en yngre avdelning, enligt den modell som blivit praxis i landets folkhögskolor.[414] Väddö folkhögskola grundades 1879 och hade således 37 år av erfarenhet när denna undersökning tar sin början. Det visar sig tydligt i deras årsberättelser från undersökningsperioden, där undervisningen ser ungefär likadan ut från år till år. Det är katederundervisning och föreläsningar. Eleverna följer undervisningen i läroböcker. För bondefolkhögskolorna var det också viktigt att erbjuda eleverna kunskaper som direkt kunde omsättas i praktisk nytta. På Väddö, liksom på de flesta jordbruksinriktade folkhögskolor, vävdes lantbrukets arbetsuppgifter in i undervisningen. Exempelvis i ämnet Naturkunnighet:

> ***Geologi:*** allmän öfversikt af de geologiska formationerna och de för jordbruket viktigaste mineralen […] Lärobok: Holmströms naturlära ***Botanik:*** vår lands i ekonomiskt afsende viktigaste vilda och odlade växter. – Lärobok: Holmströms naturlära[415]

Undervisningen i bokföring innehöll ofta exempel från handels- och lantbruksbokföring och en extra kurs i lantbrukets binäringar som trädgårdsskötsel och skogsvård gavs.[416]

Hola praktiserade under undersökningsperioden en uppdelning på en kvinnlig och en manlig avdelning, som i sin tur var uppdelad på en eller två klasser, lite varierande från år till år. Samundervisning praktiserades, men de kvinnliga eleverna läste 200–300 timmar kvinnlig slöjd och mathushållning i stället för undervisning i de mer teoretiska ämnen som gällde för männen. Hola var en två-klassig skola, med en manlig och en kvinnlig avdelning i den första klassen. Dessutom var den manliga avdelningen i första klassen vid tillfällen uppdelad i två eller tre delar efter förkunskaper inom svenska och matematik, för att kunna anpassa undervisningen därefter. Hola lade störst vikt vid modersmålet och litteratur, med upp till 140 timmars undervisning under

[414] Burgman, Hans, (1968), s. 46–54.
[415] Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas tjugoåttonde läsår, 1906–1907, (1907), s. 6.
[416] Ibid., s. 6–7.

läsåret. Föreståndare Johan Sandler kommenterade ofta folkskolans undermålighet inom detta ämne i Holas årsböcker.[417] Undervisningen vid Hola kan också kopplas mer till skogsbruk och hembygd än jordbruk och fiske som på Väddö. Varje morgon på Hola inleddes med morgonbön och ett föredrag av antingen rektor eller en av lärarna, ofta på ämnen med en moralisk underton: ”Viljans kroppsliga organ, [...] Ungdomsideal och deras förverkligande [...] Kamp mot ärfda anlag”.[418]

Brunnsvik var under större delen av undersöksperioden en-klassig, men började med en fortsättningskurs från årskursen 1919–1920. Detta upplägg behölls sedan fram till 1960 då en tredje årskurs inrättades.[419] Även på Brunnsvik läste de kvinnliga eleverna mer slöjd och mindre teori än männen.

Brunnsviks första period präglas av en blandning av experimentlusta och brist på resurser. Böcker finns inte i klassuppsättning från början. I stället utarbetas en metod där inledande föreläsningar varvas med självstudier. Målsättningen var att ge så bred inblick i så många ämnen som möjligt, för att få eleverna intresserade att själva söka sig vidare. Upplägget beskrivs av Yngve Hugo såhär:

> Folkhögskolan kan aldrig meddela ett fullständigt mått av vetande i något ämne. Dess uppgift är att vara en inledning till självstudier. Ur denna synpunkt finner jag det vara riktigast att meddela naturvetenskapen som ”en översikt över det hela.”[420]

Först gavs en rad föreläsningar, därefter initierades studiecirklar i ämnet. I stor utsträckning användes skolans bibliotek, kallat Bokstugan, där litteraturen som refererades i föreläsningarna fanns att tillgå, antingen i enstaka exemplar som eleverna samsades om eller ”hektograferade litteraturanvisningar”.[421] Eleverna använde sig alltså inte av något översiktsverk i naturkunskap, utan var hänvisade till avsnitt ur en rad verk. Samma upplägg användes av August Wigert i fysik och kemi, och av Rikard Sandler i nationalekonomi, geografi och statistik.[422]

I svenska arbetade man med uppsatsskrivning, som eleverna skötte utanför schemalagd undervisning och lämnade in för rättning. Ämnena varierade, men anknöt till övriga ämnen på kursen och till den verklighet som väntade eleverna efter kursens slut. Som exempel var slutprovets uppsatsämnen för årskursen 1912–1913:

---

[417] Exempelvis ”Det är uppenbart, att en verkligt fruktbärande handledning uti modersmål och svensk litteratur måste i hög grad hindras av den låga ståndpunkt i fråga om skrivfärdighet på vilken eleverna vid inträdet i folkhögskolan befinna sig.” Redogörelse för Hola folkhögskolas verksamhet under läsåret 26 oktober 1912–28 juni 1913., (1913), s. 12.

[418] Redogöresle för Hola Folkhögskolas verksamhet under vinterkurserna 26 oktober 1911 – 27 april 1912 och sommarkurserna 9 april–4 juli 1912, (1912), pag. 5.

[419] Nordin, (1981), s. 476.

[420] Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1911–1912, (1912), s. 12.

[421] Brunnsviks folkhögskolas årsberättelse 1913–1914, (1914), s. 15.

[422] Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1911–1912, (1912), s. 16–17.

> 1) Adam Smith (4 elever); 2) Alkohol och brottslighet (ingen); 3) Sveriges förnämsta näringskällor (2); Emigrationen (4); 5) Solförmörkelsen den 17 april (9); 6) Om beskäring av fruktträd (4): 7) Idrottens betydelse (1): 8) Om studiecirklars organisation (3); 9) En utflykt (20); 10) Platsansökan (2). [423]

En blandning av politiskt vardagsarbete, kultur och praktiskt arbete. Och upplevelser som utflykter och solförmörkelser.

För undervisningen i kommunal- och statskunskap användes *Medborgarens bok* av alla tre skolorna. *Medborgarens bok* gavs ut 1884 och hade tagits fram för undervisning i just folkhögskolan av Gustaf Aldén, föreståndare för Södra Vi i Kalmar län. Boken, som gavs ut i fem delar, innehöll teoretisk kunskap om hur kommunal- och landstingsfullmäktige skulle drivas. Dessutom kom den med praktiska formulär och talmanus för hur både det skrivna och det talade ordet skulle användas i dessa sammanhang. Boken kom att bli väldigt viktig för hur den svenska parlamentarismen på kommun- och regionnivå formulerades.[424] Väddö använde del I–III och V, medan Hola inte specificerade vilka delar som användes.[425] På Brunnsvik användes del I och III av eleverna, men Rikard Sandler, som var lärare på kursen från 1912, kompletterade med föreläsningar baserade på Emil Hildebrands översikt över det svenska samhällsskickets historia, och J. F. Nyströms handböcker i nordisk och utländsk statskunskap. Dessutom använde han ”Konrad Hagmans arbete över Sveriges kommunallagar” i kommunalkunskapen.[426]

Utöver den teoretiska undervisningen ordnades rollspel i form av kommunalstämmor. På Väddö arbetade eleverna i ”Hammarby kommun,”[427] och på Hola genomfördes ”fingerade stämmor och sammanträden, därvid lärjungarna fått öva sig att leda förhandlingarna, uppsätta protokoll, verkställa utredningar m.m.”[428] Även på Brunnsvik ordnades praktiska övningar i den fingerade Brunnsviks kommuns arbete, men här arbetade eleverna även praktiskt igenom riksdagssessioner under övningarna.[429] Detta var något som fanns med redan från tredje årskursen 1908,[430] och Karl-Erik Forsslund menar i en återblick att ”detta uppslag var nytt och väckte stort intresse.”[431] Detta är en anmärkningsvärd skillnad mellan Brunnsvik och de andra två skolorna. En av grunderna till de folkhögskolor som startades på 1860-talet var att eleverna

---

[423] Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1912–1913, (1913), s. 12.
[424] Josephson, (1996), s. 25–27.
[425] Hola folkhögskola och landtmannaskola. Årsredogörelser 1906– 1907 (elfte verksamhetsåret), (1907), s. 7.
[426] Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1912–1913, (1913), s. 11.
[427] Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas tjugoåttonde läsår, 1906–1907, (1907), s. 5.
[428] Redogöresle för Hola Folkhögskolas verksamhet under vinterkurserna 26 oktober 1911 – 27 april 1912 och sommarkurserna 9 april–4 juli 1912, (1912), s. 6.
[429] Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1912–1913, (1913), s. 19–20.
[430] Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1908–1909, (1909), s. 47–48.
[431] Forsslund, (1916), s. 100.

skulle få medborgerlig bildning så de kunde sköta förtroendeuppdrag i kommuner och landsting. Från 1907 var det lika rösträtt för män till andra kammaren i Riksdagen, medan det i kommunerna fortfarande var en inkomstbaserad röstskala. Med tanke på elevunderlaget som sökte sig till skolan var det ett logiskt val av lärarna på Brunnsvik att införa riksdagsarbete på schemat. Ett eventuellt riksdagsuppdrag var inte otänkbart, och ambitionen var klar från de organiserade elevernas sida.

Lärare

Väddö folkhögskola hade under perioden för denna undersökning två ordinarie lärare för varje årskurs. Mellan 1906–1915 var Hjalmar Vesterstrandh föreståndare och även förstelärare, med ansvar för teoretiska ämnen som modersmål, historia, geografi, statskunskap, geometri och räkning. Han efterträddes 1915 av Hugo Östman, som hade inlett sin lärarbana i Hola kommun och undervisat på bland annat Hola folkhögskola men lämnade den för en tjänst på Jämtlands läns folkhögskola 1902.[432] Till sin hjälp hade föreståndaren en andrelärare med ansvar för mer yrkesinriktade ämnen som jordbruks- och hushållslära, bokföring och veterinärkunskap. Samtliga ordinarie lärare hade avlagt agronomexamen. Utöver dessa två gästades skolan av ett antal lärare för kortare kurser i exempelvis biskötsel, trädgårdsskötsel eller hälsovård och första hjälpen. Två av dem står angivna i verksamhetsberättelserna med akademisk titel, fil d:r Thorsten Ekman och med. lic. R. M. Lunell[433]

På Hola sköttes undervisningen i huvudsak av familjen Sandler, tillsammans med ett fåtal lärare. Johan Sandler var förutom föreståndare också förstelärare. Hans hustru Augusta Sandler fungerade som föreståndare för elevhushållet, medan barnen Rickard Sandler,[434] Karl Sandler och Astrid Sandler alla var engagerade i undervisningen. Tillsammans med slöjdlärarinnan Elin Larsson, skolans andrelärare Per Hugo och hans hustru Helma Hugo, utgjorde de grunden för lärarkåren. Utöver dem återkom ett antal namn som extralärare eller vikarier under åren, många av dem studenter. Dessutom hölls kurser i praktiska ämnen som trädgårdsskötsel, skogshushållning och bokföring av yrkesverksamma personer från trakten kring skolan, som agronomer, jägmästare eller bankkamrer. För undersökningsperioden var 57 personer engagerade som lärare: 21 kvinnor och 36 män. De flesta var dock engagerade en kortare period, 30 av dem endast en årskurs. Endast nio av lärarna återkom på sex

[432] Pettersson, Inga, (1979), s. 40.
[433] Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas trettiotredje läsår 1911–1912, (1912), s. 4.
[434] Rickard Sandler blev sedan lärare och föreståndare på Brunnsvik, men han undervisade på Hola till och från sedan 1901 (alltså samtidigt som Hugo Östman) och på heltid vinterkursen 1905–1906. Dock slutade han abrupt i samband med en skandal. Han hade delat ut anti-militaristiska flygblad till värnpliktiga, något som blev upptakten till Holastriden. Han undervisade alltså inte på Hola under undersökningsperioden. Se Sjöqvist, (1986), s. 88–102.

årskurser eller fler. Utbildningsnivån hos lärarna på Hola var något lägre än hos lärarna på Väddö. Den högsta förekommande akademiska titeln i materialet för undersökningsperioden var fil.mag.[435] Av de längst engagerade lärarna hade två en högre examen.[436] Föreståndaren Johan Sandler och hans dotter Astrid Sandler hade båda folkskollärarexamen.[437]

Även på Brunnsvik var lärargenomströmningen stor, men något mindre än på Hola. Under undersökningsperiodens femton år tjänstgjorde 34 lärare på skolan, 20 män och 14 kvinnor. Utöver dessa besöktes kurserna av en stor mängd gästlärare och föreläsare: från Ellen Key och Knut Kjellberg till Odal Ottelin och Ernst Wigforss.[438] Grundstommen utgjordes av sex gifta par. Skolan var en sorts storfamilj, helt i linje med Karl-Eriks Forsslunds visioner. Det var troligen också mer praktiskt, eftersom skolan var ett internat och rekrytering av lärare skedde från Uppsala och Stockholm. Om medföljande familj kunde beredas någon form av sysselsättning underlättade det säkerligen rekryteringen. De sex männen och två av kvinnorna undervisade i teoretiska ämnen, medan de fyra övriga fruarna undervisade i kvinnlig slöjd.[439]

Den akademiska kopplingen till undervisningen var betydligt starkare på Brunnsvik, dessutom med en tydlig gemensam nämnare: De undervisande lärarna i de teoretiska ämnena hade alla utom tre[440] examen från Uppsala universitet: Karl-Erik Forsslund[441] och Rikard Sandler[442] var båda fil. lic. Eva von Bahr var docent i fysik,[443] och Torsten Fogelquist,[444] Yngve Hugo[445] Ernst

[435] Extraläraren Ferdinand Näsholm, som engagerades som lärare till kursen 1913–1914 under sin tid som student. Året efter återkommer han som lärare, nu med titeln fil.mag. Redogörelse för Hola folkhögskolas verksamhet under läsåret 26 oktober 1912–28 juni 1913., (1913), s. 2 (paginering saknas); Redogörelse för Hola folkhögskolas verksamhet under vinterkursen 26 oktober 1914–30 april 1915 och sommarkursen 10 maj–31 juli 1915, (1915), s. 2.

[436] Dels Ferdinand Näsholm, dels Karl Sandler som var student när han arbetade som extralärare 1906–1907, men från 1914–1915 angiven som fil. kand. Hola folkhögskola och landtmannaskola. Årsredogörelser 1906– 1907 (elfte verksamhetsåret), (1907), s. 3.; Redogörelse för Hola folkhögskolas verksamhet under vinterkursen 26 oktober 1914–30 april 1915 och sommarkursen 10 maj–31 juli 1915, (1915), s. 2.

[437] Johan Sandler, urn:sbl:6345, *Svenskt biografiskt lexikon* (art av Lars Arvidson), hämtad 2022-03-26.; Astrid Sandler, Redogörelse för Hola folkhögskolas verksamhet under läsåret 26 oktober 1912–28 juni 1913., (1913), pag. 2.

[438] 14 gästlärare med kortare kurser och 74 besökande föreläsare bara under de första 10 åren, se Forsslund, (1916), s. 134–136.

[439] Ibid., s. 133–134.

[440] Carl Fegler och August Wigert hade ingen akademisk examen, och Sigfrid Gunnäs tog sin fil. kand. i Lund, se Svenska folkrörelser. 1, Nykterhetsrörelse. Politisk arbetarrörelse. Fackföreningsrörelse. Folkbildning. Kooperation, (1936), s. 438.

[441] Ibid., s. 407.

[442] Svenskt författarlexikon: biobibliografisk handbok till Sveriges moderna litteratur, (1942), s. 528.

[443] Eva V J Bergius, urn:sbl:18619, *Svenskt biografiskt lexikon* (art av A. Ångström.), (hämtad 2019 04 02).

[444] Torsten Fogelquist, urn:sbl:14291, Svenskt biografiskt lexikon (art av Alvar Wallinder), (hämtad 2019 04 02).

[445] Svenskt författarlexikon: biobibliografisk handbok till Sveriges moderna litteratur, (1942), s. 274.

Klein[446] och Niklas Bergius[447] hade alla en fil. kand. Dessutom kom en rad gästföreläsare med akademiska meriter, såväl som riksdagsmän, redaktörer och personer med chefsposter inom kooperationen.

Gästföreläsare

Utöver kursutbudet bjöd skolorna in gästande föreläsare för en kväll eller ett par dagars föreläsningar. De inbjudna föreläsarna speglade skolornas olika inriktningar och gav eleverna en möjlighet till kontakt med framtida arbetsgivare och möjligheter till nätverksbyggande.

Bruket att bjuda in gästföreläsare som presenterade erfarenheter från sina respektive yrkesområden var samma på Väddö och Hola. Men föreläsarnas yrkesområden visar att Brunnsvik hade en helt annan inriktning än Väddö och att Hola var en blandning av de båda. Dessutom använde Brunnsvik fler externa föreläsare än de två andra skolorna. Väddö tog in mellan fyra och sju gästföreläsare per läsår under undersökningsperioden. Medianantalet var fem. Hola varierade mellan två och åtta, med samma medianantal. Brunnsvik däremot varierade kraftigt mellan att ett år engagera endast en gästföreläsare, för att ett annat år engagera 21. Medianantalet över undersökningsperioden var sju. (Tabell 6.5).

Tabell 6.5 Externa föreläsare per läsår, 1906–1921, antal

	Väddö	**Hola**	**Brunnsvik**
Störst antal	6 (1906–1907)	8 (1914–1915)	21 (1919–1920)
Minst antal	4 (1908–1909 & 1920-1921)	2 (1916–1917)	1 (1919)
Median	5	5	7
Totalt antal 1906–1921	*53*	*57*	*127*

Uppgifter saknas för Väddö (1910–1911, 1915–1918, 1919–1920) , Hola (1908–1911), Brunnsvik (1907–1908).
Källa: Stockholms läns folkhögskolas årsböcker, Hola folkhögskolas årsböcker, Brunnsviks folkhögskolas årsböcker.

[446] Ernst I Klein, urn:sbl:11573, *Svenskt biografiskt lexikon* (art av Gösta Berg), (hämtad 2019 04 02).
[447] Svenskt författarlexikon: biobibliografisk handbok till Sveriges moderna litteratur, (1942), s. 55.

Gästföreläsarna och deras ämnen skilde sig också till stor del mellan skolorna. På Väddö anlitades i stor utsträckning samma personer år från år. Det var lokala auktoriteter inom sina områden: jordbrukskonsulenter, länsträdgårdsmästare och fiskeriintendenter (Tabell 6.6).[448] Deras undervisning behandlade praktiska kunskaper för ett yrkesliv inom lantbruket: mjölk- och mejerihushållning, trädgårdsskötsel, fiskevård.[449] Även de med en yrkestitel som indikerar annat expertisområde föreläste över lantbruksnära ämnen. Redaktören för *Skogvaktaren*, C. A. Gustafsson, föreläste till exempel om ”skogsskötsel, afverkningens rätta utförande i enlighet med de nya skogslagarna m. m.”[450] Vissa av föreläsarna besökte flera skolor, Gustafsson föreläste exempelvis om skogsvård även på Brunnsvik.[451]

Holas gästföreläsare var även de i huvudsak lokalt förankrade, som rektor Martin Grunér från Härnösand som föreläste om ”folkliga försök till ordförklaringar”[452] eller redaktör Ivar Vennerström från *Nya Norrland* i Sollefteå som talade om rusdryckspolitik.[453] Till skillnad från Väddö behandlade gästföreläsarna på Hola i större utsträckning frågor som rörde folkrörelsernas arbete, som nykterhetsfrågan och fredsarbetet.

Tabell 6.6 Gästföreläsarnas fem mest förekommande yrkestitlar, 1906–1921, antal

Väddö	**Hola**	**Brunnsvik**
N=53	**N=57**	**N=127**
konsulent (18)	fil. dr. (7)	fil. dr. (27)
fiskeriintendent (7)	agronom (6)	redaktör (19)
provinsialläkare (6)	rektor (5)	fil. kand/mag. (9)
redaktör (5)	redaktör (5)	professor (8)
länsträdgårdsmästare (5)	folkskollärare (3)	fröken (8)

Källa: Stockholms läns folkhögskolas årsböcker, Hola folkhögskolas årsböcker, Brunnsviks folkhögskolas årsböcker 1906–1921.

[448] Några av yrkestitlarna är endast en akademisk grad, som *fil. dr*. Vid de fall en gästföreläsare är noterad med både akademisk grad och yrkestitel, har yrkestiteln också använts. Exempelvis *fil.dr fiskerintendent* T. Ekman, som föreläste regelbundet på Väddö. Se Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas trettiotredje läsår 1911–1912, (1912), s. 4.

[449] För exempel på föredrag och kurser, se Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas trettiofemte läsår 1913–1914., (1914), s. 4.

[450] Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas tjugoåttonde läsår, 1906–1907, (1907), s. 11.

[451] Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1912–1913, (1913), s. 19.

[452] Redogörelse för Hola folkhögskolas verksamhet under vinterkursen 26 oktober 1914–30 april 1915 och sommarkursen 10 maj–31 juli 1915, (1915), s. 8.

[453] Redogörelse för Hola Folkhögskolas verksamhet under vinterkurserna 27 oktober 1913–30 april och sommarkursen 11 maj–1 augusti 1914, (1914), s. 6.

Föredragen på Brunnsvik behandlade i grova drag två områden: dels konst, musik och litteratur, dels sociala frågor. Brunnsviks gästföreläsare presenterades i högre grad med enbart sin akademiska titel, vilket troligen beror på att de var verksamma som akademiker i första hand, eller att de inte hade ett arbete med en statusfylld yrkestitel. Även om det finns en lokal förankring, som riksdagsmän[454] och näringslivsrepresentanter från trakten kring skolan,[455] kom majoriteten av dem från Stockholm och Uppsala. Bakom titeln *fröken* i Tabell 6.6 döljer sig flera vid tiden profilerade kvinnliga föreläsare. Vid första kursen 1906–1907 var två av de gästföreläsande fröknarna[456] Gerda Meyerson, dåvarande sekreterare i Centralförbundet för Socialt Arbete (CSA) som talade om ”Arbeterskornas ställning och medlen att förbättra den”,[457] och Anna Lindhagen,[458] som 1906 arbetade som inspektör för Stockholms fattigvårdsbyrå, och som höll ett föredrag om Ellen Key.

Sammanfattningsvis använde sig Brunnsvik i större utsträckning av gästföreläsare än de andra två skolorna. Föredragshållarna kom i större utsträckning från organisationers nationella nivå, än de föredragshållare som besökte Väddö och Hola. De var dessutom i högre utsträckning presenterade med sina akademiska titlar än föreläsarna i de andra två skolorna. Det är dock inte i första hand innehållet i föreläsningarna som är av intresse, utan det sammanhang det signalerade till eleverna och den möjlighet till kontakter de utgjorde. Gästföreläsarna på alla tre skolor var kontaktytor till omvärlden och kanske framförallt arbetsmarknaden. Brunnsvik besöktes av talare från universitet, Riksdagen, arbetarrörelsens tidningsredaktioner och folkrörelsernas riksorganisationer. Det bidrog troligen till en känsla av delaktighet i ett större sammanhang hos Brunnsvikseleverna, och visade eventuellt rent av på möjliga karriärvägar. Även om källmaterialet för att undersöka nätverk och kontakter är rikast gällande Brunnsvikseleverna, finns det exempel som visar på att både Väddös och Holas gästföreläsare fyllde samma funktion.

Innehållet i vinterkurserna 1913–1914

Vinterkursernas innehåll skilde sig åt mellan de manliga och kvinnliga avdelningarna. Eftersom undervisningens upplägg ändrades en del under tiden för denna undersökning har jag valt att grundligt jämföra endast läsåret 1913–

---

[454] Riksdagsmannen Bernhard Eriksson föreläste vid kursen 1913–1914 om Folkpensionslagarna. Han var även folkhögskoleföreningens ordförande under hela undersökningsperioden. Brunnsviks folkhögskolas årsberättelse 1913–1914, (1914), s. 25.
[455] Ingenjör Nils Hedberg talade om Grängesbergs gruvor och företog även en exkursion med klassen. Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1911–1912, (1912), s. 24.
[456] Brunnsviks Folkhögskolas första och andra arbetsår 1906–1907–1908, (1907), s. 10.
[457] Gerda T Meyerson, urn:sbl:9335, *Svenskt biografiskt lexikon* (artikel av Brita Åkerman), (besökt 2021 11 25).
[458] Anna Lindhagen, Svenskt kvinnobiografiskt lexikon (artikel av Irene Andersson), www.skbl.se/sv/artikel/AnnaLindhagen, (besökt 2021 11 25).

1914. Väddö, som grundades 1879, hade redan 1906 väl inarbetade kurser sedan ett 20-tal år tillbaka och de förändrades inte nämnvärt under den undersökta perioden. Hola, som grundades 1898, genomgick en större kris 1908–1910, som hotade skolans existens och som tvingade den till att förändra upplägg och innehåll främst på grund av kraftigt minskade intäkter. Brunnsvik, som grundades 1906, lyckades inte säkra sin finansiering förrän 1911. Skolan förändrade kursinnehållet kraftigt mellan åren och inte förrän från årskursen 1912 börjar kursbeskrivningarna och undervisningstimmarna se lika ut från år till år.

Väddö gav som tidigare nämnts inte vinterkurser för kvinnor. De var i stället hänvisade till kortare sommarkurser, som främst behandlade praktiska lantbruksämnen. För de manliga eleverna startade vinterkursen 1913–1914 den 1 november och pågick till 1 maj, med uppehåll för julfirande mellan 22 december–7 januari, totalt 24 veckors undervisning. Störst vikt för den yngre avdelningen lades på modersmålsämnet, som innefattade form- och satslära samt rättstavning genom brev- och uppsatsskrivning.[459] Detta ämne upptog en dryg femtedel av alla undervisningstimmar för den yngre avdelningen (Tabell 6.7).

Tabell 6.7 Undervisningen vid Väddö 1913–1914, timmar/läsår

	Äldre afdelningen		**Yngre afdelningen**	
	tim/ vecka	tim/ läsår	tim/ vecka	tim/ läsår
Historia	3	72	3	72
Geografi	1	24	3	72
Modersmål	4	96	8	192
Statskunskap	2	48	2	48
Statshushållning	1	24	–	–
Veterinärkunskap och landthushållning	7	168	–	–
Naturkunnighet	5	120	5	120
Räkning och geometri	4	96	5	120
Bokföring	2	48	2	48
Ritning	4	96	4	96
Välskrifning	1	24	2	48
Gymnastik	3	72	3	72
Sång	1,5	36	1,5	36
Summa, timmar	38,5	924	38,5	924

Källa: *Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas trettiofemte läsår 1913–1914*. (1914), Bilaga 8, s. 34.

[459] Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas trettiofemte läsår 1913–1914, (1914), s. 4.

Det ämne med störst antal timmar för den äldre avdelningen var i stället veterinärkunskap och lanthushållning. Innehållet i ämnet påminde om en lantmannaskolas, men inte i lika stor omfattning eftersom eleverna även läste andra kurser. Inom ämnet statskunskap undervisades samtliga elever i kommunal– och grundlagarna utifrån Aldéns *Medborgarens bok*, del I–III och V. De äldre eleverna läste dessutom del IV inom ämnet statshushållning, som behandlade samhällsekonomiska företeelser som ”produktions- och konsumtionsföreningar; fackföreningar; strejker och lockouter; frihandel och skyddstull; […] olika slags bankverksamhet; lyx och sparsamhet”.[460] Utöver den schemalagda undervisningen ägnades en och en halv timme på kvällarna, fem dagar i veckan, åt uppläsningar, talövningar och kommunal- och kyrkostämmor.[461] Hit förlades också den skönlitterära delen av modersmålsundervisningen.

Hola folkhögskola

På Hola pågick vinterkursen 1913–1914 mellan den 27 oktober och den 30 april, med uppehåll för julfirande mellan den 20 december och den 8 januari, totalt 24 veckor. Eleverna var uppdelade i en kvinnlig och en manlig del. Den manliga avdelningen var vidare uppdelad på två klasser, där tidigare studier vid folkhögskola var ett inträdeskrav för att få gå i den högre klassen. Den lägre klassen var indelad i två grupper utifrån förkunskaper, där eleverna i gruppen 1B fick undervisning i främst svenska och matematik på en grundligare nivå. De kvinnliga eleverna hade betydligt fler schemalagda undervisningstimmar än den manliga, 943 undervisningstimmar mot 891 för klass 1A i den manliga avdelningen, och 875 för klass 1B (Tabell 6.8).

Den stora skillnaden låg i att de kvinnliga eleverna läste 120 timmar huslig ekonomi och köksarbete och 144 timmar kvinnlig slöjd, men ingen samhälls- och ekonomilära. Männen i klass 1 läste i stället fler timmar i teoretiska ämnen som matematik, fysik och kemi, biologi och samhälls- och ekonomilära. Dessutom fick de undervisning i för lantbruksarbetslivet viktiga ämnen som ritning, fälträkning och skogshushållning. Uppdelningen mellan kunskaper för offentligheten eller yrkeslivet och kunskaper för hemmet och hushållet var alltså tydliga på Hola.

Innehållet i de ämnen som vid Väddö kallades för statskunskap och statshushållning, var på Hola uppdelat på kommunalkunskap, och samhälls- och ekonomilära. Kommunalkunskapen innefattade lagstiftning på kommunalnivå samt grundläggande principer för kommunalstämmor och rösträtt. Detta lästes gemensamt av alla, både män och kvinnor. Endast männen läste de delar som berörde lagstiftning om skogsbruk, om statlig lagstiftning och församling och samhällsekonomi med arbetsrätt, ekonomiska doktriner och liknande.[462]

[460] Ibid., s. 10.
[461] Ibid., s. 32.
[462] I Holas årsredovisning för 1913–1914 har kursernas innehåll utelämnats och hänvisas till ”redogörelsen för läsåret 1912–1913”. Redogörelse för Hola Folkhögskolas verksamhet under

Holaeleverna läste sammanlagt 67 timmar samhällsundervisning: kommunalkunskap 27 timmar och samhälls- och ekonomilära 40 timmar. På Väddö hade eleverna motsvarande undervisning 48 timmar för den yngre avdelningen, och 72 för den äldre.

Tabell 6.8 Undervisningen vid Hola 1913–1914, timmar/läsår

	Manliga avd.			**Kvinnliga avd.**
	Kl. 2	Kl. 1A	Kl. 1B	
Kulturhistoria	40	40	40	40
Svensk- och allmän historia	32	–	–	–
Modersmålet med litteraturhistoria	131	140	140	140
Geografi med astronomi och geologi	62	62	62	62
Geografi	26	–	–	–
Kommunalkunskap	27	27	27	27
Samhälls- och ekonomilära	40	40	40	–
Fysik och kemi	60	55	55	16
Biologi	48	48	48	32
Allmän hälsovårdslära	30	30	30	30
Kvinnlig hygien	–	–	–	16
Uppfostringslära och psykologi	72	72	72	72
Matematik	112	120	112	97
Bokföring	25	25	25	25
Fältmätning och avvägning	30	30	30	–
Ritning	79	79	79	–
Skogshushållning	30	30	30	–
Huslig ekonomi och köksarbete	–	–	–	120
Kvinnlig slöjd	–	–	–	144
Växtfärgning	–	–	–	27
Gymnastik och lekar	45	45	45	45
Sång	48	48	48	48
Summa timmar/läsår	937	891	875	943*

* Summeringsfel i källan, ska vara 941.

Källa: *Redogörelse för Hola Folkhögskolas verksamhet under vinterkurserna 27 oktober 1913 – 30 april* (1914), pag. 5.

vinterkurserna 27 oktober 1913–30 april och sommarkursen 11 maj–1 augusti 1914, (1914). s. 6 (ej paginerat). Uppgifterna om innehållet i kurserna kommunalkunskap och samhälls- och ekonomilära kommer därför från Redogörelse för Hola folkhögskolas verksamhet under läsåret 26 oktober 1912–28 juni 1913, (1913), s. 8.

Brunnsvik

Även om Brunnsvik var en samskola där män och kvinnor läste tillsammans, fanns tankarna om delvis uppdelade kurser med från första början. Redan innan första läsåret 1906–1907 hade inletts, såg styrelsen att det var få kvinnliga sökande till vinterkursen. Styrelsen försökte lösa det genom att tillåta kvinnliga elever att endast delta i kurserna om huslig ekonomi och kvinnlig slöjd. ”Denna valfrihet skulle dock icke på något sätt inverka på elevernas kursavgifter.”[463]

Den åttonde årskursen på Brunnsvik startade den 15 oktober 1913 och avslutades den 30 april 1914 med ett 18 dagars uppehåll för julfirande, totalt 25 veckor lång. Detta år delades kursen upp i en manlig och en kvinnlig avdelning. Inget särskilt skäl angavs i styrelseprotokollen. Lärarrådet uppdrogs av styrelsen att presentera ett förslag på nästkommande styrelsemöte hur en kvinnlig kurs skulle kunna se ut, och detta förslag godtogs.[464]

Uppdelningen i en manlig och en kvinnlig avdelning speglar skolans syn på vad kvinnliga elever efterfrågade. Det finns inget material i Brunnsviks arkiv som vittnar om någon diskussion eller viljeyttring från exempelvis elevförbundet i denna fråga. Det är tydligt att det gjordes en åtskillnad mellan manliga och kvinnliga elevers förväntade intressen och förstådda kunskapsbehov, något som speglar samtidens syn på genus. På Brunnsvik läste både manliga och kvinnliga elever naturvetenskap, men männens kurs var inriktad på fysik och naturkrafter medan kvinnornas behandlade bland annat hygien och födoämneslära. Den kvinnliga kursen för läsåret 1913–1914 innehöll 13 timmar samhällslära, mot den manliga kursens sammanlagda 60 timmar. Dessutom utgick undervisningen i den kvinnliga kursen från ett sammanfattat häfte i stället för *Medborgarens bok*. Den manliga kursen hade vidare 81 timmar fördjupad nationalekonomi utöver den gemensamma introduktionen. I stället hade den kvinnliga kursen 200 timmar schemalagd kvinnlig slöjd, med ett stort antal extratimmar som förlades på elevernas lediga tider. Männen hade motsvarande 48 timmar slöjd, mestadels möbelsnickeri (Tabell 6.9).

---

[463] Styrelseprotokoll, 16 september 1906, §36, Brunnsviks folkhögskolas arkiv, (SE/ARAB/5003/A71/1).

[464] Styrelseprotokoll, 27 april 1913, §712 och Styrelseprotokoll, 5 juni 1913, §729, Brunnsviks folkhögskolas arkiv, (SE/ARAB/5003/A71/1).

Tabell 6.9 Undervisningen vid Brunnsvik 1913–1914, timmar/läsår

<table>
<tr><th>Manliga kursen</th><th>Kvinnliga kursen</th></tr>
<tr><td>Kommunalkunskap (28 h)
Inkl. 3 kommunalstämmor, 1 kyrkostämma, 1 landstingsmannaval.
Litt: K. Hagmans Sverges kommunallagar, Medborgarens bok, del II</td><td rowspan="2">Samhällslära (13 h)
Samt deltagande i manliga kursens övningar.
Litt: Carl Grimbergs häfte Svensk stats- och kommunalkunskap</td></tr>
<tr><td>Statskunskap (32 h)
Inkl. 3 riksdagsplena.
Litt: Medborgarens bok, del I</td></tr>
<tr><td colspan="2">Svensk historia (66 h)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Allmän kulturhistoria (140 h)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Geografi (46 h)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Nationalekonomi A (27 h)
Ekonomiska grundbegrepp: Priset och dess lagar. Arbetet. Kapitalet. Naturen. Pengar och kredit. Arbetslön. Jordränta. Kapitalränta.</td></tr>
<tr><td>Nationalekonomi B (81 h)
Bank- och börsväsen. Konjunkturerna, befolkningslära. Det moderna företaget. Handels- och betalningsbalans. Tullskydd och frihandel. De ekonomiska perioderna.</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Svenska språket (110 h)
Uppdelat i två avdelningar efter förkunskaper</td></tr>
<tr><td colspan="2">Matematik (89 h)
Grundkurs och frivillig fortsättningskurs</td></tr>
<tr><td colspan="2">Psykologi (19 h)</td></tr>
<tr><td>Naturvetenskap A
- Naturkrafterna (61 h)</td><td>Naturvetenskap
- Människans världsbild (39 h)
- Hygien och födoämneslära (35 h)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Naturvetenskap B. Livet och dess lagar (81 h)</td></tr>
<tr><td>Manlig slöjd (48 h)
Möbelsnickeri</td><td>Kvinnlig slöjd (200 h)
”och ett stort antal extratimmar”[465]
Vävnad och sömnad</td></tr>
<tr><td>Totalt 828 h</td><td>Totalt 865 h</td></tr>
</table>

Källa: Brunnsviks folkhögskolas årsberättelse 1913–1914, s. 12–24.

[465] Brunnsviks folkhögskolas årsberättelse 1913–1914, (1914), s. 24.

Sammanfattning

Fördelningen av undervisningstimmar som presenteras i de tre skolornas årsböcker ger bilden av att de kvinnliga Holaeleverna fick flest undervisningstimmar (943 timmar), medan de manliga Brunnsvikseleverna hade minst antal (828 timmar). Det motsvarar tre veckors heltidsstudier kortare undervisningstid, trots en veckas längre kurs. En stor del av undervisningen på Brunnsvik var i form av självstudier och i studiecirklar, varför tiden i tabellerna ska förstås som lärarledd undervisning. Dessutom är Brunnsviks redovisning allt annat än tydlig. I exempelvis ämnet samhällslära, som undervisades på den kvinnliga kursen och omsatte 13 timmar, menar läraren Torsten Fogelquist att man också skulle kunna räkna in gästföreläsningarna i social alkohologi, som gavs på kvällarna och omfattade ytterligare 6 timmar.[466]

Den huvudsakliga poängen med denna jämförelse är att det förvisso fanns likheter mellan skolorna, men det var samtidigt tydlig skillnad på undervisningens upplägg. Väddö koncentrerade sin undervisning till teoretiska och praktiska kunskaper för jordbrukare. Hola lade stor vikt vid att komplettera folkskolans undermåliga modersmålsundervisning, och koncentrerade sig i större utsträckning på skogsbruk. Hola och Brunnsvik gav mer undervisning i samhällsvetenskapliga ämnen än Väddö, och Brunnsvik lade mest vikt vid statskunskap, ekonomi och statistik. Dock gällde detta endast de manliga linjerna på de två skolorna. De kvinnliga eleverna vid Hola och Brunnsvik erbjöds i stället mer undervisning i kvinnlig slöjd.

Alla tre skolorna tog in gästföreläsare. På Brunnsvik fanns dock en starkare akademisk och politisk koppling, med besök från såväl folkbildare och professorer som riksdagsmän och redaktörer. Dessutom lades mer vikt vid självstudier. Utbildningens innehåll fick en koppling till en nationell politisk nivå, med riksdagsdebatter och motionsskrivning på schemat utöver kommunalstämmorna. Detta till skillnad från Hola och Väddö som båda var mer traditionellt rotade i sina lokala omgivningar: både när det kom till elevernas hemvist och kursernas innehåll. Detta kan vara en viktig faktor som förklarar varför Brunnsvikselevernas levnadsbanor kom att se annorlunda ut. Men genom att undersöka kursinnehållet i övrigt är det inte självklart vad som skulle kunna förklara Hola- och Brunnsvikelevernas större sociala rörlighet, förutom det faktum att de tog in elever från lägre sociala skikt.

---

466 Ibid., s. 14.

Fortsatt utbildning

Eleverna på folkhögskolans vinterkurser fick inte betyg efter genomgången kurs. Tanken var aldrig att denna utbildning skulle leda vidare in till studier i systemet med elementarskolor, seminarier eller universitet. I stället betonades bildningsresan, som pågick under hela livet och där kursen vid folkhögskolan endast var ett första steg.[467] Som tidigare diskuterats förstår utbildningsforskningen folkhögskolekurser i termer av *bildning*, inte *utbildning*. Eleverna skulle lyftas som människor genom kunskap och få med sig verktyg för att förstå litteratur, konst, samhällsfrågor och naturvetenskap. Detta var grunden för ett livslångt lärande, inte en examen i yrkesfärdigheter som kvalificerade till en anställning.

En del av eleverna fortsatte sina studier i andra utbildningsformer, och folkhögskolan fungerade som en möjliggörare för detta även om den inte fungerade som formell merit. Materialet för att undersöka i vilken utsträckning eleverna faktiskt läste vidare efter avslutade folkhögskolekurser är på intet sätt heltäckande, och de resultat som presenteras här får ses som tendenser och möjliga öppningar för vidare forskning. Men de är ändå viktiga att belysa för den större förståelsen av elevernas fortsatta yrkesbanor.

Utbildningsnivå och yrkesval

Eleverna fick inte något formellt betyg efter genomgången folkhögskolekurs, men hur värderades deras meriter av samtiden? En examen från en folkhögskola klassades i folkräkningen 1930 som en påbyggnad på folkskolan, tillsammans med examina från en rad yrkesinriktade skolor som småskolelärarinneseminarier, lantmannaskolor, byggmästarskolor, tillskärarskolor, bibelinstitut eller enskilda konst- och musikskolor.[468]

Den digitala fulltextsökbara folkräkningen 1930 är i skrivande stund under publicering av Riksarkivet. De geografiska områden som fanns klara när undersökningen genomfördes var Gotlands län, Uppsala län samt Västerbottens län.[469] Det betyder att det endast finns uppgifter tillgängligt för ett mindre antal av Brunnsvikseleverna, 31 stycken. I övrigt måste andra källor undersökas, som biografiska lexika, dödsrunor och memoarer. För elevgrupperna från Väddö och Hola är källäget dessvärre så dåligt att det inte är meningsfullt att skapa något jämförelsematerial. Tio av de kvinnliga och nio av de manliga

---

[467] Till exempel av Brunnsviksläraren Niklas Bergius, i sitt avskedstal till eleverna 1918, Brunnsviks folkhögskolas årsberättelse 1918, (1918), s. 3–11.

[468] Folkräkningen den 31 december 1930. VI - Hushåll. Skolbildning. Yrkesväxling. Binäring, m.m., (1937), s. 28–29.

[469] Senaste produktionsstatus publicerades 2019 12 30 på Riksarkivets webbsida. Ytterligare delar finns publicerade på församlingsnivå, men den övergripande produktionsstatusen presenteras på länsnivå. Se https://riksarkivet.se/Media/pdf-filer/NAD/produktionsstatus-folkrakningar.pdf (besökt 2021 11 25).

eleverna från Hola hittas i Folkräkningen 1930. Endast fem av Väddö-eleverna. Deras uppgifter kommer dock att publiceras av Riksarkivet längre fram, varför en undersökning om folkhögskolan som väg till vidare studier kommer att vara mer genomförbar i framtiden.

Underlaget om bildningsgrad i Folkräkningen 1930 hämtades från mantalsuppgifterna, men SCB konstaterade redan i sin egen samtida undersökning att bildningsgraden var underrapporterad, särskilt i grupper med arbetaryrken.[470] Detta problem återspeglas i källmaterialet för denna undersökning. I det lilla material som finns över Brunnsvikseleverna kan vi se att inrapporteringen av bildningsgrad i en del fall inte stämmer. Av de 31 eleverna från Brunnsvik, uppges fyra endast ha utbildning motsvarande folkskolan, trots att de bevisligen har genomgått en folkhögskolekurs och därför borde hamna i en högre kategori. Det är emellertid av mindre intresse för denna undersökning om några elever var felrapporterade i de statistiska underlagen. Vad som är intressant är snarare om folkhögskolan blev en väg till vidare studier, och därmed en möjliggörare för social rörlighet. Trots att det inte var det uttalade syftet med skolformen i fråga, vare sig från skolornas instiftare, pedagogerna eller från de offentliga myndigheter som stödde dem ekonomiskt. Det är vida omvittnat att självstudier – som studiecirklar, egen läsning, besök på föredragsaftnar och liknande – var vanliga hos folkhögskolelever även efter utbildningen. Men den typen av bildning gav inga formella examina och togs heller inte upp av exempelvis SCB som tecken på ökad bildningsgrad. Det råder dock inget tvivel om att självstudier var viktiga utbildningsformer för folkrörelserna, vilket flera forskare beskrivit.[471]

Ett flertal av de yrken som återfinns i de två tjänstemannakategorierna i SES-skalan krävde utbildning och examen, men inte nödvändigtvis en högre utbildningsgrad enligt SCB:s skala från Folkräkningen 1930. Av de 31 Brunnsvikselever som återfinns i folkräkningen 1930, är det endast tre som har en bildningsgrad över folkhögskola: en arkivarie med fil. lic. i nordiska språk från Uppsala universitet,[472] en folkskollärare[473] och en konstnär.[474] För de övriga Brunnsvikseleverna saknas uppgifter från Folkräkningen 1930. Men i den tredje källtypen finns en del spridda uppgifter om Brunnsvikselever som läst på andra skolor efter examen. Både andra folkhögskolor, som Hola,[475]

---

[470] Folkräkningen den 31 december 1930. VI - Hushåll. Skolbildning. Yrkesväxling. Binäring, m.m., (1937), s. 26–28.

[471] Exempelvis Ambjörnsson, (1988); Edquist, (2017); Jansson, (2012); Gustavsson, (1991).

[472] Erik Holmqvist (490), språkforskare med arbeten om bl. a. Bergslagens gruvspråk, och *arkivarie* vid Landsmålsarkivet i Uppsala mellan 1926–1960. Statistiska Centralbyrån (SCB) – samlingspost, Församlingsbokutdrag, SE/RA/420401/11/H 1 AAA/35 (1930), bildid: B0001055_00538, sida 536; Eriksson, Manne, (1967).

[473] Lars Albin Gustavsson (522). Statistiska Centralbyrån (SCB) - samlingspost, Församlingsbokutdrag, SE/RA/420401/11/H 1 AAA/107 (1930), bildid: B0001127_00096, sida 42.

[474] Waldemar Bernhard (484) Statistiska Centralbyrån (SCB) - samlingspost, Församlingsbokutdrag, SE/RA/420401/11/H 1 AAA/50 (1930), bildid: B0001070_00635, sida 23.

[475] Ernst Frölander (783), gick första årskursen på Hola. Källa: Redogörelse för Hola Folkhögskolas verksamet under läsåret 28/10 1918 – 9/9 1919, (1919), s. 14.

Mora[476] eller IOGT:s folkhögskola Vendelsberg,[477] och mer yrkesinriktade skolor som Gamelkroppa Skogsskola[478] eller Bröderna Påhlmans handelsinstitut.[479] Det finns även uppgifter om elever som läst på andra skolor innan de sökte sig till Brunnsvik, som Molkoms folkhögskola och Varpnäs lantbruksskola.[480]

Ett annat sätt att undersöka i vilken utsträckning eleverna läste vidare efter folkhögskolekurserna är att analysera yrkestitlarna för de elever som placerats inom de två tjänstemannakategorierna vid sista observationen. Det är fullt möjligt att elever inom övriga kategorier också utbildat sig vidare, kanske särskilt inom hantverksyrkena. Även *hemmansägare* kan ha genomgått exempelvis lantbruksskolor efter avslutad folkhögskolekurs. Men arbetsuppgiften att bedöma dessa yrkestitlar var svårgenomförd, varför undersökningen koncentrerades på tjänstemannayrkena där kopplingen mellan titel och utbildning var tydligare.

Bland tjänstemannayrkena fanns ett antal som troligen krävde en utbildning högre än folkhögskola. Till exempel tekniska yrken som *ingenjör*, *arkitekt*, eller *geolog*. Ett antal yrken krävde en utbildning på samma nivå som SCB räknade folkhögskolekurserna, som *barnmorska* eller *sjuksköterska.* Dessutom fanns en del mer karriärinriktade utbildningar, som exempelvis vid statliga utbildningsanstalter i regi av Postverket, Tullverket, Telegrafverket och Statens Järnvägar. Alla dessa som togs upp i Folkräkningen 1930 och gav tre olika bildningsgrader beroende på vilken examen som avlagts.[481] Även tekniska yrken som *byggmästare, vägmästare* och *rättare* krävde utbildning utöver folkskola, men dessa utbildningar gavs inte alltid en bildningsgrad högre än folkhögskola av SCB.

Det är däremot svårare att bedöma utbildningskravet för handel- och kontorspersonal. Handelsbodsbiträden som kom till folkhögskolan på stipendium från KF kunde troligen arbeta sig uppåt inom organisationen utan att läsa vidare på handelsinstitut. Detsamma gäller olika typer av affärsidkare eller direktörspositioner, särskilt inom folkrörelsedrivna verksamheter. Därför har dessa bedömts som utan vidareutbildning i genomgången. Sifforna för kvinnliga elever i Tabell 6.10 kan dessutom vara något låga, då endast elever med

---

[476] Kerstin Eriksson Lundbergs (13), Källa: 'Statsunderstöd till elever vid Mora Folkhögskola', ur *Dalpilen,* 15/5 1917.

[477] Jonas Bengtsson Björke (514), som även läste ett år Vendelsbergs folkhögskola, ett år på Hagabergs Lantbruksskola och ett år på en lantbruksskola i Danmark. Källa: 60-års jubileumsannons i *Morgontidningen*, 21/11, 1957. Finns i ARABs Biografica-samling (SE/ARAB/1944 vol 33).

[478] Karl Eriksson (12), Källa: Elevmatrikeln 1906–1907 (SE/ARAB/5003/D/1/1).

[479] Erik Eriksson (285), Källa: Svenska folkrörelser. 1, Nykterhetsrörelse. Politisk arbetarrörelse. Fackföreningsrörelse. Folkbildning. Kooperation, (1936), s. 376, och Oskar Franzén (401), Källa: ibid., s. 410.

[480] Karl J. Olsson (778) beskriver sina studier i sina memoarer. Olsson, Karl Johan, (1962), s. 42–43.

[481] Folkräkningen den 31 december 1930. VI - Hushåll. Skolbildning. Yrkesväxling. Binäring, m.m., (1937), s. 28–29.

egna yrkestitlar bedömts. En kvinnlig elev som dragit sig tillbaka från arbetsmarknaden i samband med ett giftermål kunde mycket väl ha vidareutbildat sig efter folkhögskolekursen, men det finns då ingen yrkestitel att bedöma.

Genomgången visar att av Väddöeleverna läste troligen 16 procent vidare efter folkhögskolekursen. Av Holaeleverna läste troligen 27 procent av männen och 32 procent av kvinnorna vidare. Motsvarande siffror för Brunnsvik var 15 procent av männen och 10 procent av kvinnorna (Tabell 6.10). Dessa siffor talar för att Hola- och Brunnsvikselevernas sociala rörlighet skiljer sig åt såtillvida att kopplingen till folkrörelsekarriärerna inte krävde formell utbildning i lika hög grad. Den absoluta majoriteten av alla Brunnsvikselever inom tjänstemannakategorierna hade yrken som inte uppenbart krävde någon högre examen. I stället var många av elevernas yrken kopplade till folkrörelseengagemang. *Riksdagsman*, *journalist* eller *redaktör* vid någon av arbetarrörelsens tidningar krävde inte någon examen, men en god penna, partibok och ett brinnande engagemang.

Tabell 6.10 Andel av elevgrupperna som troligen vidareutbildade sig, baserat på yrkestitlar inom de två tjänstemannakategorierna i HISCLASS, procent

	Väddö	**Hola**	**Brunnsvik**
Manliga elever	16	27	15
varav lärare	*3*	*12*	*3*
Kvinnliga elever		32	10
varav lärare		*23*	*7*

Källa: Dödakterna.

För att få arbete som *småskole-* eller *folkskollärare* krävdes en examen från ett småskole- eller folkskoleseminarium. I folkräkningen 1930 bedömdes småskoleseminarium ha samma utbildningsgrad som folkhögskola, medan folkskoleseminariet hade en högre grad. Det är dock rimligt att anta att alla de elever som blev exempelvis *lärare* hade någon form av utbildning utöver folkhögskolekursen, även om det inte nödvändigtvis bedömdes som en högre utbildning än folkhögskola i folkräkningen 1930.

Detta var 3 procent av Väddöeleverna och 12 procent av de manliga och 23 procent av de kvinnliga Holaeleverna samt 3 procent av de manliga och 7 procent av de kvinnliga Brunnsvikseleverna (Tabell 6.10). Att Hola sticker ut så markant bland andelen elever som läste vidare till lärare kan troligen förklaras med skolans ambition att fungera som en förberedande utbildning för elever som senare ville söka sig till seminarier. Tidigare forskning har beskrivit skolväsendet, och då kanske främst småskolan, som en expanderande arbetsmarknad för kvinnor från 1860-talet och framåt. Läraryrket hade öppnats upp för kvinnor under 1850-talet, med resultatet att småkolläraryrket i princip

var helt feminiserat mot 1800-talets slut.[482] Småskollärare var alltså ett av få renodlade kvinnoyrken som fanns tillgängliga när eleverna i denna undersökning tog sin folkhögskoleexamen.

Vägar till vidare utbildning

Genom att undersöka Brunnsvikselevernas självbiografier, går det att exemplifiera hur vägen till vidare studier kunde se ut. Memoarer är en inte helt oproblematisk källa till historisk kunskap.[483] Dock fungerar de som vittnesmål och kan komplettera den övriga undersökningen. Tre av Brunnsvikseleverna som skrivit självbiografi nämner möjligheter till vidare utbildning i sina texter.

Privat välgörare och möjlighet till tentamen

Ebba Asp var elev på Brunnsvik 1914–1915.[484] Hon beskriver i sin självbiografi vägen till en examen som folkskollärarinna.[485] Asp växte upp i Västerås, och gick i folkskolan där. Hennes skolfröken uppmuntrade henne att läsa till lärare, det fanns ett småskoleseminarium i staden så det behövdes inget internat. Tre av hennes klasskamrater ”som hade det bättre ställt”[486] skulle gå, men själv var hon tvungen att bidra till försörjningen i familjen. Hon blev därför sömmerska, och sökte sig 1911 till Stockholm för arbete. I Stockholm kom hon i kontakt med arbetarrörelsen.

Asp använde sig av detta nätverk för att finansiera sin utbildning och genomdriva sin barndoms yrkesdrömmar: att bli lärarinna. Nätverket innehöll organisationer såsom Norrmalms SDUK och NOV. Mötet med dessa organisationer, med föreningsmöten, föreläsningar och läsecirklar, gav erfarenheter av såväl studier som kulturell verksamhet. Men nätverket innebar också kontakter med personer utanför den närmsta sociala sfären. Asp nämner att hon deltog i en studiecirkel i filosofi arrangerad av ungdomsklubben vintern 1916. Filosoficirkeln leddes av professor Knut Kjellberg, som drev Stockholms Arbetarinstitut, vars föreläsningar Asp besökte. Dessutom stödde han hennes utbildningssträvan konkret med kontanta medel, då han gav henne pengar för att resa till Kalmar och tentera.[487]

Genom ungdomsförbundet fick Asp troligen en uppfattning om Brunnsvik som skola, då skolans ställning var etablerad inom SDUF när hon blev medlem. När första världskriget bröt ut 1914 hade hon långt gångna planer på att resa till Paris för att utbilda sig till modesömmerska. Men gränserna stängdes

[482] Florin, (1987), s. 70–71.
[483] Jag diskuterar detta närmare I Bilaga II. Se även Thompson, Paul, (2000), s. 121; Gusdorf, Georges, (1980), s. 40–42.
[484] Ebba Asp-Andersson. (506).
[485] Självbiografin är fylld med observationer rörande kvinnans låga ställning. I lokalsamhället, i arbetslivet och i politiken.
[486] Asp-Andersson, (1979), s. 53–55.
[487] Ibid., s. 78.

och hon valde då att söka till Brunnsvik i stället. Hon finansierade vinterkursen med pengar från sin mor, sin bror i Kanada och med sitt eget sparkapital. På skolan utökade hon sitt nätverk med bland andra läraren Eva von Bahr, som stödde henne både ekonomiskt och med privatlektioner som förberedelse till att hon skulle tentera för att få söka Kalmar lärarinneseminarium.[488] För att finansiera sina studier på lärarinneseminariet, tog Asp lån. Dels från en professor ”B” i Djursholm[489] och dels genom Fredrika Bremerförbundet.[490] Även efter examen från seminariet var nätverkandet viktigt. Asp engagerade sig politisk i Öja socken, där hon fick sin första fasta anställning som folkskollärarinna 1922. Först i Socialdemokraterna och sedan för Folkpartiet. Dessutom var hon engagerad i Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet (IKFF), Vita bandet och IOGT.[491] I memoarerna tar hon upp ett antal exempel på hur hennes föreningsengagemang hade fungerat som kontaktyta och hjälpt henne, både i hennes yrkesliv och privat. Asps nätverk möjliggjorde att hon till slut tog sig bort från de organisationer som möjliggjorde hennes yrkesval som lärare. Det fanns ingen självklar plats för en självständig lärarinna inom arbetarrörelsen på 1930- och 40-talet, åtminstone inte som hon beskriver det i sina memoarer.

Organisationsmedlemskap

Två elever som i stället kom att stanna inom sina organisationer och uppleva en uppåtgående social rörlighet, var Axel Gjöres[492] och Johannes Lindberg.[493] Båda läste vidare efter tiden på Brunnsvik, genom hjälp från en gästföreläsare de träffat på skolan: KF:s organisatör Martin Sundell.

Lindberg arbetade tiden före Brunnsvik i en kooperativ handelsbod som drevs av stenhuggarnas fackförening på Vätö. Han betalade sin studietid med sparade pengar och hade alltså inget ekonomiskt stöd från någon organisation när han sökte sig till skolan. Väl där läste han utöver den ordinarie kursen en frivillig kurs i tyska. När Brunnsvikskursen var slut fortsatte han ta privatlektioner för en infödd tysk hemma i stenhuggarsamhället på Vätö. Efter en tid skrev han till Martin Sundell och bad om rekommendationer till någon tysk eller schweizisk organisation. Han ville resa ”komma ut, studera och göra erfarenheter.”[494] Rekommendationsbrevet fick honom en plats på en kooperativ rörelse i Basel, med undervisning på kvällstid i bokföring, tyska, franska och litteraturhistoria. Han stannade i Schweiz i fyra år.[495] Vid hemkomsten påbörjades vad som måste beskrivas som en karriär inom KF: från föreståndare i

[488] Ibid., s. 69.
[489] Ibid., s. 102.
[490] Ibid., s. 59.
[491] Ibid., s. 113–119.
[492] Axel Andersson, senare Gjöres (120).
[493] Johannes Lindberg (92).
[494] Lindberg, (1951), s. 137–139.
[495] Ibid., s. 142–148.

handelsboden där han började på Vätö, med uppdrag som utbildare i bokföring. Till KF:s distriktskontor i Gävle, därifrån vidare till det nationella sekretariatet i Stockholm och slutligen 1925 som förläggare på det nybildade KF förlag.[496] Brunnsvik framstår som starten för Lindbergs resa inom KF, och mötet med Sundell på skolan gav honom en kontakt att begagna sig av för att sedan ta sig vidare.

Årskursen efter Lindberg gick Axel Gjöres. I sina memoarer beskriver han sitt tidiga yrkesliv som springpojke på ett bruk i Smedjebacken, där han även var kommissionär för socialdemokratiska ungdomsförbundets tidning *Fram* och var med om att starta den lokala klubben av SDUF. Efter ett par år avancerade han till verkstaden, men skrev även artiklar åt *Arbetarbladet* på kvällstid och drömde om att bli journalist.[497] Utöver ungdomsförbundet var han engagerad i NOV och fick genom Dalarnas distriktsloge ett stipendium till Brunnsvik. I memoarerna beskriver han sin tid på skolan och mötet med Martin Sundell som avgörande. Han fick upp ögonen för kooperationen efter Sundells föreläsningar. Efter Brunnsvik reste Gjöres hem till Smedjebacken igen, lagom till att Storstrejken bröt ut 1909. Den plötsligt arbetsfria tiden gav honom ”storartade möjligheter till läsning.”[498] När så expediten på den lokala kooperativa butiken emigrerade, fanns det en tjänst att söka och Gjöres inledde sin karriär inom KF. Efter sex år i handelsboden sade han dock upp sig och reste på vinst och förlust till Stockholm. I sina memoarer menar han att det främst var av längtan till teatrar, konserter och möjlighet till vidare studier. Först blev det kvällskurser i tyska och engelska på Stockholms borgarskola.[499] Men det var värre med arbete, tills han en dag gick in på redaktionen till *Kooperatören* med ett artikelmanus. Det resulterade i att Gjöres fick tjänst i redaktionen för nystartade *Konsumentbladet*.[500] Samtidigt med arbetet på redaktionen utnyttjade han storstadens utbud. Han fick gå som åhörare på Handelshögskolan och följde Eli Heckschers och Sven Brismans föreläsningar i nationalekonomi åren 1917–1919.[501] När kriget var över erbjöds han av KF:s ledning att studera den brittiska kooperationen under ett halvår vid nystartade Cooperative College i Manchester.[502] Gjöres fortsatte inom KF, till sist på Martin Sundells gamla position som chef för organisationsavdelningen.[503] År 1938 tillträdde han som generaldirektör för Kommerskollegium[504] och under andra världskriget var han folkhushållningsminister i samlingsregeringen.[505]

---

496 Ibid., s. 159–188.
497 Gjöres, Axel, (1965), s. 114–115.
498 Gjöres fyndiga kapitelrubrik är ”De korslagda armarnas höst”. Ibid., s. 151.
499 Ibid., s. 174.
500 Ibid., s. 175.
501 Ibid., s. 206.
502 Ibid., s. 220–224.
503 ’Axel Gjöres chef för Kommerskollegium’, *Vi*, 16 juli 1938.
504 ’Axel Gjöres’, *Arbetet*, 7 september 1938.
505 Artikel författad av Brunnsvikseleven Mauritz Västberg (40), ’Krigsårens folkhushållare glömmer ej sjömäns bragder’, *Morgon-Tidningen*, 8 november 1949.

Nätverk och organisationskapital

De tre eleverna ger alla exempel på hur deras tillgång till och förmåga att aktivera, personliga nätverk hjälpte dem vidare i yrkeslivet. Asp beskriver detaljerat hur hon samlade på kontakter som kunde hjälpa henne vidare på olika sätt. Utbildning på seminariet i Kalmar var förutsättningen för att hon skulle få arbeta som lärarinna.

Gjöres och Lindberg använde båda kontakten med KF:s gästföreläsare på Brunnsvik för att ta sig in och sedan vidare i tjänstemannaskiktet i den kooperativa rörelsen. Båda kunde dessutom vidareutbilda sig inom ramen för sina positioner. Alla tre eleverna använde sig alltså av sina kontakter och erfarenheter från Brunnsvik i sitt fortsatta yrkesliv. Även om dessa tre exempel inte kan tas som uttryck för några generella slutsatser, fungerar de som påminnelse om att det är fler faktorer än enbart utbildning som spelar in när social rörlighet ska undersökas.

Sammanfattning

Skillnaden mellan de tre skolorna och deras elever blir efter denna delstudie tydligare. I den gamla folkhögskolan fanns ett uttalat mål att eleverna skulle bildas för att kunna ta tillvara sina medborgerliga rättigheter, utan att samhällsordningen skulle förändras. Väddö folkhögskola var väletablerad i denna arbetsordning. Hola stod med ena benet kvar i den gamla folkhögskolan och erbjöd kommunalkunskap och medborgerlig bildning, samtidigt som man tog in elever från andra samhällsgrupper. Brunnsvik tog detta vidare och undervisade sina elever i riksdagskunskap.

Antagningskraven till skolorna skilde sig inte åt. Sex års genomgången folkskola och ett åldersintyg på att den manliga eleven fyllt 18 år, eller 16 år för kvinnliga elever. Samtliga tre skolor gjorde dock undantag från denna regel. Hola och Brunnsvik kommenterade den skiftande kvalitén på elevernas förkunskaper. Folkskolans undervisning skilde sig markant åt mellan olika delar av landet, och främst Brunnsvik märkte detta då de hade riksintag. En årskurs på en folkhögskola var en reell investering: dels i reda pengar motsvarande upp mot en halv årslön för en kvinnlig industriarbetare, dels indirekt i form av sex månaders förlorad arbetsinkomst. För att kunna läsa en sådan kurs krävdes någon form av ekonomiska resurser. Det fanns stipendier att söka vid alla tre skolorna, men dessa behövde ofta drygas ut. Väddöeleverna fick till större utsträckning hjälp hemifrån. Holaeleverna hade till störst del offentliga stipendier. Brunnsvikseleverna kunde till en början förlita sig på stipendier från folkrörelseorganisationer och filantropiska insatser för att efter 1912 kunna söka offentliga stipendier i större utsträckning.

Undervisningens upplägg och innehåll skilde sig en del mellan skolorna. Väddö, som grundades 1879, var vid tiden för denna undersökning en inarbetad institution där utbildningen inte skilde sig särskilt åt mellan årskurserna. Både Hola (grundat 1896) och Brunnsvik (grundat 1906) var nystartade vid tiden för denna undersökning och de experimenterade fortfarande med sin form och sitt upplägg.

Möjligheterna till fortsatt utbildning efter folkhögskolan fanns, men var inte kopplade till någon meritgivande examen. De elever som studerade vidare gjorde det genom att läsa in och tentera, eller läste utbildningar som inte gav formell examen men som möjliggjorde karriärer inom exempelvis organisationer som KF.

Utifrån denna genomgång kan vi se att Väddös kursinnehåll var upplagt enligt den gamla bondefolkhögskolans mall: att tillhandahålla ämnen som kunde hjälpa Roslagens lantbrukare i sitt kommande yrkesliv. Hola blandade upp skogsbrukskunskaperna med lite mer litteratur och modersmålsundervisning. Båda skolorna undervisade även medborgarkunskap som möjliggjorde uppdrag i lokala och regionala parlament.

Undervisningen på Brunnsvik framstår som mer teoretiskt upplagd, och med sociala frågor på schemat. Även riksdagsarbete övades praktiskt, utöver kommun- och landstingsarbete. Men det är svårt att se någon klar linje i Brunnsviks undervisning då skolan tydligt var i en etableringsfas under undersökningsperioden. Schema, lärare och ämnen ändrades mellan årskurserna.

På Hola fanns ett uttalat mål om att eleverna skulle beredas möjlighet att läsa vidare på andra skolor efter avslutad vinterkurs. Detta mål var inte lika uttalat från Brunnsviks sida, men det finns exempel på lärare som hjälpte elever med extra lektioner inför inträdesprov, eller på gästföreläsare som skrev rekommendationsbrev åt elever som sökte sig till andra skolor.

Gästföreläsarnas funktion skilde sig också åt. På Väddö kom gästföreläsarna från jordbrukssektorn, medan de blandades med personer från andra sektorer av ekonomin på både Hola och Brunnsvik. På Brunnsvik utgjorde gästföreläsarna ett kontaktnät för elevernas vidare vägar till folkrörelseoffentligheten. De kom från arbetar- och nykterhetsrörelsernas tidningar, politiska organisationer och från Kooperationen: alla potentiella arbetsplatser med yrken placerade högt upp i HISCLASS-skalan. Folkhögskolekurserna är därför inte enbart intressanta avseende till innehållet i kursplanerna. Snarare ska de förstås som sammanhang där eleverna visserligen hämtade kunskaper och färdigheter, men i lika stor utsträckning knöt kontakter och introducerades till sammanhang som de kunde aktivera i sitt framtida yrkesliv. Detta skulle då kunna vara en del av förklaringen till skillnaden mellan den sociala rörlighetens art hos eleverna på Hola och Brunnsvik, då Hola saknade den direkta kopplingen till den nationella nivån av folkrörelserna. Den kopplingen var däremot stark på Brunnsvik.

Kapitel 7
De manliga elitgrupperna

Journalist ville jag bli och på det viset göra fronttjänst i arbetarnas stora uppbåd.

Axel Gjöres[506]

I detta kapitel undersöker jag närmare de elever som avslutade sina yrkesliv i det översta skiktet av stratifieringen, som högre tjänstemän, chefer och akademiker. Dessa elever kan betecknas som en elitgrupp, men frågan är om de skilde sig från de övriga eleverna på något markant sätt. Hade de andra förutsättningar än de övriga eleverna vid samma skola? Först ska det översta skiktet i stratifieringen granskas för att visa i vilka yrkesgrupper eleverna återfanns. Sedan kommer dessa yrkesgrupper kontextualiseras och problematiseras, för att närmare belysa hur social rörlighet till dessa kunde se ut för de generationer som föddes runt förra sekelskiftet. Elitgruppen jämförs med de övriga manliga eleverna utifrån social bakgrund, geografisk rörlighet, stipendiefinansiering och organisationsmedlemskap. Kapitlet berör således mer livshistorier och *intragenerationell* social rörlighet än tidigare delundersöknignar.

Materialet som används till detta kapitel är i större utsträckning uppgifter från den tredje källtypen. Memoarer, personarkiv, klippsamlingar och poster i biografiska lexikon är källor där information om elitgruppen från Brunnsvik kan hittas, men det är ont om uppgifter för eleverna från Väddö och Hola. Därför görs jämförelserna mellan Väddö, Hola och Brunnsvik endast där det är möjligt, i kapitlets första del. I den andra delen begränsas jämförelserna enbart till Brunnsvikseleverna: de med yrken som placerade dem i elitgruppen och de övriga som inte placerades där. Materialet i den tredje källtypen är inte lika uttömmande som de livshistorier som Bertaux & Thompson efterlyst.[507] Men de kompletterar de anonyma siffrorna och ger en djupare förståelse för hur social rörlighet kunde te sig för individuella elever från denna undersökning.

Metoderna att mäta mäns och kvinnors sociala rörlighet skiljer sig åt, som diskuterades i kapitel 2, bland annat beroende på att uppgifter om kvinnors deltagande på arbetsmarknaden är underrapporterade i befolkningsstatistiken.

---

[506] Axel Gjöres (120), elev på Brunnsvik 1908–1909, ur Gjöres, (1965), s. 115.
[507] Bertaux & Thompson, red., (1997), s. 7.

Kvinnor lämnade vanligen arbetslivet när de gifte sig och de var inte institutionellt jämställda männen vid tiden för denna undersökning. Därför gäller fördjupningen i detta kapitel enbart de manliga Brunnsvikseleverna. En fördjupning av de kvinnliga eleverna följer i kapitel 8.

Först undersöks elitgrupperna och de övriga eleverna och vid de tre skolorna, deras geografiska rörlighet, sociala uppväxtmiljö och organisationsmedlemskap. Därefter koncentreras undersökningen till enbart Brunnsvikselevernas i elitgruppen yrken och uppdrag.

Elitgrupperna vid de tre skolorna

Den sociala strukturen bland eleverna från de tre skolorna såg väldigt olika ut när SES bestämdes utifrån yrkestitlarna på dödakterna. Bland eleverna vid Väddö var elitgruppen minst, 6 procent. Vid Hola var gruppen nästan en femtedel, 19 procent, och vid Brunnsvik nästan en tredjedel, 28 procent, av de manliga eleverna (Tabell 7.1).

Tabell 7.1 Fördelning av de manliga eleverna vid de tre skolorna mellan SES 1 och SES 2–7, vid döden, procent

Skola	**SES 1**	**SES 2–7**
Väddö, *n=100*	6	94
Hola, *n=100*	19	81
Brunnsvik, *n=573*	28	72

Källa: Dödakter.

De två grupperna från Väddö och Hola utgörs av ett slumpmässigt urval av elever, medan elevgruppen från Brunnsvik utgörs av alla manliga elever med en yrkestitel på en dödakt eller i en dödsruna. Före detta Brunnsvikselever var alltså betydlig vanligare förekommande i högre tjänstemannayrken (SES 1) än före detta elever från Väddö och Hola.

Geografisk rörlighet

Migrationsforskning undersöker vanligen andra aspekter än just social rörlighet, som snarare ses som en eventuell effekt av beslutet att migrera. Men skilde sig elitgruppens migrationsmönster från de övriga elevernas?

Precis som i tidigare undersökningar är eleverna från Väddö folkhögskola till hög grad lokalt förankrade. Även de Väddöelever som vid sista observationen ingår i elitgruppen. Majoriteten av såväl elitgruppen som de övriga eleverna bodde i Stockholms län vid sista observationen.

Inte heller bland eleverna från Hola folkhögskola skiljer sig elitgruppen från de övriga på något anmärkningsvärt sätt. Hälften blev kvar i Västernorrlands län, där skolan är belägen. Endast en liten del flyttade till Stockholm.

För Brunnsvikseleverna var situationen en annan. Här skilde sig elitgruppens bakgrund från de övriga elevernas på ett par punkter. Elitgruppen var till större del födda i övriga landet, 59 procent jämfört de övrigas 47 procent. Eleverna födda i Kopparbergs län tillhörde i mindre utsträckning elitgruppen, 11 procent, jämfört med övriga, 20 procent.

Vid sista observationen bodde 23 procent av elitgruppen från Brunnsvik i Stockholms stad jämfört med 11 procent av de övriga Brunnsvikseleverna. (Tabell 7.2).

Tabell 7.2 De manliga elevernas hemvist, SES 1 och SES 2–7

	Födelselän		**Hem vid skolstart**		**Sista observation**	
	SES 1	SES 2–7	SES 1	SES 2–7	SES 1	SES 2–7
Väddö (antal)	*n=6*	*n=94*	*n=6*	*n=94*	*n=6*	*n=94*
Stockholms län	4	76	6	92	4	69
Angränsande län	2	12		2		9
Stockholms stad		3			1	8
Övriga län		3			1	8
Hola (antal)	*n=19*	*n=81*	*n=19*	*n=81*	*n=19*	*n=81*
Västernorrlands län	18	72	19	72	9	56
Angränsande län		9		9	6	11
Stockholms stad					3	5
Övriga län					1	9
Utomlands	1					
Brunnsvik (antal och andel)	*n=161**	*n=412**	*n=161***	*n=412***	*n=161****	*n=412****
Kopparbergs län	17 (11%)	82 (20%)	27 (17%)	92 (22%)	20 (12%)	80 (19%)
Angränsande län	45 (28%)	121 (29%)	37 (23%)	113 (27%)	23 (14%)	97 (24%)
Stockholms stad	4 (2%)	18 (4%)	13 (8%)	40 (10%)	37 (23%)	46 (11%)
Övriga län	95 (59%)	189 (47%)	84 (52%)	165 (41%)	80 (50%)	189 (46%)
Utomlands		2 (0%)		2 (0%)	1 (1%)	

Källor: * Folkräkningarna 1880–1910 ** Elevmatrikel och elevalbum *** Folkräkningen 1930, Dödböckerna, *Svenska Folkrörelser vol. 1.* Dödsruna.

En viktig anledning till detta är att i elitgruppen fanns *politiker*, *höga tjänstemän* och *journalister*: yrken som förekommer koncentrerat kring storstäder. Andelen Brunnsvikselever i elitgruppen som bodde i Kopparbergs län när de dog var i princip lika stor som andelen som föddes där. För både elitgrupp och

övriga hade andelen boende i Stockholms stad ökat redan när de skrev in sig på skolan. Det finns således en tydlig skillnad mellan Brunnsviks elitgrupp och de övriga: det är en större koncentration av inflyttade till Stockholm bland eleverna i elitgruppen.

När vi bryter ner den geografiska rörligheten till församlingsnivå, blir det ännu tydligare. Om vi ser på de fem orter med störst andel elever från de båda grupperna, både hemvist när de skrev in sig på skolan och sista observationen, så är Stockholm stad överst i båda grupperna vid båda tillfällena.[508] Ludvika, som är den församling där Brunnsviks folkhögskola ligger, är där den näst-största andelen av eleverna bodde när de skrev in sig på skolan. Men det är bara hälften så många som de boende i Stockholm vid samma tillfälle (Tabell 7.3).

Tabell 7.3 Brunnsviks manliga elevers hemvist och dödort, SES 1 jämfört med övriga. De fem orterna med högst andel elever, procent

SES 1	**procent** *n=161*	**SES 2-7**	**procent** *n=412*
Hem vid skolstart			
Stockholm	8	Stockholm	10
Ludvika	4	Ludvika	5
Göteborg	3	Göteborg	3
Gävle	3	Leksand	3
Malmö	2	Västerås	1
Dödort			
Stockholm	23	Stockholm	11
Göteborg	4	Ludvika	6
Ludvika	4	Göteborg	3
Malmö	2	Leksand	3
Borlänge	2	Västerås	1

Källor: Brunnsviks årsberättelser 1906–1921, Kyrkoarkivens död- och begravningsböcker och dödakter.

Vid sista observationen var fortfarande Stockholm den ort där störst andel av Brunnsvikseleverna bodde, men det var dubbelt så stor andel av elitgruppen jämfört med de övriga. För den övriga gruppen var listan över de fem orterna med störst andelar elever densamma vid båda observationstillfällena. Den stora skillnaden låg i att den elevgrupp som flyttat till Stockholm stad hade ökat från 7 procent till 25 procent.

[508] Församlingarna i städer har slagits samman till en enhet, på samma sätt som undersökningen av den geografiska rörligheten i kapitel 5.

Socio-ekonomisk bakgrund

Tidigare forskning har betonat att social rörlighet sker stegvis över generationer. Ett exempel på detta från svenska studier är att barn till folkskollärare i högre utsträckning gick vidare med universitetsstudier än barn från annan socioekonomisk uppväxtmiljö.[509] Det skulle kunna betyda att de som hamnade i elitgruppen kom från hem med en högre SES än gruppen övriga elever. Vid en jämförelse av uppväxtförhållandena för de manliga eleverna i elitgruppen med de övriga verkar det inte förhålla sig så för någon av skolorna (Tabell 7.4). För Väddö och Hola är det snarare så att den största andelen elever som hade ett yrke på sina dödakter som placerade dem i elitgruppen, växte upp i jordbrukarhem. Denna grupp var också störst bland de övriga eleverna vid dessa två skolor.

Tabell 7.4 Jämförelse av de manliga elevernas uppväxtmiljö, elitgruppen (SES 1) och övriga (SES 2–7), antal.

Uppväxt SES	**Väddö**		**Hola**		**Brunnsvik**	
	SES 1 n=6	*SES 2-7 n=94*	*SES 1 n=19*	*SES 2-7 n=81*	*SES 1 n=161*	*SES 2-7 n=412*
Högre tjänstemän, chefer och akademiker (1)				1	1 (1%)	4 (1%)
Lägre tjänstemän, kontors- och handelsarbetare (2)		14		8	10 (7%)	28 (7%)
Förmän och facklärda arbetare (3)		4	1	10	36 (22%)	85 (21%)
Bönder och fiskare (4)	5	70	11	28	32 (20%)	114 (28%)
Ej facklärda arbetare (5)			2	9	23 (14%)	55 (13%)
Grovarbetare (6)			2	8	23 (14%)	55 (13%)
Ej facklärda- och grov-arbetare, jordbruket (7)	1	6	3	17	36 (22%)	71 (17%)

Källor: Folkräkningarna 1880–1930, *Svenska Folkrörelser vol 1*, Kyrkoarkivens Död- och begravningsböcker och dödakter.

Bland eleverna från Brunnsvik finns inte heller någon iögonfallande skillnad mellan elitgruppen och de övrigas sammansättning. De största skillnaderna var dels att fler av elitgruppens individer växte upp i jordbruksarbetarhem, 22 procent mot 17 procent hos de övriga, alltså lägst ner på SES skalan. Dels att färre barn till hemmansägande bönder och fiskare fanns i elitgruppen än bland de övriga, 20 procent mot 28 procent. Att böndernas barn inte upplevt någon större social rörlighet kan eventuellt förklaras med att de i större utsträckning än de andra eleverna redan hade sin framtid utstakad, med arv av jord och gård inom en snar framtid. Det rör sig dock om små skillnader. Vid en jämförelse mellan Brunnsvik och gruppen från Väddö, fanns på Väddö en stor grupp av

509 Carlsson, (1972), 48–52.

söner till bönder och fiskare som själva blev bönder och fiskare, 31 procent av hela jämförelsegruppen. Det är den största enskilda grupp elever som inte rört sig socialt bland undersökningens samtliga elevgrupper (Tabell 4.1). I övrigt hade de båda grupperna på Brunnsvik påfallande lika uppväxtmiljöer och skillnaderna utgörs endast av ett par individer (Tabell 7.4). Det verkar finnas fler förklarande mekanismer än endast uppväxtmiljö som spelar in här.

Det fanns inte heller någon egentlig skillnad mellan gruppen av Brunnsvikselever som hamnade i det översta skiktet och de övriga, när det gäller om de upplevde någon social rörlighet under uppväxten. Vid en jämförelse mellan hushållsöverhuvudenas sociala rörlighet medan eleverna bodde hemma, ser vi att det endast skiljer några procentenheter grupperna emellan (Tabell 7.5). Det var således marginell skillnad mellan elevgruppernas uppväxtförhållanden.

Tabell 7.5 Social rörlighet under uppväxten, jämförelse mellan hushållsöverhuvuden i SES 1 och eleverna i SES 2–7, antal.

Uppväxt SES	**Väddö**		**Hola**		**Brunnsvik**	
	SES 1 n=6	*SES 2-7 n=94*	*SES 1 n=19*	*SES 2-7 n=81*	*SES 1 n=161*	*SES 2-7 n=412*
Uppåtgående		7	5	7	24 (15%)	62 (15%)
Ingen	6	82	13	64	112 (69%)	286 (70%)
Nedåtgående		5	1	10	25 (16%)	64 (15%)

Källor: Folkräkningarna 1880–1930, *Svenska Folkrörelser* Vol 1, Kyrkoarkivens Död- och begravningsböcker och dödakter.

Som vi sett tidigare hade Brunnsvikseleverna upplevt social rörlighet redan innan de skrevs in på skolan, där bland annat en rörelse från arbeten i jordbrukssektorn till arbeten i industrisektorn tydligt kunde urskiljas. En trend som följde samhällsutvecklingen i stort vid den här tiden (Tabell 2.5).

Vid en jämförelse mellan elitgruppen och de övriga eleverna på Brunnsvik, vid tiden för inskrivningen, finns det endast små skillnader mellan grupperna. I materialet från Väddö och Hola saknas uppgifter om elevernas yrken vid inskrivning på individnivå, varför dessa skolor utelämnas från jämförelsen här. En liten andel av elitgruppen på Brunnsvik hade redan ett yrke som placerade dem i det översta skiktet av skalan, 4 procent (Tabell 7.6). Där återfanns endast en person bland de övriga. Det rörde sig dock om ett fåtal personer, samtliga journalister på arbetarrörelsedrivna tidningar. En mindre del av elitgruppen, 13 procent, mot de övriga, 18 procent, var ej facklärda- och grovarbetare inom jordbruket. Men även här är det slående hur lika bakgrund de båda grupperna hade.

Tabell 7.6 De manliga Brunnsvikselevernas SES vid inskrivning, uppdelat på SES 1 och SES 2–7, procent

	SES 1 *n=161*	**SES 2-7** *n=409[*]*
Högre tjänstemän, chefer och akademiker (1)	4	
Lägre tjänstemän, kontors- och handelsarbetare (2)	11	10
Förmän och facklärda arbetare (3)	25	25
Bönder och fiskare (4)	2	4
Ej facklärda arbetare (5)	24	24
Grovarbetare (6)	21	19
Ej facklärda- och grovarbetare, jordbruket (7)	13	18

[*] Det saknas yrkesuppgifter om tre elever.
Källor: Folkräkningarna 1880–1930; Brunnsviks årsböcker 1906–1921.

Sammanfattningsvis kan konstateras att Brunnsviks elitgrupps sociala bakgrund inte skilde sig från de övriga Brunnsvikelevernas i någon större utsträckning. Men om det inte var några större skillnader på elevernas uppväxtmiljöer eller yrkesbakgrund när de kom till skolan, vad var det som möjliggjorde den stora rörligheten för vissa elever och en något mindre dramatisk rörlighet för andra? Fanns skillnader i organisationsmedlemskap eller stipendiemedel? Eller fanns det ytterligare andra aspekter som särskiljer dem?

Organisationsmedlemskap och stipendier

Många av eleverna i elitgruppen från Brunnsvik var aktiva som funktionärer i folkrörelser eller folkrörelsedriva företag. Det är därför intressant att undersöka om de i högre utsträckning än de övriga eleverna var medlemmar i folkrörelseorganisationer eller var stipendiefinansierade. Var de redan en del av folkrörelsernas byråkratiska skikt när de kom till skolan?[510] Även om uppgifterna om elevernas organisationsmedlemskap och stipendier inte är heltäckande för undersökningsperioden, så går det ändå att jämföra om graden av stipendiefinansiering skiljer elitgruppen från de övriga, (Tabell 7.7). Med stipendiefinansierad avses här alla individer som erhållit någon form av stipendium från staten, landstinget, skolan eller någon övrig organisation. Tabell 7.7 gör ingen skillnad på stipendiets storlek, utan innehåller elever som var både helt eller delvis finansierade av stipendier. Väddöeleverna var till lägst grad stipendiefinansierade och Hola eleverna till högst. Även om urvalet är litet är det intressant att andelen stipendiater vid Väddö och Hola inte skiljer sig särskilt mycket mellan grupperna. På samma sätt var skillnaden mellan Brunnsviks elitgrupp och övriga försumbar, 67 procent i elitgruppen mot 65 procent bland de övriga var stipendiefinansierade.

[510] Östberg, (1990).

Tabell 7.7 Manliga stipendiater vid de tre skolorna, uppdelat på SES 1 och SES 2–7

	Väddö		**Hola**		**Brunnsvik**	
	SES 1 n=6	*SES 2-7 n=94*	*SES 1 n=19*	*SES 2-7 n=81*	*SES 1 n=161*	*SES 2-7 n=412*
Utan stipendier	3	48	7	16	53 (33%)	144 (35%)
Stipendiater	3	46	12	65	108 (67%)	268 (65%)
Kategorier						
Org./Privat					*46 (28%)*	*104 (25%)*
Staten					*45 (28%)*	*119 (29%)*
Skolan					*1 (1%)*	*3 (1%)*
Staten + skolan					*7 (4%)*	*12(3%)*
Staten + org.					*8 (5%)*	*23 (5%)*
Skola + org.						*2 (0%)*
Staten + org. + skolan					*1 (1%)*	*5 (1%)*

Källa: Stockholms läns folkhögskolas årsböcker 1906–1921; Hola folkhögskolas årsböcker 1906–1921; Brunnsviks folkhögskolas årsböcker 1906–1921.

När stipendiegivarna kategoriserats, visar det sig att inte heller här fanns någon tydlig skillnad mellan grupperna på Brunnsvik. De elever som erhöll stipendier från organisationer eller privatpersoner, var inte överrepresenterade i vare sig elitgruppen eller bland de övriga. Det samma gällde samtliga andra kategorier, det skiljer endast några procentenheter och således kan inte eventuella stipendier förklara varför en del elever hamnade i elitgruppen och andra inte.

När organisationsgraden hos Brunnsvikseleverna istället analyseras, finns det fler tydliga skillnader. Det är känt sedan tidigare att Brunnsvikseleverna i hög grad var organiserade i folkrörelser. Information om medlemskap lämnades till skolan, som tryckte den i sina årsredovisningar. Som konstaterades i materialgenomgången, registrerades denna information inte alltid på individnivå. Detta gör att resultaten i Tabell 7.8 troligen kan justeras något, men de ger ändå en bild av hela gruppens organiseringsgrad. Här finns det en skillnad mellan elitgruppen och de övriga. I samtliga fem organisationskategorier var en större andel av elitgruppen organiserad, jämfört med de övriga eleverna. Påfallande stor skillnad var det i kategorierna nykterhetsorganisationer, fackförbund och partier eller ungdomsförbund, där det skiljer så mycket som 12–13 procentenheter. Nykterhetsrörelsen har i tidigare forskning kallats för ”det första politiska partiet.”[511]

[511] Kjell Östberg diskuterar dess roll som politisk kraft, med hänvisning till tidigare forskning. Östberg, (2021), s. 79–82.

Tabell 7.8 Manliga Brunnsvikselever med medlemskap i organisationer, uppdelat på SES 1 och SES 2–7, procent

Organisationsmedlemskap	**SES 1** *n=161*	**SES 2–7** *n=412*
Nykterhetsorganisationer	60	48
Fackförbund	47	29
Partier el. Ungdomsförbund	58	45
Kooperationer	9	8
Övriga organisationer	6	3

Källor: Brunnsviks folkhögskolas årsböcker 1906–1921, Elevalbum 1906–1921.

Skillnaden mellan de två gruppernas organisationsgrad var förväntad med tanke på den plats skolan har haft inom framförallt arbetarrörelsen under hela 1900-talet. Värt att notera är att trots den högre andelen organiserade elever i elitgruppen, så fick dessa inte i högre utsträckning tillgång till organisationernas stipendier än sina kurskamrater (Tabell 7.7). Det tyder på att medlemskapet i en organisation var en viktig faktor för elevens framtida yrkesbana, även om det inte gav tillgång till fördelar som stipendier från organisationen för att kunna gå på skolan.

Som vi tidigare har sett var många av Brunnsvikseleverna medlemmar i fler än en organisation. Hela 63 procent var medlemmar i två eller fler organisationer när de skrev in sig på skolan[512] Vanligen en nykterhetsorganisation och ett politiskt ungdomsförbund, eller en nykterhetsorganisation och ett fackförbund. Men det finns ett fåtal exempel på elever som var medlemmar i sex organisationer eller fler, och dessutom elever som var medlemmar i delvis konkurrerande organisationer inom samma område.[513] Organisationerna blev ett sätt att strukturera vardagen och arbetslivet och var en viktig motor i att forma de skötsamma arbetare som skulle ta plats i samhället.[514]

Minst är skillnaden bland dem som var medlemmar i kooperativa föreningar, där det endast skiljer en procent. Denna skillnad är dock så pass liten att den kan bortses ifrån, och kan förklaras av att de yrken som man direkt förknippar med en kooperativ förening alla har SES 2. De som var medlemmar i kooperativa föreningar var mestadels också organiserade i nykterhetsföreningar och partier eller ungdomsförbund. Av de 15 manliga elever inom elitgruppen som var medlemmar i kooperativa föreningar när de skrev in sig på

[512] Se Tabell 5.10 i denna avhandling.
[513] Det är lätt att få intrycket att organisationsmedlemskap sågs som ett adelsmärke. Som när Daniel Hagberg (66) skrev in sig på Brunnsvik 1908, och uppgav att han var medlem i Svenska Orgel- och pianoarbetarnas fackförbund, Arvika arbetarkommun, Arvika SDUK, den lokala logen inom NOV, Arvikas kooperativa handelsförening och Arvikas arbetarbibliotek. Ett annat exempel är eleven Albin Gustafsson (403) som var organiserad nykterist i de två konkurrerande organisationerna NGTO och TO. Dessutom var han medlem i två olika politiska organisationer: såväl SDUF som Frisinnade landsföreningen.
[514] Se exempelvis Ambjörnsson, (1988), särskilt del II.

skolan, arbetade endast tre inom KF-sfären vid den sista observationen. En *förlagschef* på KF förlag,[515] en *revisor* för Östergötlands KF distrikt[516] och en *disponent* på KF:s försäljningskontor i Kalmar.[517]

Yrken och uppdrag inom SES 1

I SES 1 ingår en rad olika yrken och uppdrag. Dessutom kan samma yrkestitel med goda skäl antas ge olika förutsättningar hos två olika arbetsgivare, såväl ekonomiska som statusmässiga. Därför bör elitgruppens yrkestitlar undersökas närmare. SES 1-gruppen har delats in i ett antal yrkesområden (Tabell 7.9). De yrken eller uppdrag som angivits i dödakten har varit vägledande vid kategoriseringen, men dessa har kompletterats med information om arbetsgivare när sådan har funnits i den tredje källtypen. Klassifikationen är min egen, eftersom HISCLASS-kategoriseringen inte alltid avslöjar vilken typ av bransch en arbetsgivare verkar inom, eller arbetsgivarens ägandeförhållanden. För den här undersökningen är det intressant att se om eleverna främst haft olika former av uppdrag, eller om de varit anställda inom offentliga verksamheter, rörelsedrivna verksamheter, eller inom det privata näringslivet.

Tabell 7.9 Yrkeskategorier inom elitgrupperna, andel av hela elevgruppen vid de tre skolorna, procent

	Väddö	**Hola**	**Brunnsvik**
SES 1	*n=6*	*n=19*	*n=161*
Hela gruppen	*N=100*	*N=100*	*N=573*
Näringsliv	4	10	8
Press		3	9
Politiskt uppdrag			2
Förtroendeuppdrag		2	5
Tjänstemannauppdrag	1	2	1
Utbildning	1	1	2
Författare		1	1
Total andel av eleverna	*6*	*19*	*28*

Källor: Död- och begravningsböcker, dödakter och en nekrolog (en Brunnsvikselev som avled utomlands).

Majoriteten av Brunnsvikseleverna har dock varit verksamma i ett antal varianter av yrkeskategorierna under sina yrkesliv, vilket kommer att visas senare. För jämförelsen med Väddö och Hola presenteras kategorierna som andelar av hela elevgruppen vid skolorna, inte endast SES 1 (Tabell 7.9).

515 Johannes Lindberg (92).
516 William Olsson (379).
517 Leon Hedenmo (158).

Vid alla tre skolorna var elitgruppen störst inom *näringslivet*. Brunnsvik avviker med ytterligare två större grupper: *förtroendeuppdrag* och *press*. De rörelsedrivna tidningarna hade både anställda och personer på förtroendeuppdrag i sina redaktioner, varför jag valt att lägga dem som en egen kategori, ett mellanting mellan näringslivet och organisationerna. Dessutom är det endast Brunnsvikselever som har *politiska uppdrag* angivet på sina dödakter.

I kategorin *Näringsliv* har jag placerat *fabrikörer*, *disponenter* och *direktörer*. Väddöeleverna i denna kategori har yrkestitlar med variationer på *-direktör* medan det bland eleverna från Hola utöver direktörer även finns ett par *ingenjör* och *kamrer*. Bland Brunnsvikseleverna finns i denna kategori många som var verksamma inom KF, men även exempel på näringsidkare utanför folkrörelsesfären. På samma sätt som de rörelseägda tidningarna, var KF en rörelsedriven verksamhet med både anställda och förtroendevalda arbetande i verksamheten. Dessvärre har jag inte kunnat avgöra arbetsgivare för samtliga titlar i denna grupp och därför valt att kategorisera samtliga som näringsliv.

I kategorin *Press* återfinns yrken som *journalist*, *redaktionssekreterare* och *redaktör*. Flera av eleverna inom press-kategorin kombinerade sina redaktionsarbeten med ett parlamentariskt uppdrag. Den absoluta majoriteten av Brunnsvikseleverna i denna kategori arbetade för arbetarrörelseanknutna tidningar, med enstaka undantag.[518]

Bland alla yrken som jag fastställt inom SES 1 finns en rad titlar som indikerar uppdrag snarare än anställningar. I HISCLASS räknas arvoderade uppdrag som yrken och tas därför med i stratifieringen. Även pastorsexpeditionerna betraktade dem som yrken i dödakterna. Jag har dock delat upp de arvoderade uppdragen i två kategorier: *politiska uppdrag* och *förtroendeuppdrag*. I *politiska uppdrag* inkluderas uppdrag som kan antas ha arvoderats i en omfattning som motsvarar en lön: *riksdagsledamöter*, *kommunalråd* och *kommunalnämndsordföranden*, men inte kommunfullmäktigeledamöter. Det samma gäller *förtroendeuppdrag*. Ernst Sätterberg, *ombudsman* i LO och konsulent i folketshusfrågor, kan antas ha fått ett arvode som motsvarade en lön.[519] Men Ferdinand Lindqvist, med en rad uppdrag i fackföreningar och ledamot i flera kommunala nämnder, bör ändå kategoriseras efter sitt yrke som *järnsvarvare* eftersom dessa uppdrag inte togs upp på dödakten.[520] I kategorin *förtroendeuppdrag* finns främst titlar som *ombudsman* inom fackförening eller försäkringsbolag, men även *landshövding* och *nämndeman* faller under denna kate-

---

[518] Exempelvis Anton Fransson (657) arbetade som lokalredaktör på bondeförbundets *Hallands nyheter* (PK36, s. 184) och Valfrid Backman (619) som redaktör på frisinnade *Hallandsposten*. (*Vem är vem* 1948, s. 76). En intressant fråga, som inte kommer att utvecklas i denna avhandling, är hur karriärvägarna såg ut för journalister vid den här tiden. Var rörelsejournalisterna knutna till rörelsetidningar, eller övergick det längre fram till att bli mer av ett vanligt arbete istället för ett idéburet?

[519] Ernst Sätterberg (641). Se även *Svenska Folkrörelser,* Vol 1, (1936), s. 1051; Casparsson, Ragnar, (1948), s. 525.

[520] Ferdinand Lundqvist, (170). Se även *Svenska Folkrörelser,* Vol 1, (1936), s. 749.

gori. Gränserna är dock flytande, en *landshövding* var oftast en tidigare politiker. Jag har valt att dela upp de arvoderade uppdragen i dessa två kategorier för ökad tydlighet. Arvoderade uppdrag återfinns ofta på dödakterna. De klassades alltså som yrken även av pastorsexpeditionerna. Det finns dock fall där arvoderade uppdrag saknas på dödakterna, som vi ska se längre fram.

För Brunnsvikseleverna, och i viss mån Hola-eleverna, fanns det en möjlighet till karriärer inom arbetarrörelsens organisationer och mer traditionella karriärer inom näringslivet eller offentligheten. Arbetarrörelsen höll under 1900-talets början på att utvecklats mot en ökad byråkratisering, vilket gjorde att funktionär i någon av dessa organisationer var ett reellt karriäralternativ.[521] Dessutom höll folkrörelseoffentligheten på att integreras i det borgerliga samhället under perioden när eleverna var aktiva på arbetsmarknaden. En partikarriär kunde nu även bli en statlig tjänstemannakarriär. Om vi vill förstå elevernas sociala rörlighet, måste yrkeskategorierna i den översta gruppen på HISCLASS-skalan kontextualiseras. HISCLASS är ett verktyg som främst tagits fram för att användas vid internationella jämförelser. Det gör att en del lokala förhållanden inte blir synliga, utan istället måste undersökas vidare.[522]

HISCLASS utgår från yrkestitlar, och klassificerar dem utifrån de fyra måtten kroppsarbete/icke-kroppsarbete, kvalifikationsnivå, grad av tillsyn och ekonomisk sektor. Det betyder att exempelvis ekonomiska aspekter inte bedöms. Det gör att en luspank författare som Dan Andersson[523] ändå klassificeras i den högsta SES-kategorin. Även journalister och redaktörer är yrkesgrupper som innehåller en stor inkomstmässig spännvidd. Ett talande exempel på arbetarrörelsetidningarnas ekonomiska läge vid tiden för denna undersökning ges av Hola-eleven Albert Viksten, som efter examen från folkhögskolan 1912 fick arbete som journalist vid *Nya Norrland.*

> Ekonomin kunde liknas vid en uttorkad ökenbäck och driften skedde i långa tider med handlån från liktänkande. […] Avlöningsdagarna blev som en häxbrygd för kassören. Tryckeriets anställda var obevekliga, då de tillhörde fackföreningen. Varje fredag hängde strejkhotet som en mara över företaget. Men kassören lyckades vanligtvis trolla fram löningen på något obegripligt sätt. Redaktionen var det dock inte så noga med. Vi var idealister och paradoxalt nog icke organiserade. Vi hade friheten att välja metoderna för vår fortlevelse.[524]

---

521 Östberg, (1990); Michels, ([1915] 2016).

522 Detta är något som tas upp av Leeuwen & Maas i kodhandboken för HISCLASS. Problemet är kanske inte ett problem i sig utan ett tecken på att kunskap om det förflutna är mer komplext än vad ett universellt kategorisystem kan fånga och att resultaten alltid bör kontextualiseras för att verkligen säga något. Se van Leeuwen & Maas, (2011), s. 14–15.

523 Att Dan Andersson (480) var luspank är belagt av såväl hans förste biograf, klasskamraten på Brunnsvik Waldemar Bernhard (484), som hans senaste Göran Greider. Se Bernhard, (1941); Greider, Göran, (2008).

524 Viksten, Albert & Sven Viksten, (1971), s. 77–78.

Det var inte självklart att någon lön kunde betalas ut till journalisterna varje fredag. Vikstens vittnesmål kan nog tänkas vara gällande för flertalet arbetarrörelsedrivna tidningar vid 1900-talets början. Det är rimligt att anta att redaktören för den anarkistiska veckotidningen *Brand* och att någon av *Dagens Nyheters* chefredaktörer under samma tid inte hade liknande inkomster, eller åtnjöt samma samhälleliga ställning.[525] Och huruvida riksdagsledamot är ett yrke eller ett uppdrag, som Sten Carlsson menar inte är att betrakta som samma sak, är också något som behöver redas ut.[526] För att göra det ska vi bryta ner den översta SES kategorin i ett par undergrupper och undersöka dem närmare.

Näringsliv

Inom kategorin *Näringsliv* i Tabell 7.9 har jag placerat titlar på yrken inom privat eller offentlig verksamhet, utan någon direkt folkrörelsekoppling: *ingenjör*, *byggmästare, hotellinnehavare, gjuteriägare, arkitekt.* Dessa individer kan givetvis ha varit aktiva politiker i sina hemkommuner, eller dragit nytta av sina kontakter inom exempelvis socialdemokratin vid utövandet av sin verksamhet.[527] Verksamheterna de arbetade inom var rimligen privat drivna. Hit har jag även kategoriserat yrkestitlar som eventuellt var knutna till rörelsedrivna verksamheter: *kassör, direktör*, *disponent*, *kamrer*, *förlagschef.* Dessa titlar antyder en professionalisering av funktionärsroller inom rörelserna och möjliga karriärvägar för eleverna. Individernas måste då koppas till en arbetsplats, vilket har varit möjligt i viss utsträckning med hjälp av biografiska lexikon och tidningsmaterial. Det är dock inte heltäckande, men det finns uppgifter om ett antal arbetsplatser.[528]

De två *förlagscheferna* var, som förväntat, båda inom rörelsedrivna verksamheter: Kooperativa förbundets förlag och Arbetarkultur, som drevs av SKP.

Av *direktörerna* var ungefär hälften folk- eller arbetarrörelseanknutna. Folkets husföreningarnas centralorganisation, Tiden förlag, KFs inköpsorganisation i Kalmar distrikt eller Ny Tid tryck Framåt AB är alla namn som talar för sig själva, medan Torsåkers linnefabrik och AB Peterssons Wienerångbageri i Göteborg var verksamheter i det privata näringslivet.

---

[525] Kakelugnsarbetaren C J Björklund (206) var redaktör för *Brand* under 30 år, med start 1918. Otto von Zweibergk var redaktör för *DN* 1898–1921 och Sten Dehlgren 1922–1946.
[526] Carlsson, (1950), s. 145.
[527] Byggmästare Olof Engqvist (66), med sitt bolag Bygg-Oleba Olle Engkvist AB, genomförde till exempel flera stora projekt kopplade till bygget av Folkhemmet. Som Per Albin-radhusen i Bromma, en rad kollektivhus i Stockholm och offentliga byggnader som Konserthuset i Göteborg och Thulehuset och Skatteskrapan i Stockholm. Wohlin, Hans, (2011), s. 429–439.
[528] De finns presenterade i Bilaga III.

Oskar Ekelunds bokförlag drevs av IOGT och kopplingarna mellan nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen var som bekant starka. Förlagets direktör, Oskar Franzén, hade även förtroendeuppdrag inom socialdemokraterna.[529]

I kategorin *Näringsliv* har jag även placerat offentligt ägda verksamheter. Gustaf Dahlin var direktör i det kommunalt ägda Göteborgs restaurangaktiebolag och han satt även i Göteborgs stadsfullmäktige för socialdemokraterna.[530] Det kanske snarare ska ses som ett förtroendeuppdrag än näringslivsverksamhet. Förtroendeuppdrag inom folkrörelserna behövde naturligtvis inte innebära en folkrörelsekarriär som funktionär.

Självklart kunde även en direktör i en privat verksamhet vara engagerad i folkrörelser. Jac Lalander drev herrekiperingskedjan Lalanders med butiker i ett flertal norrländska städer.[531] Detta var en privat näringslivsverksamhet, men direktör Lalander var en aktiv föreningsmänniska, både inom folkrörelser, intresseorganisationer och i näringslivet. Han reste 1939 som representant för IOGT-logen 1985 Midnattssolen i Malmberget till Gällivaredistriktets årsmöte.[532] Han var också engagerad i det lokala kulturlivet, bland annat i Riksteatrarnas Publikorganisation (RPO)[533] och dessutom en av grundarna till Köpmannainstitutets studieförbund, ett organ för ”det frivilliga studiearbetet inom den enskilda handelns områden.”[534]

I kategorin finns även ett antal direktörer, där uppgifter om arbetsplatser saknas. Det är dessvärre en så pass stor del av hela gruppen att några generella slutsatser blir svåra att dra av denna genomgång. Men eleverna i undersökningen verkade under en tid av samhällelig omvandling, och de hade genom sin tid på Brunnsvik alla en koppling till de rörelser som var drivande i denna. Därigenom öppnades eventuellt möjligheter till anställningar för enskilda individer.

Journalister och författare

Folkhögskolornas betydelse för journalister och författare från arbetarklassen har betonats av såväl idéhistoriker, litteraturvetare som språkvetare. Lars Furuland presenterade i samband med den svenska folkhögskolans 100-årsjubileum en genomgång av före detta folkhögskolelever från vinterkurser mellan 1868–1968 som publicerat sig. Han presenterar sina resultat i listor med namn, årskurs, källa och eventuellt huvudyrke. Kolumnen med källor är en blandning av arbetsplatser, typ av författarskap och hänvisningar till ett antal biografiska

529 Oskar Franzén (401), *Svenska män och kvinnor*, Vol 2. (1944), s. 648.
530 Gustav Dahlin (343), *Ny tid,* 5 januari 1924; *Svenska folkrörelser,* Vol 1. (1936), s. 317.
531 Jac Lalander (363), *Ny Tid*, 15 januari 1924.
532 *Norrskensflamman*, 11 januari 1939.
533 *Norrskensflamman*, 10 maj 1939.
534 *Falu länstidning*, 9 april 1939.

lexikon som Publicistklubbens medlemsförteckningar (PK) eller Svenskt författarlexikon (SFL). För att göra det mer övergripligt har jag slagit samman dem i tre olika kategorier: Press, författare och facklitteratur (Tabell 7.10).

Tabell 7.10 Antal publicerade elever, som var inskrivna på minst en vinterkurs på Väddö, Hola eller Brunnsvik, åren 1906–1921.

Skola	**Press**	**Författare**	**Facklitt.**	**Summa**
Väddö	2	2		4
Hola	5	2		7
Brunnsvik	58	29	19	106
varav män	*55*	*29*	*19*	*103*
varav kvinnor	*3*			*3*

Källa: Furuland (1968), s. 486–525.

Kategorin författare omfattar memoarskrivare, poeter och skönlitterära författare. Om en elev har publicerat sig i flera kategorier, har de kategoriserats enligt principen första angivna källa.[535] Tabell 7:10 är baserad på Furulands undersökning, som inkluderade samtliga elever vid de tre skolorna från undersökningsperioden, inte på de urvalsgrupper som jag slumpat fram för min undersökning. Furulands undersökning bekräftar bilden av de tre skolorna som olika, med Brunnsvik som en särling i sammanhanget.

Väddö och Holas lokala förankring återspeglas i Furulands material över de publicerade eleverna. De två eleverna i Press-kategorin från Väddö var medarbetare vid *Norrtelje Tidning*. En av dem gick vidare till *Uppsala Nya Tidning.*[536] Eleverna vid Hola i presskategorin arbetade vid *Nya Norrland, Nya Norrlänningen, Sundsvalls tidning* och *Norrskensflamman* – alla norrlandstidningar.[537] För en del av eleverna från Brunnsvik kom arbetet i pressen att kombineras med politiska uppdrag i kommuner, landsting och riksdag. Ett bevis på fullgjord kurs från Brunnsvik var helt uppenbart meriterande inom folkrörelsedrivna tidningar och förlag.

Denna avhandlings undersökningsperiod är för kort för att kunna svara på om en folkhögskoleexamen från någon annan skola än just Brunnsvik skulle få samma status längre fram. Men i Furulands genomgång, som sträcker sig över 100 år och innefattar alla elever från de 84 folkhögskolor som varit aktiva under den perioden, så särskiljer sig Brunnsvik från samtliga andra. Han räknar till 1 272 elever som blivit publicerade skribenter under hela sin undersökningsperiod. Av dessa läste lite drygt en fjärdedel, 344 personer, vid Brunnsvik.[538]

---

535 Så har exempelvis Axel Gjöres (120) placerats i kategorin författare, då hans källor hos Furuland angivits som ”SFL, PK36, PK52”. Se Furuland, (1968), s. 489.
536 Ibid., s. 522.
537 Ibid., s. 502.
538 Se ibid., s. 455–456 samt 489–497.

Riksdagspolitiker

Brunnsvik var även en plantskola för den unga arbetarrörelsens riksdagsledamöter. Bland eleverna i jämförelsegrupperna från Väddö och Hola fanns inga med yrket riksdagspolitiker angivet i sina dödakter, men annat källmaterial visar att en av Hola-eleverna höll ett riksdagsmandat under sin livstid.[539] Bland Brunnsvikseleverna fanns 31 personer som hade uppdraget som riksdagsledamot någon gång under sitt yrkesliv, men endast hälften av dem har det angivet som sista yrke i sina dödakter. De övriga har andra titlar, där en del av dem även placerar dem i andra klasser än högre tjänstemän, chefer och akademiker.[540] Sju av dem var redaktörer, en kombination av uppdrag som var ett vanligt förekommande upplägg för arbetarrörelsepolitiker vid denna tid.[541] De flesta Brunnsvikselever representerade Socialdemokraterna, med 25 riksdagsledamöter. En av dem, August Spångberg, var först invald för SKP, sedan för Socialistiska partiet och slutligen för Socialdemokraterna. De kommunistiska ledamöterna var alla utom en invalda på mandat för flera partier under sin riksdagstid. Tre gick med i Socialistiska partiet (SP), bland annat dess partiordförande Karl Kilbom, och en slutligen till Centerpartiet. Endast Ola Persson[542] satt på kommunistiskt mandat under hela sin riksdagstid. Dessutom återfanns två liberala riksdagsmän bland Brunnsvikseleverna: Elon Andersson i Bollnäs och Ivar Janson i Talby.

Nio av riksdagsmännen med bakgrund på Brunnsvik valdes in i direkt anslutning till införandet av manlig och sedan lika rösträtt, i valen 1921 och 1922. Fyra av eleverna satt endast en eller delar av en mandatperiod, de har alla andra yrkestitlar på sina dödakter. Eftersom yrkestiteln på person- och dödakterna inte uppdaterades löpande, utan endast om någon annan ändring förelåg, är det inte så konstigt att en del av riksdagsledamöterna är noterade som något annat i detta källmaterial. Om en riksdagsledamot lämnade sitt uppdrag och återvände till sitt hemlän för att exempelvis ta uppdraget som *landshövding,* ändrades dennes yrkestitel i samband med flytten till en ny församling.[543] För de riksdagsledamöter som satt länge på bänken var uppdraget mer troligt att likna vid ett arbete med tillhörande yrkestitel. Anders Andersson i Råstock satt exempelvis 28 år som riksdagsledamot och är också noterad som riksdagsledamot på sin personakt. Hans klasskamrat på Brunnsvik August Sävström satt som riksdagsledamot i 46 år, varav 20 år som andra kammarens

[539] Karl Mäler, elev på vinterkursen 1912–1913, satt för Socialdemokraterna i Andra kammaren 1937–1947. Han var även chefredaktör på *Nya Norrland*, vilket är det yrke som återfinns på hans dödakt. Se Tvåkammarriksdagen 1867-1970 : ledamöter och valkretsar. Bd 5 Kopparbergs län, Gävleborgs län, Västernorrlands län, Jämtlands län, Västerbottens län, Norrbottens län, register band 1-5, red., (1992), s. 244–245; Skarpnäcks kyrkoarkiv, Personakter för avlidna och dödförklarade, SE/SSA/6026/A IV d/3.

[540] En sammanställning över samtliga Brunnsvikselever från undersökningen som haft en riksdagsplats finns presenterad i Bilaga III.

[541] Andersson, Jan G & Leif Lundin, red., (2007).

[542] Ola Persson (709).

[543] Som för Elon Andersson i Bollnäs (337) eller Karl J. Olsson (778).

talman.[544] Han är istället noterad som *överrevisor* på dödakten, ett uppdrag i Kungliga järnvägsstyrelsen som han innehade fram till 1950,[545] men han lämnade Riksdagen 1952.[546]

Givet nykterhetsrörelsens omskrivet politiska driv, kan vi anta att även många av riksdagsledamöterna i elitgruppen var organiserade nykterister. Majoriteten av individerna i elitgruppen var organiserade nykterister, 60 procent (Tabell 7.8). Och som Tabell 7.11 visar var även majoriteten av riksdagsledamöterna med bakgrund från Brunnsvik det, men de var också organiserade i minst ytterligare en organisation.[547]

Tabell 7.11 Blivande riksdagsledamöters organisationsmedlemskap vid tiden på Brunnsvik

Organisationsmedlemskap	*n=31*
Nykterhetsorganisationer	25
Fackförbund	16
Partier el. Ungdomsförbund	25
Kooperationer	3
Övriga organisationer	3
Ingen uppgift	*5*

Källor: Brunnsviks folkhögskolas årsböcker 1906–1921, Elevalbum 1906–1921.

Nykterhetsrörelserna var däremot inte någon större stipendiegivare till de elever som kom att bli riksdagsmän, vilket är något förvånande. Att finansiera studierna åt en potentiell politisk kandidat borde varit en god investering i organisationernas humankapital. Det ringa antalet stipendiater från nykterhetsorganisationer bland Brunnsvikseleverna kan troligen förklaras med att National-godtemplarorden (NGTO) startade en egen folkhögskola 1908.[548] Istället var det fackföreningstipendiater som var den största gruppen. En tredjedel av de framtida riksdagsledamöterna fick sina stipendier från den kategorin (Tabell 7.12).

544 'Talman Sävström', *Stockholmstidningen,* 18/12 1952.
545 Sveriges statskalender för året 1947, (1947), s. 163.
546 'Talman Sävström avskedshyllad. Sista plenum för 47 kammarledamöter', *Aftonbladet* 17/12, 1952.
547 Bland de elever där uppgift om organisering saknas, finns exempel på individer som absolut var organiserade vid tiden för sina vistelser vid Brunnsvik, men som inte fått någon anteckning om detta i skolans handlingar. Detta diskuteras i samband med Tabell 5.10 i denna avhandling.
548 Vendelsbergs folkhögskola i Mölnlycke, som blev landets första folkrörelseägda och -drivna skola.

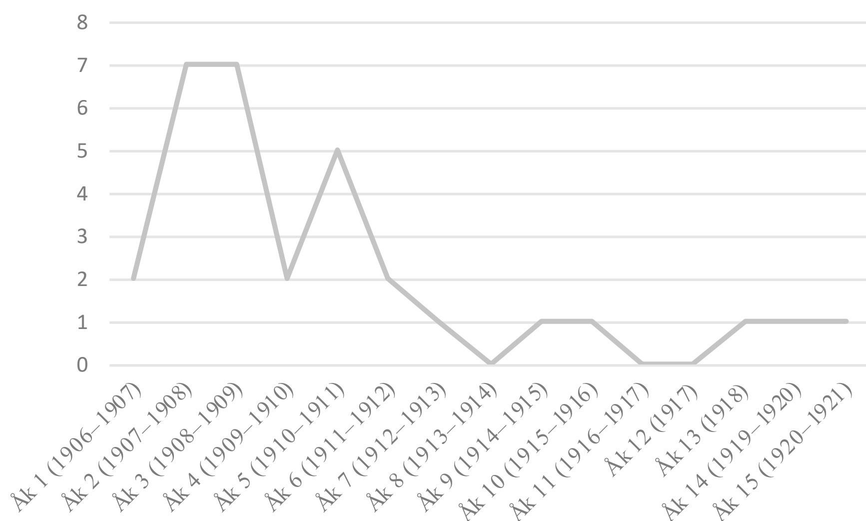
Tabell 7.12 Stipendiegivande organisationer till de blivande riksdagsledamöterna från Brunnsvik

Stipendiegivare	*n=31*
Arbetarkommun	2
Ungdomsförbund	3
Fackförening	10
Nykterhetsorganisation	2
Kooperation	1
Övriga organisationer	3
Saknar org. stipendium	10
Totalt	31

Källor: Brunnsviks folkhögskolas årsböcker 1906–1921, Elevalbum 1906–1921.

Att eleverna med fackföreningsstipendier lämnade sina förbund för uppdrag i någon av de andra folkrörelseorganisationer de var organiserade i, är inte konstigt. Nykterhetsrörelsens organisationer kunde troligen erbjuda mer stimulerande arbetsuppgifter än den lokala fackföreningen som betalat stipendiet. Kunskaperna, erfarenheterna och kanske även nätverken från Brunnsvikstiden kunde komma till användning. Endast tre av eleverna ur denna grupp fick stipendium från staten.[549] Det förklaras dock av det faktum att nästan alla de blivande riksdagsmännen var elever på årskurserna före 1911, då Brunnsvik fick tillgång till de statliga stipendiefonderna (Figur 7.1).

Figur 7.1 Antal riksdagsledamöter per årskurs från Brunnsviks folkhögskola

Källa: Brunnsviks årsböcker, *Tvåkammarriksdagen 1867–1970.*

[549] Carl-Petrus Ohlsson (421), August Spångberg (639) och Karl J Olsson (778).

Denna genomgång visar på de problem som uppstår när undersökningars fokus flyttar mellan grupp- och individnivå. Vid studier av större grupper individer kan informationen om yrkestitlar från kyrkoarkivens död- och begravningsböcker och dödakter användas för att dra slutsatser där behovet av detaljkunskaper inte är relevant. Men om materialet ska närstuderas måste en rad andra källor användas för att ge en korrekt bild av exempelvis en individs karriär och sociala rörlighet.

Skillnaden mellan två riksdagsledamöters ekonomiska situation skildras av August Spångberg i hans memoarer. Det fanns från början inget bestämt datum för när ett riksmöte skulle avslutas. Men det fanns ett tak för dagarvodet, som vanligen infann sig i slutet på maj. Om det fanns arbete kvar i riksdagen efter att det taket nåtts, fick ledamöterna arbeta utan arvode. Spångbergs första riksmöte tog slut den 10 juni. Det kanske inte var ett problem för de ledamöter som hade en friare yrkeställning där de förfogade över sin tid, som exempelvis Spångbergs granne på Värmlandsbänken, godsägaren Carl Axel Ros från Södra Råda, på mandat för Lantmanna- och borgarpartiet (lmb).[550] För arbetarrörelsepolitikerna var det en annan situation. Spångberg poängterar att ”problemet för många var att få ha kvar arbetet. För dem som stod på den radikala sidan kunde det vara svårt nog att få behålla en anställning.”[551] Själv återgick Spångberg till arbetet med att skyffla kol på lokstallen i Charlottenberg över somrarna. Arvodet från Riksdagen täckte inkomstbortfall och merkostnader med boende i Stockholm under riksmötet. Utöver det fanns dessutom förväntningar från en lokal partigemenskap i permanent ekonomisk knipa. Spångberg berättar om såväl privata lån som borgenärskap för banklån till partitidningen *Nya Värmland*.

> Jag kanske ska tillägga att dessa lån aldrig betalades åter. Var skulle de pengarna tas ifrån? Man blev ekonomiskt bunden vid parti och tidningar, på så sätt att man inte skrev på några större lån för ändamål som låg utanför partiverksamheten.[552]

Denna sammanblandning mellan den egna ekonomin och rörelsens var troligen ännu större för de riksdagspolitiker som dessutom var redaktörer för partitidningarna.[553]

Spångberg poängterar genom hela sina memoarer att han är en järnvägsarbetare. Han har kvar sin anställning vid järnvägen i Charlottenberg. Det är en viktig del av hans identitet, som är grunden för hans förtroende som politiker. Han förstod sitt uppdrag på samma sätt som Sten Carlsson förstod uppdrag i sin analys av ståndscirkulation: som något annat än ett yrke.

---

[550] Tvåkammarriksdagen 1867–1970: ledamöter och valkretsar. Bd 4, Göteborgs och Bohus län, Älvsborgs län, Skaraborgs län, Värmlands län, Örebro län, (1990), s. 435.
[551] Spångberg, August, (1966), s. 111.
[552] Ibid., s. 112.
[553] Weibull, (2007), s. 14–19.

Riksdagsman kan ses som ett yrke i den mening att det gav en inkomst och det kan klassificeras i HISCO och därmed kategoriseras i HISCLASS. Men om att bli riksdagsman verkligen går att se som social rörlighet, alltså att en spårvägsarbetare som blir vald till riksdagsman byter socialt skikt i samhället, beror på hur skalan som mäter rörligheten är konstruerad. Om enbart HISCLASS beaktas är det fråga om social rörlighet. Men i en marxistisk, eller Sten Carlssons, tolkning är det inte fråga om någon social rörlighet. Personen har inte bytt samhällsklass, då han inte har blivit kapitalägare. Det är snarare en temporär position, något som ger status men som även kan innebära en förändrad självbild. Även om arbetaridentiteten var nog så stark hos riksdagsledamöter som August Spångberg, blev de en del av den elit som Robert Michels menade växte fram inom arbetarrörelsen.[554]

Sammanfattning

Efter denna genomgång av elitgruppernas sammansättning kan vi se några intressanta resultat. Brunnsvikseleverna i SES 1 var till större grad organiserade i samtliga organisationskategorier än gruppen med övriga elever (Tabell 7.8). Detta innebär att organisationstillhörighet kan vara en viktig delförklaring till skillnaderna i elevernas sociala rörlighet. Möjligheten att göra karriär inom folkrörelserna hänger samman med att rörelserna professionaliseras och funktionärsrollerna blir anställningar, vilket sker under undersökningsperioden. Det är en process som ibland omnämns som *byråkratisering*, men som för individen kan innebära möjlighet till social rörlighet. Arbetarrörelsen kom att integreras i det borgerliga samhället och dess ledande företrädare har gått från att vara ett ledarskikt till att bli ett byråkratskikt.[555] Medlemskapet i organisationer, och de färdigheter som mångårigt arbete inom dessa gav, var eftertraktade på den arbetsmarknad som de byråkratiserade folkrörelserna kom att utgöra. Dessutom innebar medlemskapet i organisationer, och inte minst studietiden på Brunnsvik, utvidgade personliga nätverk för eleverna. Nätverk den enskilde eleven var en del av även utan att vara organiserad i någon folkrörelse. Granovetters svaga band, alltså band till vänner och arbetskamrater snarare än till familjemedlemmar, verkar exempelvis ha spelat roll för elever som Johannes Lindberg och Axel Gjöres när de sökte sig till KF-sfären, med rekommendationsbrev från gästföreläsaren Martin Sundell.

Bilden av att organisationstillhörigheten spelade roll stärks vid en jämförelse med elitgrupperna vid Väddö och Hola folkhögskolor. Där var majoriteten av eleverna i elitgrupperna verksamma inom näringslivet, medan en majoritet av elitgruppen bland Brunnsvikseleverna var verksamma inom politiken, pressen eller offentliga förtroendeuppdrag (Tabell 7.9). Arbetsplatserna

[554] Michels, ([1915] 2016), s. 70–71.
[555] Östberg, (1990).

för de som var verksamma inom press utgjordes dessutom till en klar majoritet av arbetarrörelsetidningar. Även arbetsplatserna för de Brunnsvikselever som fanns inom näringslivskategorin var i många fall knutna till folkrörelser, som tryckerier, förlag eller kooperativa verksamheter.

Vidare verkar tidpunkten för examen ha spelat en viss roll, exempelvis för de blivande riksdagsledamöterna. Majoriteten av dem läste på Brunnsvik under de första vinterkurserna (Figur 7.1) och utexaminerades i en tid med en växande arbetarrörelse. De kom att bli bland de första heltidsfunktionärerna och innehade därför både kunskaper och erfarenheter som gjorde dem lämpliga för politiska uppdrag när väl rösträttsreformerna var genomförda 1922.

Det var inte någon större skillnad mellan elitgruppen och de övriga eleverna på Brunnsviks uppväxtmiljö (Tabell 7.4). Inte heller skilde sig den sociala rörelsen under elevernas uppväxt åt mellan eliten och de övriga (Tabell 7.5). Det verkar alltså inte som om social bakgrund kan förklara varför en grupp av elever kom att hamna i den översta gruppen i stratifieringen.

Det fanns en liten skillnad mellan eliten och de övriga i hur grupperna var stratifierade när de började på skolan. I elitgruppen hade fyra procent av eleverna redan ett yrke som högre tjänsteman, medan de övriga hade fyra procentenheter större del grovarbetare inom jordbruket (Tabell 7.6). En del av eleverna hade alltså stigit i social och ekonomisk ställning redan före vinterkursen på skolan. Det var heller ingen skillnad mellan gruppernas tillgång till stipendiefinansiering. Majoriteten av eleverna i elitgruppen och i gruppen med övriga var finansierade av stipendier. Även distributionen över stipendiekategorier var likartad (Tabell 7.7). Således kan inte heller skillnaden i tillgång till stipendier förklara skillnaden mellan de två gruppernas sociala rörlighet.

Sammantaget verkar utbildningen på Brunnsvik inte enbart ha varit en investering i humankapital, utan även i socialt och kulturellt kapital. Nätverken som skapades på skolan spelade troligen en viktig roll för eleverna i elitgruppen. Och skolan som institution fungerade som en möjliggörare av social rörlighet för individerna, samtidigt som den fungerade som ett verktyg för selektion för arbetsgivarna inom folkrörelserna. En examen från Brunnsvik var i det sammanhanget en merit.

Kapitel 8
Kvinnliga folkhögskolelever

Den manliga ungdomen är självklart mest representerad vid skolan. Mannen äger ju vanligtvis mer kraft att bryta hinder och banar sig lättare väg till vetandets brunnar. Han har också hittills haft bättre ekonomiska resurser. De socialt intresserade och efter kunskap längtande kvinnorna – och sådana finnas inom våra led, fast de gå tysta därför att de icke ha manens djärvhet att slå sig fram och därför att mångsekelgamla, av männen smidda, bojor ännu icke kunnat slitas – hur få icke dessa uppgiva allt hopp om ökad skolbildning, fast själen skriker och pockar inombords!

Rebecka Svensson[556]

I kapitel 4 redovisades två parallella spår för att mäta kvinnors sociala status: antingen baserat på deras eget yrkes position i SES-skalan, eller genom deras makars. Giftermålet blir alltså viktigt för att undersöka de kvinnliga elevernas sociala rörlighet. Jag vill med detta kapitel undersöka de kvinnliga elevernas yrkestillhörighet och giftermålsmönster.

I Sorokins genomgång av möjliga vägar till social rörlighet, nämns i första hand vägar genom det offentliga: politiken, kyrkan, skolan, föreningsliv, armén. Han tar även upp giftermål, men ägnar det inte något större utrymme.[557] Kvinnor deltog i mindre utsträckning än män på arbetsmarknaden som yrkesarbetande. Det fanns en rad institutionella hinder för gifta kvinnor att yrkesarbeta, som att de var omyndiga i lagens mening fram till 1921, eller att det inte lönade sig att yrkesarbeta på grund av sambeskattningen av makar fram till 1971.[558] Dessutom fanns starka normer kring kvinnans roll som ansvarig för hem och barn, som genomsyrade hela samhället.[559] Dock var detta under förändring under den period som eleverna i denna undersökning var i yrkesaktiv ålder.

[556] Rebecka Svensson ur en rapport från Brunnsvik publicerad i SSK:s tidning *Morgonbris.* Svensson, Rebecka, "Nyår vid Brunnsvik," *Morgonbris* 1917 , nr. 2A februari, s. 4.
[557] Sorokin, ([1927] 1959), s. 179.
[558] En tydlig sammanställning finns i Arnberg, Sundevall & Tjeder, (2019), s. 12–17.
[559] Hirdman, (1992).

Det pågick vid tiden för denna undersökning en omformulering av genusarbetsdelningen. Inom arbetarrörelsen diskuterades kvinnors rätt till arbete på lika villkor som männen, men också kvinnans roll i hemmet. Gick vägen till kvinnors frihet genom yrkesarbete? Det ställdes mot en mer traditionell syn på manligt arbete och kvinnors ansvar för hemmet. Män och kvinnor hade olika löner, och inom vissa industrier olika avtal. Kvinnolönerna användes inom vissa branscher som ett påtryckningsmedel för att hålla männens löner nere och det uppstod konkurrens mellan manliga och kvinnliga arbetare. Kvinnliga arbetare hade dessutom svårt att driva sina frågor inom de manligt dominerade fackliga och politiska organisationerna, varför olika försök med separatistisk organisering genomfördes under 1900-talets början. Dessa kvinnliga organisationer hade dock svårt att klara sig då de i praktiken konkurrerade med de fackförbund som samorganiserade arbetare. De blev i stället särorganisationer, underavdelningar i manliga fackförbund.[560] Ett exempel på detta var Stockholms bryggeriarbetare, som organiserade sig i en manlig och en kvinnlig avdelning.[561]

Detta kapitel undersöker mer ingående hur dessa skillnader såg ut och hur den sociala rörligheten skilde sig åt mellan grupperna, både på ett strukturellt plan och med individuella exempel. Frågan om de kvinnliga eleverna rörde sig socialt besvarades i kapitel fyra. Här ska vi undersöka ett par aspekter av hur denna rörlighet, och kvinnornas förutsättningar, såg ut. De kvinnliga eleverna kommer att diskuteras som grupp, men med individuella exempel.

Först diskuteras de kvinnliga elevgrupperna vid Hola och Brunnsvik, skolornas rekryteringstrategier och elevernas möjligheter att finansiera sina studier. Sedan undersöks de gifta och ogifta eleverna och hur de agerade på arbetsmarknaden. Kapitlet avslutas med en kortare mikrohistorisk studie av en organisations investering i humankapital och utfallet för de medlemmar som gick Brunnsvikskursen.

Kvinnorna på Hola och Brunnsvik

Skillnaderna i de ekonomiska förutsättningarna att läsa en vinterkurs för de manliga och de kvinnliga eleverna var, som redan påtalats, stora. Detta speglar givetvis det mindre antalet kvinnliga elever jämfört med de manliga, och dessutom hur kvinnornas liv såg ut efter att de tagit sig vidare efter skolan. Men skolorna lockade till sig kvinnliga elever i olika grad. Hola hade ett större antal kvinnliga elever vid denna tid, i snitt 37 procent kvinnor och 63 procent män under perioden som undersöks. Brunnsvik hade en lägre andel kvinnliga elever, 16 procent mot 84 procent män (Tabell 3.3). Kvinnornas sociala rörlighet såg också annorlunda ut, som diskuterades i kapitel fyra. Det omvälvande

[560] Östberg, (1997), s. 116–124.
[561] Schmitz, Eva, (1982), s. 9–10.

samhälle som eleverna i denna undersökning växte upp i förändrade även kvinnornas position. Det var en process, som skedde över tid, men som vi ska se fanns kvinnliga elever som levde kvar i den tidigare normen med position från fader eller make, och kvinnor med egna yrkesbanor och egna positioner.

Som jag visat i kapitel 4 kom de kvinnliga eleverna på Hola i större utsträckning från hem med bönder och fiskare (SES 4), 47 procent av gruppen. Ingen av dem hade föräldrar från den högre tjänstemannagruppen. Brunnsvikseleverna var relativt jämnt fördelade över industri- och lantbruksgrupperna (SES 5, 6 och 7), men 17 procent av dem kom från de två tjänstemannagrupperna (SES 1 och 2, Tabell 5.1). De kvinnliga eleverna på Hola rekryterades alla från den omkringliggande regionen (Karta 5:2), medan de kvinnliga eleverna på Brunnsvik kom till skolan från hela landet (Karta 5:3). Fler än dubbelt så många kvinnliga elever var inskrivna på Hola under undersökningsperioden, som på Brunnsvik. På Hola gick 316 kvinnliga elever, mot Brunnsviks 124. Det saknas dessutom uppgifter om fyra av vinterkurserna på Hola, varför vi kan anta att de kvinnliga eleverna var ännu fler (Tabell 3.3). Vad kan förklara det större antalet kvinnliga elever på Hola, och finns det skillnader i elevernas sociala rörlighetsmönster mellan skolorna?

Rekrytering av kvinnliga elever

Hola folkhögskola rekryterade aktivt både manliga och kvinnliga elever. I ett av sina tidiga prospekt riktade de sig specifikt till kvinnor. Man framhävde sina praktiskt inriktade kurser som passande för blivande husmödrar, med ämnen som födoämneslära, trädgårdsskötsel, matlagning, bakning och kvinnlig slöjd. Dessutom erbjöds efter avslutad vinterkurs en preparandkurs under sommaren för elever som önskade förbereda sig inför fortsatta studier vid läroverk och fackskolor.[562] En vinterkurs gav även tillräckligt med teoretiska förberedelser för att eleverna skulle kunna söka inträde till Hola seminarium, med vidareutbildning till småskolelärarinna.[563] Seminariet startades 1904, men verksamheten lades ner under den så kallade Hola-striden 1908–1910, när folkhögskolans anslag drogs in efter en hätsk debatt initierad av konservativa landstingspolitiker.[564] Folkskollärarinneseminariet flyttades istället till Murjek i Norrbotten.[565] Men Hola fortsatte att attrahera kvinnliga elever. Läsåret 1914–1915 var söktrycket från kvinnor så pass stort, och de sökandes förkun-

[562] Hola folkhögskola och landtmannaskola. Årsredogörelser 1906–1907 (elfte verksamhetsåret), (1907), pärmens insida.
[563] Hola Folkhögskola och Lantmannaskola Årsredogörelser 1907–1908 (Tolvte verksamhetsåret) af Skolans föreståndare, (1908), pärmens insida.
[564] Sjöqvist, (1986), s. 56 och 264.
[565] Stattin, Jan, (1996), s. 9.

skaper så pass varierande, att styrelsen såg sig tvungna att skapa två avdelningar, en praktisk och mer teoretiskt inriktad, även för de kvinnliga eleverna. Dessutom sökte man utökat statsanslag för detta.[566]

Brunnsvik, däremot, hade svårt att locka kvinnliga elever. Detta var något som noterades redan första året av styrelsen och lösningen blev att erbjuda anpassad undervisning, där kvinnliga elever erbjöds att endast delta i kvinnlig slöjd och hushållsekonomi.[567] Denna lösning var från början inte formaliserad som någon särskild kvinnokurs, utan anpassades år från år. Men från och med årskursen 1913–1914 organiserades en manlig och en kvinnlig del, då Alice Fogelquist och Signe Hugo tog över den kvinnliga slöjdkursen.

De elever som enbart gick slöjdkursen, 19 totalt över hela undersökningsperioden, var alla boende hemma hos sina föräldrar i trakten kring skolan (Tabell 8.1). I skolans statistik har alla elever räknats tillsammans, och så även i denna undersökning. Om utbildningens innehåll varit viktigt för en elevs möjlighet att med hjälp av inhämtade kunskaper skaffa sig en position på arbetsmarknaden, och därmed en ställning i samhället, borde det finnas en skillnad mellan eleverna som gick hela kursen, och de som enbart gick slöjden. Om skolans roll främst ska förstås som en plats för möten och nätverksbildande, kanske denna skillnad inte är lika stor. Tabell 8.1 visar att elevgruppen som endast gick slöjdkursen hade en annan social bakgrund än elevgruppen som gick hela kursen. De saknar föräldrar med yrken i de två tjänstemannakategorierna. Vid sista observationen är det endast en av 19 som återfinns i den lägre tjänstemannakategorin.

---

[566] Redogörelse för Hola folkhögskolas verksamhet under vinterkursen 26 oktober 1914–30 april 1915 och sommarkursen 10 maj–31 juli 1915, (1915), s. 4.

[567] ”Då så få kvinnliga elever anmält sig och då framställning därom gjorts, beslöt styrelsen att lemna de kvinnliga eleverna frihet att ifall de så önskade, deltaga endast i kvinnlig slöjd och huslig ekonomi. Denna valfrihet skulle dock icke på något sätt inverka på elevernas kursavgifter.” Protokoll fört vid Brunnsviks folkhögskolas styrelsemöte, 16 september 1906 §36, Brunnsviks folkhögskolas arkiv (SE/ARAB/5003/A/1/1).

Tabell 8.1 Brunnsviks kvinnliga elever, deltagare i hela kursen och deltagare i endast slöjd, antal

	Hela kursen	**Endast slöjd**
Ogifta	19	4
Gifta	77	11
Bortfall	*4*	*4*
Summa	100	19
Uppväxt SES		
Högre tjänstemän, chefer och akademiker (1)	4	
Lägre tjänstemän, kontors- och handelsarbetare (2)	17	
Förmän och facklärda arbetare (3)	14	1
Bönder och fiskare (4)	20	4
Ej facklärda arbetare (5)	12	7
Grovarbetare (6)	17	4
Ej facklärda- och grovarbetare, jordbruket (7)	14	2
Bortfall	*2*	*1*
Summa	100	19
Sista observation SES		
Högre tjänstemän, chefer och akademiker (1)	21	
Lägre tjänstemän, kontors- och handelsarbetare (2)	27	5
Förmän och facklärda arbetare (3)	13	1
Bönder och fiskare (4)	8	2
Ej facklärda arbetare (5)	14	3
Grovarbetare (6)	8	3
Ej facklärda- och grovarbetare, jordbruket (7)		
Bortfall	*9*	*5*
Summa	100	19
Riktning social rörlighet		
Uppåtgående	56	7
Ingen rörlighet	17	4
Nedåtgående	16	3
Bortfall	*11*	*5*
Summa	100	19

Även om urvalet är litet blir det tydligt att eleverna som endast gick slöjdkursen skiljer sig distinkt från de övriga kvinnliga eleverna på Brunnsvik.

Som diskuterats i kapitel tre så var andelen kvinnor på Brunnsvik låg under hela undersökningsperioden, i genomsnitt 16 procent. Betydligt lägre än andelen på Hola, som i genomsnitt hade 37 procent kvinnliga elever på sina vinterkurser (Tabell 3.3). Åtgärden att erbjuda undervisning i endast slöjd och huslig ekonomi ökade således inte antalet kvinnliga sökande. Rektor Sigfrid Gunnäs diskuterade eventuella förklaringar i skolans årsbok 1920–1921.

> Önskligt vore emellertid, om under kommande läsår en mera proportionerlig fördelning mellan skolans olika avdelningar kunde komma till stånd. Naturligt är, att första årskursens manliga avdelning vinner den största anslutningen. Men under det, sistlidna läsår, ansökningarna till denna avdelning voro så talrika, att åtskilliga på grund av bristande utrymme ej kunde beviljas, blevo deltagarna i den kvinnliga avdelningen ett allt för ringa fåtal. För denna disproportion ligger visserligen en ekonomisk förklaringsgrund nära. En flicka, som av egen arbetsförtjänst skall bekosta en folkhögskolekurs, är uppenbarligen sämre ställd än den manlige kamraten. Men med fullt erkännande härav kan man ej undgå att betrakta den ringa anslutningen till kvinnliga avdelningen som ett uttryck för det förtvivlat ringa intresse både för personligt utvecklande studier och allmänna angelägenheter, som kännetecknar den kvinnliga ungdomen.[568]

Gunnäs betonade de höga kostnaderna för att gå en vinterkurs, och det faktum att en kvinnlig arbetare hade sämre möjligheter att betala dessa ur egen ficka på grund av de låga kvinnolönerna. Idén att unga kvinnor inte skulle vara intresserade av utbildning, motsägs dock av flertalet av de kvinnliga Brunnsvikselever som publicerat tankar i frågan. Snarare anför de en bildningsiver och en lust till kunskap.[569]

Finansiering av studierna

Ett sätt att få fler kvinnliga elever var riktade stipendieinsatser. Skolorna fördelade dels offentliga stipendiemedel, dels egna stipendier och friplatser. Även här skilde sig Hola och Brunnsvik åt. Vid Hola hade 61 procent av de kvinnliga eleverna ett offentligt stipendium och ytterligare 11 procent hade ett av skolans egna stipendier. På Brunnsvik hade endast 25 procent av de kvinnliga eleverna ett offentligt stipendium och 17 procent ett av skolans egna (Tabell 6.3). Det skulle kunna vara ett tecken på att de kvinnliga eleverna vid Hola i högre grad bedömdes vara mindre bemedlade än de kvinnliga eleverna vid Brunnsvik. Eller att Hola var bättre på att skriva ansökningarna till den statliga stipendienämnden.

Även inom elevernas organisationer påtalades behovet av stipendier för att kunna bekosta kurserna. De få stipendieplatser som fanns att tillgå inom organisationerna gick dock sällan till kvinnliga stipendiater. Detta var något som kritiserades. På SDUFs kongress 1909 lade Brunnvikseleven Karl Kilbom,

---

568. Brunnsviks folkhögskolas årsberättelse 1920–1921, (1921), s. 4–5.

569 ”Det jag högst värderar är att jag blivit väckt, och fått mina tankar fria från den trånga krets, vari jag från folkskolan varit bunden”, Hulda Jansson (18)” Brunnsviks Folkhögskola. Några intryck av skolans första elever, (1907), s. 15: ”Min åtrå efter kunskap och vetande har först på de senare åren gjort sig gällande. Den har nog alltid funnits, fastän den legat på djupet och ej hunnit sin utveckling”, Hanna Östergren (41), ibid., s. 30; ”Jag hade tillsammans med några andra ungdomar från Norrmalms socialdemokratiska ungdomsklubb deltagit i en studiecirkel den senaste vintern. Vi läste filosofi. Underbara minnen har jag från dessa soliga dagar.”, Ebba Asp (506), Asp-Andersson, (1979), s. 78.

som precis hade börjat vinterkursen när kongressen hölls,[570] i egenskap av dechargeutskottets ordförande fram synpunkter på hur förbundets centralstyrelse hade agerat i frågan om stipendier till Brunnsvik. Styrelsen hade

> […] icke tagit nödvändig hänsyn till kvinnliga förbundskamrater. Både 1907 och 1908 ha ansökningar förelegat från kvinnliga förbundsmedlemmar; dock ha endast ett av 10 stipendier tilldelats de kvinnliga.[571] Detta anser utskottet vara både oklokt och orättvist, då vårt förbund i lika hög grad behöver kvinnlig som manlig duglighet och arbetskraft.[572]

Yttrandet ledde till en debatt där en ledamot uttryckte oro för att kvinnor inte ville söka sig till SDUF och tog avstånd från rörelsen, medan en annan ledamot ifrågasatte nyttan med Brunnsviksstipendiater över huvud taget. Centralstyrelsens ordförande, Per-Albin Hansson, bemötte kritiken. ”Könsfrågan hade ej varit bestämmande vid val av stipendiater utan dugligheten. Yrkade erinringarnas läggande till handlingarna utan vidare.”[573] Kongressen gick på Hanssons förslag.

Av de 119 kvinnliga eleverna på Brunnsvik var 26 finansierade med hjälp av organisationsstipendier, det vill säga 22 procent av den totala elevgruppen (Tabell 8.2).

Tabell 8.2 Organisationsstipendiater vid Brunnsvik, antal efter kategori

Kategori	**Kvinnor**	**Män**
Kooperation	18	29
Fackförbund	4	109
Nykterhetsförbund	2	27
Politisk organisation	2	37
Övriga		8
Summa	26	210
Hela gruppen	*119*	*650*
Andel av gruppen, %	*22*	*32*

Källa: Brunnsviks årsredovisningar 1906–1921.

Detta kan jämföras med männen, där motsvarande andel var 32 procent. Den absoluta majoriteten stipendier till kvinnliga elever delades ut av Kooperativa kvinnogillesförbundet, till männen var det från fackförbunden. Endast en

570 Karl Kilbom (230), elev på vinterkursen 1909–1910.
571 Denna uppgift visar att stipendiaterna är underrapporterade i Brunnsviks årsberättelser. Det finns endast 6 stipendiater från SDUF från de första två åren med i årsberättelserna, ingen av dem är kvinna.
572 Protokoll hållet vid Socialdemokratiska ungdomsförbundets tredje ordinarie kongress i Stockholm den 11–14 okt. 1909, (1909), s. 27.
573 Ibid., s. 29.

kvinnlig elev hade stipendium från en socialdemokratisk ungdomsklubb, Ellen Pettersson från Leksands SDUK.[574]

Fördelningen speglar väl hur organiseringen såg ut i folkrörelserna, och särskilt arbetarrörelsen, vid denna tid, där kvinnliga medlemmar var i minoritet i styrelser och som funktionärer. Som tidigare forskning visat var kvinnor förfördelade inom arbetarrörelsens organisationer.[575]

Brunnsvik drogs med ett underskott på kvinnliga elever, vilket sågs som ett problem av styrelsen. De försökte åtgärda problemet genom att anpassa utbildningen efter kvinnors antagna behov och intressen, men detta ledde inte till fler sökande. De organiserade kvinnorna mötte å sin sida svårigheter med att få tillgång till organisationsstipendier.

Gifta och ogifta

Som vi såg i kapitel 4 gifte sig majoriteten av de kvinnliga eleverna och lämnade arbetsmarknaden. Därför bestämdes deras position i den sociala rörlighetsundersökningen i kapitel 4 utifrån deras makars yrkestitlar (Tabell 8.3).

Tabell 8.3 Elevernas civilstånd i dödboken, procent

	Väddö	**Hola**	**Brunnsvik**
Manliga elever			
Ogifta	15	15	12
Gifta	85	83	82
Skilda	0	2	6
n=	*100*	*100*	*596*
Kvinnliga elever			
Ogifta		28	21
Gifta		66	77
Skilda		6	2
n=		*100*	*111*

Källa: Personakter och dödböcker, Kyrkoarkiven.

Andelen manliga elever som var gifta vid sista observationen är relativt likartad över alla tre grupperna, det skiljer bara 3 procentenheter mellan Väddö med högst andel och Brunnsvik med lägst. Brunnsviks manliga elever hade dock till något större andel genomgått en eller flera skilsmässor under livet.

[574] Ellen Sundin, f. Pettersson (380).

[575] Kjell Östberg menar att inget tyder på att de manligt dominerade arbetarrörelseorganisationerna före den allmänna rösträttens införande engagerade sig för att inkludera och aktivera kvinnor politiskt eller lyfta fram kvinnliga företrädare. Östberg, (1997), s. 97.

Mellan de kvinnliga elevgrupperna är skillnaderna något större. Drygt tre fjärdedelar av den kvinnliga Brunnsviksgruppen var gifta, 77 procent, medan motsvarande siffra för Holagruppen var 66 procent. I viken utsträckning arbetade de gifta kvinnorna? I materialet från Hola och Brunnsvik har jag utgått från tre möjliga kategorier. 1) ogifta kvinnor med egen yrkestitel, 2) gifta kvinnor utan egen yrkestitel men med känd yrkestitel för maken, 3) gifta kvinnor med egen yrkestitel och med känd yrkestitel för maken. Den sista gruppen är dock inte så stor, på Brunnsvik är den tio procent. I jämförelsegruppen från Hola är den högre, 29 procent. Baserat på källmaterialet som finns kan jag dra slutsatsen att drygt en tredjedel av kvinnorna på Hola var yrkesarbetande trots att de var gifta, alltså lika många yrkesarbetande kvinnor i gruppen ogifta som i gruppen gifta.

I SES 1, med högre tjänstemän, chefer och akademiker, hade endast en av nio Hola-elever egen yrkestitel, en *vävlärarinna*. Från Brunnsvik var det tre av de 19, där en gifte sig, två var ogifta (Tabell 8.4).

Tabell 8.4 Gifta och ogifta kvinnliga elever, fördelade vid sista SES

	Ogift eller änka	**Gift**	***Varav gift och med eget yrke***	**Summa**	***%***
Hola, n=100					
Högre tjänstemän, chefer och akademiker (1)		9	*1*	9	*9*
Lägre tjänstemän, kontors- och handelsarbetare (2)	15	31	*24*	46	*46*
Förmän och facklärda arbetare (3)	1	6	*0*	7	*7*
Bönder och fiskare (4)	6	11	*0*	17	*17*
Ej facklärda arbetare (5)	4	2	*2*	6	*6*
Grovarbetare (6)	2	6	*1*	8	*8*
Ej facklärda- och grovarbetare, jordbruket (7)		7	*1*	7	*7*
Summa	28	72	*29*	100	*100*
Brunnsvik, n=105					
Högre tjänstemän, chefer och akademiker (1)	2	19	*1*	21	*20*
Lägre tjänstemän, kontors- och handelsarbetare (2)	8	25	*7*	33	*32*
Förmän och facklärda arbetare (3)	2	11	*1*	13	*12*
Bönder och fiskare (4)	2	8	*0*	10	*10*
Ej facklärda arbetare (5)	3	14	*1*	17	*16*
Grovarbetare (6)	3	8	*2*	11	*10*
Ej facklärda- och grovarbetare, jordbruket (7)	0	0	*0*	0	*0*
Summa	20	85	*12*	105	*100*

Källa: Personakter och dödböcker, Kyrkoarkiven.

Majoriteten av de kvinnor från båda skolorna som återfinns i den översta gruppen var gifta med en man med ett högre tjänstemannayrke. Hola-eleverna var gifta med fyra *affärsidkare*, två *journalister* och två *lärare*. Av de 19 Brunnsvikselever i den översta gruppen som fått sin SES genom sin makes yrke återfanns hustrur till två *riksdagsmän*, en *generaldirektör*, ett *borgarråd*, två *kommunstyrelseordföranden*: alla uppdrag kopplade till folkrörelseorganisationer och politiska partier. Men bland de kvinnliga eleverna i denna grupp fanns även hustrur till *språkforskare*, *överlärare*, *arkitekter* och *disponenter*.

I den lägre tjänstemannagruppen var 24 av Holas 31 elever gifta och själva yrkesarbetande, med egen yrkestitel. Bland Brunnsvikseleverna var denna siffra betydligt lägre. Endast sju av 25 gifta elever i den lägre tjänstemannagruppen hade ett eget yrke.

Från Hola tillhörde femton gifta och nio ogifta kvinnor den lägre tjänstemannakategorien *lärarinnor*. Denna stora siffra beror troligen på att Hola gav förberedande kurser för elever som ville söka lärarinneseminarium, i anslutning till vinterkursen. Lärarinna i småskolan var ett av de yrken som kom att bli viktigt för kvinnor som skulle försörja sig själva och ett av de yrken som var möjliga att nå med en folkskoleexamen och vidare tentering.[576]

Av de kvinnliga Brunnsvikseleverna som var gifta och yrkesarbetande i den lägre tjänstemannakategorin var tre *lärarinnor*, en *sjuksköterska* och en *handelsidkerska*. Av de ogifta kvinnorna som yrkesarbetade var tre *lärarinnor*, en *distriktssköterska*, två *kontorsarbetare* och en *föreståndarinna*.[577]

De två grupperna yrkesarbetande hade alltså likartade yrken, oavsett om de var gifta eller ogifta. Även om det är ett litet underlag, är det en indikation på vilka yrken en kvinna med folkhögskoleexamen kunde söka sig till. Det är också tydligt att Brunnsvikseleverna inte gick vidare med studier i lika stor utsträckning som Hola-eleverna (Tabell 6.10).

Ytterligare en skillnad mellan elevgrupperna från de två skolorna är att det fanns fler elever som hade gift sig med bönder och fiskare bland eleverna från Hola, och fler som hade gift sig med industriarbetare, både förmän och facklärda, bland eleverna från Brunnsvik.

Giftermålsmarknaden

Begreppet giftermålsmarknad har använts i forskningen, ibland som en motsvarighet till arbetsmarknaden och sökandet efter en partner liknas vid sökandet efter ett arbete.[578] Utbildningen vid Brunnsvik kan också kunna förstås som en investering i socialt kapital. Band knöts mellan elever och mellan elever och gästföreläsare. Om kvinnlig social rörlighet ska förstås genom antingen

---

576 Marklund, Emil, (2021), s. 33–40.

577 Nancy Sköld (477), blev änka 1930 och *föreståndarinna* är titeln på hennes dödakt. I en artikel från 1942 intervjuas hon i egenskap av föreståndarinna på en flyktingförläggning för norska pojkar. *SvD* den 13 mars 1942.

578 Zijdeman, Richard Lindert, (2010), s. 33–35.

giftermål eller eget yrke, kan frågan ställas om skolan fungerade som en arena på giftermålsmarknaden. Både Hola och Brunnsvik var samskolor, där kvinnor och män studerade tillsammans, och det hände att elever lämnade skolan som par. Eftersom gruppen med Hola-elever består av ett urval av individer har inte denna undersökning kunnat genomföras på dem. Men det är ett rimligt antagande att även ett antal av Holaeleverna gifte sig med varandra, särskilt som de flesta var från samma trakt och ur samma årskullar.

I materialet från Brunnsvik finns uppgifter om 20 gifta par där båda makarna varit elever på skolan under perioden 1906–1921.[579] Två av paren var gifta när de började skolan och gick kursen tillsammans.[580] Andra, som David Flood från klassen 1909–1910 och Emma Gustafsson-Flood från klassen 1910–1911, träffades på skolan men gick olika årskurser. Gustafsson var lärarinna åt föreståndaren Karl-Erik Forsslunds barn. Som löneförmån åt hon middag i Brunnsviks matsal under det läsår som Flood var elev.[581] Året efter var de båda elever och i årsboken har de samma efternamn, men enligt kyrkböckerna vigdes de inte förrän 1912.[582]

Denna genomgång visar att nästan en sjättedel av de kvinnliga eleverna på skolan gifte sig med en manlig elev. Sju av paren bestod av elever som gick kursen tillsammans, varför ett rimligt antagande är att de träffades på skolan. Tio av paren gick vinterkursen vid olika tillfällen, och träffades således inte på skolan under utbildningen. Det fanns även exempel på förhållanden som inleddes på skolan, men som inte resulterade i äktenskap.[583] Eleverna umgicks däremot efter avslutad kurs, bland annat på arrangemang i elevförbundets regi eller på de traditionella midsommarfiranden som blev ett signum för skolan. Dessutom var de till stor del organiserade i samma folkrörelser och rörde sig i samma kretsar. Att det bland unga människor som umgås tätt tillsammans på en internatskola skulle inledas relationer är inte något oväntat.

Giftermål och yrkesarbete

I vilken utsträckning yrkesarbetade de kvinnliga eleverna som gift sig? Normen för gifta kvinnor var vid tiden för undersökningen att dra sig tillbaka från arbetsmarknaden för att i stället ansvara för hushållet. Det var en norm som i hög grad stöddes av institutionella hinder. Gifta kvinnor var omyndigförklarade i lagens mening fram till 1921. Kvinnor fick tillträde till de flesta statliga

---

[579] Alla gifta par från Brunnsvik redovisas i Bilaga IV.

[580] Anders Holmberg (73) och Jenny Holmberg, f. Olsson (102) från klassen 1907–1908. De gifte sig 1902. Och makarna Rickard Söderqvist (263) och Agnes Söderqvist f. Karlsson (262) från klassen 1909–1910. De gifte sig också 1902.

[581] Styrelseprotokoll, 17 oktober 1909, §423, Brunnsviks folkhögskolas arkiv (SE/ARAB/5003/A/1/1).

[582] David Flood (214), Emma Gustafsson-Flood (290). Källa: 'Emma Sofia Flood', www.skbl.se/sv/artikel/EmmaFlood, Svenskt kvinnobiografiskt lexikon (artikel av Jonas Söderqvist), hämtad 2021 05 09.

[583] Mest känt är Dan Andersson (480) och Märta Larsson (509), som skildrats i Greider, (2021).

tjänstemannayrken från 1925, men med särskilda kvinnolöner som inte togs bort förrän 1946. Gifta par sambeskattades, vilket innebar att det rent ekonomiskt inte alltid var lönsamt för båda makarna att arbeta, en lag som gällde fram till 1971.[584] Det saknades dessutom tillgång till offentligt finansierad barnomsorg. Samtidigt var denna samhällsordning under omförhandling och möjligheterna för kvinnor att antingen arbeta som gifta, eller försörja sig själva ökade under elevernas i denna undersöknings livstid.

De gifta kvinnliga eleverna från Hola blev i högre grad yrkesarbetande än de gifta kvinnliga eleverna från Brunnsvik (Tabell 8.4). I den lägre tjänstemannagruppen hade 24 av 31 gifta kvinnor från Hola en egen yrkestitel. Hälften av dem var lärarinnor i någon form, övriga arbetade som sjuksköterskor och barnmorskor, och några var innehavare av affärsverksamheter som pensionat eller handelsbodar. Bland de gifta kvinnliga eleverna från Brunnsvik i motsvarande grupp hade 7 av 25 en egen yrkestitel: fyra av dem var lärarinnor, de övriga var företagare (Tabell 8.4).

En kvinna bland män

Bland de kvinnliga Brunnsvikseleverna som fanns i SES 1 vid sista observationen var det bara en som var gift och yrkesarbetande. Birgit Hedström, född Nilsson, föddes 1891 Håsjö församling i Jämtlands län och var dotter till *handlaren* Magnus Nilsson och hans maka Brita Pettersson.[585] När hon började på Brunnsvik 1909 var hon 18 år gammal och bodde i föräldrahemmet när hon ansökte till skolan.[586] Det finns inga anteckningar om organisationsmedlemskap eller stipendier i skolans arkiv, så det är okänt hur hon finansierade sin vistelse. Men av en artikel i *Morgonbris* där Hedström minns 1910–talet, kan man ana att hon var engagerad i nykterhetsrörelsen men kanske inte hade haft kontakt med arbetarrörelsen på nära håll.[587] Åren efter skoltiden är också okända, men 1913 gifte hon sig med Josef Hedström från Stockholm, och 1915 finns en källa till hennes politiska engagemang: hon valdes in i styrelsen i Östersunds lokala LKPR-styrelse och även till suppleant i centralstyrelsen.[588] Enligt hennes dödsruna deltog hon i kampen för rösträtt och hon figurerade ofta som talare i nykterhetsfrågor i pressreferat från Jämtland mellan åren

---

[584] Årtal hämtade från tidslinje i Arnberg, Sundevall & Tjeder, (2019), s. 12–17.

[585] Birgit Hedström, f. Nilsson (241), Folkräkning 1900 - Östersunds församling, Jämtlands län, bildid: Folk_023066-036.

[586] Enligt läraren Maja Sandler befann sig Hedström på en fäbod i fjällen, utan papper, när ansökningen skulle skickas in. Hon skrev då sitt ansökningsbrev på en bit näver. Sandler, (1961), s. 218–219.

[587] ”En kulturgärning innebar även Godtemplarordens arbete. På många platser förberedde den marken för arbetarrörelsen. I vår provins var dess verksamhet mycket livlig. […] Till sommarmånaderna hade godtemplarna förlagt de stora ungdomsmötena med ståtliga program och ypperliga talargärningar.” Hedström, Birgit, ’Så var det för 50 år sedan’, *Morgonbris*, nr 5, 1960, s. 32.

[588] I rapporten från mötet står att Hedström valdes in i Föreningen för kvinnans politiska rösträtt (FKPR), ett annat namn för Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt (LKPR). *Jämtlandsposten* den 30 november 1915.

1919–1924. Hon var också aktiv i lokalpolitiken, med uppdrag i fattigvårdsstyrelsen.[589] Från 1924 arbetade Hedström som redaktionssekreterare på *Länstidningen* i Östersund. Hon kom under åren att medverka i *Morgonbris* och vara med om att grunda de två tidningarna *Arbetets kvinnor* och *Folket i Bild*. Hon utsågs som första kvinna till uppdraget som filmcensor vid Statens biografbyrå 1934 och arbetade där fram till pensionen 1959. Dessutom hade hon uppdrag som en av Stockholms stads äktenskapsförmedlare.[590] Hedström var en framstående socialdemokrat, och lyftes som exempel på lämplig kvinnlig riksdagsledamot vid valet 1937, när kritik riktats mot partiledningen som inte lyft en enda kvinnlig kandidat.[591]

Hedströms yrkesliv liknar de manliga rörelsefunktionärernas till stor del. Hon börjar som agitator, anställs på en lokaltidningsredaktion, får uppdrag i föreningar och i lokalpolitiken. Därefter flyttar hon till Stockholm och får uppdrag i såväl staten som staden. Hon är dock undantaget bland kvinnorna i den högre tjänstemannagruppen.

En mikrohistorisk studie av avkastning på humankapitalinvesteringar

Hur gick selekteringen av dugliga individer till, när stipendiater skulle väljas? Vilka sökte stipendierna och var det hård konkurrens? För att undersöka dessa frågor, har jag genomfört en mikrohistorisk studie av tre kvinnliga Brunnsviksstipendiater från samma organisation: Bryggeriindustriarbetareförbundets avdelning 15 i Stockholm. Valet av organisation är dels baserat på tillgången till källmaterial, dels på grund av organisationens roll i den framväxande socialistiska kvinnorörelsen i Stockholm vid tiden för undersökningen. Förbundsordföranden Anna Johansson–Visborg var engagerad i en rad föreningar och verksamheter och arbetade aktivt för att placera dugliga arbetarkvinnor på positioner med inflytande.[592] Bryggeriarbetarförbundets stipendiater hade därför ett omfattande socialt kapital med sig redan när de kom till skolan. Att bekosta studierna åt en medlem var ett stort utlägg för en lokal fackföreningsavdelning. I termer av humankapitalinvesteringar var det lika mycket organisationen som investerade i stipendiaterna för att öka sitt humankapital genom att få tillgång till en utbildad funktionär, som den enskilde medlemmen som investerade i sig själv. Som vi sett tidigare fanns en viss tveksamhet bland exempelvis SDUF:s medlemmar inför nyttan med att lägga så stora belopp på

[589] *Jämtlandsposten* den 31 oktober 1923.
[590] Dödsruna*, SvD* den 7 november 1979.
[591] Disa Västberg, förbundsordförande för Socialdemokratiska Kvinnoförbundet, och redaktör för *Morgonbris*, är citerad under vinjetten 'Pressgrannar', *DN* den 1 oktober 1937.
[592] Morén, Jane, (2018).

personer som sedan lämnade organisationerna för intellektuella arbeten när de kom hem. Givet genusarbetsdelningen måste en kvinnlig elev vara en än större riskinvestering. Hon riskerade att lämna såväl organisation som arbetsmarknad om hon gifte sig. Så hur gick argumentationen på lokal nivå?

Bryggeriarbeterskorna i Stockholm

I Bryggeriindustriarbetareförbundets avdelning 15, avdelningen för de kvinnliga bryggeriarbetarna i Stockholm, uppmärksammades 1909 ett av alla upprop i arbetarpressen om stöd till Brunnsviks folkhögskola, denna gång publicerat i *Socialdemokraten*. På ett avdelningsmöte uppmanade styrelsen avdelningens medlemmar att skänka ett bidrag för att eventuellt kunna skicka stipendiater till skolan kommande år. Mötet godtog förslaget, men med ett tillägg om ”önskvärdheten af att nyttja våra pengar sjelfva och ej låta andra få nytta af dem.”[593] Bryggeriarbeterskorna var oroliga för att pengarna skulle användas av andra, kanske manliga, stipendiater. På samma möte togs även en motion till LO-kongressen samma år som adresserade ”den stora orättvisa som männen alltid ger kvinnor”.[594] Det är inte specificerat i protokollet vad orättvisan bestod i, men det fanns uppenbarligen ett missnöje riktat mot de manliga kamraterna. Detta missnöje återkommer vid andra tillfällen, som när arvodesnivåer ska beslutats för ombud till kongresser bör dessa vara lika höga som männens.[595] Kvinnornas arvoden var troligen lägre på grund av att deras löner var lägre, men denna orättvisa från arbetslivet skulle inte råda inom rörelsen.

Avdelningen var även drivande i att bilda en samorganisation för kvinnliga socialdemokratiska organisationer i Stockholm, och motionerade för ett särskilt kvinnoförbund. Detta var frågor som formulerades bland kvinnorna inom arbetarrörelsen under denna tid som en reaktion på det ointresse som visades för deras problem från deras manliga kamraters sida för de två arenor som kvinnornas klasskamp bedrevs på: arbetets och hemmets. Männen intresserade sig uteslutande för den första och motarbetade bitvis separat organisering.[596]

Bryggeriarbeterskorna kom att skicka tre medlemmar till Brunnsvik på stipendium, en per årskurs mellan åren 1909 och 1912. Stipendierna var finansierade genom medlemmarnas insamlingar. De gick runt med teckningslistor på

---

[593] Protokoll från medlemsmöte den 3 juni 1909, §7. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[594] Protokoll från medlemsmöte den 3 juni 1909, §8. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[595] Protokoll från medlemsmöte den 4 juli 1912, §9. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[596] Hirdman, (1992), s. 53–70.

arbetsplatserna,[597] gick med bössor på andra arbetarrörelseorganisationers arrangemang, arrangerade fester och sålde blommor.[598] Det fanns ett tydligt engagemang från organisationens sida, och gott om frivillig arbetskraft från medlemmarna.

Däremot var intresset från medlemmarna att söka stipendieplatserna svalt. Två av åren fanns det bara en sökande, och ett år uppmanade styrelsen en medlem att resa. Det finns inga spår efter diskussioner om det skrala utfallet i protokollen, men detta är troligen tecken på de svårigheter som fanns för kvinnliga arbetare att gå en folkhögskolekurs, som har diskuterats tidigare i denna avhandling. Det låga löneläget för kvinnliga arbetare var en anledning, och stipendiet från avdelningen täckte kursavgiften, resan till skola och del av kost och logi. Vissa utlägg behövde fortfarande medlemmen stå för själv. Eftersom kursen var sex månader lång var det dessutom svårt för medlemmar med barn att söka den.

Det blev bara tre år med stipendiater från avdelningen. Att ingen stipendiat skickades till kursen 1912–1913, trots att det brevledes inkommit en vädjan från Brunnsvik om att avdelningen skulle fortsätta finansiera en plats, motiverades av styrelsen med avdelningens dåliga ekonomi. Ingen diskussion finns noterad i protokollet från medlemsmötet.[599] Men i verksamhetsberättelsen för 1912 framkommer tydligt skälen till den dåliga ekonomin. Avdelningen hade under året tappat medlemmar då Münchens Portertappning och Stjärnans bryggeri lagt ner sina verksamheter. De frivilliga insamlingar som genomfördes bland de kvarvarande 258 medlemmarna gick till två sjukskrivna kamrater som hade små barn och var i behov av försörjning. Avdelningen drogs dessutom med utestående lån till medlemmar från Storstrejksåret 1909, och trots att en indrivningskommittée på hela 13 personer tillsattes för uppsökande verksamhet bland de skuldsatta, lyckades man inte få in mer än 30 kronor. Uppslutningen på medlemsmötena hade dessutom blivit så dålig att man slutat hyra den större C-salen i Folkets hus och istället hållit sina möten i den mindre P-salen. Engagemanget i avdelningen var ansträngt. Det var en trött styrelse som meddelade att det inte gick att skicka någon stipendiat till Brunnsvik under rådande omständigheter.

---

[597] Protokoll från medlemsmöte den 5 maj 1910, §5 c). Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).

[598] "Framställan gjordes till Sth Arb kommun ungdomsförbundet att få gå med bössor vid dess stora Mälardalsfest, vilket beviljades och inbragte dessa en summa om kr 41:20. Hvidare har medlemmarne sålt blommor och och [sic] gjort fester som gjorde det möjligt att även vid stundande vinterkurs sända en medlem till Brunnsvik." Års- och Revisionsberättelse över Sv. Bryggeriarb-förbundets afd 15 Kvinnliga verksamhet 1910, i Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB5753 vol 6).

[599] Protokoll från medlemsmöte den 5 september 1912, §7. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).

> Stipendiet består ju endast av frivilliga bidrag och det har visat sig att de frivilliga händer, som i början arbetat med liv och lust för denna goda sak börjat tröttna. Hoppas dock att arbetslusten kommer åter efter en välbehöflig vila.[600]

Avdelningen kom dock inte att skicka någon mer stipendiat, åtminstone inte under den period som denna avhandling undersöker.

De tre stipendiaterna delade en del gemensamma förutsättningar, men kom att leva tre relativt olika liv. Alla tre var inflyttade från landet till Stockholm. En av dem flyttade efter giftermål tillbaka till sitt födelselän. En förblev ogift och en kombinerade familj med yrkesliv och politiska uppdrag. Alla tre rörde sig socialt: två uppåt och en nedåt. Men bara en av dem blev en lyckad investering för organisationen som delade ut stipendierna.

Lotten Pettersson

Den första stipendiaten var Lotten Pettersson. Hon föddes 1875 i Harg i Stockholms län, som dotter till en *torpare*.[601] När hon var 29 år gammal flyttade hon till Stockholm för en anställning som *tjänarinna* i ett hushåll på Mäster Samuelsgatan.[602] Där försvinner hon utom synhåll ett par år, men syns igen i källorna 1908, nu med anställning som *bryggeriarbeterska.*[603] Första gången hon nämns i protokollen från avdelningsmötena med bryggeriarbetarförbundet arbetade hon på Münchenbryggeriet och deltog i upptaktsmöten inför Storstrejken 1909,[604] bland annat i den kommitté på tio personer som uppvaktade de oorganiserade arbeterskorna vid Wikanders korkfabrik och ytterligare ett par vattenfabriker. Tanken var att kommittén skulle "få dessa strejkbryterskor att sluta upp med detta arbete."[605] Om Storstrejken fick några personliga konsekvenser för Pettersson går inte att utläsa från protokollen, men hon är den enda medlem som söker avdelningens första stipendium till Brunnsvik, för kursen 1909–1910. En kamrat från strejkkommittén vill föra till protokollet att hon "bifaller ansökan derför hon anses lemplig dertil."[606]

---

[600] Verksamhetsberättelse för året 1912, i Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/5753 vol 6).

[601] Lotten Pettersson (248), Statistiska Centralbyrån (SCB) - samlingspost, Utdrag ur födelse-, vigsel- och dödböcker 1860-1949, SE/RA/420401/01/H 1 AA/510 (1875), bildid: A0037236_00167.

[602] Rotemansarkivet, Jakob församling, Arkivrote 07 (Norrmalm), Häfte 07421 (1897–1906), sida 6, rad 13.

[603] Rotemansarkivet, Maria församling, Arkivrote 16 (Södermalm), Häfte 15290 (1892–1911), sida 9, rad 13.

[604] Protokoll från medlemsmöte den 5 augusti 1909, §8. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).

[605] Protokoll från medlemsmöte den 28 augusti 1909, §7. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).

[606] Protokoll från medlemsmöte den 1 oktober 1909, §9. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).

Under sin vistelse vid skolan skickade Pettersson hälsningar till medlemsmötet,[607] och vid hemkomsten pläderade hon för att avdelningen regelbundet skulle bidra med pengar till skolan.[608] De före detta eleverna blev ofta ambassadörer för skolan efter avslutade kurser. Av registerkortet från Brunnsviks expedition kan utläsas att hon var medlem i elevförbundet och varje år betalade sin medlemsavgift, från 1920 till 1945.[609] Pettersson fortsätter arbeta på bryggeri resten av sitt yrkesliv. Hon försvinner dock från avdelningens protokoll något år efter skolan. Pettersson kandiderade till posten som avdelningens revisor 1911 och deltog i en agitationsresa till Bjärsjö,[610] men efter det är hon inte omnämnd. Hon gifte sig aldrig och fick inga barn.[611]

Helena Stålander

Stipendiat nummer två, Helena Stålander, föddes 1886 som dotter till en *smed.[612]* Hon flyttade 1904 från föräldrahemmet i Kastlösa i Kalmar län till Stockholm för att ta tjänst som inneboende *tjänarinna* i Gamla stan.[613] Hon är noterad som *ogift* i Rotemansarkivet fram till 1912 då hon är antecknad som bryggeriarbeterska.[614] Men genom hennes engagemang i fackföreningen vet vi att hon redan 1908 arbetade på Stora bryggeriet vid Hornsberg. [615]

Stålander var en aktiv medlem i avdelningen. Hon var avdelningens revisor 1908,[616] kandiderade till avdelningsstyrelsen 1909,[617] ingick i agitationskommittéer för att engagera oorganiserade arbeterskor,[618] gick strejkvakt under

---

[607] "ett fyrfaldigt lefve till styrelsen och afd. medlemmar", Protokoll från medlemsmöte den 4 januari 1910, §18. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[608] Protokoll från medlemsmöte den 5 maj 1910, §5 c). Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[609] Registerkort, "Pettersson, Lotten", Brunnsviks Folkhögskolas arkiv (SE/ARAB/5003/D/1/9).
[610] Protokoll från medlemsmöte den 3 augusti 1911, §5 b). Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[611] †1948 01 30. Källa: Enskede kyrkoarkiv, Personakter för avlidna och dödförklarade, SE/SSA/6007/A IV d/2 (1948).
[612] Född 1886-11-11 i Smedby. Källa: Folkräkning 1890 - Smedby församling, Kalmar län, bildid: Folk_908099-006.
[613] Rotemansarkivet, Storkyrkoförsamling, Arkivrote 01 (Gamla Stan), Häfte 00605 (1905–1913), sida 001, rad 13.
[614] Med förkortningen "*brygg arb-a* ", Rotemansarkivet, S:t Göran församling, Arkivrote 23 (Kungsholmen), Häfte 20347 (1907–1926), sida 024, rad 12.
[615] Helena Hultgren, f. Stålander (326) (Röstsedel för valet till avdelningsstyrelse. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 7).
[616] Protokoll från medlemsmöte den 1 oktober 1908, §6. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[617] Protokoll från medlemsmöte den 3 december 1908, §5 e). Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[618] Protokoll från medlemsmöte den 3 december 1908, §10. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).

Storstrejken[619] och valdes till ombud i den kooperativa klädfabriken Linnea, som avdelningen ägde en andel i.[620]

I protokollet från avdelningsmötet den 6 oktober 1910 står det ”En vädjan till Helena Stålander att resa till Brunnsvik, hvilken åtog sig att resa den 15 okt.”[621] Inga andra sökande till stipendiet finns upptagna i protokollen. Med tanke på Stålanders engagemang i avdelningsarbetet framstår hon som en rimlig stipendiat, ur organisationens synvinkel. Hon reste till Brunnsvik, och uppgav Bryggeriarbetareförbundets expedition i Folkets hus som den adress dit hon önskade sin post.[622]

Under tiden Stålander var på skolan skickade styrelsen extra pengar för att täcka hennes omkostnader. Dessa lånades ur kassan mot förväntade intäkter från en framtida fest.[623] Liknande lån gavs inte till de andra två stipendiaterna, men om det beror på att deras stipendier eventuellt hade en högre summa går inte att utläsa av källmaterialet. Stipendierna samlades in separat från avdelningens övriga ekonomi, och togs inte upp i årsredovisningarna.

Efter vistelsen på Brunnsvik ökade Stålanders engagemang i avdelningen. Hon valdes först till sekreterare i styrelsen, sedan kassör. Hon reste som kongressombud på LO-kongressen 1912,[624] Skandinaviska kongressen 1912,[625] socialdemokratiska kvinnokongressen 1914[626] och bryggeriarbetarkongressen 1916.[627] Stålander representerade avdelningen i Stockholms socialdemokratiska kvinnors samorganisation,[628] där hon också blev invald i styrelsen.[629] Hon

[619] Protokoll från medlemsmöte den 28 augusti 1909, §7. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[620] Protokoll från medlemsmöte den 4 februari 1909, §11. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[621] Protokoll från medlemsmöte den 6 oktober 1910, §7. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[622] Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1910-1911, (1911), s. 48–49.
[623] Protokoll från medlemsmöte den 4 maj 1911, §9. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[624] Protokoll från medlemsmöte den 2 mars 1911, §8. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[625] Troligen Skandinaviska arbetarkongressen som hölls i Stockholm 1912. Se *Morgonbris,* nr 10, 1912, s. 5; Protokoll från medlemsmöte den 4 juli 1912, §9. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[626] Protokoll från medlemsmöte [inget datum] juni 1914, §8. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[627] Protokoll från medlemsmöte den 4 maj 1916, §8. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[628] Protokoll från medlemsmöte den 7 augusti 1913, §8. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[629] ”Samorganisation för de organiserade kvinnorna”, *Stockholmstidningen*, 16 februari 1912.

satt som avdelningens ombud i Norra Folkets Hus[630] och i tidningen *Socialdemokraten*,[631] och hon var fanbärare i första maj-tågen.[632] Dessutom var hon engagerad i arbetsplatsfrågor och yttrade sig ofta på medlemsmötena. Så ofta att hon var den enda som ibland omskrevs i protokollen med enbart förnamn, när övriga medlemmar noterades med för– och efternamn och även med arbetsplats.[633] Stålander framstår som en aktiv organisatör och fick flera år flest röster i styrelsevalen.[634] Hon blev kvar i styrelsen som kassör fram till 1921, men hade då även börjat engagera sig i arbetarkommunen. I valet till Stockholms stadsfullmäktige 1919 blev hon en av de femton första kvinnorna att väljas in som ledamot efter införandet av allmän rösträtt, på ett tvåårigt mandat för Arbetarpartiet. I en presentation över de nyvalda fullmäktigeledamöterna framhålls hennes intresse för bildningsfrågor och att hon varit en flitig besökare vid aftonskolor och föredrag.[635] Hon får kommunala uppdrag i styrelsen för arbetsförmedlingen 1919[636] och i styrelsen för dövstumsundervisningen.[637]

I samband med stadsfullmäktigeuppdraget lämnade Stålander bryggeriindustrin och fackföreningen. Hon blev vald på ett två årigt mandat men gjorde inga inlägg i debatterna under det första året i stadshuset.[638] Däremot var hon med och motionerade, bland annat för införandet av offentligt finansierade toaletter i Stockholm.[639] Hon satt endast en mandatperiod och arbetade från 1922 som *städerska* i stadshuset. Hon gifte sig 1924 med *bryggeriarbetaren* Nestor Hultgren och arbetade fackligt inom Kommunalarbetareförbundet, där hon var ordförande i klubben 108 under åren 1922–1930[640] och valdes in i

---

[630] Protokoll från medlemsmöte den 1 februari 1912, §7. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[631] Protokoll från medlemsmöte den 5 februari 1914, §4. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[632] Protokoll från medlemsmöte den 4 mars 1912, §12. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
[633] ”Helena föreslog…” Protokoll från medlemsmöte den 6 december 1911, §12; ”Helena föreslog…” Protokoll från medlemsmöte den 2 december 1915, §7. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1) .
[634] Protokoll från medlemsmöte den 4 december 1913, §5 c); Protokoll från medlemsmöte den 5 november 1914, §5 c); Protokoll från medlemsmöte den 2 december 1915, §5 b); Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1) .
[635] ”Spinnsidan hos våra '100 tyranner' Vad kan man vänta av de nyvalda?”, *Aftonbladet* den 2 april 1919.
[636] “Arbetsförmedlingens styrelse”, *SvD* 2 december 1919, s. 11.
[637] *SvD* den 14 januari 1920, s. 12.
[638] Artikel av Mats Hayen, ”Kvinnornas röster i Stockholms stadsfullmäktige år 1919”, tidigare publicerad på regeringens webbplats för rösträttsjubileet 2021, www.demokrati100.se. Webbplatsen är nu avpublicerad, artikelmanuset finns hos författaren.
[639] En fråga som drevs av de socialdemokratiska kvinnliga fullmäktigeledamöterna för att ge kvinnor ökad tillgänglighet till det offentliga rummet. Se Arvidsson, Malin & Andrés Brink-Pinto, (2022), s. 480–481n34.
[640] Stockholms stadsfullmäktige 1913–1938: biografier och porträtt, (1938), s. 112.

förbundets verkställande utskott 1929.[641] Hon innehade en rad uppdrag i kommunala nämnder, bland annat i nämnden för dövstumsundervisningen,[642] och hon arbetade eventuellt fortsatt som städerska, vilket är yrket som står på hennes dödakt. Uppgiften är troligen uppdaterad i samband med skilsmässan från Hultgren 1946.[643] Hennes dödsannons berättar ingenting om hennes fackliga och politiska liv.[644]

Anna Andersson

Den tredje stipendiaten var Anna Andersson, född 1889 i Mora och dotter till en *jordbrukare*.[645] Hon flyttade från Mora till Stockholm och ett arbete som *bryggeriarbeterska* 1907,[646] precis som många kvinnor från Dalarna. Hon är den enda som anmäler sig till avdelningens Brunnsviksstipendium 1911, med ett brev till styrelsen.[647] Andersson arbetade då på Hamburger bryggeri och en kamrat därifrån lade ett gott ord för henne på medlemsmötet.[648] Vid hemkomsten tog Andersson plats i styrelsen[649] och argumenterade för att avdelningen skulle skicka fler stipendiater till skolan.[650] Men arbetet med avdelningen blev inte långvarigt. Hon gifte sig 1914 med Karl Morell, som hon träffade på Brunnsvikskursen. Hon höll kontakten med Brunnsvik, genom elevförbundet, och besökte skolans 10-års jubileum 1916. Då uppgav hon att de hade en fått en son och hon hade förtroendeuppdrag i en fackförening och NOV.[651] De flyttade tillbaka till Dalarna och Andersson drog sig tillbaka från arbetsmarknaden. Karl Morell hade yrket *fjärdingsman* på sin dödakt,[652] på Anna Morells stod inget yrke angivet.[653]

---

641 *Norrskensflamman*, den 28 augusti 1929, s. 3.
642 *DN* den 4 december 1923, s.11; *SvD* den 2 december 1930.
643 †1971-06-07. Källa: Kungsholms kyrkoarkiv, Personakter för avlidna och dödförklarade, (1971).
644 Helena Hultgren, f. Stålander, *DN* 10 juni 1971.
645 Folkräkning 1890 - Mora församling, Kopparbergs län, bildid: Folk_920035-007.
646 Rotemansarkivet, Maria församling, Arkivrote 16 (Södermalm), Häfte 16983 (1904–1911), sida 020, rad 23.
647 "[…] som jag är mycket instässerad [sic] af att kunna få någon utbildning för att sedan kunna uträtta något för vår afdelning, hemställer jag denna min önskan […]" Brev till styrelsen, 2 oktober 1911. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 7).
648 "Selma Sandberg tillstyrkte hennes ansökan, mötet instämde." Protokoll från medlemsmöte den 5 oktober 1911, §7. Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
649 Protokoll från medlemsmöte den 2 januari 1913, §9 b). Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
650 Protokoll från medlemsmöte den 2 maj 1912, §5 b). Sv. Bryggeriindustriarbetareförbundets avd. 15 arkiv (SE/ARAB/ 5753/ vol 1).
651 Elevalbum 1911–1912 (ARAB 5003/Ö/2/A/6).
652 Karl Morell (372), †1949 03 16. Källa: Söderbärkes kyrkoarkiv, A IV d:1.
653 Anna Morell, f. Andersson (335), †1949-03-16. Källa: Söderbärkes kyrkoarkiv, A IV d:4.

En lyckad humankapitalinvestering?

Av de tre stipendiaterna var det, ur organisationens synvinkel, främst Stålander som blev en lyckad investering i avdelningens humankapital. Detta är inget som uttryckts i protokoll eller liknande, men hon var kvar i avdelningen i 10 år efter att hon gått vinterkursen, med uppdrag i styrelsen, och hon representerade avdelningen på kongresser. När hon lämnade avdelningen fortsatte hon att arbeta för Stockholms arbetarkommun, och efter det för Kommunalarbetareförbundet. Men med den skala som använts i denna undersökning för att mäta social rörlighet, rörde hon sig neråt. Hennes far var *smed*, ett facklärt yrke. Själv började hon arbeta som icke-skolad industriarbetare och fortsatte som grovarbetare. Investeringen i humankapital betalade sig således inte på ett individuellt plan, eller om hennes mål var ett statusfyllt yrke. Det finns dock inget som tyder på att hennes politiska arbete var utslag för personlig ambition. Hon engagerade sig i det fackliga arbetet, men lämnade politiken efter en kort tid.

Lotten Petterssons sociala rörlighet var uppåtgående, då hennes far var jordbruksarbetare och själv blev hon grovarbetare. Men om vi beaktar den strukturella rörligheten i samhället under tiden för hennes liv, går det att argumentera för att hon i själva verket upplevde en horisontell social rörlighet: från arbetare på landsbygd till arbetare i staden.

Det var endast Anna Andersson som upplevde en uppåtgående vertikal social rörlighet, från uppväxten i en familj där hushållsöverhuvudet var bonde till en tillvaro som hemmafru till en lägre statlig tjänsteman. I hennes fall blev kursen på Brunnsvik istället en investering i socialt kapital, då hon träffade sin blivande make på skolan.

Helena Stålander var den av de tre bryggeriarbeterskorna som fick utnyttja sina kunskaper i kommunalstämmoarbete, som hon fått med sig från Brunnsvikskursen. Men hon var också den enda med nedåtgående social rörlighet. Stålander utgör dessutom ett exempel i Sten Carlssons mening, att ett politiskt uppdrag inte alltid är jämförbart med ett yrke.

Sammanfattning

De kvinnliga folkhögskoleleverna vid Hola och Brunnsvik ställdes inför helt andra förutsättningar än sina manliga kurskamrater. Deras löneläge gjorde utbildningen dyrare, de hade svårare att få organisationsstipendier, utbildningen anpassades för deras räkning till att innehålla mer praktiska moment och mindre samhällsteori. De kvinnliga Brunnsvikselevernas sociala rörlighet såg också annorlunda ut från de kvinnliga eleverna på Hola, som i större utsträckning läste ämnen de sedan kunde ta vidare till andra studier. Att Hola stödde sina elever mot vidare studier vid exempelvis lärarinneseminarium gjorde troligen att utfallet för den gruppen blev annorlunda, med fler yrkesarbetande än

bland Brunnsvikseleverna. Hola lyckades avsevärt mycket bättre med rekryteringen av kvinnliga elever än Brunnsvik, både sett till antalet och till elevernas fortsatta utbildnings- och yrkesliv. Holaeleverna kan hävdas blev mer självständiga än de kvinnliga eleverna från Brunnsvik, i så mening att de i högre grad hade egna yrken även som gifta.

Men Brunnsvikseleverna hade i större utsträckning tillträde till folkrörelsernas arbetsmarknad. För kvinnorna i elitgruppen visade detta sig främst genom att deras blivande makar arbetade som funktionärer eller innehade politiska uppdrag som gav dem en social position. Bland de kvinnor som försökte sig på en motsvarande organisationskarriär fanns både exempel på de som lyckades och de som inte gjorde det. Och det var inte självklart att ett organisationsstipendium gav utdelning åt organisationen i form av trogna och välutbildade funktionärer.

Exemplet Brunnsvik visar att en vinterkurs på en folkhögskola kunde fungera som ett center på en giftermålsmarknad, där kvinnor och män hittade sina framtida partners. Utöver de elever som träffades på skolan, fanns även exempel på framstående män inom arbetarrörelsen som dels mötte sina framtida partners på någon av skolans arrangemang, eller bekostade utbildningen på skolan åt sina fruar.

Efter denna delstudie kan två tendenser skönjas. Dels verkar lärarinneyrket vara en väg för social rörlighet för kvinnor med arbetarbakgrund. Dels tycks det som att kvinnor med en folkhögskoleutbildning hade större möjlighet till en uppåtgående social rörlighet om de förblev ogifta och istället yrkesarbetade, än de kvinnor som gifte sig. Dessutom är det tydligt att Brunnsvik som skola, och arbetarrörelsens organisationer som stipendiegivare, prioriterade manliga elever. Något som stämmer väl överens med den bild som tidigare tecknats av Kjell Östberg.[654]

[654] Östberg, (1997), s. 96–97.

Kapitel 9
Sammanfattning och slutdiskussion

Det övergripande syftet med denna studie har varit att undersöka social rörlighet för elever på tre folkhögskolor, Brunnsvik, Väddö och Hola, under det industriella genombrottets senare del. Jag har, utifrån en metodpluralistisk ansats, studerat elever vid skolornas vinterkurser under perioden 1906–1921. Först har jag undersökt elevgrupperna genom att kombinera deskriptiv statistik och systematiska jämförelser av elevernas sociala rörlighet, sociala bakgrund, geografiska rörlighet, organisationsmedlemskap samt skolornas antagningsförfaranden och undervisning samt elevernas finansieringsmöjligheter. Sedan har jag utifrån kvalitativt källmaterial undersökt delar av elevgrupperna och enskilda individer utifrån livs- och mikrohistoriska perspektiv. Min ambition har också varit att inte upprepa en del tidigare undersökningars genusblindhet, trots de kända problem som finns med exempelvis underrapportering av kvinnors deltagande på arbetsmarknaden i folkräkningsmaterialet för undersökningsperioden. Genom att dels skapa kollektivbiografiska databaser med material från en rad olika källor, dels kombinera deskriptiv statistik med livs- och mikrohistoriska perspektiv vid analys av materialet har jag genomfört en undersökning av både mäns och kvinnors sociala rörlighet.

Materialet som användes till undersökningen kan kategoriseras i tre källtyper: *skolornas arkiv* med årsredovisningar, elevmatriklar och styrelseprotokoll, *befolkningsuppgifter* från folkräkningar och kyrkoarkivens födelse- och dödböcker och dödakter samt *övrigt källmaterial* som pressklipp, dödsrunor, memoarer, biografiska lexikon och personarkiv.

De tre skolorna i studien valdes utifrån sina skilda positioner inom folkhögskolevärlden i början av 1900-talet, och de olika målgrupper av unga vuxna de riktade sig till. Väddö folkhögskola grundades 1879 och var en landstingsfinansierad skola med vinterkurser för manliga ungdomar från landsbygden i Roslagen. Hola folkhögskola startades 1896 och drevs under första perioden av föreståndaren själv, men köptes upp av landstinget 1910. Det var en samskola, med gemensam undervisning för manliga och kvinnliga elever, och den riktade sig till ungdomar i Ådalen, såväl bönder som jordbruks- och industriarbetare. Brunnsviks folkhögskola startades 1906 av en folkhögskoleförening som marknadsförde sig med samundervisning av manliga och kvinnliga elever från alla samhällsgrupper i Bergslagen. Men skolan kom att se en tillströmning av elever från hela landet som även var medlemmar

i bland annat fackförbund och folkrörelseorganisationer. Något som kom att bli avgörande för skolans framtida ställning.

Jag har genomfört studien som en systematisk jämförelse av fem kohorter: dels alla elever som gick på Brunnsvik mellan åren 1906–1921, uppdelade mellan män och kvinnor, dels tre slumpvis utvalda grupper från samma tidsperiod: 100 manliga elever från Väddö, 100 manliga och 100 kvinnliga elever från Hola.

Metoden som har använts för att mäta social rörlighet utgår från måttet *socioekonomisk status* (SES) och en social stratifiering. SES bestäms av individers yrkestitlar, som kodas enligt den internationella klassificeringen HISCO och kategoriseras i klasschemat HISCLASS. Om det saknats uppgifter om en individs yrkestitel i källorna, har SES istället bestämts utifrån hushållsöverhuvudets yrkestitel i det hushåll individen levde i, vanligen far eller make. Den sociala rörligheten mättes i avståndet mellan SES i det hem eleven växte upp i och SES baserat på elevens sista kända yrkestitel. Resultatet presenterades i rörlighetstabeller uppdelade efter skola och kön, och undersöktes vidare med systematiska jämförelser utifrån en rad aspekter: elevernas sociala bakgrund, deras geografiska rörlighet, skolornas regionala kontext och elevernas organisationsmedlemskap. Även skolorna jämfördes systematiskt: undervisningens kostnader och upplägg, lärare och gästföreläsare samt elevernas fortsatta utbildning efter avslutade vinterkurser. Därefter studerades den elitgrupp av manliga elever som rört sig upp till SES 1 vid slutet av sina yrkesliv. Även här gjordes systematiska jämförelser mellan denna grupp och de övriga eleverna för att undersöka möjliga förklaringar till de olika utfallen. Påverkade till exempel elevernas tillgång till olika former av symboliskt kapital, som nätverk- eller släktrelationer, deras möjligheter till social rörlighet. Vidare undersöktes ett antal aspekter av de kvinnliga elevernas sociala rörlighet djupare: Skolornas strategier för att rekrytera kvinnliga elever, de kvinnliga elevernas strategier för att finansiera sina studier och skillnaden mellan giftermål och yrkesarbete för social rörlighet. Slutligen genomfördes en kortare mikrohistorisk studie kring humankapitalinvesteringar på tre organisationsstipendiater från samma organisation.

Behovet av metod- och källpluralism

Kombinationen av metoder och källmaterial var en förutsättning för att kunna närma sig frågeställningarna och materialet på detta sätt. Forskningen om social rörlighet har utkristalliserats till två distinkta inriktningar. Å ena sidan forskare som med hjälp av statistiska metoder undersöker intergenerationell rörlighet för större grupper, med frågeställningar som kretsar kring samhällens öppenhet eller hur olika variabler påverkar individers möjligheter att röra sig. Å andra sidan forskare som med mikrohistoriska metoder undersöker enskilda individers, eller familjers, livshistorier där social rörlighet ses som ett samspel

av faktorer, ofta med inslag av ren slump.[655] Min ambition har varit att kombinera dessa två inriktningar. Intresset har hela tiden varit störst för de enskilda eleverna, men målsättningen har varit att först lägga en grund med deskriptiv statistik utifrån en rad aspekter av elevgruppernas sammansättningar, förutsättningar och sociala rörlighet. Denna grund ville jag sedan fördjupa med livshistorier och mikrohistoria där materialet så tillät. Detta för att kunna ge en djupare bild av hur social rörlighet såg ut för folkhögskolelever under 1900-talets början. En annan utgångspunkt jag hade när jag påbörjade studien var att inte nöja mig med att enbart studera manliga elever bara för att tillgången till källmaterial som rörde dem var större än det som rörde kvinnorna. Genusaspekten av studien har alltså varit en mer metodisk utgångspunkt än en egen del av analysen.

Studier som kombinerar metoder och material är inte så vanliga på fältet. En metodologisk specialisering ger kanske vassare analyser, men det är min fasta övertygelse att kombinationen skapar större förståelse för de undersökta historiska skeendet och att det dessutom bjuder in läsare från flera olika fält att ta del av forskningsresultaten.

Utbildning och social rörlighet

Min studie visar att även en kortare folkhögskoleutbildning fungerade som en viktig investering i en individs humankapital vid 1900-talets början. Tack vare tidigare forskning är det känt att en del elever från Brunnsviks folkhögskola upplevde en stor social rörlighet under sina liv.[656] Men min undersökning visar att detta även gällde en majoritet av eleverna från Brunnsvik, såväl som de från Hola och även en stor del av eleverna från Väddö. Folkhögskoleutbildningen fungerade alltså både som en merit för inträde på arbetsmarknaden, och som en språngbräda till vidare studier, trots att utbildningen var avskild från det övriga utbildningssystemet och att ingen formell examen gavs. Industrialiseringen, som stöpt om samhällets ekonomiska sammansättning i grunden, skapade en mer specialiserad arbetsmarknad med flera lager av administrativa och arbetsledande uppgifter. Denna typ av arbeten krävde ofta kunskaper som lärdes ut på folkhögskolorna, som läsa, skriva, räkna eller bokföring. Givet att endast drygt 16 procent av den manliga befolkningen, och 11 procent av den kvinnliga, hade längre utbildning än folkskolan, var en genomförd vinterkurs en merit som kunde användas.[657] Med Becker & Tomes sätt att se var det således en god investering i humankapital med goda

[655] Bertaux, Daniel, (1997).
[656] Berggren, (1988); Furuland, (1968); Helldén, (1968).
[657] Se Tabell 3.2 i denna avhandling.

möjligheter till avkastning i form av arbeten med högre ersättning.[658] En stor del av eleverna från samtliga tre folkhögskolor kom också att hamna i dessa administrativa sektorer av ekonomin, en betydligt större del än fördelningen i riket.[659] Deras sociala rörlighet var alltså inte enbart en fråga om horisontell rörlighet i samband med anpassning till strukturomvandlingar i ekonomin. De bytte också ekonomisk sektor. Det finns därför fog för påståendet att för undersökningsperioden var relationen mellan folkhögskoleinstitutionen och social rörlighet tydlig. Precis som internationell forskning indikerat spelade en kort utbildningsinsats stor roll i ett samhälle där tillgången till utbildning inte var självklar.[660] En vinterkurs på en folkhögskola på den svenska landsbygden kunde ge nya möjligheter för den som valde att satsa den tid och de resurser som krävdes. Min studie visar dessutom att dessa möjligheters karaktär skiftade beroende på skolans inriktning och relation till det omkringliggande samhället.

Förutsättningar och möjligheter för eleverna

Folkhögskolornas roll var från början kopplat till bondeståndets behov av utbildning för att kunna delta i den politiska förvaltningen av samhället. Men från sekelskiftet 1900 öppnades skolorna för fler grupper i samhället, vilket sammanföll med folkrörelsernas framväxt. Dessa organisationer hade ett uttalat bildningsideal och folkhögskolorna identifierades som lämpliga institutioner, tillsammans med studiecirklar och föreläsningsföreningar.

Det fanns dock tydliga skillnader mellan elevgrupperna från de tre undersökta skolorna, vilket kan förklaras med institutionernas roll i sina respektive sammanhang. Väddö var en folkhögskola av den äldre modellen, uttryckligen riktad till unga vuxna män från landsbygdsbefolkningen i Roslagen. Kvinnliga elever antogs endast till kortare, praktiskt inriktade sommarkurser. De äldre folkhögskolorna erbjöd teoretisk undervisning blandat med kurser och gästföreläsningar med inriktning på förbättringar av jordbruks- och fiskerinäringarna. Ambitionen var snarast socialt konserverande, i C. A. Agardhs anda.[661] Folkbildningsidealet var viktigt, men samhällsordningen skulle inte förändras. Denna syn på bildning, eller kanske främst vem som skulle få tillgång till den, utmanades av liberala och socialistiska folkbildningsförespråkare runt 1900-talets början. En ny typ av folkhögskolor etablerades, med Hola och Brunnsvik som två exempel. Dessa skolor bedrev samundervisning av manliga och kvinnliga elever och hade ett breddat intag från fler samhällsgrupper, drev

---

[658] *"[...] each person forms a separate human-capital 'market'. Rates of return to him depend on the amount invested in him as well as on aggregate stocks of human capital."*Becker, Gary S. & Nigel Tomes, (1994), s. 263.
[659] Se Tabell 4.10 i denna avhandling.
[660] Freeman, (2014), s. 9–10.
[661] Gustavsson, (1991), s. 57–59.

frågan om bildning för det stora flertalet. Vid tiden för denna undersökning fanns alltså olika typer av folkhögskolor etablerade, som riktade sig till skilda målgrupper av elever och erbjöd utbildning med skilda inriktningar, och kanske även med olika ambitionsnivå. Detta avspeglas i viss mån som skillnader i mönstren för de olika elevkullarnas sociala rörlighet.

Undersökningen visar att den sociala rörligheten var större för Hola- och Brunnsvikseleverna i jämförelse med Väddö-eleverna. Men den skilde sig också åt till sin karaktär, vilket kan förklaras med att namnet till trots så var de tre skolorna inte samma typ av institution. Elevunderlagen skilde sig åt. Väddö rekryterade manliga ungdomar från den omkringliggande trakten, främst söner till bönder och fiskare. Deras framtida yrkesliv var till större del utstakat än för eleverna från de andra två skolorna eftersom deras familjer ofta ägde gårdar som skulle drivas vidare. Utbildningen på Väddö förberedde eleverna för jordbrukarlivet. Eleverna på Hola och Brunnsvik kom till större del från industriarbetarhem, men på Brunnsvik fanns även en grupp med barn till tjänstemän. Eleverna på Väddö och Hola var yngre än Brunnsvikseleverna och bodde dessutom hemma i större utsträckning. På Brunnsvik hade den största delen av eleverna redan påbörjat sina yrkesliv när de kom till skolan.

Nätverk och symboliska kapital

Både Väddö och Hola var regionalt förankrade skolor, och eleverna kom från den om kringliggande trakten. Till Brunnsvik sökte sig däremot elever från hela landet, tack vare skolans rykte som arbetarrörelseungdomens skola. Brunnsvik hade alltså i praktiken riksintag. Dessutom verkade skolan i ett sammanhang, den var på väg att bli en del av folkrörelseoffentligheten och en person som sökte sig dit kunde förvänta sig att få studera tillsammans med likasinnade. Nätverken knutna till skolan kunde alltså vara en del av lockelsen för en blivande elev att söka sig till just Brunnsvik, till en mer närliggande folkhögskola.

Folkrörelseanknytningen hos eleverna skilde Hola och Brunnsvik från Väddö. Holaeleverna var engagerade i lokala avdelningar av nykterhetsrörelser och ungdomsrörelser, eller i lokala konsumentkooperativ. Brunnsvikseleverna var i större utsträckning knutna till riksorganisationer inom samma rörelser. Dessa organisationer engagerade sig även i själva skolan, dels med stipendier till sina medlemmar för att de skulle kunna vistas där, dels med gästföreläsare, fortbildningsverksamhet och rena ekonomiska bidrag. Detta kan delvis förklaras med skolornas regionala kontext. Västernorrlands befolkning, som var Holas underlag för rekrytering av elever, var dels mindre och dels till lägre grad bestående av industriarbetare än delar av de län som utgjorde Brunnsviks tänkta region, Bergslagen. Dessutom spelade närheten till Stockholm in då arbetarrörelseorganisationerna skickade stipendiater till skolan. Det fanns ett uttalat intresse från folkrörelsernas sida att öka sina organisationers humankapital och att få utbildade funktionärer. Denna strävan kom

dock att påverka de enskilda elevernas sociala rörlighet, ibland dock på ett sätt som inte förutsågs av organisationerna själva. Organisationens investering i sitt humankapital var samtidigt en investering i den enskilde medlemmens humankapital och symboliska kapital. Möjligheten att göra karriär inom folkrörelseoffentligheten hänger samman med att rörelserna professionaliseras och funktionärsrollerna blir anställningar, vilket sker under undersökningsperioden. Skärningen mellan industrialiseringen som omvandlar samhället, en framväxande arbetarrörelse på väg att formeras som en motoffentlighet och ta över som politisk kraft och ett behov av utbildade funktionärer skapar möjligheter som tidigare inte funnits. Det är en process som ibland omnämns som byråkratisering, men som för individen alltså kunde innebära möjlighet till social rörlighet.

Nätverken utgjorde alltså en karriärmöjlighet. Denna typ av förhållande mellan finansiär och stipendiat återfanns varken hos Väddö- eller Holaeleverna. Genom sina organisationsmedlemskap och nätverken på skolan fick Brunnsvikseleverna tillgång till folkrörelsebyråkratins arbetsmarknad: poster som funktionärer och företrädare för främst nykterhets- och arbetarrörelserna. De kunde alltså bli del av folkrörelseoffentligheten. Det var här en stor del av Brunnsviks elitgrupp återfanns, på riksdagsbänken, i tidningsredaktionen eller på fackföreningsexpeditionen. Även Hola-eleverna var organiserade i folkrörelser, och exempelvis Kooperativa förbundet arrangerade påbyggnadskurser för sina handelsbodsföreståndare i Västernorrland i anknytning till vinterkurserna 1918–1919. Men sammantaget investerade folkrörelsernas riksorganisationer i större utsträckning i Brunnsviksutbildningen. Gästföreläsare, ekonomiskt stöd, skräddarsydda sommarkurser för ombudsmän i anslutning till vinterkurserna: allt detta bidrog till att den intellektuella miljön på Brunnsvik blev en plats där såväl socialt som organisationskapital kunde reproduceras. Därför hade Holaeleverna inte i lika stor utsträckning tillgång till de folkrörelseanknutna nätverk som reproducerades på Brunnsvik. Följaktligen hittar vi inte heller lika många Holaelever på funktionärsposter inom arbetar- och nykterhetsrörelserna.

Däremot agerade Hola för att underlätta för elevernas vidare studier. Redan i skolans prospekt uppmuntrades Holaeleverna att studera vidare och ett folkskolelärarinneseminarium startades i anknytning till skolområdet. Även om det senare flyttades fanns en koppling till lärarinneutbildningen kvar och en stor andel av Holas kvinnliga elever sökte sig till detta yrke.[662] Holas nätverk var alltså mer regionalt knutet än Brunnsviks, men det var en tillgång som eleverna kunde nyttja i sina framtida yrkesval. Det är tydligt att det alltså inte enbart är individers egenskaper eller personliga tillgångar som påverkar möjligheten att röra sig socialt. Det är också tydligt alla skolor inte genererade

[662] Se Tabell 8.4 i denna avhandling.

samma mönster av social rörlighet hos sina elever. Det är snarare samspelet mellan personliga och institutionella faktorer som avgör.[663]

Kapitaltillgångar och andra former av finansiering

Att läsa en vinterkurs på en folkhögskola var en reell investering, både i förlorad arbetstid och i reda pengar. Förutom att själva kostnaderna för kursen tillsammans med mat och husrum skulle bestridas, var det dessutom ett en längre period utan möjlighet till inkomst från arbete. Dessutom påverkade dyrtiden från slutet av första världskriget skolorna, då priset för livsmedel och bränsle ökade.

Eleverna vid Brunnsvik var något äldre än eleverna vid Väddö och Hola. De yngsta brunnsvikseleverna bodde nära skolan, och saknade i stor utsträckning stipendier, varför det är rimligt att tro att de försörjdes av sina familjer. Men många av de mer långväga eleverna hade redan arbetslivserfarenhet och med det en inkomst. Några finansierade sina studier själva med sparade pengar. Andra drog nytta av sina nätverk, organisationer eller personliga kontakter, för att utverka lån eller gåvor som kunde täcka kostnaderna. För att finansiera studievistelsen fanns en rad offentliga stipendier att tillgå. Mindre bemedlade elever kunde söka statliga stöd, som i vissa fall matchades med stöd från landstinget. Detta system med offentliga medel var inarbetat och aktivt sedan 1881. Eleverna vid Väddö hade tillgång till det under hela undersökningsperioden, där mellan 40–60 procent av elevgruppen erhöll stöd. Vid Hola var motsvarande siffra mellan 50–80 procent, vilket antyder att Holaeleverna till högre grad var mindre bemedlade. Brunnsvikseleverna saknade möjligheten till offentligt stöd de första fem åren, på grund av konflikten med Ludvika kommun och landstinget. Men mellan åren 1911–1921 erhöll mellan 30–91 procent av Brunnsviks elever i varje årskull offentliga stipendier.

Skolorna själva finansierade även vissa elevers vistelser. Väddö erbjöd en eller ett par friplatser till varje årskurs, där eleverna befriades från kursavgiften men fick stå för mat och husrum. Frielever fanns även på Hola och Brunnsvik, men där organiserades även stipendiefonder av både folkhögskoleföreningarna och elevförbunden. Holas elevförbund delade ut stipendier, medan Brunnsviks elevförbund var organiserat som en lånekassa. Dessa skillnader mellan Väddö och de andra två skolorna kan eventuellt förklaras med erfarenheterna av folkrörelseorganisering hos lärare och elever. Holas och Brunnsviks system liknade de sätt som folkrörelserna organiserade gemensamma ekonomiska företag: genom insamlingar, andelsförsäljningar, gåvor och liknande. För eleverna på Hola och på Brunnsvik fanns även stipendier från privatpersoner och organisationer att tillgå. Brunnsvikseleverna var i stor utsträckning finansierade av denna typ av stipendier, särskilt under de första åren då skolan stod utan offentligt stöd. Det är möjligt att det fanns stipendier

[663] Något som påpekats i tidigare forskning. van Leeuwen & Maas, (1996), s. 402.

från privatpersoner och organisationer att söka även för Väddöeleverna, men detta var inget som redovisades i källmaterialet. Om Väddö-eleverna hade ekonomiska resurser med sig hemifrån i stor utsträckning, hade Brunnsvikseleverna finansiell backning från en rad organisationer och privata initiativ. Detta stöd var en förutsättning för att eleverna skulle kunna gå på skolan, särskilt för eleverna under de första fem årskurserna.

Undersökningen visar alltså hur de enskilda elevernas investering i humankapital i de allra flesta fall förutsatte kollektiva resursöverföringar, antingen inom civilsamhället eller från offentligt håll., Den sociala rörligheten som utbildningen gav upphov till var en produkt av gemensamma ansträngningar, som ibland resulterade i individuella karriärer.

Kursernas innehåll eller skolan som miljö

Alla tre skolorna i undersökningen gav vinterkurser, vilket betydde heltidsundervisning mellan oktober och maj. De hade alla en fast uppsättning lärare som undervisade, gjorde utflykter och studiebesök och de hade besök av gästande föredragshållare. Alla tre hade, förutom klassrumsundervisning, även undervisning i rollspelsform. Detta pedagogiska grepp användes i ämnet medborgarkunskap, där eleverna tilldelades olika funktioner inom en kommun och övades i att hålla muntliga presentationer och debattera i fullmäktige, samtidigt som de tränade på att författa motioner och propositioner. Det finns likheter mellan de tre skolorna men det var också skillnad på undervisningen. Brunnsvik lade mer vikt vid statskunskap, ekonomi och statistik. Det fanns en starkare akademisk och politisk koppling, med besök från såväl folkbildare och professorer som riksdagsmän och redaktörer. Dessutom lades mer vikt vid självstudier, som passade deras elevgrupp där de flesta var äldre och redan hade erfarenhet av folkrörelsernas studiecirklar och egenstudier vid organisationernas bibliotek. Utbildningens innehåll fick en koppling till en nationell politisk nivå, till skillnad från Hola och Väddö. Detta är en viktig faktor som förklarar varför vissa av Brunnsvikselevernas levnadsbanor såg annorlunda ut.

För de kvinnliga eleverna var värdet av vinterkurserna inte lika självklart kopplat till en framtida anställningsbarhet som männen. Här var de symboliska kapitalen som förvärvades under tiden på skolan av lika stor betydelse, varför förvärvade kunskaper genom utbildningen var minst lika viktiga som vistelsen i en miljö med samundervisning. Bland Brunnsvikseleverna fanns en andel gifta par som träffats på skolan. Antingen på samma kurs, eller på någon av alumnnätverkets arrangemang.[664]

---

[664] Se Bilaga V i denna avhandling.

En majoritet av de kvinnliga eleverna drog sig tillbaka från arbetsmarknaden om de gifte sig, enligt den tidens genuskontraktet.[665] Här skilde sig skolorna åt. Överlag påverkades de kvinnliga Brunnsvikselevernas sociala rörlighet i högre utsträckning genom giftermål än de kvinnliga Holaelevernas. Särskilt tydligt var detta för de kvinnliga Brunnsvikselever som slutade i den högsta tjänstemannakategorin (SES 1). De placerade sig främst där genom giftermål. I den lägre tjänstemannakategorin (SES 2) utgjorde både gifta och ogifta individer med egna yrken mer än hälften av individerna. Bland Hola-eleverna dominerade lärarinneyrket och gruppen med egna yrken var större än motsvarande grupp från Brunnsvik. Där dominerade istället de gifta individerna. De kvinnliga Hola-eleverna var således mer ekonomiskt självständiga än de kvinnliga Brunnsvikseleverna.

Det är därför tydligt att de elitgrupper som tidigare forskning identifierat vid Brunnsvik måste kontextualiseras ur ett genusperspektiv. Trots folkrörelsernas uppenbara framgångar med att skapa möjligheter till social rörlighet för skolans elever, gynnade detta i första hand männen, och i andra hand de kvinnor som gifte sig med de socialt rörliga männen. De kvinnor som istället satsade på en karriär som lärarinna blev visserligen inte på samma sätt beroende av männens sociala kapital, men det fanns inte heller någon plats för dem i folkrörelsebyråkratin. Deras väg till ekonomiskt oberoende gick istället via vidare studier.

Min undersökning visar att en kvinna med utbildning hade möjligheter att klara sig själv, trots ett rådande genuskontrakt med hemmafrun som ideal. En kortare utbildning som en vinterkurs på en folkhögskola öppnade ändå nya vägar för de elever som så önskade. En stor grupp av kvinnorna vid både Hola och Brunnsvik läste vidare efter folkhögskolekursen för att bli lärare, och resultaten knyter an till tidigare forskning om läraryrket.[666] Mina resultat stärker tidigare forskning genom att visa hur *lärarinna* som yrke öppnades för kvinnor med arbetarbakgrund, med hjälp av en investering i humankapital på en folkhögskolekurs och sedan vidare studier vid ett seminarium.

Givet den stora delen av den manliga Brunnsviksgruppen som fick yrken inom det översta skiktet på stratifieringen, torde motsvarande grupp även funnits bland de kvinnliga eleverna. Men den gruppen var dels mindre, dels hade majoriteten av eleverna gift sig dit. En slutsats av detta skulle kunna vara att Brunnsviks utbildning inte var lika gångbar för arbetarrörelsens kvinnor som för arbetarrörelsens män. En annan är att arbetarrörelsen inte var någon bra karriärväg för kvinnor, generellt.

---

[665] Hirdman, (2003), s. 55–56; Arnberg, Sundevall & Tjeder, (2019), s. 14.
[666] Florin, (1987); Marklund, Emil, (2021).

Bilaga I
HISCO och HISCLASS

HISCO

Historical International Standard Classification of Occupations (HISCO) är ett titelkodningssystem som klassificerar yrkestitlar efter ekonomiska sektorer. Systemet är byggt på International Labour Organisations (ILO) standardsystem ISCO-68[667] (International Standard Classification of Occupations) och möjliggör komparationer mellan yrken och yrkesutövning över tid och över nationsgränser.[668] Det kan till exempel användas för sektoranalyser av geografiska platser eller av grupper. HISCO delar in yrken i åtta huvudgrupper, som liknar de grupper som använts historiskt i den svenska officiella statistiken.

Tabell Bilaga I:1 Huvudgrupper i Hisco

Kod	**Gruppnamn**
0–1	Fria yrkesutövare och tekniker
2	Administratörer, förvaltare och tjänstemän
3	Kontorister och tjänstemän
4	Handlare och försäljare
5	Servicearbetare
6	Jordbrukare och jordbruksarbetare
7–9	Hantverkare och arbetare

Källa: Hayen, Mats, (2007) s. 61. Detta är den svenska översättningen av Hisco-grupperna som används på Stockholms stadsarkiv.

Dessa huvudgrupper delas i sin tur in i två till tio undergrupper. Undergrupperna delas i sin tur in i 284 enheter och i dessa enheter finns 1 881 yrken kategoriserade. Yrken med liknande sysslor hamnar i samma grupp. Resultatet av denna indelning blir en fem-siffrig kod som är unik för varje yrke. Exempelvis får *folkskollärare* koden (1–33.20).

[667] ILO 1969 - ILO. 1969. *International Standard Classification of Occupations: ISCO-68.* Geneva: International Labour Office.
[668] Se van Leeuwen, Maas & Miles, (2002).

Tabell Bilaga I:2 Hisco-grupper

Grupp	**Kod**	**Gruppnamn**
Huvudgrupp	1	Fria yrkesutövare och tekniker
Undergrupp	13	Lärare
Enhetsgrupp	133	Grundskolelärare*
Yrkesgrupp	13320	Grundskolelärare på första nivån*

Källa: van Leeuwen, Mass & Miles (2002), s. 127; Hayen, Mats, (2007), s. 61. Detta är den svenska översättningen av Hisco-grupperna som används på Stockholms stadsarkiv, utom * som är min översättning.

Koden visar att yrket tillhör grupp 1 Fria yrkesutövare och tekniker, undergrupp 1-3 Lärare, och enhetsgruppen 13-3 Grundskolelärare. Den svenska titeln *folkskollärare* har jämförts med motsvarande yrkestitlar på andra europeiska språk, som har givits motsvarande klassificering. Även om det svenska systemet med folkskollärare inte var universellt, utan framväxt i en svensk kontext, finns liknande yrken som bedömts ha liknande arbetsuppgifter i andra länders skolsystem. Till exempel har den franska yrkestiteln *instituteur à l'école primaire*, holländska *hoofdonderwijzer,* norska *folkeskolelærerinde* och katalanska *mestre escola* också givits HISCODE 13320. Så har även *elementärskolelärarinna, småskolelärаränka* och *f.d. folkskolelärarhustru*.[669] Det är alltså inte endast yrket som klassificeras, utan även positionen som yrket ger till maka eller make, och den position som yrket ger även efter yrkeslivets avslutande. De svenska yrkestitlarna har klassificerats av forskare vid såväl Stockholms stadsarkiv som Demografiska databasen vid Umeå Universitet.

Eftersom historiska källor kan ge mer information om en persons yrke än bara titeln, finns en möjlighet att i HISCO kategorisera detta i tre klassificeringar: *status, relation* och *produkt*. *Status* ger 15 stycken två-siffriga koder för information som ägandeskap, nivå på hantverkskarriär, anställds rang, nivå för högre utbildning, statustitlar, med mera. *Relation* har tio stycken tvåsiffriga koder som kan användas för att visa personens relation till sitt yrke: om personen är pensionerad, arbetar volontärt eller *pro bono*, om arbetet utförs av en hemarbetare eller om personen har någon fysisk eller mental funktionsnedsättning. *Produkt* används för att visa på produkter som hanteras i yrket, som tillverkas eller säljs. Denna kategori bygger på delar av *United Nations Central Product Classification* (CPC).[670] HISCO är ett system för att strukturera och gruppera historiska yrken, för att möjliggöra jämförelser över tid, och mellan länder. Även om det till synes finns en hierarkisk ordning i HISCO, så är den inte designad för att representera hierarkiska strukturer mellan yrken, så som de uppfattas av medborgare i ett samhälle. Därför har det utvecklats tre olika HISCO-baserade klasscheman, som på olika sätt mäter social status,

[669] Se HISCOs webbresurs http://historyofwork.iisg.nl/search.php - sökord: "folkskollärare".
[670] UN 1988 - UN. 1998. *Central Product Classification (CPC). Version 1.0 (Draft).* New York: United Nations.

klass och rörlighet baserat på yrken: HIS-CAM, som stratifierar status utifrån relationer;[671] SOCPO, som stratifierar utifrån ekonomisk och kulturell makt;[672] och HISCLASS,[673] som är ett klasschema baserat på individers aktiva yrkesroll på arbetsmarknaden. För att undersöka elevernas sociala bakgrund och elevgruppens sociala sammansättning, kommer jag att använda mig av HISCLASS.

HISCLASS

HISCLASS är ett klasschema lanserat av sociologerna Marco van Leeuwen och Ineke Maas. Det baseras på de yrkeskategorier som finns listade i HISCO, inte från de yrkestitlar som återfinns i de historiska källorna. Leeuwen och Maas menar att det finns flera fördelar med detta tillvägagångssätt. Dels är det en mer hanterbar mängd variabler som ska användas när schemat skapas. Dels är de internationellt jämförbara, vilket gör att komparativa studier kan bedrivas. HISCOs 1 881 yrkeskategorier är färre än det i princip oändliga antal yrkestitlar som kan hittas i historiska källor. Troligen finns det dessutom historiska yrkestitlar som ännu inte ”hittats” och som, när de dyker upp, måste kunna föras in ett sånt schema på ett korrekt sätt. Det skulle vara omöjligt, menar de, att instruera framtida användare hur ett klasschema byggt på yrkestitlar skulle användas. Om man däremot går vägen via ett yrkesklassificeringssystem, kan användarna först passa in de yrkestitlar de hittar i sitt källmaterial och sedan överföra de koderna till klasschemats indelning.[674] Det man vinner är jämförbarheten med tidigare forskning, om den också använt HISCO/HISCLASS-klassificeringen. Men schemat förlorar givetvis i detaljnivå. För att bestämma ett yrkes position i klasschemat bedöms det utifrån fyra olika mått.

Tabell Bilaga I:3. Dimensioner i HISCLASS, översättning

Mått	**Författarens översättning**
Manual/non-manual work	Kroppsarbete/icke-kroppsarbete
Skill level	Kvalifikationsnivå
The degree of supervision	Grad av tillsyn
Economic sector	Ekonomisk sektor

Källa: van Leeuwen & Maas (2011), s. 13–14.

Van Leeuwen och Maas har använt sig av utarbetade och etablerade klasscheman, konstruerade av en rad historiska forskare i syfte att förklara dessa forskares arbete, men inte vara generaliserbara. HISCLASS är tänkt att vara ett

671 Zijdeman, (2010), s. 13.
672 Putte, Bart Van De & Andrew Miles, (2005), s. 63.
673 van Leeuwen, Maas & Miles, (2002).
674 van Leeuwen & Maas, (2011), s. 13–14.

generellt klasschema som kan användas på många studier, för ökad jämförbarhet, även mellan olika samhällen.

HISCLASS är dock inte universellt. Schemat fångar inte upp alla de faktorer som avgör en individs sociala ställning då vissa faktorer alltid kommer att vara kulturellt bundna till olika samhällen. Van Leeuwen och Maas tar upp exemplet slavar, frigivna slavar, ättlingar till slavar eller hudfärg förknippad med slavars. I ett samhälle där dessa kategorier finns representerade, kommer det alltid påverka deras sociala status. Men det är inget som HISCLASS mäter. HISCLASS är ett verktyg skapat utifrån europeiska historiska källor, och mäter social status i europeiska samhällen.[675]

Dessutom kommer alla klasscheman som utgår från yrkestitlar att missa de flesta kvinnor genom historien. Kvinnans roll i arbetslivet, eller i samhället överhuvudtaget, fångas helt enkelt inte upp om endast individers yrken används som utgångspunkt.

Tabell Bilaga I:4 HISCLASS och HISCLASS 7

	HISCLASS	**HISCLASS 7**	
Higher managers	1	1	Higher managers and professionals (1+2)
Higher professionals	2		
Lower managers	3	2	Lower managers and professionals, clerical and sales personell (3+4+5)
Lower professionals	4		
Lower clerical and sales personell	5		
Foremen	6	3	Foremen and skilled workers (6+7)
Medium-skilled workers	7		
Farmers and fishermen	8	4	Farmers and Fishermen (8)
Lower-skilled workers	9	5	Lower-skilled workers (9)
Lower-skilled farm workers	10	6	Unskilled workers (11)
Unskilled workers	11	7	Lower-skilled and unskilled farmworkers (10+12)
Unskilled farm-workers	12		

Källa: Maas (2005) , s. 280–281.

Van Leeuwen och Maas vänder sig mot E. P. Thompsons idé om att klass endast kan förstås som en process, som ett förhållande som är flytande och ständigt förändras. Thompson menar att klass, på samma sätt som kärlek, är omöjligt att kvantifierat mäta, ens med ”det mest finmaskiga sociologiska nät”.[676] Leeuwen och Maas menar att man måste angripa det hela från precis motsatt håll. Istället för att analysera en mängd detaljer från kvalitativa källor under kort tidsperiod och från en avgränsad geografisk yta, vill de utgå från

[675] van Leeuwen & Maas, (2011), s. 15.
[676] Thompson, (2013 [1963]), s. 9. (min översättning).

ett litet antal kvantifierbara fakta som kan antas vara applicerbart i många länder och över många tider. Detta för att kunna genomföra komparativa studier av klass över tid och över nationsgränser. ”Om vi inte kan göra detta, hur kan historikers åsikter testas empiriskt?”[677]

Själv är jag kluven mellan dessa båda förhållningssätt. Jag delar Thompsons inställning att det är oerhört svårt att kvantifierbart mäta klass på ett tillfredställande sätt. Men, vi måste ju börja någonstans för att hitta strukturen som vi sedan kan undersöka detaljer av. Och för att hjälpa oss att få syn på strukturen är HISCLASS ett användbart verktyg.

---

[677] van Leeuwen & Maas, (2011), s. 17.

Bilaga II
Källtyper

Första källtypen - skolornas arkiv

Väddö folkhögskolas arkiv finns bevarat på Stockholms länsarkiv. Volymerna innehåller trycka årsberättelser, med en lucka för kursen 1910–1911. Där finns en beskrivning av skolans styrelse, klasslistor, stipendieuppgifter och en genomgång av undervisningens innehåll. Vissa år finns även någon uppsats av skolans lärare tryckt, men i huvudsak är det bara verksamheten under året som redovisas. I arkivet finns även en serie med handskrivna elevmatriklar, även här en lucka för årskursen 1910–1911. I elevmatriklarna finns födelse- och adressuppgifter för eleverna, samt information om elevernas fäders yrken.

Hola folkhögskolas arkiv är delvis levererat till Föreningsarkivet Västernorrland. Enligt Nationella arkivdatabasen (NAD) består det av endast fyra volymer, med protototokoll, föredragsmanuskript och verifikationer.[678] Det finns ett arkivrum kvar på skolan, där en större mängd material förvaras, dock delvis osorterat.[679] Skolans arkiv har tidigare använts till en studie om den så kallade Hola-striden, då skolan utsattes för kritik av politiska motståndare och förlorade sina offentliga medel under en period.[680] Skolans tryckta årsberättelser har använts som källor, bevarade på Kungliga bibliotekets avdelning för vardagstryck, dock med en lucka i materialet för åren 1908–1911. Uppgifter i årsberättelserna är av samma karaktär som i Väddös årsberättelser: Information om skolans styrelse, undervisningens innehåll, elevernas födelse- och adressuppgifter och information om utdelade stipendier.

Brunnsviks Folkhögskolas arkiv är formellt bevarat på Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB) men i praktiken är det placerat både på ARAB och på Brunnsviks bokstuga.[681] I arkivet finns fyra typer av dokument som innehåller uppgifter om eleverna.

Elevmatrikeln är en liggare med uppgifter om elevernas födelsedatum, hemort, varifrån de fått betyg från folkskolan och frejdebetyg utfärdat, före-

[678] Hola Folkhögskola, Prästmon (SE/FAY1/1_10615-1) (besökt 2021 02 19).
[679] Uppgifter från telefonsamtal med skolans reception, Micke Tjärnlund, (2020 10 26).
[680] Sjöqvist, (1986).
[681] Brunnsviks Folkhögskolas arkiv (SE/ARAB/5003). Elevalbumen flyttades tillbaka till Brunnsviks folkhögskolas bibliotek till återinvigningen 2020.

ningsmedlemskap och eventuellt anteckningar om vart de tog vägen efter skolan. För perioden som undersöks finns elevmatriklar för åren 1906–1914 bevarade.

Elevkorten är registerkort där motsvarande uppgifter sammanställts, dock med viss kompletterande information. På elevkorten finns även noterat vilka år eleven betalat sitt medlemskap i alumniföreningen Brunnsvikarnas förbund. Dessutom finns ibland en hänvisning till en biografisk artikel om eleven i uppslagsverket *Svenska Folkrörelser,* eller en kommentar om politisk tillhörighet, bostadsadress eller yrke efter skolan. Ett flertal elever som återfinns i uppslagsverket saknar dock hänvisning på sitt elevkort.

Elevalbumen är fotoalbum över alla klasser, med porträtt av eleverna och biografiska uppgifter. Det första albumet sammanställdes av elever ur klassen 1911–1912 och lämnades som gåva till skolan.[682] Redan från början var tanken att de skulle fyllas på med fler biografiska uppgifter och elevföreningen såg till att material till samtliga föregående årskurser samlades in.[683] Här återfinns en del av eleverna, ibland med noteringar om vad de gjort efter examen. Även en del dödsannonser för elever som emigrerat förekommer. Det finns även hälsningar från gamla elever i samband med besök på skolan, där de också ger viss biografisk information om sitt liv efter examen. Materialet är alltså insamlat och skapat av eleverna själva, varför viss försköning av verkligheten kan förekomma, men det bidrar till att kunna verifiera uppgifter som födelsedatum, organisationsmedlemskap och liknande.

En del av eleverna utrycker även känslor, som längtan att bli gift,[684] eller stolthet över att ha ”uppfyllt det myrdalska minimum”[685] i barnaalstringsfrågan. Denna typ av information är dock på intet sätt systematiskt insamlad av skolan, utan utgör fragmentariska uppgifter om en del av eleverna vid skolan. Sedan 2020 är dessa album placerade på Brunnsviks bokstuga.

Årsböckerna, slutligen, är tryckta häften med ekonomisk redovisning, genomgång av verksamheten för året och publicerade klasslistor. Dessutom finns för vissa år noteringar om stipendiegivare. Brunnsvik gav friplats åt en eller två elever om året, men noterade även uppgifter om elever som fått stipendier från andra som arbetarrörelseorganisationer, nykterhetsloger eller privatpersoner. Dessa uppgifter skiljer sig dock åt mellan åren. Vissa år är exem-

---

682 Elevporträtt, (1912), s. 35.

683 Protokoll fört vid Brunnsviks elevgrupps möte, söndagen 15 januari 1912, §8. (SE/ARAB/7122/1).

684 Vid tio-årsjubileet 1916 besöktes skolan av många gamla elever, som passade på att uppdatera elevalbumen. På sidan för Ture Ericsson (438) finns en anteckning i bläck: ”1916. Ogift (än så länge).” Ericsson gifte sig dock 1917 och i elevalbumet finns ett tillägg i blyerts ”Gift nu”. Elevalbum 1913–1914 (SE/ARAB 5003/Ö/2/A/7).

685 Valfrid Backman (619). ”Flackade de första åren efter 1919 omkring till olika tidningar och blev 1923 bofast i Halmstad, där jag hjälper till att öka Hallandspostens jätteupplaga. Gift sedan 1924 och har uppfyllt det myrdalska minimum, i fråga om avfödan, d.v.s. 4 förhoppningsfulla ungar.” Elevalbum 1918–19 (SE/ARAB 5003/Ö/2/A/10).

pelvis stipendiegivarna redovisade tillsammans med den elev som erhöll stipendiet, andra år är de redovisade i klump. Det föreligger således en del pusselarbete för sammanställa alla delar till ett enhetligt material. Utöver detta hämtas även uppgifter från styrelseprotokoll, korrespondens och skolans pressklippssamling.

Andra källtypen – befolkningsuppgifter

Uppgifter om föräldrars och elevers yrken, som utgör grunden för den sociala stratifieringen utifrån vilken den sociala rörelsens mäts i den första delundersökningen i avhandlingen, finns åtkomligt i två officiella arkivmaterial: *Folkräkningarna* och *Kyrkböckerna*.

Folkräkningarna utfördes i Sverige vart tionde år, från 1860 till 1930, därefter vart femte år till och med 1990.[686] Ansvarig för insamlingen var Statistiska centralbyrån, som grundades 1858, men själva folkräkningarna under undersökningsperioden utfördes av de lokala prästerna, och baseras på utdrag ur församlingsböcker, folkräkningslistor eller mantalsböcker. De är därför i sin ursprungliga form organiserade efter bostadsadress, inte personnamn. Folkräkningarna mellan 1880–1910 är digitaliserade och finns fulltextsökbara i Riksarkivets digitala forskarsal.[687] Det är möjligt att söka individer över hela landet, oavsett födelseort. Folkräkningen 1930 är under publicering, men den kommer på grund av dataskyddsförordningen, GDPR, endast innehålla personer över 100 år gamla. Det betyder att när denna avhandling skrivs kommer endast uppgifter om personer födda före 1922 att finnas tillgängliga.[688]

Majoriteten av eleverna och deras familjer återfinns i folkräkningarna 1880–1910. De som saknas är elever som är födda utomlands. I folkräkningarna finns information om det hushåll eleven levde i. Därmed finns uppgifter om föräldrar och syskon, yrkestitlar, civilstånd, och om eleven är född inom eller utom äktenskapet. Från folkräkningen 1930 finns även uppgifter om inkomst, förmögenhet och utbildningsnivå. I de flesta fall räcker elevens namn, födelseår och födelseförsamling för att hitta vederbörande i folkräkningarna. Men i en del fall, som när eleverna har vanliga förnamn eller när födelseuppgifterna i skolornas arkiv visat sig felaktiga, krävs kompletterande uppgifter. Med materialet ur folkräkningarna kartläggs elevernas familjerelationer, sociala bakgrund, eventuella äkta makar och barn. Med social bakgrund avses en eller flera observationstillfällen av hushållsöverhuvudets yrke under elevens uppväxtår.

---

686 Dock ej 1955.

687 https://sok.riksarkivet.se/digitala-forskarsalen (besökt 2018 05 11).

688 https://sok.riksarkivet.se/folkrakningar (besökt 2018 10 25).

Kyrkböckerna är församlingsböcker, födelse- och dödböcker samt vigselböcker som fördes av församlingsprästerna i hela landet. De finns digitaliserade och sökbara via Riksarkivets tjänst *SCB födda, vigda, döda*.[689] Kyrkböckerna täcker hela landet och perioden 1860–1949. Materialet är dock inte fulltextsökbart, utan uppdelat på församling och årtal. Oftast, men inte alltid, finns en anteckning om yrkestitel, och då i de allra flesta fall endast för männen.

Födelseböckerna används för att säkerställa uppgifterna ur folkräkningarna, då exempelvis två Johan Johansson från Maria församling i Stockholm skulle vara födda samma år. Dödböckerna används för att fastställa den sista uppgiften om elevernas yrken. För att få tag i elevernas sista kända adress, används registret *Sveriges dödbok 1860–2017* som är ett index över alla som avlidit i Sverige under tidsperioden. Detta index, som är baserat på uppgifter ur dödböckerna, ger fullt personnummer, dödsdatum och plats, gift/ogift status, datum för bröllop eller datum när partnern dött. Dock anges inte plats för giftermål eller partnerns namn. Ej heller yrkestitel, varför dödboksutdraget måste sökas ut separat. Vidare avled majoriteten av eleverna efter 1947, och deras utdrag ur dödböckerna finns alltså inte publicerade online, utan måste sökas ut i kyrkoarkiven, som förvaras på respektive landsarkiv.

SCB införde 1947 *personakter* – ett kort med uppgifter om varje individ, som skulle upprättas i den församling de var skrivna och vid eventuell flytt skickas till den nya folkbokföringsförsamlingen. På personakterna finns uppgifter om adress, yrke, makar och barn. Eftersom systemet infördes 1947, och det antecknades uppgifter om barn under 15 år, finns endast eventuella barn med som är födda efter 1932.

Uppgifterna till personakterna samlades in av pastorsexpeditionerna på uppdrag av Riksskatteverket. Enligt instruktionen fanns det ingen skyldighet för vare sig enskilda personer eller för myndigheten att rapportera in förändringar i yrkeställning. Uppgifterna om yrke ”grundas vanligen på vad personen själv har uppgivit i anmälan eller annan handling som inkommer till PÄ [Prästämbetet].”[690]

Vad som vägdes in när uppgifter om yrken noterades på pastorsexpeditionerna är inte alltid lätt att tolka. Eleven Edit Hultqvist[691] gick första årskursen på Brunnsvik, 1906–1907, och uppgav när hon skrev in sig att hon arbetade som *handelsexpedit*. Efter skolan gifte hon sig med *tråddrageriarbetaren* Johan Sterner 1908. I folkräkningen 1910 är Edit antecknad som *fru till tråddrageriarbetare.* Johan avlider 1918 och Edit blir då änka. Men på hennes dödakt,

---

689 https://sok.riksarkivet.se/scb-fodda-vigda-doda (besökt 2018 05 11).

690 RSV Folkbokföring, utgåva 1989-02, H Personuppgifter i övrigt, 2 Yrke 1 (digital kopia, erhållen från Stockholms Stadsarkiv, 2021 03 03).

691 Edit Sterner, f. Hultkvist (17).

(Figur II.1) som skapades någon gång mellan 1947 och 1948 när personaktsystemet infördes på pastorsexpeditionerna, står hon först inskriven som *f Kont*, alltså före detta kontorist. Detta är sedan struket, och *Tråddr.arb.änka* inskrivet.

Figur II.1 Edit Sterner, f. Hultqvists, dödakt

Källa: Sandvikens kyrkoarkiv, vol. A IV d:6.

Edit var 64–65 år när hennes uppgifter fördes över till de nya personaktskorten. Hon skulle alltså ha kunnat vara pensionär, och en förklaring till varför pastorsexpeditionen i Sandviken skrev in henne på detta vis skulle kunna vara kopplad till exempelvis pensionsförsäkring och rätten till änkepension, som formulerades vid samma tid som systemet med personakterna togs i drift. Eftersom det gått nästan 30 år mellan att hon blev änka och denna notering, måste vi anta att hon har försörjt sig på något annat sätt. Kanske som kontorist, men vi har inga uppgifter som kan stödja detta. Det förekommer även en viss diskrepans mellan yrken på personakten och uppgifter om yrken i exempelvis nekrologer.

Dessa omständigheter till trots, så är personakterna det mest heltäckande material som finns att tillgå för att hitta uppgifter om elevernas yrkestitlar sent i deras yrkesliv. Genomgående har yrkesuppgifterna på personakterna använts i första hand och yrkesuppgifter från andra källor endast som komplement.

Tredje källtypen – övrigt material

Källorna i den tredje källtypen har i princip uteslutande använts för att söka fördjupad kunskap om Brunnsvikseleverna. De frågor som besvaras med detta material är problematiseringar av den sociala rörligheten utifrån yrkestitlar, elevernas drivkrafter till att de sökte sig till skolan, eventuell vidare utbildning, elevernas användande av sina nätverk och organisationernas förhållningssätt till stipendiater och till skolans utbildning. Här finns biografiska lexika, memoarer, personarkiv, brevsamlingar och tidningsmaterial. Materialtill-

gången är dock obalanserad, då inte alla Brunnsvikselever finns i denna källtyp. Det är främst de elever som fick ledande politiska positioner eller blev offentliga personer som författare och journalister som återfinns här.

Biografiska lexika

Ett stort antal av Brunnsvikseleverna, 126 stycken, återfinns med poster i det biografiska lexikonet *Svenska folkrörelser, volym 1* som behandlar personer aktiva inom nykterhetsrörelsen, den politiska arbetarrörelsen, fackföreningsrörelsen, folkbildningen och kooperationen. Kooperationens anställda finns upptagna i matrikeln *Kooperativa porträtt.* Ytterligare elever återfinns med poster i biografiska lexika, som *Tvåkammarriksdagen 1867–1970, Göteborgs och Bohus läns porträttgalleri, Vem är det? Svensk biografisk handbok 1939*, *Svenskt konstnärslexikon*, *Gamla Halmstads årsbok*, *Publicistklubbens porträttmatrikel.* Dessa biografiska poster innehåller födelse- och uppväxtdata, yrken och uppdrag samt information om äkta makar och ibland även barn.

Källkritiskt är det problematiskt med denna typ av tryckta källor, som ofta bygger på formulär som den omskrivne personen själv fyllt i och som sedan använts som underlag av biografiförfattaren.[692] Artikelförfattaren är ofta vänligt inställd till den porträtterade, och uppgifter som inte var helt socialt gångbara tonades ibland ner.[693] Men att få en post publicerad om sig är en indikator på någon form av social status. Dock är det påfallande få kvinnor bland de elever som har poster i biografiska lexikon. Endast tre i *Svenska folkrörelser*. Till exempel har den första kvinnliga socialdemokratiska ledamoten i Stockholms stadsfullmäktige ingen post,[694] trots att hon var invald 1919,[695] och därmed en av de första kvinnorna som valdes in efter införandet av allmän och lika rösträtt. Däremot finns ytterligare tio kvinnliga elever omnämnda i sina respektive makars biografiska artiklar.

Från artiklarna i det biografiska materialet har uppgifter om yrken och förtroendeuppdrag noterats i den kollektivbiografiska databasen, tillsammans med kompletterande uppgifter om föräldrars yrken om de har saknats i materialet från den andra källserien.

---

[692] Underlag för arbetet med *Svenska Folkrörelser* finns exempelvis sparat i Anders Råstocks (45) mapp i ARAB:s biografica samling. SE/ARAB/1944, vol 7.

[693] Exempelvis Carl Schill (425), redaktör för bland annat *Skånska socialdemokraten*, står i *Svenska folkrörelser* som son till arrendator Johan Schill. Men i födelseboken saknas hans fader och han växte upp tillsammans med sin mor i morfaderns hushåll. Se Svenska folkrörelser. 1, Nykterhetsrörelse. Politisk arbetarrörelse. Fackföreningsrörelse. Folkbildning. Kooperation, (1936), s. 963; Statistiska Centralbyrån (SCB) - samlingspost, Utdrag ur födelse-, vigsel- och dödböcker 1860–1949, SE/RA/420401/01/H 1 AA/994 (1890), (bildid: A0036493_00008); Folkräkning 1900 - Mosjö församling, Örebro län, (bildid: Folk_018001-010).

[694] Helena Stålander, g. Hultgren (326).

[695] *Svenska Dagbladet*, 5 februari 1919, s. 6.

Memoarer, person- och organisationsarkiv och brevsamlingar

Den information som finns i elevmatrikeln och i *Svenska folkrörelser* ger oss endast ögonblicksbilder av elevernas sociala positioner. Den ger oss ingen förklaring till hur denna process av social rörlighet såg ut. Men det finns andra källor att analysera. Några av eleverna från Brunnsvik har lämnat efter sig ett betydande material som lämpar sig för kvalitativa studier: publicerade litterära verk, memoarer, brev och hela personarkiv.

Eftersom alla elever i undersökningen har avlidit blir Thompsons metod med intervjuer inte möjlig att genomföra. Men några av eleverna skrev självbiografier, som också publicerades.[696] Dessutom finns elever omnämnda i kringlitteratur som berör tiden och delar av arbetarrörelsen. Som exempelvis Ture Nermans memoarer[697] eller Tage Lindboms historieteckning över Socialdemokratiska ungdomsförbundet (SDUF).[698] De flesta självbiografier publicerade av Brunnsvikselever är av män, endast en är skriven av en kvinna.[699]

Historiker som använder muntlig historia som metod har också påtalat en lång rad problem med självbiografier, jämfört med intervjun: det är en-vägskommunikation där forskaren inte har någon möjlighet att ställa följdfrågor, oftast skriven i en litterär stil och dessutom ofta förskönande till biografiförfattarens fördel.[700] Självbiografin kan användas som källa för att beskriva vissa aspekter av historien, även om den är opålitlig i andra fall. Att skriva en självbiografi är något som vanligtvis görs i slutet av en levnadsbana. Därför blir texten baserad på bleknande minnen och en presentation av ett föreställt eller till och med föredraget jag.[701] Detta är i högsta grad sant för åtminstone de elever som blev politiker och som skrivit självbiografier. En icke oansenlig andel av dessa böcker går åt till att få sista ordet i olika politiska diskussioner. Denna typ av information har inte analyserats i avhandlingen. Trots alla dessa förbehåll belyser de självbiografier som finns aspekter av undersökningen på ett fördjupande sätt: hur studierna vid skolan finansierades, hur eleverna navigerade på arbetsmarknaden vid tiden före och efter studierna, hur deras nätverk såg ut. Därför har de inkluderats.

Tidningsmaterial

Tack vare tidningar.kb.se, Kungliga bibliotekets tjänst för att fulltextsöka i historisk dagspress, går det att söka efter dödsrunor och dödsannonser för enskilda individer. Även intervjuer eller artiklar om elever går att hitta, särskilt

---

696 Åtta självbiografier ingår i undersökningen. Ytterligare verk med självbiografisk karaktär finns författade av elever, men de är klassificerade som ”självbiografisk roman” i LIBRIS och har därför utelämnats.
697 Särskilt i del 2, Nerman, Ture, (1950).
698 Lindbom, Tage, (1945).
699 Ebba Asp-Andersson, (506). Elev 1914–1915, senare småskolelärarinna och aktiv landstingspolitiker för de Frisinnade/Liberalerna. Asp-Andersson, (1979).
700 Thompson, Paul, (2000), s. 121.
701 Gusdorf, Georges, (1980), s. 40–42.

om de har ett någorlunda unikt efternamn. Men trots att materialet är enormt, finns en del luckor. Det beror på urvalet av tidningar som digitaliserats, och tidsperioderna.[702] Principen från KBs sida har varit att i första hand digitalisera material som tidigare ej funnits tillgängligt på mikrofilm, eller titlar vars digitalisering bekostats av utomstående anslagsgivare.[703] Därför är två tidningar som varit viktiga för denna undersökning digitaliserade: *Reformatorn*, som har bekostats av Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet (NBV), och Järnvägsmannaförbundets tidning *Signalen*, som publicerats i ett samarbete med ARAB.

Bland övriga arbetarrörelsetidningar finns de regionala kommunistiska tidningarna *Norrskensflamman* från Norrbotten, och *Arbetartidningen* från Västsverige digitaliserade. Men exempelvis huvudorganet för SKP, *Ny Dag*, saknas digitalt. På samma sätt saknas ungdomsförbundens tidningar *Stormklockan* och *Fram*. Den potentiellt viktigaste tidningen för denna undersökning, *Social-demokraten*, finns endast digitaliserad för åren 1885–1906, det vill säga före tiden för denna undersökning.

Lokal- och regionalpress, som är viktiga källor för att hitta uppgifter om aktiva inom lokalpolitiken eller det lokala föreningslivet, är inte heltäckande digitaliserade. Det som inte finns digitaliserat måste sökas på mikrofilm, så en fullständig genomgång av dödsannonser och dödsrunor har inte kunnat genomföras på grund av arbetsinsatsens storlek. Därför går det endast att använda detta material som komplement.

Dagspressen kan vara en användbar källa för denna undersökning. Särskilt dödsannonser och dödsrunor. Dödsrunorna är ofta skrivna om personer med någon form av ställning utanför den egna familjen, och särskilt föreningsaktiva kan bli omskrivna på detta sätt utan att deras engagemang registrerats av pastorsexpeditionen i dödboken.

---

[702] En grundlig genomgång av databasen med urval, brister och förtjänster finns i Karlsson, Tobias, (2019), s. 408–416.

[703] Se https://feedback.blogg.kb.se/forums/topic/genomforda-digitaliseringsprojekt/ (besökt 2022 04 02).

Bilaga III
Brunnsvikselever inom näringslivet (SES 1)

Namn	**Yrke**	**Arbetsplats**	**Källa arbetsplats**
John Leopold Granstedt (123)	Direktör	AB Peterssons Wienerångbageri	*Göteborgs och Bohusläns porträttgalleri* (1935)
Karl Kilbom (230)	Direktör	Folkets husför. centralorg.	SBL
Gustaf Adolf Dahlin (343)	Direktör	Göteborgs restaurangaktie-bolag	*Ny Tid*, 15 januari, 1924
Jac Lalander (363)	Direktör	Lalanders kläder	*Vem är vem i handel och industri* 1944-45, s. 307
Ernst Gottfrid Karlsson (633)	Direktör	Ny Tid och Tryck Framåt AB	*Vem är Vem i Handel och Industri* 1944-45, s. 285.
Oskar Franzén (401)	Direktör	Oskar Ekelunds bokförlag	*Vem är Vem i Handel och Industri* 1944-45 s. 173
Svante Holmgren (221)	Direktör	Skånes erkända sjukkassa	*Sv. folkrör*, s. 507
Nils Adler (43)	Direktör	Svenska jordbrukskredit-kassan	*Sv. folkrör.*, s. 135
Karl Olsson (175)	Direktör	Tiden förlag	SBL
Fritz Laurentius Larsson (670)	Direktör	Torsåkers linnefabrik	PfG
Per Oskar Svensson (260)	Direktör		
Karl Israels Andersson (603)	Direktör		
Sven Edvin Gustafsson (660)	Direktör	KF Solidar, Malmö	*Koop. porträtt*, s. 65–66.
Leon Hedenmo (158)	Disponent	KFs inköpsorg. i Kalmar	*Sv. folkrör.* s. 578
Herman Jönsson (81)	Disponent		
Hjalmar Lindeberg (367)	Disponent		
Adolf Fredrik Digerfors (735)	Disp.-Direktör	Kooperativa produktions-föreningen i Umeå	*Nordsvenska dagbl.*, 1956
Johannes Lindberg (92)	Förlagschef	KF förlag	SBL
Arvid Vretling (691)	Förlagschef*	Arbetarkultur	*Norrskensflamman*, 26 okt 1970
David Flood (214)	Geolog	Guldgrävare	*AT,* 9 sept. 1945
August Vilhelm Larsson (167)	Gjuteriägare		
Johan Edman (59)	Kamrer	KFs huvudkontor	*Social-Demokraten*, 28 okt, 1943
Bernhard Norström (173)	Kamrer		
Sven Erik Eriksson (439)	Kamrer		
Einar Söderlund (464)	Kamrer		
Emanuel Thörnström (688)	Kamrer		
Oskar Karlsson (82)	Kassör	Nykvarns kf	*Koop. porträtt*, s. 98.
Karl Simeon Malmros (673)	Kassör	Målarnas fackförening	*Social-demokraten* 22 aug, 1938
Alfred Persson (176)	Kassör	Pappersind. arb. förb.	*Sv. folkrör*, s. 877
Robert Johansson (492)	Kassör	Skogsarbetareförbundet	*Sv. folkrör.* s 584

* Arvid Vretling dog i Moskva, uppgiften om hans yrke kommer från dödsrunan.

Bilaga IV
Brunnsvikselever med riksdagsuppdrag

Namn (ID)	Invald	Ålder	Kam	Parti	SES	Yrke dödakt
Anders Andersson (Råstock) (45)	1911	37	II	S	1	Riksgäldsfullm., riksdagsman, fd. banvakt.
Johan Ingvarsson (74)	1911	34	II	S	1	Redaktör
August Sävström (113)	1912	33	II	S	1	Överrevisor
Algot Törnkvist (192)	1914	35	II	S	1	Riksd. m., f. chefred.
Gustaf Skagerberg (184)	1920	30	II	S	1	Nämd. m. Skiftesför.**
Ivar Jansson (i Talby) (297)	1921	28	II	L	4	Hem.äg.*
Karl Ward (194)	1921	33	II	S	1	Redaktör
Karl Kilbom (230)	1922	36	II	K/SP	1	Direktör
Mauritz Västberg (40)	1922	36	II	S	1	Redaktör
Victor Herou (154)	1922	33	II	K/SP/C	4	Hem.äg.
Karl Andersson (46)	1922	40	II	S	1	Redaktör, riksdagsman
Carl Petrus Ohlsson (421)	1922	41	II	S	1	f. riksdagsman
Anton Eklund (486)	1922	39	II	S	1	Riksdagsman
August Spångberg (639)	1922	29	II	K/SP/S	1	Riksdagsman
Nils Adler (43)	1925	47	II	S	1	Direktör
Anders Andersson (197)	1925	47	II	S	1	Riksdagsman
Karl Bergström (279)	1925	37	II	S	1	Riksdagsman
Johan Bernhard Viklund (329)	1929	43	II	S	1	Riksdagsman
Nils Andersson (273)	1932	41	I	S	1	Redaktör
Per Persson (Orgård) (316)	1933	44	II	S	1	Riksdagsman
Bernhard Stark (383)	1936	51	II	S	3	Förman**
Hildur Alvén f. Törnell (556)	1937	51	II	S	-1|2	Förste stationsskrivarhustru
Elon Andersson (i Bollnäs/i Gävle) (337)	1937	46	I	L	1	Landshövding, chefredaktör
Teodor Magnusson (96)	1938	48	I	S	1	Redaktör
Karl J. Olsson (788)	1938	41	I	S	1	Landshövding
Iwar Andersson (2)	1940	57	I	S	1	Riksdagsman
Arvid Hallberg (150)	1941	57	II	S	1	Redaktör
Axel Gjöres (120)	1943	44	I	S	1	Gen.dir., Statsråd
Ola Persson (709)	1945	54	II	K	1	f. flott.arb, riksdagsman
Axel Uhlén (193)	1945	60	I	S	1	Redaktör
Oscar Heij (Hällvik) (84)	1950	62	I	S	1	Distriktschef**

* Endast en mandatperiod. ** Endast del av mandatperiod.
Källor: *Tvåkammarriksdagen* band 1–5. Kyrkoarkiven, Död- och begravningsböcker, Dödakter.

Bilaga V
Gifta par bland Brunnsvikseleverna

Manlig elev	Årskurs	Kvinnlig elev	Årskurs	Gifta år	Not
Anders Holmberg (73)	1907–1908	Jenny Holmberg, f. Olsson (102)	1907–1908	1902	*
Rickard Söderqvist (263)	1909–1910	Agnes Söderqvist, f. Karlsson (262)	1909–1910	1902	*
Edvard Eriksson (347)	1911–1912	Sigrid Sjögren (382)	1911–1912	1913	**
Karl Erik Morell (372)	1911–1912	Anna Morell, f. Andersson (335)	1911–1912	1914	**
Sven Vilhelm Andersson (340)	1911–1912	Berta Österholm (388)	1911–1912	1917	**
Victor Bärndahl (410)	1912–1913	Anna Maria Levin (414)	1912–1913	1917	**
Waldemar Bernhard (484)	1914–1915	Anna Johansson (508)	1914–1915	1917	**
Verner Larsson (534)	1915–1916	Karin Levin (554)	1915–1916	1920	**
August Hedin (627)	1919	Hanna Andersson (642)	1919	1921	**
Karl Gustaf Lundberg (26)	1906–1907	Sofia Lundberg, f. Sahlin (597)	1916–1917	1908	***
David Flood (214)	1909–1910	Emma Flood, f. Gustafsson (290)	1910–1911	1912	***
Erik Sundin (427)	1912–1913	Ellen Pettersson (380)	1911–1912	1914	***
Nils Andersson (273)	1910–1911	Olga Nilsson (97)	1907–1908	1915	***
Albin Lindblad (366)	1911–1912	Elsa Eriksson (284)	1910–1911	1915	***
Eric William Olsson (379)	1911–1912	Erica Andersson (505)	1914–1915	1916	***
Arvid Lundqvist (Olén) (238)	1909–1910	Alva Lindstrand (555)	1915–1916	1917	***
Janne Nilsson (542)	1915–1916	Hertha Klingström (772)	1920–1921	1922	***
Ernst Jonsson (739)	1920–1921	Anna Wallén (594)	1916–1917	1926	***
Gustav Altberg (334)	1911–1912	Augusta Wigert (268)	1909–1910	–	***

* Gifta före kursstart. ** Kurskamrater, gifta efter kursavslut. *** Gick kursen vid olika tillfällen. Källor: Brunnsviks årsböcker 1906–1921, Kyrkoarkivens död– och begravningsböcker, dödakter.

Summary

The overall aim of this study has been to investigate the social mobility of students of three Swedish folk high schools, Brunnsvik, Väddö and Hola, during the later part of the industrial breakthrough. Using a mixed methods approach, I have studied students enrolled at one-year courses between 1906-1921. First, I have conducted systematic comparisons of students' social mobility, social background, geographical mobility, organisational membership, and the schools' admission procedures, funding opportunities and teaching. Then I have examined parts of the student groups and individuals from life- and micro-historical perspectives. Many previous studies suffer from gender blindness, due to the well known problem of women's labour market participation being under-reported in the census data for the period. My ambition has been not to repeat these shortcomings. Instead, by creating prosopographical databases of the students at the three schools with material from a variety of sources, and by combining descriptive statistics with life and micro-historical perspectives when analysing the material, I have conducted an investigation of both men's and women's social mobility.

The material used for the study can be categorised into three types of sources: *school archives* with annual reports, pupil registers and board minutes, *population data* from censuses and church archives' birth and death books and death records, and *other source material* such as press clippings, obituaries, memoirs, biographical dictionaries and personal archives.

The three schools in the study were chosen based on their different positions in the world of folk high schools in the early 20th century, and the different groups of young adults they targeted. Väddö Folkhögskola, founded in 1879, was a county-financed school offering courses for sons of landowning farmers in the countryside of Roslagen. Hola Folkhögskola was founded in 1896 and was initially run by the director himself, but was bought by the county council in 1910. It was a co-educational school, with joint teaching for male and female students, and was aimed at young people in the Ådalen valley, children from both farmers and agricultural and industrial workers. Brunnsvik Folk High School was founded in 1906 by a folk high school association that marketed itself as co-educating male and female students from all social groups in Bergslagen. But the school saw an influx of students from all over the country who were also members of trade unions and social movement organisations. This was to be decisive for the school's future position.

I have conducted the study as a systematic comparison of five cohorts: all students who attended Brunnsvik between 1906-1921, divided between males and females, and three randomly selected groups from the same period: 100 male students from Väddö, 100 male and 100 female students from Hola.

The methodology used to measure social mobility is based on the measure of *socio-economic status* (SES) and a social stratification scale. SES is determined by individuals' occupational titles, coded according to the international HISCO classification and categorised in the HISCLASS class scheme. If data on an individual's occupational title were missing from the sources, SES was determined instead by the occupational title of the head of the household in which the individual lived, usually the father or husband. Social mobility was measured in terms of the distance between the SES of the home the student grew up in and the SES based on the student's last known occupational title. The results were presented in mobility tables broken down by school and gender and further explored with systematic comparisons based on several aspects: students' social background, their geographical mobility, the regional context of schools, and students' organisational membership. The three schools were also systematically compared: the cost and structure of teaching, the curricula, teachers and guest lecturers, and pupils' continuing their education after completing folk high school courses. Next, the elite male students who moved up to SES 1 at the end of their professional lives were studied. Again, systematic comparisons were made between this group and the other students to explore possible explanations for the different outcomes. For example, did students' access to various forms of symbolic capital, such as network or family relationships, affect their opportunities for social mobility? In addition, several aspects of the social mobility of female students were explored in more depth. The strategies of schools to recruit female students, the strategies of female students to finance their studies and the difference between their marriage and professional work for social mobility. Finally, a short micro-historical study on human capital investment was conducted on three students attending Brunnsvik on scholarships from the same organisation.

The need for mixed methods and source pluralism

The combination of methods and source material was a prerequisite for approaching the questions and the material in this way. Research on social mobility has over time crystallised into two distinct strands. On the one hand, researchers using statistical methods to investigate the intergenerational mobility of larger groups, with questions revolving around the openness of societies or how different variables affect individuals' opportunities to move. On the other hand, researchers using micro-historical methods to examine the life histories of individuals or families, where social mobility is seen as an interplay of factors, often with elements of pure chance. My ambition has been to

combine these two approaches. My interest has always been focused on the individual students, but the aim has been to first lay a solid foundation with descriptive statistics based on a number of aspects of the composition, conditions and social mobility of the student groups. Both in relation to each other and relation to society at large. From this foundation, I wanted to delve deeper into life stories and micro-history where the material so allowed. This was to provide a deeper picture of what social mobility looked like for folk high school students in the early 20th century. Another starting point I had when I began the study was not to be content with studying only male students just because the availability of source material concerning them was greater than that concerning women. The gender aspect of the study has thus been a more methodological starting point than a separate part of the analysis.

Studies that combine methods and materials in this way are somewhat missing in the field. A methodological specialisation may provide sharper analyses, but it is my firm belief that the combination creates a greater understanding of the historical events under investigation and that it also invites readers from several different fields to take part in the research results.

Education and social mobility

My study shows that a folk high school education was an important investment in an individual's human capital at the beginning of the 20th century, despite the short span of the one-year courses. Thanks to previous research, it is known that some students from Brunnsvik Folk High School experienced high social mobility during their lives. But my research shows that this was also true for a majority of all students from Brunnsvik, as well as from Hola and also a large part of the students from Väddö. The folk high school education thus functioned both as a qualification for entry into the labour market, and as a stepping stone to further studies, even though the education was separate from the rest of the education system and no formal degree was awarded. The process of industrialisation, which fundamentally reshaped the economic composition of society, created a more specialised labour market with several layers of administrative and managerial jobs. This type of work often required skills taught in folk high schools, such as reading, writing, arithmetic or bookkeeping. Given that just over 16 per cent of the male population, and 11 per cent of the female population, had more than a primary school education, completing a on-year course was a useful asset. In Becker & Tomes' view, it was thus a good investment in human capital with good prospects in the form of higher-paid jobs. Many students from all three folk high schools also ended up in these administrative sectors of the economy. Their social mobility was thus not simply a matter of horizontal mobility in the context of adaptation to structural changes in the economy. They also moved into other economic sectors. There is therefore justification for the claim that for the survey period the

relationship between the folk high school education and social mobility was clear. As international research has indicated, this kind of short education played an important role in a society where access to education was not self-evident. A one-year course at a folk high school in the Swedish countryside could provide new opportunities for those who invested the time and resources required. Moreover, my study shows that the nature of these opportunities varied depending on the school's focus and its relationship to the surrounding community.

Conditions and opportunities for students

The folk high schools originated from the land-owning farmers' need for education in order to participate in the democratic government of society. However, from the turn of the 20th century, schools were opened to more groups in society, coinciding with the rise of popular movements. These organisations had an explicit educational ideal, and the folk high schools were identified as suitable institutions, along with study circles and lecture societies.

There were clear differences between the groups of pupils from the three schools in the study, which can be explained by the role they played in their respective contexts. Väddö was a folk high school of the older model, explicitly targeting young adult men from the rural population of Roslagen. Female students were admitted only to shorter, practical summer courses. The older folk high schools offered theoretical instruction, mixed with courses and guest lectures focusing on improvements in the agricultural and fishing industries. The ambition was rather socially conservative. The ideal of popular education was important, but the social order was not to be shaken. This view of education, or perhaps more importantly, who should have access to it, was challenged by liberal and socialist advocates of popular education around the turn of the 20th century. A new type of folk high school was established, with Hola and Brunnsvik as two examples. These schools co-educated male and female students, and there was an interest in providing education for the vast majority. Thus, during the period studied, different types of folk high schools were established, targeting different groups of students and offering education with different orientations and perhaps also with different levels of ambition. To some extent, this is reflected in differences in the patterns of social mobility of the different student cohorts.

My study shows that social mobility was higher for the Hola and Brunnsvik students when compared to the Väddö students. However, it also differed in nature, which can be explained by the fact that the three schools were not exactly the same type of institution. The pupil populations differed.

Väddö recruited male youths from the surrounding area, mainly the sons of farmers and fishermen. Their future working lives were more clearly defined from the start than those of the pupils from the other two schools, since their families often owned farms that the students were to inherit.

The education at Väddö prepared the pupils for farming life. The pupils at Hola and Brunnsvik came mainly from industrial workers' homes, but at Brunnsvik there was also a group of children of civil servants. The pupils at Väddö and Hola were younger than those at Brunnsvik and lived at home to a greater extent. At Brunnsvik, most pupils had already started their professional lives when they arrived at the school.

Networks and symbolic capital

Väddö and Hola were regionally anchored schools, and the students came from the surrounding area. Brunnsvik attracted pupils from all over the country thanks to its reputation as a school for working-class youth. Brunnsvik thus had, in effect, a national intake. In addition, the school provided a context; it was becoming part of the public sphere of the social movements, and a person who applied there could expect to study with like-minded people. The networks associated with the school could thus be part of the attraction for a prospective student to go to Brunnsvik rather than to a more nearby folk high school.

Hola and Brunnsvik differed from Väddö regarding the students' involvement in popular movements. The Hola pupils were involved in local branches of temperance and youth movements or local consumer cooperatives. The Brunnsvik pupils were more closely linked to national organisations within the same movements. These organisations were also involved in the school itself, providing scholarships for their members, guest lecturers, training activities and outright financial contributions. This can be partly explained by the regional context of the schools. The population of the region of Västernorrland, which was Hola's base for recruiting pupils, was smaller and had more industrial workers than parts of the counties surrounding Brunnsvik. In addition, proximity to Stockholm played a role as labour organisations sent scholarship holders to the school. There was a clear interest in the popular movements to increase their organisations' human capital and obtain trained officials. However, this endeavour came to affect the social mobility of individual students, possibly in ways not foreseen by the organisations themselves. The organisation's investment in its human capital was also an investment in the human and symbolic capital of the individual member. The possibility of making a career in public life is linked to the professionalisation of the popular movements, and the change from a role as a voluntary to that of an employee which take place during the period under study. The process of industrialisation transforming society, the growing popular movements taking the role of an alternate public sphere and taking over as a political power, and

a need for trained officials all create opportunities that did not exist before. It is a process sometimes referred to as bureaucratisation, but it could mean the possibility of social mobility for the individual.

The networks thus served as a career opportunity. This relationship between the funder and grantee was not found among the Väddö or Hola students. Through their organisational memberships and networks at school, the Brunnsvik students gained access to the labour market of the popular movements growing bureaucracy: positions as mainly officials and representatives of the consumer co-operative, temperance and labour movements. Here, a large part of Brunnsvik's elite group could be found in parliament, in newspaper offices or trade unions. The Hola pupils were also organised in popular movements. The Co-operative Union, for example, organised courses for its trade union leaders in Västernorrland in connection with the one-year course of 1918-1919. But all in all, the national organisations of the popular movements invested more in Brunnsvik. Guest lecturers, financial support, and tailor-made summer courses for ombudsmen from different social movements in connection with the courses contributed to making the intellectual environment at Brunnsvik a place where social and organisational capital could be reproduced. As a result, the Hola students did not have as much access to the popular movement networks reproduced at Brunnsvik. Consequently, we also do not find as many Hola students in official positions in the labour and temperance movements in their future careers.

On the other hand, Hola facilitated the students' further studies. In the school prospectus Hola pupils were encouraged to go on studying, and an elementary school teachers' seminar was started in connection with the school campus. Although it was later relocated, a link to teacher training remained, and many of Hola's female pupils applied for this profession. The network at Hola was thus more regionally linked than that of Brunnsvik, but it was an asset that the students used in their future career choices. It is clear, then, that it is not only individual characteristics or personal assets that influence the ability to move socially. It is also clear not all schools generated the same pattern of social mobility in their students. Rather, it is the interplay between personal and institutional factors that determines the outcome.

Capital assets and other forms of financing the education

Taking a one-year course at a folk high school was a real investment in terms of lost working time and money saved. In addition to covering the costs of the course itself, along with food and accommodation, it was also considerable time without the possibility of income from work. In addition, the cost of food and fuel increased at the end of the First World War, which affected the schools.

The students at Brunnsvik were slightly older than those at Väddö and Hola. The youngest Brunnsvik pupils lived close to the school, mainly without

any scholarships, so it is reasonable to assume their families supported them. However, many of the pupils from afar already had work experience and an income. Some financed their studies with money saved. Others were helped by their networks, organisations or personal contacts to secure loans or gifts to cover their costs. A range of public scholarships was available to finance the study period. Less well-off students could apply for government grants, which in some cases were matched by support from the county council. This public funding system was in place and active since 1881 and was available to students at Väddö throughout the study period, with 40-60 per cent of the student body receiving support. At Hola, the corresponding figure was between 50-80 per cent, suggesting that Hola pupils were, to a greater extent, less well-off. The Brunnsvik pupils lacked access to public support during the first five years due to a conflict with the local municipality and county councils. However, between 1911 and 1921, 30 to 91 per cent of the pupils in each cohort received public scholarships.

The schools themselves also financed some students. Väddö offered one or two free places per year, where the students were exempted from the course fee but had to pay for food and accommodation. Non-paying students were also accepted at Hola and Brunnsvik, but the folk high school associations and the student unions also organised their own scholarship funds. Hola's students' association gave out scholarships, while Brunnsvik's students' association was organised as a credit union. This kind of organisation can explain the differences between Väddö and the other two schools. The systems of Hola and Brunnsvik were similar to how popular movements organised joint economic enterprises: through fundraising, share sales, donations and the like. For students at Hola and Brunnsvik, scholarships from individuals and organisations were also available. Brunnsvik pupils were largely financed by this type of scholarship, especially in the early years when the school was without public support. It is possible that scholarships from private individuals and organisations were also available for the Väddö pupils, but this was not reported in the source material. If the Väddö pupils had to a large extent financial resources from home, the Brunnsvik pupils had financial backing from various organisations and private initiatives.

My study thus shows how the investment in human capital by individual pupils in most cases involved collective transfers of resources, either within civil society or from the public sector; the social mobility generated by education was a product of collective efforts, sometimes resulting in individual careers.

Course content and school environment

All three schools in the survey offered one-year courses, with full-time classes between October and May. They all employed a permanent staff of teachers, organised excursions and field trips, and were visited by guest lecturers. In

addition to classroom teaching, all three schools made use of role-playing exercises. This pedagogical approach was used in civic education, where students were assigned to different functions within a municipality and practised giving oral presentations, debating in councils, and drafting motions and bills. There were similarities between the three schools, but there were also differences in the teaching. Brunnsvik gave more emphasis to political science, economics and statistics. There was also a stronger academic and political connection, with visits from popular educators, professors, MPs, and editors. In addition, there was more emphasis on self-study, which suited their student group, most of whom were older and already had experience from study circles in the popular movements and self-study at the organisations' libraries. The training content at Brunnsvik was linked to a national political level. This is an important factor explaining why some, but not all, of the Brunnsvik students' life trajectories took different paths than those of Hola and Väddö..

For the female students, the value of the one-year courses was less obviously linked to future employability than for the male students. Here, the symbolic capital acquired during their time at the school was equally important, so knowledge acquired through training was at least as important as being in a mixed educational environment. Among the Brunnsvik pupils, some couples, who later married, met at school. Either on the same course or at one of the alumni network events.

Most female students withdrew from the labour market if they married, according to the prevailing gender contract at the time. This is one aspect in which the schools differed. Overall, the social mobility of female Brunnsvik pupils was affected by marriage to a greater extent than that of female Hola pupils. This was particularly evident for the female Brunnsvik pupils who ended up in the highest category on the social scale. Among the female Hola students, the teacher profession dominated, and the group with their own employment was larger than those Brunnsvik's female students, where those married dominated. The female Hola pupils were thus more economically independent than those of Brunnsvik's female students.

It is clear that the elite groups identified in previous research at Brunnsvik need to be contextualised from a gender perspective. Despite the obvious success of popular movements in creating social mobility opportunities for pupils, this benefited primarily men. The women who instead opted for a career as teachers were more economically independent, but there was no place for them in the popular movement bureaucracy. Instead, their path to economic independence was through pursuing further studies.

My research shows that a woman with an education had opportunities to be self-sufficient, despite the prevailing gender contract with the housewife as the ideal. Nevertheless, a shorter course, such as a winter course at a folk high school, opened up new opportunities for those students who so desired. A large group of the women at both Hola and Brunnsvik went on to become teachers after the folk high school course, and the results tie in with previous

research on the teaching profession. My results support previous research by showing how *teaching* as a profession was opened up to women from working-class backgrounds by their investing in human capital through a folk high school course and then further study at a seminar.

Given the large proportion of the male Brunnsvik group who received occupations in the top tier of the stratification, the corresponding group would also have been found among the female students. However, this group was smaller, and most students had married into it. One conclusion could be that Brunnsvik's education was less viable for the women of the labour movement than it was for the men. Another is that the labour movement was not a good career path for women.

Index

Källor

Tryckta källor

Bidrag till Sveriges officiella statistik (BiSOS)

Bidrag till Sveriges officiella statistik A) Befolkningsstatistik för år 1890 (1895) Stockholm : Statistiska centralbyrån

Riksdagstryck

1998/99:RFK3 Riksdagsledamöternas arvoden, vol. C3

Sveriges officiella statistik (SOS)

Elever i icke-obligatoriska skolor 1864–1970. (1977) Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Folkräkningen den 31 december 1920. V, Yrkesräkningen II, yrke, inkomst och förmögenhet kombinerade inbördes samt med kön, civilstånd och ålder. (1927), Stockholm: Statistiska centralbyrån

Folkräkningen den 31 december 1930. VI - Hushåll. Skolbildning. Yrkesväxling. Binäring, m.m. (1937) Stockholm: Statistiska centralbyrån

Folkräkningen den 31 december 1950. VI, Totala räkningen, folkmängd efter yrke, hushåll, utrikes födda och utlänningar. (1955) Stockholm: Statistiska centralbyrån

Lönestatistisk årsbok för Sverige. 1930. (1931) Stockholm: Kungl. Socialstyrelsen

Brunnsviks folkhögskola

Brunnsviks folkhögskola - en redogörelse. (1906) Borlänge

Brunnsviks Folkhögskola. Några intryck av skolans första elever. (1907) Stockholm: Brunnsviks folkhögskola

Brunnsviks Folkhögskolas första och andra arbetsår 1906–1907–1908. (1907) Ludvika: Brunnsviks folkhögskola

Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1908–1909. (1909) Malmö: Frams förlag

Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1909-1910. (1910) Gävle: Brunnsviks folkhögskola

Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1910-1911. (1911) Eskilstuna: Tryckeriaktiebolaget Folket

Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1911–1912. (1912) Eskilstuna: Tryckeriaktiebolaget Folket

Brunnsviks folkhögskolas årsbok 1912–1913. (1913) Eskilstuna: Tryckeriaktiebolaget Folket

Brunnsviks folkhögskolas årsberättelse 1913–1914. (1914) Eskilstuna: Tryckeri A.B. Folket

Brunnsviks folkhögskolas årsberättelse 1914–1915. (1915) Kungsgården: Bröderna Rosenlöfs Accidentstryckeri

Brunnsviks folkhögskolas årsberättelse 1916–1917. (1917) Kungsgården: Bröderna Rosenlöfs Acc.Tryckeri
Brunnsviks folkhögskolas årsberättelse 1918. (1918) Kungsgården: Bröderna Rosenlöfs Acc.-Tryckeri
Brunnsviks folkhögskolas årsberättelse 1920–1921. (1921) Kungsgården: Bröderna Rosenlöfs Accidenstryckeri
Brunnsviks folkhögskolas minnesskrift 1906-1931. (1931) Stockholm: P. A. Norstedt & söner

Hola Folkhögskola

Hola Folkhögskola och Lantmannaskola årsredogörelser 1906–1907. (1907): Solefteå Tryckeri-Aktiebolag
Hola Folkhögskola och Lantmannaskola Årsredogörelser 1907–1908 (Tolvte verksamhetsåret) af Skolans föreståndare. (1908): Sollefteå/Bladets tr.
Redogöresle för Hola Folkhögskolas verksamhet under vinterkurserna 26 oktober 1911 – 27 april 1912 och sommarkurserna 9 april–4 juli 1912. (1912) Hernösand: Hernösands Boktryckeri Aktiebolag
Redogörelse för Hola folkhögskolas verksamhet under läsåret 26 oktober 1912–28 juni 1913. (1913) Hernösand: Hernösands boktryckeri aktiebolag
Redogörelse för Hola folkhögskolas verksamhet under vinterkursen 27 okt. 1913 – 30 april 1914 [omslag saknas på KB:s kopia]
Redogörelse för Hola folkhögskolas verksamhet under vinterkursen 26 oktober 1914–30 april 1915 och sommarkursen 10 maj–31 juli 1915. (1915) Hernösand: Hernösands boktryckeri aktiebolag
Redogörelse för Hola folkhögskolas verksamhet under vinterkursen 26 okt. 1915 – 20 april 1916. (1916), Härnösand: Härnösands boktryckeri aktiebolag
Redogörelse för Hola Folkhögskolas verksamhet under läsåret 1916–1917 [omslag saknas på KB:s kopia]
Redogörelse för Hola Folkhögskolas verksamhet under läsåret 26/10 1917 – 8/8 1918. (1918) Sollefteå: Tryckeriförenignen Norrland
Redogörelse för Hola Folkhögskolas verksamhet under läsåret 28/10 1918 – 9/9 1919. (1919) Sollefteå: Tryckeri A.B. Energi
Redogörelse för Hola Folkhögskolas verksamhet under läsåret 27/10 1919 – 24/7 1920. (1920) Sollefteå: Ådalarnes tryckeri-aktiebolag
Redogörelse för verksamheten vid Södra Ångermanlands folkhögskola i Hola under läsåret 26/10 1920– 23/7 1921. (1921) Sollefteå: Ådalarnes tryckeri-aktiebolag
Prospekt från Hola folkhögskola, 1911, 1915, 1917

Stockholms läns folkhögskola (Väddö)

Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas tjugoåttonde läsår, 1906–1907. (1907), Norrtälje: Norrtelje tidnings boktryckeri A.-B.
Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas tjugonionde läsår, 1907–1908. (1908) Norrtälje: Norrtelje tidnings boktryckeri A.-B.
Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas trettionde läsår, 1908–1909. (1909) Norrtälje: Norrtelje tidnings boktryckeri A.-B.
Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas trettioförsta läsår, 1909–1910. (1910) Norrtälje: Norrtelje tidnings boktryckeri A.-B.
Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas trettiotredje läsår 1911–1912. (1912) Norrtelje: Norrtelje tidnings boktryckeri A.-B.

Redogörelse för stockholms läns manliga folkhögskolas trettiofjärde läsår 1912–1913. (1913) Norrtelje: Norrtelje tidnings boktryckeri A.B.
Redogörelse för stockholms läns manliga folkhögskolas trettiofemte läsår 1913–1914. (1914) Norrtelje: Norrtelje tidnings boktryckeri A.B.
Redogörelse för stockholms läns manliga folkhögskolas trettiosjätte läsår 1914–1915. (1915) Norrtelje: Norrtelje tidnings boktryckeri A.B.
Redogörelse för stockholms läns manliga folkhögskolas trettioåttonde läsår 1916–1917. (1917) Norrtelje: Norrtelje tidnings boktryckeri A.B.
Redogörelse för Stockholms läns manliga folkhögskolas fyrtioandre läsår 1920–1921. (1921) Norrtelje: Norrtelje tidnings boktryckeri A.-B.

Bibliografiska lexikon

Föreningen Gamla Halmstads årsbok. (1992). Halmstad: Föreningen Gamla Halmstad.
Göteborgs och Bohus läns porträttgalleri. (1935) Halmstad: Joh. A. Svenssons Boktryckeri A.B.
Kooperativa porträtt. (1946). Stockholm: Kooperativa föreståndares förbund
Publicistklubbens porträttmatrikel 1936. (1936). Stockholm: Publicistklubbens förlag.
Svenska folkrörelser. 1, Nykterhetsrörelse. Politisk arbetarrörelse. Fackförenings-rörelse. Folkbildning. Kooperation. (1936). redaktör Sigfrid Hansson. Stockholm: Lindfors.
Svenskt författarlexikon: biobibliografisk handbok till Sveriges moderna litteratur. (1942) Stockholm: Rabén & Sjögren
Svenskt konstnärslexikon: tiotusen svenska konstnärers liv och verk. (1952). redaktör Johnny Roosval, Gösta Lilja & Knut Andersson Vol. 2. Malmö: Allhem.
Svenska män och kvinnor: biografisk uppslagsbok. 1. A-B. (1948) Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 1942–1948.
Sveriges statskalender för året 1947. (1947) Uppsala: Almqvist & Wiksells boktryckeri AB.
Stockholms stadsfullmäktige 1913-1938: biografier och porträtt. (1938) Stockholm
Tvåkammarriksdagen 1867-1970: ledamöter och valkretsar. Bd 1–5, (1990) Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
Vem är det? Svensk biografisk handbok. 1939. (1939) Stockholm: Norstedt
Vem är vem? Götalandsdelen utom Skåne. (1948) Edited by Paul Harnesk. Stockholm: Vem är Vems Bokförlag

Tryckta protokoll

Protokoll hållet vid Socialdemokratiska ungdomsförbundets andra ordinarie kongress i Folkets hus, Stockholm den 19–22 maj 1907. (1907) Malmö: Förb.
Protokoll hållet vid Socialdemokratiska ungdomsförbundets tredje ordinarie kongress i Stockholm den 11–14 okt. 1909. (1910) Stockholm: Frams Förlag
Protokoll hållet vid Socialdemokratiska ungdomsförbundets fjärde ordinarie kongress i Stockholm den 5-8 april 1912. (1912) Stockholm

Memoarer

Asp-Andersson, Ebba, (1979) *Träpärlor.* Köping: Lindfors
Björklund, Carl Johan, (1969) *Anarkist och agitator: memoarer.* Stockholm: Tiden
Gjöres, Axel, (1965) *Den tiden.* Stockholm: Norstedt

Kilbom, Karl, (1953) *Ur mitt livs äventyr. 1,* Stockholm: Tiden
———, (1953) *Ur mitt livs äventyr. 2, I hemligt uppdrag.* Stockholm: Tiden
———, (1955) *Ur mitt livs äventyr. 3, Cirkeln slutes.* Stockholm: Tiden
Lindberg, Johannes, (1951) *Jonas i valfiskens buk.* Stockholm: Koop. förb.
Olsson, Karl Johan, (1962) *Från kojan till slottet.* Stockholm: Saxon & Lindström
Spångberg, August, (1966) *I tidens ström.* Stockholm: Bok o. bild
Sävström, August, (1949) *En talmans levnadsminnen.* Stockholm: Lindfors

Tryckta brevsamlingar

Koch, Martin, Alli Svedberg, & Ingeborg Koch, (1996) *Martin och Ingeborg: Martin Kochs brev till sin första hustru.* Martin Koch-sällskapets årsskrift, 1996. Stockholm: Sober

Periodica

Aftonbladet
Aftontidningen
Brunnsviks folkhögskolas kvartalsskrift
Dagens Nyheter
Dala-demokraten
Helsingen
Hvar 8 dag
Falu länstidning
Fram
Morgonbris
Morgontidningen
Nordsvenska dagbladet
Norrskensflamman
Reformatorn
Social-demokraten
Stockholmstidningen
Studiekamraten
Svenska Dagbladet
Sölvesborgstidning

Otryckta källor

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek

Arbetarnas Tryckeri AB – SE/ARAB/700
Arvid Vretlings personarkiv – SE/ARAB/620
Biografica-samlingen – SE/ARAB/1944
Brunnsviks Bokstuga – SE/ARAB/7141
Brunnsviks elevkår – SE/ARAB/7122
Brunnsviks folkhögskola – SE/ARAB/5003
Kata Dalström personarkiv – SE/ARAB/121
Norrmalms socialdemokratiska ungdomsklubb – SE/ARAB/1902
Svenska bryggeriindustriarbetareförbundet, avdelning 15 – SE/ARAB/5753
Socialdemokratiska ungdomsförbundet – SE/ARAB/2315
Ture Nerman personarkiv – SE/ARAB/410

Landstingsarkivet Stockholms län
Väddö Folkhögskolas arkiv – SE/AB019/LA_978-1

Stockholms stadsarkiv
Riksskatteverket (RSV) Folkbokföring, Utgåva 1989-02

Digitala källor

Kungliga biblioteket
Svenska dagstidningar – tidnignar.kb.se

KvinnSam – nationellt bibliotek för genusforskning vid Göteborgs universitet
Svenskt kvinnobiografiskt lexikon (SKBL) – skbl.se/sv

Riksarkivet
Folkräkningarna 1880–1930 – sok.riksarkivet.se/folkrakning
Kyrkoarkiven, 1860–1949 – sok.riksarkivet.se/scb-fodda-vigda-doda
Sveriges Dödbok 1860–2017
Svenskt biografiskt lexikon (SBL) – sok.riksarkivet.se/Sbl/Start.aspx

Referenser

Abbott, Josie (2009) *The Angel in the Office: The life and work of the office secretary in Victorian and Edwardian times.* Nottingham: Russell Press

Acker, Joan, (1973) "Women and Social Stratification: A Case of Intellectual Sexism." *American Journal of Sociology* 78, nr. 4, 936-945.

Ahlberg, Alf, (1946) *Brunnsvik 1906-1946: [Brunnsviks folkhögskola 40 år 1906-1946].* Falun: Brunnsvikarns förbund

———, (1952) *Brunnsviks folkhögskolas historia.* Stockholm: Brunnsvikarnes förb.

———, (1974) *Mina år på Brunnsvik.* Stockholm: Natur o. kultur

Ahrne, Göran, Niels Stöber, & Max Thaning. (2021) "Klasstrukturen i Sverige." i *Klass i Sverige*, redaktör Daniel Suhonen, Göran Therborn & Jesper Weithz. Lund: Arkiv förlag.

Ambjörnsson, Ronny, (1988) *Den skötsamme arbetaren: idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880-1930.* Stockholm: Carlsson

Andersson, Jan G, & Leif Lundin, red. (2007), *Arbetarpressen 100 år*. Stockholm: Premiss.

Arnberg, Klara, Fia Sundevall, & David Tjeder, (2019) *Könspolitiska nyckeltexter: från Det går an till #metoo.* Göteborg: Makadam

Arvidsson, Malin, & Andrés Brink-Pinto, (2022) "Public toilets for women: how female municipal councillors expanded the right to the city in Sweden, c. 1910–1925." *Women's History Review* 31, nr. 3.

Backman Prytz, Sara, (2014) *Borgerlighetens döttrar och söner: kvinnliga och manliga ideal bland läroverksungdomar, ca. 1880-1930.* Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis

Barone, Guglielmo, & Sauro Mocetti. (2016)"Intergenerational mobility in the very long run: Florence 1427-2011," In "Temi di discussione (Working papers)," 1060.

Becker, Gary S., Scott Duke Kominers, Kevin M. Murphy, & Jörg L. Spenkuch, (2018) "A Theory of Intergenerational Mobility." *Journal of Political Economy* 126, nr. S1.

Becker, Gary S., & Nigel Tomes. (1994) "Human Capital and the Rise and Fall of Families." Kap. X i *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*, red. Gary S. Becker, The University of Chicago Press.

Bengtsson, Mattias, & Tomas Berglund. (2010) "Social rörlighet och klassidentifikation." i *En fråga om klass: levnadsförhållanden, livsstil, politik*, red. Maria Oskarson, Mattias Bengtsson & Tomas Berglund. Malmö: Liber.

Berg, Anne. (2017) "En demokratisk revolution: De tidiga arbetarorganisationerna och formandet av demokrater från 1840-tal till 1880-tal." i *Utbildningens revolutioner: Till studiet av utbildningshistorisk förändring*, red. Anne Berg et al., Uppsala: Uppsala Studies of History and Education (SHED).

———, (2015) "The State and the Rise of a Continuous Popular Educational Sphere in Sweden c. 1870s–1910s.". *Nordic Journal of Educational History* 2, nr. 1.

Berg, Anne, & Samuel Edquist, (2017) *The capitalist state and the construction of civil society: public funding and the regulation of popular education in Sweden, 1870-1991.* Cham: Springer Palgrave Macmillan

———, (2015) "Folkbildning." i *Utbildningshistoria*, red. Esbjörn Larsson & Johannes Westberg. Lund: Studentlitteratur.

Berggren, Henrik, (1988) "Proletärerna vid Mimers brunn: bildning och politisk mobilitet inom arbetarrörelsen 1906-1920." *Historisk tidskrift (Stockholm)* 1988 (108).

———, (1987) Proletärerna vid Mimers brunn: en delundersökning i en avhandling om förhållandet mellan utbildning, politik och ideologi 1900-1945 [opublicerad uppsats]. Stockholms universitet. Historiska institutionen.

———, (1995) *Seklets ungdom: retorik, politik och modernitet 1900-1939.* Stockholm: Tiden

Berling Åselius, Ebba, (2005) *Rösträtt med förhinder: rösträttsstrecken i svensk politik 1900-1920.* Stockholm studies in history. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis

Bernhard, Waldemar, (1941) *En bok om Dan Andersson.* Stockholm: Koop. förb.

Bersbo, Zara, (2011) *"Rätt för kvinnan att blifva människa - fullt och helt". Svenska kvinnors ekonomiska medborgarskap 1921-1971.* Växjö: Linnaeus University Press

Bertaux, Daniel. (1997) "Transmission in Extreme Situations: RussianFamilies Expropriated by the October Revolution." i *Pathways to Social Class: A Qualitative Approach to Social Mobility*, red. Daniel Bertaux & Paul Thompson. Oxford: Claredon Press.

Bertaux, Daniel, & Paul Thompson, red. (1997), *Pathways to social class: a qualitative approach to social mobility*. Oxford: Clarendon Press.

Björk, Gunnela, (2017) *Kata Dalström: agitatorn som gick sin egen väg.* Lund: Historiska Media

Björklund, Carl Johan, (1969) *Anarkist och agitator: memoarer.* Stockholm: Tiden

Bourdieu, Pierre, (1993) *Kultursociologiska texter.* red. Donald Broady & Mikael Palme. Stockholm: B. Östlings bokförl. Symposion

———, (1996) *The state nobility: elite schools in the field of power.* Cambridge: Polity Press

Brandén, Gunnar, & Martin Nybom, (2019) *Utvecklingen av intergenerationell rörlighet i Sverige: bilaga 5 till Långtidsutredningen 2019.* Stockholm: Norstedts juridik

Brese, Falk, & Plamen Mirazchiyski, (2013) *Measuring Students' Family Background in Large-Scale International Education Studies.* IERI Monograph Series. Vol. Special Issue 2, Hamburg: Educational Testing Service and International Association for the Evaluation of Educational Achievement.

Broady, Donald, (1998) *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg.* Skeptronhäften. Uppsala: Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, ILU, Univ.

Burgman, Hans. (1968) "Folkhögskolan och den pedagogiska utvecklingen 1868–1918." i *Svensk folkhögskola 100 år. D. 3*, red. Allan Degerman. Stockholm: Liber.

Börjesson, Mikael, Martin Gustavsson, Raoul Galli, Andreas Melldahl, & Christina G. Wistman, (2008) "En prosopografisk studie över konsthögskoleelever och konstnärer 1939-2005." *Praktiske Grunde: Nordisk Tidsskrift for Kultur- og Samfundsvidenskab*, nr. 1.

Carlsson, Carl Mikael, (2016) *Det märkvärdiga mellantinget: jordbrukares sociala status i omvandling 1780-1900.* Stockholm: Historiska institutionen, Stockholms universitet

Carlsson, Sten, (1972) *Att byta samhällsklass: ståndscirkulation och sociala omgrupperingar i det svenska samhället förr och nu.* Värt att veta (1971). Stockholm: Sveriges radio

———, (1962) *Bonde - präst - ämbetsman: svensk ståndscirkulation från 1680 till våra dagar.* Stockholm: Prisma

———, (1950) *Svensk ståndscirkulation 1680-1950.* Uppsala: J. A. Lindblads Förlag

———, (1968) *Yrken och samhällsgrupper: den sociala omgrupperingen i Sverige efter 1866.* Stockholm: Almqvist & Wiksell

Carocci, Sandro, (2011) "Social mobility and the Middle Ages." *Continuity and Change,* 26, nr. 03.

Casparsson, Ragnar, (1948) *LO under fem årtionden D. 2 1924-1947.* Stockholm: Tiden

Cattermole, Alan W. M., (1976) *Residential Adult Education Under Trade Union Auspices in England and Sweden: A comparative study of Ruskin Colege, Oxford, and Brunnsvik Folk High School.* Vol. M. Ed. Part 11: University of Newcastle upon Tyne

Clark, Gregory, (2014) *The son also rises: surnames and the history of social mobility.* The Princeton economic history of the Western world. Princeton: Princeton Univ. Press

Corak, Miles, (2013) "Income Inequality, Equality of Opportunity, and Intergenerational Mobility." *Journal of Economic Perspectives* 27, nr. 3.

Dalberg, Tobias, (2018) *Mot lärdomens topp. Svenska humanisters och samhällsvetares ursprung, utbildning och yrkesbana under 1900-talets första hälft.* Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis

Degerman, Allan, (1968) *Svensk folkhögskola 100 år.* Stockholm: Liber

Dougherty, Carolyn, (2007) "George Stephenson and Ninteenth-Century Engineering Networks." i *Prosopography Approaches and Applications: a handbook*, red. Katharine S. B. Keats-Rohan. Prosopographica et genealogica. Oxford: P & G.

Dribe, Martin, Björn Eriksson, & Francesco Scalone, (2019) "Migration, marriage and social mobility: Women in Sweden 1880–1900." *Explorations in Economic History,* 71.

Dribe, Martin, & Jonas Helgertz, (2016) "The Lasting Impact of Grandfathers: Class, Occupational Status, and Earnings over Three Generations in Sweden 1815–2011." *The Journal of Economic History,* 76, nr. 4.

Dribe, Martin, Jonas Helgertz, & Bart van de Putte, (2015) "Did social mobility increase during the industrialization process? A micro-level study of a transforming community in southern Sweden 1828–1968." *Research in Social Stratification and Mobility,* 41.

Edgren, Henrik. (2015) "Folkskolan och grundskolan." i *Utbildningshistoria: en introduktion*, red. Esbjörn Larsson & Johannes Westberg. Lund: Studentlitteratur.

Edquist, Samuel. (2016) "Staten, folkbildningen och demokratifostran – ett exempel från 1920-talet." i *Kulturell reproduktion i skola och nation: en vänbok till Lars Petterson*, red. Lars Petterson, Urban Claesson & Dick Åhman. Möklinta: Gidlund.

———. (2017) "Studiecirkeln – en demokratisk revolution?". i *Utbildningens revolutioner : Till studiet av utbildningshistorisk förändring*, red. Anne Berg & et al., Uppsala: Uppsala Studies of History and Education (SHED).

Edvinsson, Rodney, & Johan Söderberg. (2010) "The evolution of Swedish consumer prices, 1290–2008." Kap. 8 i *Exchange rates, prices, and wages, 1277-2008*, red. Rodney Edvinsson, Tor Jacobson & Daniel Waldenström. Stockholm: Ekerlid.

Elever i icke-obligatoriska skolor 1864–1970. Statistiska centralbyrån (Stockholm: Statistiska centralbyrån, 1977). urn:nbn:se:scb-Hfs-0801_.

Erikson, Robert, & John H. Goldthorpe, (1993) *The constant flux: a study of class mobility in industrial societies.* Oxford: Clarendon

Erikson, Robert, & Jan O. Jonsson, (1993) *Ursprung och utbildning: social snedrekrytering till högre studier: huvudbetänkande (SOU 1993:85).* Statens offentliga utredningar. Stockholm: Fritze

Eriksson, Björn, (2015) *Dynamic Decades. A micro perspective on late nineteenth century Sweden.* Lund studies in economic history. Vol. 72, Lund: Lund University

Florin, Christina, (1987) *Kampen om katedern: feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860-1906.* Umeå: Umeå Universitet

Forsslund, Karl-Erik, (1916) *Brunnsviks folkhögskola: 1906-1916.* Uppsala: Brunnsviks folkhögskola

Freeman, Mark, (2014) "Adult Education and Social Mobility in Nineteenth Century Britain: A Case Study." *History of Education Researcher* 93, nr. May.

Furuland, Lars, (2007) *Folkbildningens och folkrörelsernas betydelse för arbetarlitteraturen i Sverige.* Linköping: Linköping University Electronic Press

———. (1968) "Folkhögskolan - en bildningsväg för svenska författare." i *Svensk folkhögskola 100 år, bd 4*, red. Allan Degerman, Eric Tengberg & Paul Terning. Uddevalla: Bokförlaget Liber.

Furuland, Lars, & Johan Svedjedal, (2006) *Svensk arbetarlitteratur.* Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala. Stockholm: Atlas

Ganzeboom, Harry B. G. , Donald J. Treiman, & Wout C. Ultee, (1991) "Comparative Intergenerational Stratification Research: Three Generations and Beyond." *Annual Review of Sociology* 17.

Granovetter, Mark S., (1973) "The Strength of Weak Ties." *American Journal of Sociology* 78, nr. 6.

Greider, Göran, (2008) *Det gångna är som en dröm och det närvarande förstår jag icke: en bok om Dan Andersson.* Stockholm: Bonnier

———, (2021), *Hon vars hjärta var som mitt: Dan Andersson och Märta Larsson - en kärlekshistoria*. Stockholm: Ordfront.

Gusdorf, Georges. (1980) "Conditions and Limits of Autobiography." i *Autobiography*. Essays Theoretical and Critical, 28-48: Princeton University Press.

Gustavsson, Bernt, (1991) *Bildningens väg: tre bildningsideal i svensk arbetarrörelse 1880-1930.* Stockholm: Wahlström & Widstrand

Gustavsson, Martin, & Andreas Melldahl. (2018) "Kollektivbiografi och korrespondensanalys." i *Metod: guide för historiska studier*, redaktör Martin Gustavsson & Yvonne Svanström. Lund: Studentlitteratur AB.
Hayen, Mats, (2007) *Stadens puls: en tidsgeografisk studie av hushåll och vardagsliv i Stockholm, 1760-1830*. Stockholm: Stads- och kommunhistoriska institutet.
———, (2021) "Kvinnornas röster i Stockholms stadsfullmäktige år 1919", tidigare publicerad på regeringens webbplats för rösträttsjubileet 2021, www.demokrati100.se
Helldén, Arne. (1968) "Folhögskolegruppen i riksdagen." i *Svensk folkhögskola 100 år. D. 4*, red. Allan Degerman. Stockholm: Liber.
Hilson, Mary, Silke Neunsinger, & Greg Patmore. (2017) "A Global History of Consumer Co-Operation since 1850: Introduction." Kap. 1 i *A Global History of Consumer Co-Operation since 1850: Movements and Businesses*. Studies in Global Social History. Boston: Brill.
Hirdman, Yvonne, (1992) *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier.* Stockholm: Carlsson
———, (2003) *Genus: om det stabilas föränderliga former.* Malmö: Liber
Holmqvist, Mikael, (2018) *Handels: maktelitens skola.* Stockholm: Atlantis
Humphries, Jane, (2010) *Childhood and child labour in the British industrial revolution.* Cambridge: Cambridge University Press
———, (2020) "Girls and their families in an era of economic change." *Continuity and Change* 35, nr. 3.
Husz, Orsi, (2013) "Att räkna värdighet. Privatekonomi och medelklasskultur vid mitten av 1900-talet." *Scandia* 79, nr. 1.
Hörnqvist, Magnus, (2016) *Klass.* Stockholm: Liber
Jansson, Jenny, (2016) "Class Formation in Sweden and Britain: Educating Workers." *International Labor and Working-Class History* 90.
———, (2012) *Manufacturing consensus: the making of the Swedish reformist working class.* Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, Univ.
Johansson, Inge, (2002) *Bildning och klasskamp: om arbetarbildningens förhistoria, idéer och utveckling.* Stockholm: Arbetarnas bildningsförb.
Josephson, Olle, (1996) *Arbetarna tar ordet: språk och kommunikation i tidig arbetarrörelse.* Stockholm: Carlsson
Jörberg, Lennart, (1991) *Den svenska ekonomiska utvecklingen 1850-1990.* Lund: Ekonomisk-historiska fören.
Kaiserfeld, Thomas, (1997) *Vetenskap och karriär: svenska fysiker som lektorer, akademiker och industriforskare under 1900-talets första hälft.* Lund: Arkiv
Karlsson, Tobias, (2019) "Databasen Svenska dagstidningar – mycket text, mindre kontext." *Historisk Tidskrift* 139, nr. 2.
Karlsson, Tobias, & Christer Lundh, (2022) *Liv i rörelse: Göteborgs befolkning och arbetsmarknad 1900-1950.* Lund: Nordic Academic Press
Karlsson, Tobias, & Malin Nilsson. (2022) "Kvinnor i avlönat husligt arbete." i *Liv i rörelse: Göteborgs befolkning och armetsmarknad 1900-1950*, red. Tobias Karlsson & Christer Lundh. Lund: Nordic Academic Press.
Larsson, Esbjörn, (2005) *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning: Kungl. krigsakademien mellan åren 1792 och 1866.* Studia historica Upsaliensia. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis
———, (2018) "Hyddans son i ett framväxande parallellskolesystem." *Norsk pedagogisk tidsskrift* 102, nr. 02.

Larsson, Esbjörn, & Johan Prytz. (2015) "Läroverk och gymnasieskola." i *Utbildningshistoria: en introduktion*, red. Esbjörn Larsson & Johannes Westberg. Lund: Studentlitteratur.

Larsson, Esbjörn, & Johannes Westberg, red. (2015), *Utbildningshistoria: en introduktion*. Lund: Studentlitteratur.

Leffler, Marion, (1999) *Böcker, bildning, makt: arbetare, borgare och bildningens roll i klassformeringen i Lund och Helsingborg 1860-1901.* Bibliotheca historica Lundensis. Lund: Lund Univ. Press.

Lindahl, Mikael, Mårten Palme, Sofia Sandgren Massih, & Anna Sjögren. *Internationell rörlighet i inkomster och utbildning - en analys av fyra generationer.* IFAU - Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (Uppsala: 2012).

Lindbom, Tage, (1945) *Den socialdemokratiska ungdomsrörelsen i Sverige: en historik.* Stockholm: Tiden.

Linden, Marcel van der, (2008) *Workers of the world: essays toward a global labor history.* Studies in global social history. Leiden: Brill.

Lippenyi, Z., I. Maas, & M. H. D. van Leeuwen, (2015) "Modernization and Social Fluidity in Hungary, 1870-1950." *European Sociological Review* 31, nr. 1.

Lundh Nilsson, Fay, (2008) "An alernative to traditional vocational education and training – Sweish Folh High Schools 1868–2005." *Bulletin of Institute of Vocational and Technical Education* No. 5 October 2008.

———. (2010) "Den svenska folkhögskolans yrkesinriktade utbildningar 1868–1940." Kap. 4 i *Två sidor av samma mynt?: folkbildning och yrkesutbildning vid de nordiska folkhögskolorna*, red. Fay Lundh Nilsson & Anders Nilsson. Lund: Nordic Academic Press.

Lundh Nilsson, Fay, & Anders Nilsson, (2010) *Två sidor av samma mynt? Folkbildning och yrkesutbildning vid de nordiska folkhögskolorna.* Lund: Nordic Academic Press

Lundh Nilsson, Fay, & Johannes Westberg. (2015) "Utbildning och ekonomi." i *Utbildningshistoria*, red. Esbjörn Larsson & Johannes Westberg. Lund: Studentlitteratur.

Lundkvist, Sven, (1974) *Politik, nykterhet och reformer: en studie i folkrörelsernas politiska verksamhet 1900-1920.* Uppsala: Univ.

Lynch, Katherine A., (1998) "Old and new research in historical patterns of social mobility." Article. *Historical Methods* 31, nr. 3.

Maas, Ineke, & Marco H. D. van Leeuwen. (2005) "Total and Relative Endogamy by Social Origin: A First International Comparison in Marriage Changes during the Nineteenth Century." i *Marriage Choices and Class Boundaries: Social Endogamy in History*, red. Marco H. D. van Leeuwen, Ineke Maas & Andrew Miles. Cambridge: Cambridge University Press.

———, (2016) "Toward Open Societies? Trends in Male Intergenerational Class Mobility in European Countries during Industrialization." *American Journal of Sociology* 122, nr. 3.

Magnusson, Lars, (1996) *Sveriges ekonomiska historia.* Stockholm: Tiden/Athena

Marklund, Emil, (2021) *Teachers' lives in transition gendered experiences of work and family among primary school teachers in northern Sweden, c. 1860–1940.* Umeå: Department of Historical, Philosophical and Religious studies, Umeå University

———, (2021) "Who was going to become a teacher? The socio-economic background of primary school teachers in northern Sweden 1870–1950." *History of Education* 50, nr. 1.
Meidner, Rudolf, (1954) *Svensk arbetsmarknad vid full sysselsättning.* Stockholm: Konjunkturinstitutet.
Melldahl, Andreas, (2015) *Utbildningens värde: fördelning, avkastning och social reproduktion under 1900-talet.* Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
Michels, Robert, ([1915] 2016) *Political parties: a sociological study of the oligarchical tendencies of modern democracy.* Eastford: Martino Fine Books.
Moberg, Sven, (1951) *Vem blev student och vad blev studenten?: statistiska studier rörande härstamning, studentbetyg, vidare utbildning, yrkes-, inkomst-, förmögenhets- och familjeförhållanden bland fem årgångar svenska studenter under perioden 1910-1943.* Samhällsvetenskapliga studier. Lund: Gleerup.
Moberg, Sven, & Carl-Erik Quensel, (1949) *1945 års universitetsberedning. 4, Studenternas sociala ursprung, betyg i studentexamen, vidare utbildning, yrkesval m. m. : en statistisk undersökning av 1930, 1937 och 1943 års studentårgångar.* Statens offentliga utredningar 1949:48. Stockholm: Nordiska bokh. i distr.
Morén, Jane, (2018) *Min kärlek har stannat mest hos er: en biografi om kvinnokämpen Anna Johansson-Visborg.* Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
Nerman, Ture, (1950) *Allt var rött: minne och redovisning.* Stockholm: Kooperativa förbundet.
Neunsinger, Silke, (2001) *Die Arbeit der Frauen - die Krise der Männer: die Erwerbstätigkeit verheirateter Frauen in Deutschland und Schweden 1919-1939 = Women's work - men's crisis.* Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
Nilsson, Anders, (2008) *Yrkesutbildningen i Sverige 1850-1910.* Årsböcker i svensk undervisningshistoria, 88(2008) Uppsala: Fören. för svensk undervisningshistoria.
Nilsson, Malin, (2015) *Taking work home: labour dynamics of women industrial homeworkers in Sweden during the second industrial revolution.* Göteborg: Unit for Economic history, Department of Economy and Society, School of Business, Economics and Law, University of Gothenburg.
Nordin, Rune, (1981) *Brunnsvik och arbetarrörelsen.* Sörvik: Brunnsvikarnas förbund.
Nyberg, Anita, (2005) "Arbetsmarknadsstatistiken – ideologi eller verklighet?". *Arbetsmarknad & Arbetsliv* 11, nr. 1.
———, (1987) "Vad är förvärvsarbete?". *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 8:1.
Ohlson, Manfred. (1979) "Vid Väddöskolan för 60 år sedan." i *Väddö folkhögskola: 1879-1979*, red. Ivar Stare & Inga Pettersson. Stockholm: Landstinget.
Ohlsson, Håkan Theodor, (1934) *Biografisk matrikel över Svenska kyrkans prästerskap 1934.* Lund: Ohlsson.
Olsson, Karl Johan, (1962) *Från kojan till slottet.* Stockholm: Saxon & Lindström
Pélissier, Jean-Pierre, Danielè Rébaudo, Marco H. D. van Leeuwen, & Ineke Maas, (2005) "Migration and Endogamy According to Social Class: France, 1803–1986." *International Review of Social History* 50, nr. S13.
Petersson, Birgit. (2004) "A-pressen och journalistyrkets professionalisering - fram till efterkrigstiden." *Arbetarhistoria* nr. 111/2004:3.
Pettersson, Inga. (1979) "Åren 1879–1952." i *Väddö folkhögskola: 1879-1979*, redaktör Ivar Stare & Inga Pettersson. Stockholm: Landstinget.

Pfannenstill, Bertil. (1968) "Elev- och lärarrekryteringen." i *Svensk folkhögskola 100 år D. 4*, redaktör Allan Degerman, Eric Tengberg, Paul Terning & Gösta Vestlund. Stockholm: Liber.

Putte, Bart Van De, & Andrew Miles, (2005) "A Social Classification Scheme for Historical Occupational Data." *Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History* 38, nr. 2.

Ragin, Charles C., (2014) *The comparative method: moving beyond qualitative and quantitative strategies.* Oakland, California: University of California Press.

Rancière, Jacques, (1999) *Disagreement: politics and philosophy.* Translated by Julie Rose. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Richardson, Gunnar, (2010 [1996]) *Svensk utbildningshistoria: skola och samhälle förr och nu.* Lund: Studentlitteratur.

Rudenschöld, Thorsten, (1845) *Tankar om ståndscirkulation.* Stockholm: Hjerta.

Runesdotter, Caroline, (2010) *I otakt med tiden? Folkhögskolorna i ett föränderligt fält.* Gothenburg studies in educational sciences, Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Sandler, Johan, (1912) "Folkbildningens grundproblem. Reflexioner och belysande statistik i en aktuell fråga." *Tiden* 1912, nr. 10,

Sandler, Maja, (1961) *Idyll och uppbrottstid.* Stockholm: Tiden.

Sandler, Rickard, (1908) *Arbetarhögskolan och andra socialistiska kulturfrågor.* Frams broschyr. Malmö: Framtiden.

———, (1943) "Från Hola till Brunnsvik." i *Svensk folkhögskola under 75 år*, red. Enoch Ingers & Karl Hedlund. Stockholm: Hökerberg.

Savage, Mike, (1997) "Social Mobility and the Survey Method: A Critical Analysis." i *Pathways to Social Class: A Qualitative Approach to Social Mobility*, red. Daniel Bertaux & Paul Thompson. Oxford: Claredon Press.

Schmitz, Eva, (1982) *Kvinnor, kamrater: kvinnans roll i arbetarrörelsens uppbygge till slutet av 1930-talet.* Stockholm: Röda rummet.

Schön, Lennart, (2000) *En modern svensk ekonomisk historia: tillväxt och omvandling under två sekel.* Stockholm: SNS förl.

Sejersted, Francis, (2005) *Socialdemokratins tidsålder: Sverige och Norge under 1900-talet.* Sverige och Norge under 200 år. Nora: Nya Doxa.

Sewell, William H., (1967) "Marc Bloch and the Logic of Comparative History." *History and Theory* 6, nr. 2.

Sewell, William Hamilton, (2005) *Logics of history : social theory and social transformation.* Chicago studies in practices of meaning. Chicago: University of Chicago Press.

Simon, Erica, (1989 [1961]) *Nationell väckelse och folklig kultur i Skandinavien.* Linköping: Univ. i Linköping. Fortbildningsnämnden.

Sjöberg, Johan, (2002) *Makt och vanmakt i fadersväldet: studentpolitik i Uppsala 1780-1850.* Studia historica Upsaliensia, 206. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Smedberg, Carl-Filip, (2022) "Klassriket. Klasskunskaper i den svenska partipolitiska sfären, 1911–1940." *Historisk Tidskrift* 142,.

Sorokin, Pitirim A., ([1927] 1959) *Social and cultural mobility: containing complete reprints of Social mobility and chapter V from vol. IV of Social and cultural dynamics.* Glencoe, Ill.: The Free Press.

Stanfors, Maria, (2017) *Mellan arbete och familj: ett dilemma för kvinnor i 1900-talets Sverige.* Lund: Studentlitteratur.

———, (2014) "Women in a changing economy: the misleading tale of participation rates in a historical perspective." *The History of the Family* 19, nr. 4.
Stone, Lawrence, (1971) "Prosopography." *Daedalus* 100, nr. 1, 46-79.
Sundbärg, Gustav, (1901) *Sveriges land och folk: historisk-statistisk handbok* Stockholm: Norstedt
Swensson, Sven. (1967) "Folkhögskolan och myndigheterna." i *Svensk folkhögskola 100 år*, red. Allan Degerman, Eric Tengberg, Paul Terning & Gösta Vestlund. Uddevalla: Bokförlaget Liber.
Therborn, Göran, (1971) *Klasser och ekonomiska system.* Stockholm: Zenit.
Thompson, Edward Palmer, (2013 [1963]) *The making of the English working class.* London: Penguin Books.
Thompson, Paul, (2000) *The voice of the past: oral history.* Oxford: Oxford University Press.
van Leeuwen, Marco H. D., (2009) "Social inequality and mobility in history: introduction." *Continuity and Change* 24, nr. 3.
van Leeuwen, Marco H. D., & Ineke Maas, (2011) *HISCLASS: a historical international social class scheme.* Leuven: Leuven University Press
———, (1996) "Long-term social mobility: research agenda and a case study (Berlin, 1825–1957)." *Continuity and Change* 11, nr. 3.
van Leeuwen, Marco H. D., Ineke Maas, & Andrew Miles, (2002) *HISCO: Historical international standard classification of occupations.* Leuven, Bilgium: Leuven University Press.
van Leeuwen, Marco H. D., Ineke Maas, Danièle Rébaudo, & Jean-Pierre Pélissier, (2016) "Social Mobility in France 1720–1986: Effects of Wars, Revolution and Economic Change." *Journal of Social History* 49, nr. 3.
van Leeuwen, Marco H. D., & Richard L. Zijdeman, (2014) "Digital humanities and the history of working women: a cascade." *The History of the Family* 19, nr. 4.
van Leeuwen, Marco H.D., & Ineke Maas, (2010) "Historical Studies of Social Mobility and Stratification." *Annual Review of Sociology* 36, nr. 1.
van Nederveen Meerkerk, Elise, & Richard Paping, (2014) "Beyond the census. Reconstructing Dutch women's labour market participation in agriculture in the Netherlands, ca. 1830–1910." *The History of the Family* 19, nr. 4.
Verboven, Koenrad, Myriam Carlier, & Jan Dumylon, (2007) "A Short Manual to the Art of Prosopography." i *Prosopography Approaches and Applications: a handbook*, red. Katharine S. B. Keats-Rohan. Prosopographica et genealogica. Oxford: P & G.
Verbruggen, Christophe, (2007) "Literary Strategy during Flanders's Golden Decades (1880-1914): Combining Social Network Analysis And Prosopography." i *Prosopography Approaches and Applications: a handbook*, red. Katharine S. B. Keats-Rohan. Prosopographica et geneaologica, Oxford: P & G.
Vikström, Lotta, (2003) *Gendered routes and courses: the socio-spatial mobility of migrants in nineteenth-century Sundsvall, Sweden.* Umeå: Demographic Data Base [Demografiska databasen, Univ.]
———, (2011) "I fru Grönhagens garderob fanns allt som hörde damtoaletten till, eller? Källjämförelser belyser befolkningshistoriska materials underrapportering av kvinnors arbete och försörjning i Sundsvall 1870-1890." Stockholm: Historisk Tidskrift (S).
Waldemarson, Ylva, (2000) *Kvinnor och klass - en paradoxal skapelseberättelse: LOs kvinnoråd och makten att benämna 1898-1967.* Stockholm: Arbetslivsinstitutet.

Weibull, Lennart. (2007) "Genombrottsåren för arbetarpressen." i *Arbetarpressen 100 år*, red. Jan G Andersson. Stockholm: Premiss.

Wicksell, Sven, & Tage Larsson, (1936) *Utredning rörande de svenska universitets- och högskolestudenternas sociala och ekonomiska förhållanden: bilaga till Betänkande med undersökningar och förslag i anledning av tillströmningen till de intellektuella yrkena.* Statens offentliga utredningar 1936:34. Stockholm: Nord. bokh.

Wilén, Broge, red. (2004), *Väddö folkhögskola 125 år: en krönika över en folkhögskola*. Väddö: Väddö folkhögsk.

Wohlin, Hans, (2011) *På byggmästarens tid 1920-1957.* Stockholm: Carlsson.

Wright, Erik Olin, (1997) *Class counts: comparative studies in class analysis.* Studies in marxism and social theory. Cambridge : Cambridge University Press ;

Zijdeman, Richard Lindert, (2010) *Status Attainment in the Netherlands, 1811-1941: spatial and temporal variation before and during industrialization.* Vol. Doctoral, Utrecht: Universiteit Utrecht.

Ågren, Henrik, (2019) "Från kategorisering till exkludering: Förändringar i titulerandets funktioner under 1700-talet." *Historisk tidskrift* 2019:1.

Östberg, Kjell, (1990) *Byråkrati och reformism: en studie av svensk socialdemokratis politiska och sociala integrering fram till första världskriget.* Arkiv avhandlingsserie. Lund: Arkiv.

———, (1997) *Efter rösträtten: kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet.* Eslöv: B. Östlings bokförl. Symposion.

———, (2021) *Folk i rörelse: vår demokratis historia.* Stockholm: Ordfront.

Östman, Carin, (2007) "Modärn nystavning och radikala studenter." *Språk och stil. Tidskrift för svensk språkforskning* NF 17.

Acta Universitatis Upsaliensis
UPPSALA STUDIES IN ECONOMIC HISTORY
Editors: Ylva Hasselberg & Anders Ögren

Volumes 1–9 are part of the series *Ekonomisk-historiska studier*, Scandinavian University Books, which were published in 1965–1973 by Esselte Studium, Stockholm.

Under its new title, the series is included in the publication group *Acta Universitatis Upsaliensis* and is distributed in the same way as the other series of that group.

1. Bo Gustafsson, *Den norrländska sågverksindustrins arbetare 1890–1913. Arbets- och levndsförhållanden*. 1965. Lic avhandl.
2. Nils Gruvberger, *Svensk utrikessjöfart 1865–1885. Företagsformer och ägandestruktur*. 1965. Lic.avhandl.
3. Lars Furhoff. *Upplagespiralen*. 1967.
4. Bo Gustafsson, *Marxism och revisionism. Eduard Bernsteins kritik av marxismen och dess idéhistoriska förutsättningar*. 1969.
5. Kersti Sågvall-Ullenhag, *AB Åtvidabergs förenade industrier med föregångare*. 1970.
6. Jörgen Ullenhag, *Den solidariska lönepolitiken i Sverige. Debatt och verklighet*. 1971.
7. *Ur ekonomisk-historisk synvinkel. Festskrift tillägnad professor Karl-Gustaf Hildebrand 25.4.1971*.
8. Hans Modig, *Järnvägarnas efterfrågan och den svenska industrin 1860–1914*. 1971.
9. Staffan Sjöberg, *Arbetare vid Surahammars järnverk. Löne- och anställningsförhållanden 1936–1969*. 1973.
10. Ragnhild Lundström, *Alfred Nobel som internationell företagare. Den nobelska sprängämnesindustrin 1864–1886*. 1974.
11. Göran Dyverfeldt, *Norrbottnisk sågverksindustri 1900–1925. AB Ytterstfors-Munksund och dess föregån*gare. 1974.
12. Britta Jonell Ericsson, *Skinnare i Malung. Från hemarbete till fabriksindustri*. 1975.
13. Karsten Lundequist, *Socialhjälpstagande – utveckling och orsaker 1945–1965. Med en intensivundersökning av hjälptagandet i Uppsala*. 1976.
14. Eskil Ekstedt, *Utbildningsexpansion. En studie över den högre utbildningens expansion och ekonomins strukturella omvandling i Sverige under efterkrigstiden*. 1976.
15. Bertil Jakobsson, *Företaget, kommunen och individen. En studie i relationerna mellan Söderfors bruk AB och Söderfors kommun och dess invånare 1895–1925*. 1976.
16. Bo Gustafsson (utg.), *Den offentliga sektorns expansion. Teori och metodproblem. Bidrag från ett tvärvetenskapligt symposium i Uppsala 9–12 mars 1976 anordnat med stöd av Statens Råd för Samhällsforskning*. 1977.
17. Alf Johansson, *Den effektiva arbetstiden. Verkstäderna och arbetsintensitetens problem 1900–1920*. 1977.

18. Maths Isacson, *Ekonomisk tillväxt och social differentiering 1680–1860. Bondeklassen i By socken, Kopparbergslän*. 1979.
19. Franklin Chinna Swamy Vivekananda, *Unemployment in Karnataka, South India*. 1979.
20. Lars Magnusson, *Ty som ingenting angelägnare är än mina bönders conservation ... – Godsekonomi i östra Mellansverige vid mitten av 1700-talet*. 1980.
21. Howard Simson, *The Social Origins of Afrikaner Fascism and its Apartheid Policy*. 1980.
22. Anders Forsman, *En teori om staten och de offentliga utgifterna*. 1980.
23. Kurt Wickman, *Makro-ekonomisk planering– orsaker och utveckling*. 1980.
24. Jan-Erik Pettersson, *Kristidsekonomi och företagsutveckling. Industrin i Uppsala län 1939–49.* 1980.
25. Lars Magnusson, *Kapitalbildning i Sverige 1750–1860: Godsen*. 1983.
26. Mats Larsson*, Arbete och lön vid Bredsjö bruk. En studie av löneprinciper och lönenivåer för olika yrkeskategorier vid Bredsjö bruk 1828–1905*. 1986.
27. Bob Engelbertsson, *Industriarbete i förindustriell arbetsmiljö. Sala gruva och silververk under 1800-talet*. 1987.
28. Peter Gårestad, *Industrialisering och beskattning i Sverige 1861–1914*. 1987.
29. Mats Morell, *Studier i den svenska livsmedelskonsumtionens historia. Hospitalhjonens livsmedelskonsumtion 1621–1872*. 1989.
30. Mats Essemyr, *Bruksarbetarnas livsmedelskonsumtion. Forsmarks bruk 1730–1880. 1989.*
31. Une Sahlgren*, Från mekanisk verkstad till internationell industrikoncern. AB Scania Vabis 1939–1960*. 1989.
32. Irma Irlinger, *TCO och kvinnorna. Tidsperioden 1944–1974. Studie av TCOs och SIFs arbetsmarknadspolitik och behandling av principen lika lön för lika arbete*. 1990.
33. Kersti Ullenhag (ed.), *"Hundred Flowers Bloom", Essays in Honour of Bo Gustafsson.* 1991.
34. Paulina de los Reyes, *The Rural Poor. Agrarian Changes and Survival Strategies in Chile 1973–1989*. 1992.
35. Inger Jonsson, *Linodlare, väverskor och köpmän. Linne som handelsvara och försörjningsmöjlighet i det tidiga 1800-talets Hälsingland*. 1994.
36. Bo Hännestrand, *Människan, samhälle och ledarhunden. Studier i ledarhundsarbetets historia.* 1995.
37. Torbjörn Lundqvist, *Den stora ölkartellen. Branschorganisering och kartellbildning i bryggeriindustrin 1885–1914*. 1995.
38. Ulf Magnusson, *Från arbetare till arbetarklass. Klassformering och klassrelationer i Fagersta – ett mellansvenskt brukssamhälle ca 1870–1909.* 1996.
39. Lars-Olov Johansson, *Levebrödet. Den informella ekonomin i 1930-talets Dalarna.* 1996.
40. Juan Bergdahl, *Den gemensamma transportpolitiken. Elimineringen av hinder för gränsöverskridande vägtransporter inom den Europeiska Gemenskapen 1958–1992.* 1996.
41. Göran Salmonsson, *Den förståndiga viljan. Svenska Järn- och metallarbetareförbundet 1888–1902*. 1998.
42. Nighisty Ghezae, *Irrigation Water Management. A Performance Study of the Rahad Scheme in Sudan, 1977–1996*. 1998.

43. Annika Åkerblom, *Arbetarskydd för kvinnor. Kvinnlig yrkesinspektion i Sverige 1913–1948.* 1998.
44. Klas Nyberg, *Kommersiell kompetens och industrialisering. Norrköpings ylleindustriella tillväxt på Stockholms bekostnad 1780–1846*. 1999.
45. Richard Ringmar, *Gästriklands bergsmän, Kronan och handelskapitalet. Aktörer och institutionella spelregler i bergsmansbruket, 1650–1870*. 1999.
46. Mikael Lönnborg, *Internationalisering av svenska försäkringsbolag. Drivkrafter, organisering och utveckling 1855–1913*. 1999.
47. Fredrik Sandgren, *Åt var och en efter behov? En studie av lanthandeln i Revsundsregionen i östra Jämtland 1870–1890*. 1999.
48. Torbjörn Engdahl, *The Exchange of Cotton. Ugandan Peasants, Colonial Market Regulations and the Organisation of the International Cotton Trade, 1904–1918.* 1999.
49. Mikael Olsson, *Ownership Reform and Corporate Governance. The Slovak Privatisation Process in 1990–1996*. 1999.
50. Pernilla Jonsson, *Marknadens väv. Svenska mekaniserade bomullsväverier i distribution och försäljning 1850–75*. 2000.
51. Alejandro González Arriagada, *Surviving in the City. The Urban Poor of Santiago de Chile 1930–1970*. 2000.
52. Lars Fälting, *Småhusfinansiering. En studie av kommunens, statens och enskilda aktörers riskhantering i Nyköping 1904–1948*. 2001.
53. Magnus Carlsson, *Det regionala särintresset och staten. En studie av beslutsprocesserna kring Mälarbanan och Svealandsbanan 1983–1992*. 2001.
54. Erik Lindberg, *Borgarskap och burskap. Om näringsprivilegier och borgerskapets institutioner i Stockholm 1820–1846*. 2001.
55. Carl Jeding, *Co-ordination, Co-operation, Competition. The Creation of Common Institutions for Telecommunications*. 2001.
56. Tom Petersson*, Framväxten av ett lokalt banksystem. Oppunda sparbank, Södermanlands enskilda bank och stationssamhället Katrineholm 1850–1916.* 2001.
57. Christer Petersson, *Lanthandeln. En studie av den fasta handelns regionala utveckling i Västmanlands län 1864–1890*. 2001.
58. Rikard Skårfors, *Stockholms trafikledsutbyggnad. Förändrade förutsättningar för beslut och implementering 1960–1975*. 2001.
59. Kersti Ullenhag, *Delen och helheten. Företags- och industrihistorisk forskning under fyra årtionden*. 2001.
60. Henrik Lindberg, *Att möte krisen. Politikbyte på lokal nivå under industrikrisen i Söderhamn 1975–1985*. 2002.
61. Anna Eriksson-Trenter, *Anspråk och argumentation. En studie av användning och uttolkning av lag vid naturresurskonflikter i nordvästra Hälsingland ca 1830–1879*. 2002.
62. Annette H. K. Son, *Social Policy and Health Insurance in South Korea and Taiwan. A Comparative Historical Approach*. 2002.
63. Anders Sjölander, *Den naturliga ordningen. Makt och intressen i de svenska sparbankerna 1882–1968.* 2003.
64. Peter Hedberg, *Handeln och betalningarna mellan Sverige och Tyskland 1934-1945. Den svensk-tyska clearingepoken ur ett kontraktsekonomiskt perspektiv.* 2003.

65. Ylva Hasselberg och Peter Hedberg (red.), *I samma båt. Uppsatser i finans- och företagshistoria tillägnade Mats Larsson*. 2003.
66. Hilda Hellgren, *Fasta förbindelser. En studie av låntagare hos sparbanken och informella kreditgivare i Sala 1860–1910*. 2003.
67. Jenny Andersson, *Mellan tillväxt och trygghet. Idéer om produktiv socialpolitik i socialdemokratisk socialpolitisk ideologi under efterkrigstiden*. 2003.
68. Sofia Murhem, *Turning to Europe. A New Swedish Industrial Relations Regime in the 1990s*. 2003.
69. Branka Likić Brborić, *Democratic Governance in the Transition from Yugoslav Self-Management to a Market Economy. The Case of the Slovenian Privatization Debates 1990–1992*. 2003.
70. Rebecca Svensson, *När järnarbetare hanterar spaden och målaren knackar makadam. Om arbetslöshetspolitik i en arbetarstyrd kommun, Västerås, under 1920-talets krisår*. 2004.
71. Kristina Lilja, *Marknad och hushåll. Sparande och krediter i Falun 1820–1910 utifrån ett livscykelperspektiv*. 2004.
72. Malin Junestav, *Arbetslinjer i svensk socialpolitisk debatt och lagstiftning 1930–2001.* 2004.
73. Johan Samuelsson, *Kommunen gör historia. Museer, identitet och berättelser i Eskilstuna 1959–2000.* 2005.
74. Berit Bengtsson, *Kampen mot § 23. Facklig makt vid anställning och avsked i Sverige före 1940*. 2006.
75. Tomas Matti, *Professionella patriarker. Svenska storföretagsledares ideal, praktik och professionaliseringsprocess 1910–1945*. 2006.
76. Maria Axelsson, *Ifrågasatta företagare. Konkursförvaltares syn på kvinnor och män som företagsgäldenärer under 1900-talet*. 2006.
77. Malin Jonsson, *Kvinnors arbete och hushållens försörjning. Vävinkomsternas betydelse för hushållsekonomin i Siljansbygden 1938–1955*. 2006.
78. Julia Peralta Prieto, *Den sjuka arbetslösheten – svensk arbetsmarknadspolitik och dess praxis 1978–2004.* 2006.
79. Sara Flygare, *The Cooperative Challenge. Farmer Cooperation and the Politics of Agricultural Modernisation in 21st century Uganda.* 2006.
80. Pernilla Jonsson, Silke Neunsinger and Joan Sangster (eds.), *Crossing Boundaries: Women's Organizing in Europe and the Americas, 1880s–1940s.* 2007.
81. Magnus Eklund, *Adoption of the Innovation System Concept in Sweden*. 2007.
82. Karin Ågren, *Köpmannen i Stockholm. Grosshandlares ekonomiska och sociala strategier under 1700-talet.* 2007.
83. Anna Brismark, *Mellan producent och konsument. Köpmän, kommissionärer och krediter i det tidiga 1800-talets Hälsingland*. 2008.
84. Christopher Lagerqvist, *Kvarboende vid vägs ände. Människors försörjning i det inre av södra Norrland under svensk efterkrigstid*. 2008.
85. Lili-Annè Aldman, *En merkantilistisk början: Stockholms textila import 1720–1738*. 2008.
86. Anders Houltz, Brita Lundström, Lars Magnusson, Mats Morell, Marie Nisser, Eva Silvén (redaktörer), *Arbete pågår – i tankens mönster och kroppens miljöer*. 2008.
87. Andreas Dahlkvist, *Conflicting Contexts. The Implementation of European Works Councils in Sweden*. 2009.

88. Erik Magnusson, *Den egna vägen. Sverige och den europeiska integrationen 1961–1971*. 2009.
89. Göran Bergström, *Från svensk malmexport till utländsk etablering Grängesbergs-bolagets internationalisering 1953–1980*. 2009.
90. Maurits Nyström, *Att ta spjärn mot glömskan*. 2010.
91. Lars Fälting, Mats Larsson, Tom Petersson, Karin Ågren (redaktörer), *Aktörer och marknader i omvandling. Studier i företagandets historia tillägnade Kersti Ullenhag*. 2011.
92. Marie Nisser, Maths Isacson, Anders Lundgren, Andis Cinis (eds.), *Industrial Heritage Around the Baltic Sea*. 2012.
93. Mikael Karlsson, *Filantropi under konstruktion. En undersökning av Sällskapet DBW:s samhällsengagemang 1814–1876*. 2012.
94. Jan Ottosson, Ylva Hasselberg, Maths Isacson, Mats Larsson och Klas Nyberg (redaktörer), *Till ämnets gagn. En festskrift till professor Lars Magnusson i samband med 60-årsdagen*. 2012.
95. Lars Magnusson, Klas Nyberg, och Lynn Karlsson (redaktörer), *Vetenskap och politik. Bo Gustafsson 1931–2000, en minnesskrift på 80-årsdagan av hans födelse.* 2012.
96. Lars Karlsson, *The Incentive to Abate. The Swedish Pulp and Paper Industry and the 1969 Environment Protection Act.* 2012.
97. Johanna Värlander, *A Genealogy of Governing Economic Behaviour. Small-scale credit in Malawi 1930–2010.* 2013.
98. Gabriel Söderberg, *Constructing Invisible Hands. Market Technocrats in Sweden 1880–2000*. 2013.
99. Jan Ottosson och Lynn Karlsson (redaktörer), *Professor Mats Larsson 60 år. En dokumentation från ett hyllningsseminarium i oktober 2013.* 2013.
100. Olle Jansson, *Industriell invandring. Utländsk arbetskraft och metall- och verk-stadsindustrin, i Västmanlands län och på Bulten i Hallstahammar, 1946–1967*. 2014.
101. Carlo Edoardo Altamura, *European Banks and the Rise of International Finance after Bretton Woods (1973–1982)*. 2015.
102. Michael Funke, *Regulating a Controversy. Inside Stakeholder Strategies and Regime Transition in the Self-Regulation of Swedish Advertising 1950–1971*. 2015.
103. Henric Häggqvist, *On the Ocean of Protectionism. The Structure of Swedish Tariffs and Trade 1780–1830*. 2015.
104. Linn Spross, *Ett välfärdsstatligt dilemma. Statens formuleringar av en arbets-tidsfråga 1919–2002*. 2016.
105. Åsa Malmström Rognes, *Family Matters. Essays on Families, Firms and Funding in the Philippines 1850–2014*. 2016.
106. Rosalía Guerrero Cantarell, *Images of Work and Love. The Dynamics of Economy and Emotions on the Big Screen in Sweden and Mexico 1930–1955.* 2016.
107. Tony Kenttä, *When Belongings Secure Credit....Pawning and Pawners in Interwar Borås*. 2016.
108. Sarah Linden Pasay, *Stable Media in the Age of Revolutions. Depictions of Economic Matters in British and Swedish State Newspapers, 1770–1820.* 2017.
109. Mats Larsson, *Media, makten och nätverken. Stockholms mediemarknad i förändring.* 2017.

110. Måns Jansson, *Making Metal Making. Circulation and Workshop Practices in the Swedish Metal Trades,* 1730–1775. 2017.
111. Jakob Molinder, *Interregional Migration, Wages and Labor Market Policy. Essays on the Swedish Model in the Postwar Period.* 2017.
112. Marja Erikson, *Krediter i lust och nöd. Skattebönder i Torstuna härad, Västmanlands län, 1770–1870.* 2018.
113. Hanna Söderbaum, *From Oligarch to Benefactor? Legitimation Strategies among the Wealthy Elite in Post-Soviet Ukraine*. 2018.
114. Hedvig Widmalm, *Exploring the Mores of Mining. The oeconomy of the Great Copper Mine, 1716 –1724*. 2018.
115. Martin Söderhäll, *Planering och placering. Den modernistiska stadsplaneringen och restaurangnäringens geografi i Stockholm 1930–2017*. 2018.
116. Karolina Wiell, *Bad mot Lort och Sjukdom. Den privathygieniska utvecklingen i Sverige 1880–1949.* 2018.
117. Tom Petersson, *Kapitalets koncentration. Stockholm som finansiellt centrum efter 1945*. 2018.
118. Pär Wikman, *Kulturgeografin tar plats i välfärdsstaten. Vetenskapliga modeller och politiska reformer under efterkrigstidens första decennier*. 2019.
119. Viktor Persarvet, *Tariffs, Trade, and Economic Growth in Sweden 1858–1913*. 2019.
120. David Dellstig, *Den efterfrågade vetenskapen. Universitetsbibliotek, akademiska tidskrifter och vetenskapliga förlag* 1968–2018. 2020.
121. Mats Morell, *Agrar Revolution: Jordbruksproduktionen i Uppsala och Västmanlands län 1750–1920.* 2022.
122. Carl Björvang, *Cracks in the Ivory Tower: Antibiotics Research and the Changes in Academia 1980–2015*. 2022.
123. Jonas Söderqvist, *Social rörlighet i en socialt rörig tid. Eleverna och deras utbildning vid Brunnsvik, Väddö och Hola folkhögskolor 1909–1921*. 2023.